

ԳԵՎՈՐԳ
ՂԱՐԻԲՉԱՆՅԱՆ

**ՀԱՖԵՉ ԱԼ ԱՍԱԴԵ ԵՎ
ՈՒՂՂԻՉ ՇԱՐԺՈՒՄԸ
ՍԻՐԻԱՅՈՒՄ**

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES

ԳԵՎՈՐԳ ՂԱՐԻՔԶՆՆՅԱՆ

ՀԱՖԵԶ ԱՆ ԱՍԱԴԸ ԵՎ ՈՒՂՆԻՉ
ՇԱՐԺՈՒՄԸ ՍԻՐԻԱՅՈՒՄ

ԵՐԵՎԱՆ 2012

Հեղինակային հրատարակչություն

GEVORG GHARIBJANIAN

HAFEZ AL ASSAD AND THE CORRECTIVE MOVEMENT IN SYRIA

*It is recommended for publication by the Scientific
Council of the Institute of Oriental
Studies of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia*

A
98374

YEREVAN 2012

Հրատարակվում է ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության
ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

ՀՏԴ 94/99
ԳՄԴ 63.3
Ղ 472

Խմբագիր՝ Ն. Հ. Հովհաննիսյան
պատմական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

Ղարփրջանյան Գ.

Ղ 472 Հաֆեզ ալ Ասադը և ուղղիչ շարժումը Սիրիայում/Գ, Ղարփրջանյան, ՀՀ ԳԱԱ
Արևելագիտության ինստիտուտ. — Նք.: Հեղ. հրատ., 2012. — 224էջ:

Աշխատության մեջ քննարկվում են Սիրիայում 1970 թվականի ուղղիչ շարժման հիմնադրման պատմական նախադրյալները, զղջատադատաոնեղը, նպատակներն ու սկզբունքները: Լուսարանվում են 1970–2000 թթ. Սիրիայի Արարական Հանրապետության նախագահ Հաֆեզ ալ Ասադի հայացքներն ու քաղաքական ուղեգիծը, ինչպես նաև Սիրիայի ներքաղաքական և սոցիալ–տնտեսական զարգացումների առանձնահատկությունները՝ ուղղիչ շարժման հայեցակարգի ներքո:

Լախատեովամ է աքաքաղեոնեղի, պատմարան–արեկաղեոնեղի, միջաղգայնաղեոնեղի, դիվանաղեոնեղի և ընթերղղ լայն շրջանների համար:

ՀՏԴ 94/99

ԳՄԴ 63.3

ISBN 978–9939–0–0395–5

© Ղարփրջանյան Գ. Բ., 2012

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ 7

ԳԼՈՒԽ I

ՈՒՂԴԻՉ ՇԱՐԺՄԱՆ ՍԿԶԲՆԱՎՈՐՈՒՄԸ, ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԵՎ ԾՐԱԳՐԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ 15

1.1. Ներքաղաքական և սոցիալ-տնտեսական իրադրությունը
Սիրիայում 1963-1970 թթ. 15

1.2. Ուղղիչ շարժման պատճառները 24

ա) Սոցիալ-տնտեսական պատճառները 24

բ) Կուսակցական-գաղափարախոսական պատճառները 29

գ) Արտաքին քաղաքական պատճառները 38

1.3. Իշխանափոխությունը երկրում և ուղղիչ շարժման
քաղաքականության հոլանկումը 48

ԳԼՈՒԽ II

ՈՒՂԴԻՉ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ

ՆՈՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ՍԻՐԻԱՅՈՒՄԻՄ 75

2.1. Ժամանակավոր կառավարության և Ժողովրդական ժողովի
կազմավորումը: Նախագահական հանրաքվեի անցկացումը
Սիրիայում և Հաֆեզ ալ Ասադի ընտրությունը Սիրիայի նախագահի 75

2.2. Պետության անվտանգության նոր համակարգն Ասադի օրոք 87

2.3. Ազգային առաջադիմական ճակատի ձևավորումը Սիրիայում 100

2.4. Սիրիայի մշտական սահմանադրության ընդունումը և Ժողովրդական
ժողովի (մաջլիս աշ-շաար) ձևավորումը 116

2.5. 1973 թ. հոկտեմբերյան պատերազմն ու արարական միասնության խնդիրը ուղղիչ շարժման հայեցակարգի ներքո	125
---	-----

ԳԼՈՒԽ III

ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ՆԵՐՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ՍԻՐԻԱՑՈՒՄ 1970-1980-ԱԿԱՆ ԹԹ.	140
3.1. Մոցիալ-տնտեսական վերափոխումները	140
3.2. Ներքաղաքական լարվածությունը Սիրիայում և «Մուսուլման եղբայրներ» կազմակերպության հակապետական գործունեությունը որպես սպառնալից ուղղիչ շարժմանը	156
ԵԶՐԱՓՈՒԿՈՒՄ	178
ԱՄՓՈՓՈՒՄ (ամօլերեն)	202
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	205

Ն Ե Ր Ա Շ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Սիրիայի Արաբական Հանրապետության պատմության նորագույն շրջանի կարևորագույն իրադարձություններից մեկի՝ 1970 թ. նոյեմբերի 16-ին հռչակված ուղղիչ շարժման էության, դրդապատճառների, մպատակների, գաղափարախոսության, շարժման հիմնադիր Հաֆեզ ալ Ասադի քաղաքական ուղեգծի, ինչպես նաև շարժման արձանագրած քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական ձեռքբերումների ուսումնասիրությունն ունի կարևոր գիտական և հասարակական-քաղաքական նշանակություն:

Ուղղիչ շարժումն, ըստ Հաֆեզ ալ Ասադի, վերադարձ էր Արաբական վերածննդի սոցիալիստական կուսակցության (ԱՎՄԿ կամ Բաաս) սկզբնական գաղափարախոսությանը, նրա հիմնական սկզբունքներին ներքաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և արտաքին քաղաքական ոլորտներում, որոնցից, ըստ էության, շեղվել էր Բաասի ծախսն իր կառավարման տարիներին՝ 1966-1970 թթ.:

20-րդ դարում Մերձավոր Արևելքի երկրների առաջնորդների և պետական-քաղաքական գործիչների գահակարգում իր ուրույն տեղն ունի 1971-2000 թթ. Սիրիայի Արաբական Հանրապետության մախազահ Հաֆեզ ալ Ասադը, որի երեսնամյա ղեկավարման շրջանը Սիրիայի քաղաքական պատմության մեջ իրավամբ համարվում է առաջընթացի և կայունության ժամանակաշրջան:

Արաբական ոչ մի երկրում բերևս անկախության նվաճումից հետո ներքաղաքական կյանքն այնքան բուռն ընթացք չէր ունեցել, ինչպես Սիրիայում: Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ Սիրիայում հազվադեպ էր պատահում, որ կառավարությունն իրականացներ իր գործառույթները մեկ տարուց ավելի: Հաճախակի պետական հեղաշրջումները երկրում՝ չէին կարող չկասեցնել Սիրիայի սոցիալ-տնտեսական և պետական կառավարման համակարգի բնականոն զարգացումը: Այդ հեղաշրջումների անմիջական հիմք և մախազատման էին հանդիսանում խորը սոցիալա-

¹ Մյայն 1949 թ., օրինակ, տեղի ունեցավ երեք հեղաշրջում, իսկ ընդամենը ամամբ, անկախությունից մինչև 1970 թ. Սիրիայում կատարվել է մոտ երկու տասնյակ հեղաշրջում կամ հեղաշրջման փորձ:

կան և քաղաքական հակասությունները սիրիական հասարակությունում: Անկախությունից ի վեր Սիրիայում իշխանության ղեկի մոտ իրենց փորձեցին նրկրի գրեթե բոլոր քաղաքական կուսակցությունների, բանակային տարրեր խմբավորումների ներկայացուցիչները: Սիրիան հոգնել էր տարիներ ի վեր ձգվող անկայունությունից և զարգացման ճիշտ ու հեռանկարային ուղի գտնելու փնտրտուքից: Հաֆեզ ալ Ասադի ամենազխալոր ձեռքբերումներից մեկն ընդհանուր առմամբ ներքաղաքական անմախաղեպ կայունության հաստատումն էր, որն անհրաժեշտ նախադրյալներ ստեղծեց տարրեր ոլորտներում առաջընթացի համար:

1970 թ. մոյեմբերի ուղղիչ շարժումը Սիրիայի նորագույն պատմության մեջ համարվում է ամենախոշոր իրադարձությունն անկախության ձեռքբերումից հետո: Ուղղիչ շարժման համատեքստում երկրում իրականացվեցին մի շարք բարեփոխումներ և արձատսական փոփոխություններ ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքականության ոլորտներում: Սիրիան արժանի տեղ գրավեց տարածաշրջանային և միջազգային քաղաքականության ասպարեզում, նրա տեսակետը սկսեց կարևորվել արաբական աշխարհում, այդ բովում՝ պաղեստինյան հիմնահարցի, ինչպես նաև ընդհանրապես մերձավորարևելյան տարածաշրջանում գոյություն ունեցող խնդիրների լուծման ժամանակ: Ուղղիչ շարժման արդյունքում Սիրիան Հաֆեզ ալ Ասադի նախագահության շրջանում դարձավ արաբական աշխարհի ազդեցիկ կենտրոններից մեկը:

Ուղղիչ շարժման ուսումնասիրումը հնարավորություն է ընձեռում քաջահայտելու Սիրիայի ներքաղաքական և սոցիալ-տնտեսական զարգացումների առանձնահատկությունները, ճիշտ հասկանալու և գնահատելու տարրեր նրա կյանքի ու իրադարձությունների խորքային պատճառները:

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը հիմնավորվում է նաև այն հանգամանքով, որ Սիրիան Մերձավոր Արևելքում Հայաստանի Հանրապետության բարեկամ պետություններից ու կարևորագույն գործընկերներից մեկն է, որի հետ մեր երկիրն ունի ավանդական ջերմ և քաղաքացիական քաղաքական, ինչպես նաև գիտակրթական, մշակութային ու տնտեսական հարաբերություններ, իսկ հայկական մեծ գաղթօջախի առկայության փաստը, նրա կարգավիճակը և երկրում տեղի ունեցող հասա-

քակական-քաղաքական զարգացումներն ու դրանց հետևանքները չեն կարող չմտածողել մեկ Հայաստանին և համայն հայրենյանը: Ուղղիչ շարժման ուսումնասիրությունը կարևոր է մեկ այն առումով, որ Հաֆեզ ալ Ասադն իր կառավարման ամբողջ շրջանում ընդգծված ջերմ վերաբերմունք ուներ և նպաստավոր քաղաքականություն էր որդեգրել Սիրիայի հայ համայնքի նկատմամբ՝ քաղմիջս նշելով, որ «Սիրիան հայերի երկրորդ հայրենիքն է»:

Գրքում ներկայացված է Սիրիայի ներքաղաքական և սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը 1963 թ. Արաբական վերածննդի սոցիալիստական կուսակցության իշխանության գալուց հետո մինչև ուղղիչ շարժումը՝ 1970 թ.: Վերլուծվում են շարժման հիմնական և գլխավոր դրոշմաբանությունները՝ ներքաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, կուսակցական-գաղափարախոսական, ինչպես նաև արտաքին քաղաքական շարժառիթները: Ներկայացված են շարժման հիմնադիր Հաֆեզ ալ Ասադի հայացքներն ու քաղաքական ուղեգիծը: Գրքում լուսարանվում են մեկ Հաֆեզ ալ Ասադի օրոք երկրում իրականացված պետական կառավարման համակարգի քարեփոխումները և պետական ինստիտուտների կազմավորումը: Ուղղիչ շարժման հիմնարար սկզբունքների վերլուծության հիման վրա գրքում փորձ է կատարվել մեկ ամկողմնակալ կերպով լուսարանելու Սիրիայի ներքաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական զարգացումները, հետազոտելու շարժման քաղաքականության հետևանքով իրականացված ձեռքբերումներն ու քաջբողոքները:

Թե՛ման, ընդհանուր առմամբ, մեզանում դեռևս չի արժանացել հատուկ ուսումնասիրության: Սիրիայի 1970-ական թթ. պատմությանը, նրա առանձին խնդիրներին, ներքաղաքական, արտաքին քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական որոշ զարգացումներին անդրադարձել են ինչպես հայ և խորհրդային, այնպես էլ արևմտյան, արաբական, երեսկան հեղինակները, սակայն դրանք որպես այդպիսին չեն ներկայացվել առանձին աշխատանքով: Որպես կանոն՝ հետազոտվող ժամանակաշրջանի ուսումնասիրությունները կատարվել են հիմնականում Սիրիայում ազգային-ազատագրական պայքարի, Սիրիայի արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող հարցերի, արաբա-խորայեկան հակամարտության, «Մուսուլման

եղբայրներին գործունեության, ինչպես նաև արաբական աշխարհի և Մերձավոր Արևելքի ընդհանուր հիմնախնդիրների լույսի ներքո:

Աշխատանքը գրելիս մեծապես օգտվել ենք հայերեն, օտաերեն, արաբերեն և անգլերեն լեզուներով սկզբնաղբյուրներից և հետազոտություններից: Ուսումնասիրության համար բավական օգտակար են եղել հայ, խորհրդային, ինչպես նաև ամերիկյան, արևմտաեվրոպական, հրեա և արաբ հետազոտողների՝ ըննարկվող ժամանակաշրջանում Սիրիայի պատմությանը, Արաբական աշխարհի քաղաքական և տնտեսական հիմնախնդիրներին, ինչպես նաև արաբա-խորայեկյան հակամարտությանը նվիրված մասնագիտական արժեքավոր աշխատությունները, հոդվածները, հուշերն ու քաղաքական գործիչների ելույթները:

Ուսումնասիրության համար սկզբնաղբյուր են ծառայել ուղղիչ շարժման քաղաքականությանն ու գաղափարախոսությանը նվիրված արաբալեզու պաշտոնական փաստաթղթերն ու նյութերը², 1970 թ. նոյեմբերի 16-ի հռչակագիրը, ուղղիչ շարժման ծրագիրը, Քաաս կուսակցության համագումարների որոշումները, երկրի նշտական սահմանադրությունը, Ազգային առաջադիմական ճակատի կանոնադրությունը, որոշումները, ինչպես նաև Ասադի ելույթները, հրապարակային հայտարարությունները³:

² نضال حزب البعث العربي الاشتراكي ١٩٤٣-١٩٧٥: دراسة تاريخية تحليلية موجزة دمشق, ١٩٨٢. حزب البعث العربي الاشتراكي، القيادة القومية. مكتب الثقافة والاعداد الحزبي. المؤتمرات القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي في القطر العربي السوري، الحركة التصحيحية المجيدة في الذكرى الخامسة والعشرين، دمشق، ١٩٩٥، الأحزاب السياسية في سوريا، بيروت، ١٩٥٤. بيروت، ١٩٥٤.

³ يوسف مرش، الجبهة الوطنية التقدمية والتعددية السياسية في القطر العربي السوري، دمشق، ١٩٩٣. فضل عفاش، المجالس الشعبية والتبائية في الوطن العربي. مجلس الشعب في السورية ١٩٢٨-١٩٨٨، دمشق، ١٩٨٨. مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد، الكتاب الاول، ٢٤/٢-١٩٧٠، ٣٠-١٩٧١/٨، البيعة الشعبية الاجتماعية للفريق الامين العام للحزب القائد حافظ الأسد، وثائق وخطائق، خطب وكلمات وتصريحات السيد الرئيس القائد حافظ الأسد.

Կարևոր աղբյուր են ծառայել նաև արաբական տարբեր պարբերականները, հիմնականում Սիրիայի, Եգիպտոսի, Լիբանանի և արաբական մյուս երկրների մամուլը, որոնցից կարկ է նշել՝ «ալ-Քաաս», «Թիլդին», «աս-Սաուրա», «ալ-Ահրամ», «ամ-Նահար», «ամ-Նահար ալ-արաբի վա աղ-դուսալի», «ալ-Ամուար», «ալ-Հայար», «Նիդալ աշ-Հասար», «ալ-Ախբար» և այլն⁴:

Թեև հետազոտվող ժամանակահատվածում, երբ Սիրիայում գոյություն ունեւ գրասենտություն մի շարք օրյեկտիվ և տօրյեկտիվ պատճառներով, և ուսումնասիրվող թեմայի վերաբերյալ սիրիական գրականությունը միշտ չէ, որ այքի է ընկնում անհրաժեշտ օրյեկտիվությամբ, այդուհանդերձ, հեղինակը փորձել է հնարավորինս օգտագործել սիրիական պաշտոնական փաստաթղթերը, տեղեկատու գրականության նյութերն ու սիրիական հեղինակների աշխատությունները: Սիրիացի հեղինակներից ուսումնասիրությանը նախատել են Ռիյադ Աուադ Մուլեյմանի, Խալիլ Հաննի, Հիշամ Մուրազալիի, Հաննա ալ-Խուրիի, Սաֆիան Կուդոսի, Ահմադ Կառմայի, Իսքանդեր Լուկայի և այլոց աշխատությունները⁵:

دمشق، ١٩٨٤، مجموعة الخطب للرئيس والأمين حافظ الأسد، الكتاب الاول، دمشق، ١٩٩٤.

دستور الجمهورية العربية السورية الصادر بالمرسوم رقم ٢٠٨ تاريخ ١٣-٣-١٩٧٣.

أبعث، دمشق-تشرين، دمشق، الثورة، دمشق، أنصار، بيروت، أنصار، العربي وأندولي.

بأريس، نضال الشعب، دمشق، الحياة، بيروت، الأنوار، بيروت، الأخبار، القاهرة.

رياض سليمان عواد، حافظ الأسد وتجربة الجبهة الوطنية التقدمية في سورية، دمشق، ١٩٩٢.

رياض سليمان عواد، هاني شحادة الخوري، القائد المفكر حافظ الأسد والمشروع التنموي

الحضاري، دمشق، ٢٠٠٠، صفوان قديسي، البطل وأناربخ، قراءة في فكر الرئيس حافظ الأسد

السياسي، الطبعة الأولى، دمشق، ١٩٨٤، هاني خليل، حافظ الأسد، الابدولوجية الثورة والفكر

السياسي الطبعة الثانية، دمشق، ١٩٨٧، هشام متولي، أبحاث في الإقتصاد السوري وأنعري

دمشق ١٩٧٤، إسكندر لوقا، جولة في فكر القائد حافظ الأسد، قيم فكرية انسانية، دمشق، ١٩٨٧.

احمد قرنة، حافظ الأسد، صناعات تاريخ الأمة وباني مجد الوطن، المجلدات الخمسة، حلب-بيروت.

Հարկ է նշել նաև սիրիացի հեղինակների՝ Մուսկվալյուն ռուսերեն լեզվով հրատարակված ուսումնասիրությունները, որոնցից կարելի է առանձնացնել Մուհամմադ ալ-Հարիրիի, Սալր Այուբիի, Հուդա Աբու Տարիիի հետազոտությունները⁶։

Ուսումնասիրության համար օգտակար են եղել հատկապես հայ և խորհրդային արևելագետների արժեքավոր աշխատությունները, Մերձավոր Արևելքի երկրների ներքին և արտաքին քաղաքականությանը, տարածաշրջանային քաղաքական և տնտեսական հիմնահարցերին, ինչպես նաև արաբ-խորայնյան հակամարտությանը ցմլրված մեծագրություններն ու հոդվածները, որոնցից անհրաժեշտ է առանձնացնել Գ. Միրսկիի, Ե. Դմիտրիևի, Ե. Պրիմակովի, Վ. Վալիլովի աշխատությունները⁷։ Օգտակար են եղել նաև նաև Վ. Վիկտորովի, Է. Փիր-Քուդալովայի, Ս. Իվանովի, Վ. Ալսմեյովի, Ա. Ֆիլոնիկի գրքերն ու հոդվածները⁸։ Հայ արաբագետներից անհրաժեշտ է առանձնացնել Ն. Հովհաննիսյանի արժեքավոր

⁶ Ахь-Харир Мухамид, Налоговое законодательство и практика уклонения от налогов в Египте и Сирии, в сб. Страны Ближнего Востока (актуальные проблемы современности и истории), Москва, 1998. Айюби Сакр, Структура и основные направления внешних экономических связей Сирии (70-е - начало 90-х годов), в сб. Страны Ближнего Востока (актуальные проблемы современности и истории), Москва, 1998. Худа Абу-Табих, Особенности социально-экономического развития Сирии в период подготовки реформ, Арабский сборник: выпуск второй, Москва, 2000, его же Исправительное движение и опыт либерализации сирийской экономики, Арабский сборник: выпуск второй, Москва, 2000.

⁷ Мирский Г., Армия и политика в странах Азии и Африки, М., 1970, его же, Третий мир. Общество, власть, армия, М., 1976, его же, Роль армии в политической жизни стран "третьего мира", М., 1989. Дмитриев Е. Палестинский узел: к вопросу об урегулировании палестинской проблемы, М., 1978, Примаков Е. История одного договора: ближневосточная политика США в 70-е начале 80-х годов, Москва, 1985, его же, Анатомия ближневосточного конфликта, М., 1978, Вавилов В. В., Социально-экономические преобразования в Сирии (1946-1970 гг.), Москва, 1972.

⁸ Викторова В. П., Экономика современной Сирии. (проблемы и перспективы), Москва, 1968, Пир-Будагова Э. П., Сирия в борьбе за укрепление национальной независимости (1945-1966), М., 1978, Пир-Будагова Э. П., Концепция "Арабского социализма" в идеологии Партии Арабского Социалистического Возрождения Сирии (ПАСВ), в кн. Проблемы современной советской арабистики I: современные политические и социально-экономические проблемы Арабских стран, Ерван, 1988, Пир-Будагова Э., Итоги внутри и внешнеполитического развития Сирии к концу 80-х гг., Специальный Бюллетень No 2 (273), Москва, 1991, Иванов С. А., Межарабская политика Сирии, Том 1, Москва, 1986, Ахмедов В. Современная Сирия: промышленность, рабочий класс, профсоюзы, Москва, 1991, Филоник А. Аграрные проблемы современной Сирии, М., 1981, его же, Некоторые итоги эволюции социальной структуры Сирии, Специальный Бюллетень No 2 (273), Москва, 1991.

աշխատությունները, որոնք շատ օգտակար են եղել սույն գիրքը գրելիս⁹։ Հայ հետազոտողներից հարկ է նշել նաև Շ. Կարամանուկյանի, Հ. Գրիգորյանի, Պ. Սարաջյանի, Ռ. Կարապետյանի ուսումնասիրությունները¹⁰։

Արևմտյան և հրեա հետազոտողներից հարկ ենք համարում նշել Վ. Բվանդուի, Պ. Միլի, Մ. Մաոգի ուսումնասիրությունները¹¹, արժանի են հիշատակման նաև Ջ. Դեվլինի, Մ. Բերրի, Ն. Վան-Դամի, Յու. Շուքրիի, Ֆ. Ալամիի հետազոտությունները¹²։

Աշխատանքի համար ոչ երկրորդական նշանակություն են ունեցել նաև խորհրդային, ամերիկյան և արևմտահայրապական ժամույում Սիրիայի վերաբերյալ տեղ գտած հրապարակումներն ու հոդվածները, ինչպես

⁹ Հովհաննիսյան Ն. Հ., Սարգսյան Հ. Ս., Սիրիան անկախություն համար մղած պայքարում (1917–1946 թթ.), Երևան, 1975։ Հովհաննիսյան Ն., Լիբանանյան կոնֆլիկտը և Լիբանանի նայ համայնքի զերթոդությունը (1975–1982), Երևան, 1982։ Оганесов Н., Отношения Иракской Республики со странами Арабского Востока, Ереван, 1985.
Ն. Հովհաննիսյան, Արաբական եղբրների պայտություն, (1918–2005 թթ.) հ. IV, Երևան, 2007։

¹⁰ Կարամանուկյան Շ., Արաբական պետությունների լիզայի դերը արաբական եղբրների հակահեղինակախության պայքարում, Երևան, 1988։ Григорян Г., Политика Сирии в Ближневосточном конфликте, Ереван, 1989, ego же, Политика левобаскисского государства САР в ближневосточном кризисе (1967–1970 гг.), Ереван, 1984։ Սարաջյան Պ., 1973 թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և արաբական ստաշիական թեմերի դերերը, Սերմախր և Միլիի Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, IX հատոր, Արաբական երկրներ, Երևան, 1978. մույնի, Արաբական Արևելքի կոմունիստական կուսակցությունների և ստաշիական թեմերի պայքարը դեմոկրատիայի և սոցիալ-տնտեսական վերափոխությունների համար, Երևան, 1986, ego же, Активизация деятельности организации "Братья-мусульмане" в Сирии в 1979–1982 гг., в сб. Ислам в политической жизни стран современного Ближнего и Среднего Востока, Ереван, 1986։ Կարապետյան Ռ., Սիրիա-ամերիկյան կարաբերությունները (1967–1996), Երևան, 2000։

¹¹ Qasbi W., Decade of Decisions: American Policy toward the Arab-Israeli Conflict 1967–1976, Berkeley, 1977., Seale Patrick, Assad and the Struggle for the Middle East, London, 1988, Ma'oz Moshe, Assad, The Sphinx of Damascus: A Political Biography, Weidenfeld and Nicolson, London, 1988., Ma'oz Moshe. The Emergence of Modern Syria, Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks. Edited by Moshe Ma'oz and Avner Yaniv. Croom Helm, London and Sydney, 1987.

¹² Devlin F. John, Syria: Modern State in an Ancient Land, Boulder, Colorado, 1983., Kerr Malkolm, Hafiz al-Asad and the Changing Patterns of Syrian Politics, International Journal, 28 (4) 1975., Van Dam Nicolaos, The Struggle for Power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in Politics 1961–1978, Croom Helm, London – New York, 1979, Choucri Youssef, State and Society in Syria and Lebanon. St. Martine's Press, New York, 1994., Ajami Fouad, Geopolitical Illusions, The Middle East and the Western Alliance, Edited by Steven L. Spiegel, London, George Allen and Uerwin, 1982.

Ման ճախագահ Ասադի հետ կայացած հարցազրույցները, որոնցից կարելի է առանձնացնել «Պրավդա», «Բզվեստիա», «Մեծդոնարողնայա ժիզն», «Ազիյա ի աֆրիկա սեվողնյա», «Միլովայա կոնոմիկա ի մեծդոնարողնիյե օտնոշենիյա», «Միդլ Իստ ջորնալ», «Ֆորին ըֆեյրա», «Ջորնալ օֆ փալեսթայն սթադիա», «Միդլ Իստ ենդ Նորթ Աֆրիկա», «Նյու Յորք քայնս», «Վաշինգտոն փոստ», «Ֆայնենշլ քայնս», «Թայմս», «Նյուսփիկ» պարբերականները¹²:

Գրքում արծարծվող խնդիրները, փաստերն ու տվյալները կարող են օգտագործվել Միջիայի նորագույն շրջանի պատմությունն ուսումնասիրողների կողմից, ինչպես նաև Միջիայի և ընդհանրապես Մերձավոր Արևելքի քաղաքական գործընթացներին, տվյալ ժամանակաշրջանի քաղաքականության պատմության հիմնախնդիրներին մվիրված դասընթացներում կամ ուսումնասիրություններում: Ուղղիչ շարժման լույսի ներքո տեղի ունեցած Միջիայի կարևորագույն իրադարձությունների լուսարանումը կարող է օգտակար լինել նաև Միջիայի Արաքական Հանրապետության նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության որոշ մոտեցումներ մշակելու տեսանկյունից:

¹² «Правда», «Известия», «Международная жизнь», «Азия и Африка сегодня», «Мировая экономика и международные отношения», «Middle East Journal», «Foreign Affairs», «The Journal of Palestine Studies», «The Middle East and North Africa», «The New York Times», «The Washington Post», «Financial Times», «The Times», «Newsweek».

ՌՆԴՆԻՉ ԵԱՐԺՄԱՆ ՍԿԶԲՆԱՎՈՐՈՒՄԸ, ԷՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԵՐԱԳՐԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

1.1. Ներքաղաքական և սոցիալ-տնտեսական իրադրությունը Սիրիայում 1963–1970 թթ.

1963 թ. մարտի 8-ին Սիրիայում տեղի ունեցավ ռազմական հեղաշրջում, որի հետևանքով երկրում իշխանության եկավ Արաբական վերածննդի սոցիալիստական կուսակցությունը (կրճառ՝ Բասսա, որը, արաբերենից թարգմանաբար նշանակում է «վերածնունդ»)՝¹⁴ Թեև Բասսան անմիջական մասնակցություն չունեցավ հեղաշրջման կազմակերպման գործում, սակայն դարձավ միակ ոչ ռազմական խմբավորումը, որին դիմաց հեղաշրջման կազմակերպիչ, գեներալ մայոր Ջիյադ Հաթիբին՝ կառավարություն կազմելու առաջարկությամբ: Այդ ժամանակաշրջանում Սիրիայի մյուս քաղաքական խմբավորումներն ու կուսակցություններն անկենսունակ էին և հեղինակազրկված ժողովրդի շրջանում: Մարտի 24-ին օրենսդիր և զոր-ծառայիչ իշխանությունը համձնվեց «Հեղափոխական հրամանատարու-

¹⁴ Արաբական վերածննդի կուսակցության հիմքը դրվել էր 1940 թ. Սիրիայում ուսուցչակ Ալիել Ալկաթի և Սալահ ադ Դին Բիթարի կողմից: Նրա պաշտոնական հիմնադրման օրը համարվում է 1947 թ. ապրիլի 7-ը, երբ անդի ունեցավ կուսակցության առաջին հիմնադիր համագումարը: Նրա հիմնական կարգախոսներն էին «միասնություն, ազատություն, սոցիալիզմ»: 1952 թ. նոյեմբերին Թաաթիվով 1950 թ. Արբան Հաուրանի կողմից հիմնադրված Արաբական սոցիալիստական կուսակցության հետ՝ վերանվանվեց Արաբական վերածնունդ սոցիալիստական կուսակցություն: Արդեն 1949–1950 թթ. ստեղծվեցին կուսակցության առանձին երկրամասային ճյուղեր Իրաքում, Հորդանանում և Լիբանանում: 1954 թ. Դամասկոսում ստեղծվեց կուսակցության առաջին համազգային կամ համարարական ղեկավարությունը: Կազմակերպական առումով Բասսա կուսակցության ղեկավարությունը բաժանվում է երկրամասայինի և համազգայինի: Կուսակցության կամայադրության համաձայն՝ երկրամասային ղեկավարությունն իրականացնում է կուսակցական գործունեությունը աշխարհի շրջանակներում, իսկ համազգային ղեկավարությունը մշակում է կուսակցության ընդհանուր ռազմավարությունը և կրկան է հակոտորում իրականացնել երկրամասային ղեկավարությունների գործունեության, ինչպես նաև կուսակցության կողմից ընդունված որոշումների կատարման վրա: Սիրիայի և Իրաքի միջև կուսակցական ուղղ տարածաշրջանների և մրցակցության պատճառով գոյություն են ունեցել նրդու համազգային ղեկավարություն՝ սիրիական և իրաքյան:

յան ազգային խորհրդին» (ՀՀԼՄ), որի նախագահ և սիրիական քանակի հրամանատար նշանակվեց զենքազ-լեյտենանտ Լուեյ ալ Աբասին: Մա-յիսի 9-ին Բաաս կուսակցության ղեկավարներից մեկի՝ Սալահ ալ Դին Բիբարի գլխավորությամբ կազմվեց նոր կառավարություն, որի մեջ մտած 20 նախարարներից 10-ը Բաաս կուսակցության անդամներ էին: Հարկ է նշել, որ քառասականների իշխանության գլուխ անցնելը Սիրիայում չուղեկցվեց այնպիսի սամճարձակ բռնություններով, ինչպես Իրաքում, սակայն այստեղ ևս կատարվեցին բազմաթիվ ձեռքարկություններ, արգելվեցին բոլոր հանրահավաքներն ու ցույցերը, և հետապնդումների ենթարկվեցին գործող մի շարք կուսակցությունների անդամները¹⁵:

Իշխանության գալուց հետո Բաասը ժողովրդի շրջանում հեղինակության պակասը փորձում էր լցացնել միջարաբական ասպարեզում ակտիվ քաղաքականություն վարելով և արաբական երկրների հետ միավորման իրականացման կարգախոսներով: Հատկապես Եգիպտոսի հետ հարաբերությունները քարելավելու նպատակով ձեռքարկվեցին մի քանի քաղաքական գործիչներ և սպաներ, որոնք մեղադրվում էին 1961 թ. Եգիպտոսից Սիրիայի անջատումը կազմակերպելու մեջ: Նրանցից ոմանք զրկվեցին քաղաքական գործունեություն ծավալելու իրավունքներից¹⁶: Բաասականները քայլեր էին ձեռնարկում նաև քանակի սպայական կազմը քառասականներով համարելու ուղղությամբ՝ քանակում ամուր հենարան ապահովելու նպատակով: 1963 թ. ապրիլի վերջերին սիրիական քանակից հեռացվեցին 47 յունիտիստ սպաներ, որոնք անմիջապես փոխարինվեցին քառասական սպաներով¹⁷: Դրա հետևանքով Սիրիայում չէին դադարում յունիտիստների ելույթները, որոնք վճռակամորեն պահանջում էին վերականգնել քանակից հեռացված սպաներին և անհասպաղ կիրառել Արաբական Միաց-

¹⁵ Մանրաման տե՛ս է. Պ. Փիթ-Ռոչդալթս, *Քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական վերափոխումները Սիրիայում (1962-1970 թթ.)*, Մեքոնգոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ IX, Արաբական երկրներ, Երևան, 1978, էջ 41-42:

¹⁶ *Chronology of Arab politics*, 1963, v. 1, No 2, p. 139-140, է. Պ. Փիթ-Ռոչդալթս, *Քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական վերափոխումները Սիրիայում*, էջ 47:

¹⁷ *The Middle East. A Survey and Directory*, 1963, p. 370, K.S. Abu Jaber, *The Arab Ba'ith*, p. 71, ըստ է. Պ. Փիթ-Ռոչդալթս, *Քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական վերափոխումները Սիրիայում*, էջ 48:

յալ Հանրապետության (ԱԲՀ) հետ միավորվելու վերաբերյալ որոշումները: Բանակում ուժեղացավ պայքարը մի կողմից պաշտպանության նախարար և գլխավոր շտաբի պետ գեներալ Ջիյալ Հարիրիի, իսկ մյուս կողմից՝ քառասական սպաների միջև, որոնց գլուխ կանգնած էր փարչապետի տեղակալ և ներքին գործերի նախարար Ամին Հաֆեզը¹⁸:

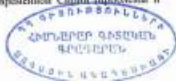
1963 թ. հուլիսի 9-ին ՀՀԱԽ-ը Հարիրիին ազատեց պաշտպանության նախարարի և գլխավոր շտաբի պետի պաշտոններից և նրա փոխարեն նշանակեց Ամին Հաֆեզին: Հուլիսի 27-ին Ամին Հաֆեզը նշանակվեց նաև ՀՀԱԽ-ի նախագահ և սիբիական բանակի գլխավոր հրամանատար: Նա պահպանեց նաև նախարարների խորհրդի տեղակալի, ներքին գործերի նախարարի պաշտոնները: Այսպիսով նրկրում փաստացի ամբողջ իշխանությունն անցավ Ամին Հաֆեզին:

Այրուհանդերձ շուտով սուր տարածայնություններ երևան եկան ՀՀԱԽ-ի ներսում, որտեղ ուժեղ պայքար ծավալվեց Ամին Հաֆեզի և նրա տեղակալ Մուհամմադ Ռաբանի միջև¹⁹: Բառաի ներսում ինտզիտան ուժեղանում էին ծախակողոջան տարրերը, որոնք պահանջում էին նրկրում իրականացնել սոցիալ-տնտեսական վերափոխումներ: 1963 թ. հունիսի 23-ի դեկրետով որոշ փոփոխություններ մտցվեցին ագրարային բարեփոխման վերաբերյալ օրենքի մեջ: Ձգալի յափով կրճատվեց իողառի-լուրյան ստավերագույն չափը: 1963 թ. հոկտեմբերին փոփոխության ենթարկվեց «Ագրարային հարաբերությունների կազմակերպման մասին օրենքը»²⁰: Կառավարությունն ազգային կապիտալի արտասահման արտահոսի կապակցությամբ փորձեց իր ձեռքը վերցնել նրկրի ֆինանսավարկային համակարգի վերահսկողությունը: 1963 թ. մայիսին ազգայնացվեցին նրկրի բոլոր մասնավոր բանկերն ու ապահովագրական բնկերությունները: Միաժամանակ վերահսկողություն սահմանվեց տարադրամային գործառնությունների վրա, և փակվեց ազատ տարադրամային շու-

¹⁸ Տե՛ս է. Պ. Փիր-Ռուզարզե, Քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական վերափոխումները Միջագույն, էջ 51-52:

¹⁹ Г. Марксий, Развитие событий в арабском мире, Новое время, 1965, No 6, с. 5.

²⁰ Մանրաման տե՛ս В. П. Викторов, Экономика современной Сирии (проблемы и перспективы), М., 1968, с. 105.

AT 98374

կան²¹: Այդուհանդերձ երկրում իրադրությունը չէր քարելավվում, և շարունակվում էր գործազրկության աճը, ավելի քան 100 հազար սիրիացիներ աշխատանք փնտրելու համար հեռացան երկրից²²:

1963 թ. նոյեմբերի 12-ին Մալահ Բիթարը հրաժարական տվեց: Մեծ մասամբ ձախբասականներից բաղկացած նոր կառավարությունը գլխավորեց Ամին Հաֆեզը: Շուտով Մոսհամմադ Ումրանի և Ամին Հաֆեզի միջև բացահայտ պայքար սկսվեց: Վերջինս վարում էր տարրեր քաղաքական ուժերի հաշտեցման քաղաքականություն: Նա քամոցի ազատ արձակեց նախկին նախագահ Նազիմ Կուդսիին, նախկին նախարարների խորհրդի նախագահ Խալեդ Ազրմին և ուրիշներին: Դեկտեմբերին Ամին Հաֆեզը հրամանագիր հրապարակեց թուրք քաղաքագետներին ներում շնորհելու մասին, իսկ Ումրանը համոզեց էր գալիս Հաֆեզի նմանօրինակ քաղաքականության դեմ: Նա պահանջում էր պայքարել ձախբասականների և նրանց համախոտ ուժերի դեմ²³:

1964 թ. կեսերին Սիրիայում ջնտրվեց նախագահական խորհուրդ, որի նախագահ դարձավ Ամին Հաֆեզը, Մալահ Բիթարն ու Մոսհամմադ Ումրանը՝ տեղակալներ, և Բաաս կուսակցության երկու ներկայացուցիչներ՝ Նուր ալ-Դին ալ-Աբասին և Մամսուր ալ-Աբրաշը՝ որպես անդամներ²⁴, որից հետո Մալահ Բիթարի գլխավորությամբ կազմվեց նոր կառավարություն, որը բաղկացած էր հիմնականում բաասականներից:

Կուսակցության ձախ ուժերին որոշ զիջումներ անելով հանդերձ՝ Բաասի ղեկավարությունը միաժամանակ ձգտում էր սերտ համագործակցություն հաստատելու Սիրիայի մեծահարուստների և խոշոր ձեռնարկատերերի հետ՝ գտնելով, որ տնտեսության զարգացման գլխավոր միջոցը մասնավոր (ինչպես ազգային, այնպես էլ օտարերկրյա) կապիտալի ներգրավումն է: Ժողովրդին ուղղված իր դիմումներում Բաասի ղեկավա-

²¹ А. В. Вавилов, Характер социально-экономических преобразований в Сирии, Проблемы экономики и истории стран Ближнего и Среднего Востока, М., 1966, с. 51.

²² Է. Պ. Գիր-Քուլադովս, ՁԶԷ աշխ., էջ 56:

²³ Г. Мирский, Развитие событий в Арабском мире, Новое Время, 1965, No 6, с.5.

²⁴ The Middle East and North Africa, 1965-1966, London, 1966, p. 567.

րությունը բոլոր խավերի զաղափարական և ազգային միասնության կոչ էր անում²⁵։

Օգտագործելով տնտեսական ոլորտում իր դիրքը՝ գործարար շրջանակները հույս ունեին ստիպել քառասական կառավարությանը՝ դիմելու զգալի քաղաքական գիշտմաների, այդ թվում՝ համաձայնվել որոշ գործարարների ներառել կառավարության կազմի մեջ։ Պատճառաբանելով կառավարության ոչ բարենպաստ քաղաքականությունը՝ նրանք հրաժարվում էին երկրի ներսում կապիտալ ներդրումներից։ 1964 թ. սկզբներին մի շարք ձեռնարկատերեր, փաստարկելով առկա դժվարություններն ու միջոցների բացակայությունը, սկսեցին փակել իրենց ձեռնարկությունները կամ էլ կրճատել արտադրությունը, իսկ իրենց շահույթներն փոխադրել արտասահման։ Միայն 1963–1964 թթ. Սիրիայից արտասահման էր փոխանցվել 800 մլն սիրիական լիրա²⁶։

Սիրիայում հետզհետե սրվում էին հարաբերությունները Բաաթի աջ ղեկավարների և բանակի միջև, որտեղ որոշ սպաներ, պաշտպանություն գտնելով Բաաթի ձախ թևի կողմից, վճռականորեն պահանջում էին շտապ միջոցներ ձեռնարկել երկրի տնտեսական դեղատարած իրենց զարգացման խնայողական ու ծրագրերին համապատասխանեցնելու ուղղությամբ։ Ուժեղացող ներկուսակցական պայքարը հանգեցրեց Բաաթի ձախ թևի դիրքերի ամրասպնդմանը։ Միջև Ալլևակը հարկադրված եղավ հրաժարվել կուսակցության համարարական ղեկավարության գլխավոր քարտուղարի պաշտոնից, որը զբաղեցրեց Մունիֆ առ-Ռազզազը, իսկ Բաաթի սիրիական մարզային ղեկավարության գլխավոր քարտուղար դարձավ գեներալ Ամին Հաֆեզը։ Կուսակցության ղեկավարության մեջ մտան նաև մի շարք քաղաքացիական ձախ բաաթականներ՝ Նուր ադ-Դին ալ-Աբուսին, Յուսեֆ Ձուեյնը, Իբրահիմ Մախուսը և այլքը։ Սիրիական մարզային ղեկավարությունում սկսեց վճռական դեր խաղալ կուսակցության ձախ թևը²⁷։ Երկրի նոր

²⁵ Ю. Островский, Прошлое и настоящее национального социализма партии Баас, в сб. Мировая экономика и международные отношения, 1966, No 1, с.47.

²⁶ .1965/1/27. أبعث، دمشق

²⁷ .644-641. ص. أترائق العربية، gna t. Գ. Փիթ-Յրուպազովա, հղվ. աշխ., էջ 63:

նախարարների խորհրդի նախագահ դարձավ կրկին Ամին Հաֆեզը, որը սկսեց իրականացնել սոցիալ-տնտեսական վերափոխումներ, ինչպես նաև տարբեր ձեռնարկությունների և ընկերությունների ազգայնացման քաղաքականություն: 1964 թ. դեկտեմբերի 22-ի թիվ 113 դեկրետով Միջին Արևելքում ազգայնացվեց նավթը և մյուս օգտակար հանածոները: Արզնից օտարերկրյա ընկերությունների և անհատների կողմից դրանց շահագործումը: Միջին ձեռնամուխ եղավ նաև իր ազգային արդյունաբերության ստեղծմանը և իր սեփական միջոցներով երկրի բնական հարստությունների օգտագործմանը, որն ուներ ոչ միայն տնտեսական, այլև քաղաքական մեծ նշանակություն²⁸: Միջին-լիբանանյան տանձանքի վրա ուժեղացվեց մաքսային հսկողությունը, որպեսզի թույլ չտրվի ազգայնացված ձեռնարկությունների կապիտալի արտահանումը: Այս ամենը հանգեցրեց նրան, որ Միջին Արևելքում սկսեցին բորբոքվել հակակառավարական տրամադրություններ, հատկապես սուննի²⁹ հոգևորականների կողմից, որոնք, փաստորեն, հանդես էին գալիս մեծահարուստ սուննիների անունից: 1965 թ. հունվարի 22-ին Դամասկոսի Օմայանների, ինչպես նաև այլ մզկիթներում քաղաքական քարոզներ հնչեցին. հոգևորականությունը դատապարտեց կառավարության քայլերն ազգայնացման ուղղությամբ և ժողովրդին «սրբազան պատերազմի»՝ ջիհադի կոչ արեց ընդդեմ կառավարության: Մուննի հարուստ առևտրականների միջնորդությունների միջոցով ստեղծվեցին, այսպես կոչված, «Մուհամմադի օրկատները», որոնք ղեկավարվում էին կրոնաքաղաքական «Մուսուլման եղբայրներ» կազմակերպության ներկայացուցիչների կողմից³⁰:

1965 թ. դեկտեմբերին ներկուսակցական պայքարը ստոր ճգնաժամի բնույթ ընդունեց: Դեկտեմբերի 21-ին Ամին Հաֆեզը, օգտվելով կուսակցության համաարարական ղեկավարության աջակցությունից, հայտարարեց Բաաս կուսակցության սիրիական մարզային ղեկավարության գրման

²⁸ О. Волгин. На переднем крае борьбы, Азия и Африка сегодня No 6 1988, с. 13. Азия и Африка сегодня, No 1, 1969, с. 35. В. П. Викторов, Экономика современной Сирии, (проблемы и перспективы) М., 1968, с. 60.

²⁹ Ասուննիականությունը իսլամի ուղղափառ իմամն է, որի անվանումն ասարակ է իսլամի արքայականության՝ սուննաի անունից:

³⁰ Ноевская история арабской сирии, М., 1968, с. 85.

մասին¹¹։ Փոխվեց նաև գործադիր իշխանությունը, նախարարների խորհրդի նոր նախագահ դարձավ կրկին Սալահ Բիթարը։ Նա վարում էր ձախբաասականներին քաղաքական հենարանից զրկելու և նրանց դիպքերը բուլազնելու քաղաքականություն։ Նույնը կատարվում էր նաև քանակում։

Այս ամենը հանգեցրեց նրան, որ 1966 թ. փետրվարի 23-ին Միրիայի Արարական վերածննդի սոցիալիստական կուսակցության ձախ ուժերը իրագործեցին ռազմական հեղաշրջում և երկրի ղեկավարությունից հեռացրեցին Բաաս կուսակցության հիմնադիրներ Միշել Աֆլյակին, Սալահ աղ-Դին Բիթարին, Մոնիֆ առ-Ռազզազին և նրանց կողմնակիցներին։ Չեղ-Ջալ հայտարարվեց ժամանակավոր սահմանադրությունը, ցրվեց Հեղափոխական հրամանատարության ազգային խորհուրդը։ Միրիայի նախագահ նշանակվեց Նուր աղ-Դին ալ-Արաբին, իսկ իրական իշխանությունն իր ձեռքում կենտրոնացրեց Բաաս կուսակցության երկրամասային կազմակերպության գլխավոր քարտուղար Սալահ Ջադիդը։ 1966 թ. սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին Դամասկոսում հրավիրված Բաասի համագալային համագումարում Մ. Աֆլյակը, Ս. Բիթարը և Մ. Ռազզազը ջնդհամբուսապես հեռացվեցին կուսակցությունից այն քանից հետո, երբ փորձեցին կազմակերպել հակակառավարական դավադրություն¹²։ Իշխանության գալուց անմիջապես հետո ձախբաասականներն հայտարարեցին սոցիալ-տնտեսական քարեփոխումներ անցկացնելու իրենց մտադրության մասին։ Սակայն արագորեն իրականացվող այդ օբարեփոխումներն ապելի խորացրին տնտեսական ճգնաժամը երկրում, քանի որ կառավարության կողմից հաշվի չէին առնվում երկրի տնտեսական կարողություններն ու պետության մասնակցությամբ արդյունքի հասնելու հնարավորությունները։ Պետական աննախադեպ հսկողության սահմանումը երկրի տնտեսության վրա հանգեցրեց պետական միջոցների ոչ այնքան նպատակառոտորված և անարդյունավետ օգտագործմանը։ Արդյունքում իջավ բնակչության կենսամակարդակը, աճեց գործազուրկների թիվը, երկրում նկատվում էր լայն սպառողական ապրանքների պակաս, իսկ ունևոր

¹¹ ١٩٦٥/١٢/٢٣، أستراليا، دمشق.

¹² Le Monde, Paris, November 11, 1967.

խավմն աստիճանաբար լրում էր հայրենիքը՝ բնականաբար իր հետ տանելով զգալի կապիտալ միջոցներ³³։ Անգլիացի գիտնական Միլը նշում էր, որ ժախքատասական Միրիան «լեռնիյան տիպի պետություն էր», և հասարակությունը բաժանված էր «բարեկամների» և «քշնամիների»³⁴։

Օգտվելով բնակչության դժգոհությունից՝ 1966 թ. ընթացքում կառավարության դեմ մի շարք անհաջող դավադրություններ կազմակերպեցին աչ քառասականները, միաժամանակ բավականին սրվել էր իրադրությունը սիրիա-խորաշելական սահմանում, որտեղ հաճախակի էին դարձել զինված ընդհարումները։

1967 թ. հունիսի 5-ին սկսված և վեց օր տևած արարա-խորանյան պատերազմի ընթացքում խորաշելին հաջողվեց գրավել արաբական նրկրներին պատկանող ընդարձակ տարածքներ՝ մոտ 60 հազ. քառ. կմ։ Խորաշելը Արաբական Միացյալ Հանրապետությունից³⁵ զավթեց Սիմայի քերակղզին՝ դուրս գալով Մուեզի ջրանցքի արևելյան ափը, Հորդանանից Հորդանան գետի արևմտյան ափը, այդ թվում՝ Երուսաղեմի արաբական հատվածը, ինչպես նաև Միրիային պատկանող Գոլանի բարձունքները³⁶ և նրա վարչական կենտրոն ալ-Կունեյարան՝ կանգ առնելով Դամասկոսից ընդամենը 40 կմ հեռավորության վրա³⁷։ Պատերազմից անմիջապես հետո Միրիան խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները Միացյալ

³³ بتركة سيل- صراع على الشرق الأوسط دمشق، ص. 178.

³⁴ Նույն տեղում, էջ 179։

³⁵ Այժմ՝ Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետություն։

³⁶ Մինչև 1967 թ. արտերկրյալը Գոլանի բարձունքներում (տարածքը՝ մոտ 1800 կմ²) ապրում էր 153 հզ. մարդ։ 1988 թ. Գոլանում անդաքնակներից մնացել էր ընդամենը 7 հազար մարդ, որոնց մեծամասնությունը դուրսվել էին։ Քաղի նրանից, որ Գոլանի բարձունքները կարևորագույն ռազմաճարտական շրջաններ էին, դուրսը նաև չրի մեծ պաշարներ ունեն։ Տարեկան անդամներն այնտեղ հասնում են 1,2 մլրդ մ³։ Գոլանում նրաները կառուցեցին 6 բրանբարտակ։ 1988 թ. Գոլանի բարձունքներում հաշվվում էին 32 նրեական բնակավայր, որոնց մեծ մասը ռազմականացված էր։ Գոլանի բարձունքների դրոշ բնակչությունը փոխեց իր բաղադրացիությունը և ստացավ խորաշելի քաղաքացիություն։

³⁷ Г. С. Исаков, Государство Израиль, М., 1968, с. 386.

Նահանգների, Անգլիայի և Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության հետ²⁸:

Ամհաջողությունը «վեցօրյա պատերազմում» խիստ քննադատական արտահայտությունների տեղիք տվեց Միրիայի և Եզիպտոսի վարչակարգերի հասցեին ոչ միայն այդ երկրների ներսում, այլև ամբողջ արաբական աշխարհում: Որոշ քննադատներ մուսլիսկ պարտության հիմնական պատճառը տեսնում էին Միրիայում և Եզիպտոսում անցկացվող սոցիալ-տնտեսական վերափոխումների մեջ²⁹: Պատերազմը հակառակս վճատ պատճառեց Միրիայի տնտեսությանը ու ենթակառուցվածքներին, երկիրը կրեց զգալի մարդկային և նյութական կորուստներ:

Արաբա-իսրայելյան 3-րդ պատերազմն ու նրա հետևանքները շափազանց խորացրին նաև Միրիայի ներքաղաքական՝ առանց այն էլ անկայուն իրադրությունը: Բաաս կուսակցությունը հետզհետե կորցնում էր իր հեղինակությունը և հենց արանց թե՛ քանակում, թե՛ հատարակությունում: Վեցօրյա պատերազմի հետևանքները ակնհայտորեն վեր հանեցին վարչակարգի յուրջ քաղաքական և տնտեսական թերությունները և 1966 թվականից հետո Միրիայի պետական-քաղաքական զարգացման հակասությունները: 1968 թ. Միրիայում կատավարող ժախքաատականների դեմ (որոնց առաջնորդն էր Սալահ Ջադիդը) ձևավորվեց ընդդիմություն՝ ի դեմս զինվորական խմբակցության, որը զլխավորում էր Միրիայի պաշտպանության նախարար, գեներալ-լեյտենանտ Հաֆեզ ալ Ասադը, որը երկրի ծանր սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը, ինչպես նաև Միրիայի պարտությունը 1967 թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմում պատճառաբանում էր կուսակցության ծրագրից և գաղափարախտությունից: Բաասի ճախ թևի շեղումներով, սխալ, անհետևողական և հստակ սոցիալ-տնտեսական վերափոխումներով, ինչպես նաև ոչ ճիշտ և Միրիայի իրական շահերից չբխող արտաքին քաղաքականությամբ:

²⁸ Լուսիան Եյթլան, *حافظ الأسد. مسيرة متواصلة الطبعة الثالثة*, دمشق, 1994, ص. 122.

²⁹ E. Дмитриев, В. Ладеекин, *Путь к миру на Ближнем Востоке*, Москва, 1974, с. 204.

1.2. Ուղղիչ շարժման պատճառները

ա) Սոցիալ-տնտեսական պատճառները

Բաաս կուսակցության ծրագրում սոցիալ-տնտեսական խնդիրների առանձին մոտեցումները հստակ ձևակերպված չէին և անորոշ քնույթ էին կրում⁴⁰, որն էլ հնարավորություն էր ընձևեռում 1963–1966 թթ. աջ բաասականներին, 1966–1970 թթ.–ը ձախբաասականներին, իսկ 1970 թվականից սկսած՝ Հաֆեզ ալ Ասադին իրականում վարել իրենց քաղաքական ուղի-գծին համապատասխան սոցիալ-տնտեսական քաղաքականություն: Երբ 1950-կան թթ. սկզբներին Բաասը միավորվեց Արաբական սոցիալիստական կուսակցության հետ, նոր ստեղծված կուսակցության գաղափարախոսության հիմքում առյուծի բաժինը կազմեց Բաասի ծրագիրը՝ շնայած այն հանգամանքին, որ միավորումից հետո Բաասը ստացավ հստակ ընդգծված սոցիալիստական ուղղվածություն:

Դեռ 1947 թ. իր կուսակցական ծրագրում Բաասը հանդես էր գալիս «ազգի շահերին համապատասխան տնտեսական հեղափոխության», բնական ռեսուրսների ազգայնացման, բնակչության եկամուտների արդար քաշխման ու շահագործման վերացման, ներքին և արտաքին առևտրի հսկողության, տնտեսության պլանավորման, հողի սեփականությունը մինչև նվազագույն չափերի կրճատման, անկախ արհմիությունների ստեղծման և բոլոր քաղաքացիների համար պարտադիր անվճար միջնակարգ կրթության իրավունքի ստեղծման օգտին⁴¹: Իսկ 1966 թ. Սիրիայում ձախբաասականների իշխանության գալուց հետո Բաասի քաղաքական գործիչների և գաղափարախոսների վրա զգալի էր ԽՍՀՄ, մասնավորապես այնտեղ տիրապետող Կոմունիստական կուսակցության գաղափարախոսության ազդեցությունը տարբեր ոլորտներում:

Ձախբաասականների հեղաշրջումից հետո ԽՍՀՄ-ի առջև նոր հնարավորություններ քացվեցին Սիրիա ներքափանցելու համար: ԽՍՀՄ-ի

⁴⁰ Мир глазами президента Сирии Хафез Асада, М., 2000, с. 31.

⁴¹ الأحزاب السياسية في سوريا, بيروت, 1954, ص. 229-252.

հետ տնտեսական համագործակցության հետևանքով Սիրիան բազմաթիվ օգուտներ բաղեց, և համատեղ իրականացվեցին երկրի համար շահեկան մի շարք տնտեսական ծրագրեր:

1966 թ. ապրիլին պաշտոնական այցով ԽՍՀՄ ժամանեց սիրիական կառավարական պատվիրակությունը՝ նախարարների խորհրդի նախագահ Յուսեֆ Ջոռեյնի գլխավորությամբ: Մտեցվալու, իսկ հետագայում նաև Ղանակոստում տեղի ունեցած բանակցությունների ընթացքում համաձայնագիր ստորագրվեց Սիրիայի պատմության մեջ ամենախոշոր կառույցի՝ Եփրատի հիդրոհանգույցի առաջին հատվածի շինարարության և ԽՍՀՄ-ի կողմից Սիրիային հատկացվելիք տեխնիկական օգնության և վարկերի մասին⁴²:

Հիշատակման է արժանի նաև, որ ճախրաստականների օդը 1968 թ-ի սկզբներից Սիրիայում սկսվեց նավթի արդյունահանումը, այն նույն տարվա վերջին հասավ 2 մլն 400 հազ. տոննայի, իսկ 1969 թ.՝ 3,5 մլն տոննայի⁴³:

Ջրային ռեսուրսների սակավության և գլխավորապես անբերրի հողերի առկայության պայմաններում արարական երկրների տնտեսության մեջ ամենատար և միևնույն ժամանակ ամենադժվար լուծվող հարցերից էր հողի և նրա սեփականության հարցը, որը ճախրաստականները փորձեցին լուծել համատարած ազգայնացման քաղաքականության միջոցով: Ծախրաստականների կառավարման շրջանում կառավարությունն էլ ավելի անզիջում դիրքորոշում որդեգրեց պետականացման հարցում⁴⁴:

Քաասի ճախ քեի իշխանության ժամանակաշրջանում պետությունն անբողբոջյամք իր ձեռքն էր վերցրել նաև արտաքին առևտուրը, այն դեպքում, երբ մինչև 1965 թ. պետական իշխանությունը Սիրիայում անմիջականորեն չէր միջամտում արտաքին առևտրի ոլորտին⁴⁵:

⁴² Հ. Ա. Մարգարյան, Սովետ-սիրիական տնտեսական ու տեխնիկական համագործակցությունը (1955-1970 թթ.), Մեքենավոր և Միջին Արևելքի եկվմեր և ժողովուրդներ VI, Ալ-Խարական եկվմեր, Երևան, 1974, էջ 97:

⁴³ «Ջալբոնը», Լիբանան, 05. 09. 1970, լստ Հ. Ա. Մարգարյան, նշվ. աշխ., էջ 93:

⁴⁴ Նույն աշխու, էջ 113:

⁴⁵ В. В. Васильев, Социально-экономические преобразования в Сирии (1946-1970 гг.), М., 1972, с. 211.

Չախրաասականների իշխանության շրջանում մերժվում էր համագործակցությունը արևմտաեվրոպական երկրների և ԱՄՆ-ի հետ: Չախրաասականները նույնիսկ վերապահությամբ էին մոտենում մահ, այսպես կոչված, ոչ սոցիալիստական ուղի ընտրած արաբական երկրների հետ առևտրատնտեսական համագործակցության խնդրին: Եթե մինչև 1960-ական թվականները Սիրիայի հիմնական առևտրային գործընկերներն էին ԱՄՆ-ն, Ֆրանսիան, Անգլիան և ԳՅՀ-ն, ապա 1966 թվականից այդ պետությունների հետ Սիրիայի տնտեսական համագործակցությունը հասցվեց նվազագույն չափերի⁴⁵:

Չախրաասականները ցանկանում էին մնանադիպ տնտեսական քաղաքականությամբ օրինակ ծառայել մյուս արաբական պետությունների համար, որոնց տնտեսությունը սերտորեն կապված էր կապիտալիստական երկրների և արևմտյան ընկերությունների հետ: Նրանց օրոք տարբեր երկրների հետ առևտրային հարաբերությունները և հատկապես արտաքին առևտուրը, նրա ծավալները, ուղղվածությունը որոշվում էր ըստ այն չափանիշի, թե օրինակ ինչ դիրքորոշում ունի տվյալ պետությունը մերձավորարևելյան հակամարտության նկատմամբ, կամ ինչ հարաբերությունների մեջ է Իսրայելի հետ:

Իշխանության գալուց հետո Չախրաասական վարչակարգը մահ հետապնդումներ սկսեց այն անձանց նկատմամբ, որոնց սեփականությունը ազգայնացվել էր՝ նրանց մեղադրելով կոռուպցիայի և տնտեսական հանցագործությունների մեջ: Ինչպես արդեն նշվել է, նոր իշխանությունը հասարակությունը բաժանել էր «բարեկամների և թշնամիների»: Վերջինների մեջ մտնում էին մեծահարուստները, ձեռնարկատերերը, խոշոր առևտրականները և այլն: Բացի օրենքով սահմանված չափերից՝ հողեր էին բռնագրավվում մահ քաղաքական հետապնդումների գոն դարձած և պետության կողմից պիտակավորված, այսպես կոչված, «հակազդեցության ներկայացուցիչներից և դավադիրներից»: Բռնագրավումների ընթացքում հողատերերին ընդհանրապես չէին վճարվում որևէ փոխհատուցումներ:

⁴⁵ B. П. Вукроча, *с. 24* աշխ., էջ 212:

Բազմաթիվ անմեղ մարդիկ անհիմն մեղադրանքներով բանտարկվեցին, իսկ շատերն էլ կարողացան մի կերպ հեռանալ երկրից:

Չախրաասականների քաղաքականության հետևանքով Սիրիայի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը մնում էր չափազանց լարված և պայթյունավտանգ: Երկրում դժվարացել էր առաջին անհրաժեշտության ապրանքների ձեռքբերման հնարավորությունը: Այս պատճառով Սիրիայում բողոքի հուժկու ալիք բարձրացավ ժախրաասականների իշխանության դեմ, որի գլուխ կանգնեցին իսլամական հոգևորականները: 1966 Քվականից հետո, երբ նոր իշխանությունը հռչակեց «գիտական սոցիալիզմի» հիմքի վրա Սիրիայում սոցիալիստական հասարակարգ կառուցելու իր նպատակի մասին, երկրում հաճախակի դարձան դժգոհության զանգվածային համրահավաքներն ու ցույցերը, որոնք դեկավարվում էին հոգևորականության կողմից⁴⁷: Մզկիթները դարձել էին քաղաքական հավաքատեղիներ, որտեղից սուր մեղադրանքներ էին հնչում կառավարության հասցեին և կոչեր էին արվում տապալելու ժախրաասականների վարչակարգը: Խստորեն դատապարտվում էր կառավարության ինչպես սոցիալ-տնտեսական քաղաքականությունը, այնպես էլ արագացված տեմպերով ունեցվածքի և մասնավոր սեփականության բռնագրավումը, պետականացումն ու վերաբաժանումը: Երկրի դեկավարությանը մեղադրելով իսլամի սկզբունքներից շեղվելու մեջ՝ հոգևորականությունը նրա դեմ համեց քաղաքային շուկայի առևտրականներին, կրպակատերերին ու արհեստավորներին: Ընդդիմադիրներն ոչնչի չուսում, և ամկարգությունների կազմակերպիչները ձեռքակալվեցին, որոնց թվում էր շեյխ Հասան Հարաբանին, որը հայտնի էր իր կապերով Սաուդյան Արաբիայի և «Մուսուլման-եղբայրներ» կազմակերպության հետ⁴⁸: Բողոքի ելույթներ տեղի ունեցան մահ 1967 թ. Դամասկոսում և Հալեպում, սակայն դրանք ճնշվե-

⁴⁷ Э. Пир-Будатова, Некоторые особенности религиозной оппозиции Сирии в 70-80-е годы, Специальный бюллетень, No 4 (261) М., 1989, ДСН, с. 57.

⁴⁸ .٩٤٧/٥/٩، بيروت، ١٩٨٩

ցին իշխանությունների կողմից, որից հետո պետականացվեցին դրանց մասնակիցներին պետկանող բազմաթիվ խանութներ⁴⁹:

Արտասահմանյան մեծաշնորհների հետ կապված առևտրա-արդյունաբերական շրջանակների ներկայացուցիչներն իրենց սեփականության բռնագրավմանն ուղղված պետության միջոցառումները հայտարարում էին շարիաթի սկզբունքներին հակասող: Նման դիրքորոշում էին որդեգրում նաև խոշոր հողատերերը⁵⁰:

Այսպիսով՝ Բաասի ծախսի կողմից 1966 թվկանից իրականացվող չափազանց մեծ մասշտաբների իսամոդ ազգայնացման գործընթացի, հողի բռնագրավումների և ագրարային բարեփոխումների, արտաքին տնտեսական քաղաքականության, արևմտյան և մի շարք արաբական պետությունների հետ տնտեսական կապերի ընդհատման, տնտեսական հանցագործությունների պատրվակով բազմաթիվ քաղաքացիների ձերբակալման և երկրից վտարման, Միդիայից արտասահման հոսած հսկայական կապիտալի, ինչպես նաև երկրում անհրաժեշտ ապրանքների պակասի հետևանքով Միջիայում ստեղծվել էր լարված սոցիալ-տնտեսական դրություն: Սրանք էին ուղղիչ շարժման սոցիալ-տնտեսական գլխավոր պատճառները:

Տնտեսության ոլորտում Ասազը և նրա կողմնակիցները կողմ էին դրույ չափով տնտեսության ազատականացմանը և մասնավոր ներդրումների խրախուսմանը⁵¹: Նախատեսվում էր օգտագործել մասնավոր կապիտալի հնարավորությունները՝ դրա հետ մեկտեղ պահպանելով պետական հատվածի դերը, սակայն աստիճանաբար փոքրացնելով պետության մասնակցությունը երկրում տնտեսական գործընթացների ղեկավարման գործում:

⁴⁹ С. Манукян, *Исламский фундаментализм в Сирии (30–60-е годы XX в.)*, Восточный сборник, выпуск четвертый, М., 2002, с. 174.

⁵⁰ *Борьба идей в современном мире. Развивающиеся страны: проблемы и идеологические течения*, том 3, Москва, 1978, с. 262.

⁵¹ Худа Абу-Табих, *Исправительное движение и опыт либерализации сирийской экономики*, Арабский сборник: выпуск второй, Москва, 2000, с. 83.

բ) Կուսակցական-գաղափարական պատճառները

Ուղղիչ շարժման սկզբնավորման դրդաբարձրողների շարքում կարևոր տեղ են զբաղեցնում նաև կուսակցական-գաղափարական պատճառները:

Բաաս կուսակցության սոցիալ-դասակարգային հենքն էին կազմում քաղաքային մանր բուրժուազիան և գյուղացիությունը, ինչպես նաև ուսանողությունը, մտավորականության լայն շերտերն ու գեներալական շրջանակները, հատկապես ցածր և միջին սպայական կազմը: Իրեն դիտարկելով որպես համաարարական կուսակցություն՝ այն իր առջև խնդիր էր դրել թողը արաբական երկրների միավորումը: Ինչպես նշվում էր առաջին համագումարում ընդունված կուսակցության կանոնադրությունում, «արաբները մեկ ազգ են և իրավունք ունեն գոյություն ունենալ միասնական պետությունում»³²: Կուսակցության հիմնական կարգախոսներից էր՝ «Ումմա ալ-Ֆաթիյա վահիդա, զաբու ռիսալա խալիդա» (արաբական ազգը միասնական է և ունի հավերժական առաքելություն): 1954 թ. կեսերին ձևավորվեց կուսակցության առաջին համաարարական դեկլարությունը, որը կոչվում էր ազգային, իսկ կուսակցության ազգայնական քննարկում ուղղվածությունը վերաբերում էին ոչ միայն Սիրիային, այլև ամբողջ արաբական աշխարհին: Բաաս կուսակցությունը դարձավ արաբական աշխարհում քաղաքական առաջին ուժերից մեկը, որի միասնության կարգախոսներն արտահայտվեցին կոնկրետ պահանջներով: Սակայն, եթե կուսակցությունը մինչև ճախրաստականների կառավարման շրջանը չէր կորցնում իր համագոյային դեմքը, ապա ներքին քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական ուղղվածությունն երբեմն ենթարկվում էր արմատական փոփոխությունների:

1963 թ. մարտի 8-ին, երբ Սիրիայում հերթական հեղաշրջման արդյունքում ԱՎՄԿ-ն եկավ իշխանության գլուխ, սկզբնական շրջանում կուսակցությունն աջակցություն էր գտնում ԱՄՆ-ի և արևմտաեվրոպական պետությունների կողմից, այն, մեր կարծիքով, բացատրվում է գլխավորա-

³² Կանոնադրության տեքստը տե՛ս . 34 . ص ۱۹۷۱، بیروت، ۴، نضال أجيال.

պես այն պատճառով, որ Մերձավոր Արևելքում ԽՍՀՄ-ը ուներ իր հենա-
րանն ու ռազմավարական դաշնակիցն ի դեմս ԱՄՆ-ի (Եզիպտոսի), իսկ
Բաասի արտաքին քաղաքական կողմնորոշումը դեռ անհայտ էր և զաղա-
փարական ուղղվածությունը միանշանակ չէր մեկնաբանվում: Ինչպես
1963 թ. օգոստոսին հարևան Լիբանանում հայտարարեց ԱՄՆ դեսպան
Արմին Մեյերը. «Մենք իրավունք ունենք օգնություն ցուցաբերելու Բաաս
կուսակցությանը Իրաքում և Սիրիայում կոմունիզմի դեմ մրանց վճռական
պայքարի համար»⁵³:

Հարկ է նշել, որ Սիրիայում և Իրաքում իշխանության գալուց հետո
բաասական վարչակարգերի դիրքերը բավական թույլ էին, և երկու երկր-
ներում էլ տեղի էին ունենում փոքրեր դրանք տապալելու համար, իսկ Սի-
րիայի, Իրաքի և Եզիպտոսի միջև միավորման գործընթացի տապալումից
հետո բավական սովել էին մաս բաասականների հարաբերությունները
Եզիպտոսի նախագահ Նասերի հետ⁵⁴:

Ընդհանրապես հարկ է նշել, որ Բաաս կուսակցության որոշումների
մեծամասնությունը, ինչպես մաս տարբեր ոլորտներում նրա քաղաքակա-
նության ուղղվածությունը որոշվում էր կուսակցական մեղ շրջանակում, և
նրա համագումարների մեծ մասը ձևական բնույթ էր կրում: Նշվածը վկա-
յում է այն մասին, որ Բաասը նույնիսկ իշխանության գալուց և կառավա-
րող կուսակցություն դառնալուց հետո չձեռքազատվեց «ընդհատակու-
թյան սինդրոմից»։ Խոսքը վերաբերում է ընդհանրապես նրա գործունեու-
թյանը, որը պարուրված էր գաղտնիության շղարշով⁵⁵, ինչպես մաս նրա
բարդ կազմակերպչական կառուցվածքին⁵⁶: Նույնը վերաբերում էր մաս
նրա զաղափարախոսությանը, որը կարելի է քաժամել երկու մասի. առա-
ջինը, որը հետևողականորեն տարածվում էր և հայտնի էր բոլորին, ինչ-
պես երկրում, այնպես էլ նրանից դուրս, ամբողջ արաբական ազգի միա-
փոքում էր Առլանտյան օվկիանոսից մինչև Պարսից ծոց, և երկրորդը, ո-

⁵³ *Азия и Африка сегодня*, 1964, No 1, с. 50.

⁵⁴ Մանրաման սե'ս Չալոստի Կոլեր, *Сирийско-иракские отношения 1961-1967 гг.*,
Ереван, 2002, с. 70-72.

⁵⁵ *Иванов С. А., Межаарабская политика Сирии*, Том 1, Москва, 1986, с. 17, с. 17.

⁵⁶ Այն իր կերպին արդեն համարվում էր կուսակցական գաղտնիք, ինչպես և կուսակցության
բանակային կազմը:

րի մասին չէր խոսվում ո՛չ կուսակցության փատարդներում, ո՛չ մարզա-
 ին և համազգային համագումարներում, «Արարական սոցիալիստական
 պետության» ստեղծումը՝ Դամասկոս կենտրոնով: Առաջին հերթին նրա
 մեջ պետք է մտնեին Սիրիայի հարևան երկրները՝ Իրաքը, Հորդանանը,
 Լիբանանը, Պաղեստինը, որոնք բաասական տերմինաբանությամբ
 անվանվում էին ոչ թե երկրներ կամ պետություններ, այլ ընդամենը շրջան-
 ներ կամ մարզեր՝ «կուտր» (արաբերեն *շրջան, մարզ*): Այս գործընթաց-
 ներն էլ ավելի խորացան 1966 թվականից հետո՝ ծախսաասականների
 իշխանության օրոք: Ընդհանրապես հարկ է նշել, որ Սիրիայում Բաասի՝
 իշխանության գալուց և հատկապես 1966 թ.-ից հետո պայքար էր սկսվել
 բաասականության և մասերականության միջև: 1950-ական թթ. վերջերից
 արարական երկրներում զգալի հեղինակություն էր վայելում Եգիպտոսի
 նախագահ Գամալ Արդի Եասերի կողմից հիմնադրված արարական ազ-
 գայնական գաղափարախոսությունը՝ մասերականությունը, որն ամուր
 հիմք ուներ նաև Սիրիայում, ինչը չէր կարող չամհանգստացնել բաասա-
 կան գործիչներին: Նրանք մտահոգություն ունեին, որ Եգիպտոսի առաջ-
 նորդը միավորման գործընթացների գլուխ կհանգնի և դրանք կզնվավարի:

Ի տարբերություն Բաասի քաղաքացիական խմբակցության՝ զինվո-
 թական խմբակցությունն Ասադի գլխավորությամբ կարծում էր, որ Եգիպ-
 տոսի հետ ամենասերտ հարաբերությունների հաստատումը Սիրիայի
 համար կենսական անհրաժեշտություն է, քանի որ տվյալ ժամանակաշր-
 ջանում Եգիպտոսը թե՛ տնտեսապես, թե՛ ռազմական առումով արարա-
 կան աշխարհի ամենահզոր պետությունն էր:

Սիրիայում ծախսաասականների վարչակարգի իշխանության ժա-
 մանակաշրջանում երկրում քնդհանրապես վերացան դեմոկրատական
 ազատությունները, և, փաստորեն, հաստատվեց բռնապետություն:
 Հետապնդվում էին մյուս կուսակցությունների, մասնավորապես կոմկուսի
 ներկայացուցիչները: Օրինակ՝ Սիրիայի կոմկուսի պաշտոնական թերթը
 1970 թ. հունիսին գրում էր, որ կոմկուսի ղեկավարներից մեկը՝ Ահմեդ ազ-
 Ջուսիհ, տանջանքների էր ենթարկվել սիրիական բանտում: Ասրիվի
 30-ին Սիրիայի յոթ շրջաններում Դամասկոսում, Հառուսանում, Մուեյդա-
 յում, Լաբաքիայում, Ռաքքայում, Իդլիքում, Ջազիրայում, սկսվել էր կոմու-

միստների ձերբակալությունների մի շրջա: Միաժամանակ իշխանությունները հրաման էին տվել խոչընդոտել կոմկուսի տպագիր օրգանների տարածումը և նրա ղեկավարների հեռանալը երկրից⁵⁷: 1969 թ. ընթացքում քաղմաթիվ կոմունիստներ ձերբակալվեցին կամ արտաքսվեցին, իսկ այն ժամանակ դեռ Միջինարևելյան կոմկուսի ղեկավար Խալեդ Բեկդաշը ասպատակ գտավ Մոսկվայում: Չախրասական վարչակարգն ուներ, այսպես կոչված, սոցիալիստական ուղղվածություն, հստակ արտահայտված հակաարևմտյան դիրքորոշում, իր բնույթով քաղաքական մոտ էր խորհրդային կոմունիստական վարչակարգին, հովանավորվում էր նրա կողմից և ստանում քաղմակդոմանի աջակցություն ու օգնություն, իսկ մյուս կողմից երկրում ծայրաստիճան սահմանափակված էր կոմկուսի գործունեությունը, բռնարարքների էին ենթարկվում կոմունիստները: Այս իրողությունը կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ երբ Մերձավոր Արևելքում տիրում էր պայթյունավտանգ իրադրություն, ԽՍՀՄ-ի համար առավել կարևոր էր սատը պատերազմի ամենաթեժ շրջանում միջպետական ամուր հարաբերությունների պահպանումը Միջինարևելյան հետ, քան զաղափարական նպատակներով ջանքեր գործադրելը Չախրասական վարչակարգը կոմունիստականով փոխելու համար: Չախների կողմից ցմանատիպ քաղաքականություն էր տարվում նաև մյուս քաղաքական խմբավորումների նկատմամբ: Այդուհանդերձ պետք է նշել, որ ԱՎՍԿ-ի գլխավոր քարտուղար Սալահ Ջալիլի այս դիրքորոշումը խիստ քննադատության էր ենթարկվում նաև Բաաթի ներսում՝ զինվորական խմբավորման կողմից: Միայն Հանել ալ Ասադի գլխավորությամբ զինվորական խմբակցության պարբերաբար ճնշումների տակ Չախրասականները 1969 թ. մայիսին Բաաթի մարզային արտահերթ չորրորդ համագումարում գնացին որոշակի զիջումների, որտեղ Միջինարևելյան առաջին անգամ ճանաչվեց երկրում այլ առաջադիմական կազմակերպությունների և կուսակցությունների գոյության փաստը և նրանց հետ համագործակցության անհրաժեշտությունը: Նրանց իրավունք տրվեց որոշ չափով հսկելու և քննադատության ենթար-

⁵⁷ نضال الشعب دمشق، ١٩٧٠/٤/٣٠

կելու կառավարող վարչակարգի կողմից անցկացվող ներքին, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական քաղաքականությունը⁵⁸:

Բաասի երկու խճրակցությունների միջև հակասություններ գոյություն ունեին նաև իսլամի նկատմամբ կուսակցության գաղափարախոսության հարցում: ԱՎՍԿ-ի տարրեր փաստաթղթերում, համազումարների նյութերում բացակայում էին հստակ հիշատակումներ իսլամի նկատմամբ կուսակցության վերաբերմունքի և դիրքորոշման վերաբերյալ⁵⁹: Սակայն այն փաստը, որ համաձայն կուսակցության ծրագրի և կանոնադրության ԱՎՍԿ-ն աշխարհիկ ազգայնական կազմակերպություն է և 1963 թվականից առ այսօր կառավարող կուսակցություն է Սիրիայում, որտեղ բնակչության մեծամասնությունը իսլամ է դավանում, վկայում է այն մասին, որ Բաասի գաղափարական հայեցակարգը չէր կարող ընդհանրապես հաշվի չառնել Սիրիայի ազգաբնակչության ազգային ինքնագիտակցության և հասարակական-քաղաքական առանձնահատկությունները: Ամերիկյան հետազոտող Լ. Բինդերը արաբական երկրներում ազգայնականության վերաբերյալ իր աշխատանքում նշում է, որ Բաասի հիմնադիր Միշել Աֆլյակը իսլամը դիտարկում էր ընդամենը որպես արաբների պատմական ժառանգություն՝ գտնելով, որ արաբական ազգայնականությունը գլխավորն ու որոշիչն է կուսակցության գաղափարախոսությունում⁶⁰: Մ. Աֆլյակը ընդգծում էր իսլամի առավելությունը արաբների ճշակութային և հոգևոր ժառանգության արտահայտության գործում⁶¹:

Որոշ հետազոտողներ գտնում են, որ իսլամը մեծ դեր ունի Բաասի գաղափարախոսության մեջ: Օրինակ՝ Մ. Աֆլյակի ստեղծագործական ժառանգության ամերիկյան հետազոտող Սալեմ Բարիկյանը խորը կապ էր տեսնում բաասականության և իսլամի միջև: Այն, նրա կարծիքով, հիմ-

⁵⁸ В. Васелов, А. Сазонов, Сирийская Арабская Республика, М., 1981, с. 36.

⁵⁹ Э. П. Пир-Будагова, Т. Б. Гасанов, Ислам в идеологии Партии Арабского социалистического возрождения, Ислам и проблемы национализма в странах Ближнего и Среднего Востока, сборник статей, Москва, 1986, с. 79.

⁶⁰ L. Binder, The Ideological Revolution in the Middle East, N. Y., 1964, p. 168, րալ, Э. П. Пир-Будагова, Т. Б. Гасанов, Ислам в идеологии Партии Арабского социалистического возрождения, Ислам и проблемы национализма в странах Ближнего и Среднего Востока, сборник статей, с. 80.

⁶¹ Э. П. Пир-Будагова, Т. Б. Гасанов, նշվ. աշխ., էջ 83:

նավորված էր առաջին հերթին Բաասի հիմնադրի ելույթներում օգտագործվող տերմինների ընտրությամբ, որոնք կամ անմիջականորեն վերցված էին Ղուրանից, կամ ունեին կրոնական նշանակություն: Վերոնշյալը վերաբերում է մասնավորապես այնպիսի քառերի, ինչպիսիք են *Բասս (վերածնունդ)*, *սարիջ (ճանապարհ)*, *խմամ (նավատը)*, *ոխալա (առաքյալություն)*, և այլն: Ըստ Բարիկյանի՝ կրոնական տերմիններն օգտագործելով աշխարհիկ համատեքստում՝ Բասսի գաղափարախոսները մի կողմից առանձնացնում էին դրանք *այլահ (ատույված)* քառից, իսկ մյուս կողմից միավորում էին այնպիսի քառեր, ինչպես, օրինակ *բասա և սարիջ (վերածննդի ճանապարհ)*, որոնք Ղուրանում իրար հետ անմիջականորեն փոխկապակցված չեն, սակայն դրանով նրանց տրվում է «սուրբ» իմաստը: Ըստ Բարիկյանի՝ Ղուրանի տերմինների նման օգտագործումը Բասսի գաղափարական և տեսական դիրքորոշումներն ժողովրդի համար առավել ճատչելի և ընթրենելի դարձնելու նպատակ էր հետապնդում⁶²: Բասսի հիմնադիրներն իրավացիորեն գտնում էին, որ արժատական շեղումներն իսլամի սկզբունքներից կօտարեն կուսակցությանը ժողովրդից և նրա գաղափարախոսությունն ու նպատակներն արաբների միավորման, արաբական աշխարհի միասնականության վերաբերյալ անհասկանալի կդարձնեն ժողովրդի շրջանում:

1960-ական թթ. կեսերից Բասսի ձախ խճրավորումը գնալով ընդլայնում ու խորացնում էր հակասություններն, այսպես կոչված, խմպերիալիստանես և իսրայելլանես արաբական վարչակարգերի հետ, որը 1960-ական թթ. վերջերին վերածնեց րաց հակամարտության՝ դրանով առիթ ստեղծելով իսլամական կարգախոսների և իսլամական արժատականների գործողությունների ակտիվացման համար: Իսլամական շրջանակներն առաջարկում էին իսլամական համերաշխության գաղափարի վրա խարսխված համաարաբական միասնության կառուցակարգեր: Մասնավորապես վեցօրյա պատերազմից հետո, երբ արաբներն ի թիվս մեծ տարածքների, կորցրին մաև համամահմեդական սրբավայր Երուսաղեմը, որ-

⁶² N. S. Bahikim, A Partial Reconstruction of Michel Aflaq's Thought: the Role of Islam in the Formulation of Arab Nationalism.—The Muslim World, Hartford, 1977, No 4, p. 281-282.

տեղ գտնվում է մահմեդական աշխարհի սրբավայր «Ալ-Ակսա» մզկիթը, իսլամի բնօրրան Սաուդյան Արաբիան և որոշ արաբական պետություններ ջանք ու եռանդ չէին խնայում համախառնական մի քաղաքական կառույց ստեղծելու համար, որը պետք է գրադվեր ամբողջ աշխարհի մահմեդականներին հուզող խնդիրներով: Թեև Բաասի դեկադաբարությունն անընդհատ շեշտում էր իսլամի հսկայական դերն արաբական հասարակությունում որպես կրոն և նրա հոգևոր ժառանգություն, այնուամենայնիվ, կրոնական ընդդիմության կարծիքով ժախրաստական վարչակարգը հակասում էր իսլամի ոգուն և սիրիական հասարակության իսլամական բնույթին:

Ուղղիչ շարժման սկզբնավորման գաղափարական դրդապատճառների շարքում հատկապես առանձնանում են Բաասի երկու խմբակցությունների տարածայնություններն ու հակասությունները մերձավորարևելյան հակամարտության, Իսրայելի դեմ պայքարի և նրա կողմից գրավված արաբական տարածքների ազատագրման միջոցների ընտրության և համապատասխան քաղաքականության որոշեցման հարցում:

Իշխանության գալուց ի վեր ժախրաստականներն անընդհատ շեշտում էին, որ արաբ-իսրայելյան հակամարտության և պաղեստինյան հիմնահարցի բացառապես քաղաքական միջոցներով լուծումը հեռանկար չունի, այսինքն՝ նրանք չէին բացառում ռազմական ճանապարհով խնդրի լուծումը, սակայն մյուս կողմից նրանք չէին պատրաստվում լուրջ քարեփոխումների ենթարկել երկրում բանակաշինության գործընթացը: Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ նրանք խնդրի ոչ քաղաքական լուծում ասելով՝ հասկանում էին բացառապես ոչ կանոնավոր զինված խմբավորումների կողմից անդադար պայքարն ու տարերային հարձակումները, այլ կերպ ասած՝ ժողովրդազատագրական պատերազմը՝ տնտեսական և ռազմական տեսանկյունից Մերձավոր Արևելքի ամենահզոր պետություններից մեկի՝ Իսրայելի դեմ, ինչն իր հերթին կարող էր հրահրել լայնամասշտաբ պատերազմ վերջինիս կողմից այն պետության դեմ, որի տարածքից տեղի էին ունենում այդ զինված խմբավորումների հարձակումներն ու ահաբեկչական գործողությունները:

Ժողովրդաազատագրական պատերազմի հայեցակարգն ընդունվել էր դեռևս 1966 թ. հոկտեմբերին կայացած Բաասի 9-րդ համագլխային համագումարում: Հատկանշական է, որ այն ոչ միայն վերաբերում էր Պաղեստինի և արաբական մյուս գրավված տարածքների ազատագրությանը, այլև 2-րդ փուլում նպատակ ունեւր վերածվելու համաարաբական հեղափոխության՝ մի շարք արաբական երկրներում արևմտամետ վարչակարգերից ձերբազատվելու նպատակով⁶³:

«Պատմությունը ցույց է տվել,—հաստատում էր ծախրասական Սիրիայի արտաքին գործերի նախարար Իբրահիմ Մախուսը,—որ դեռ ոչ մի ժողովուրդ չի ազատագրվել քաղաքական միջոցների օգնությամբ, և որ զարտափոխության բռնության պատասխան կարող է լինել միայն հեղափոխական բռնությունը: Ահա թե ինչու քաղաքական լուծումն անհնարին է, այն ժամանակ, երբ տարածքային խնդիրների փոխզիջումային կարգավորումը կարող է հասանելի դառնալ միայն արաբների շահերի և պաղեստինյան իմնախարցի վերացման հաշվին»⁶⁴: Հայտնի է, որ ծախրասականների զարտափոխախոս Իբրահիմ Մախուսը պայքարել էր նաև Ալժիրում և նրա կողմից հաճախ բերվում էր Ալժիրի օրինակը, որտեղ կարողացան հասնել հարթամակի ֆրանսիական հսկայական օկուպացիոն բանակի դեմ:

Պաշտպանելով ազգային-ազատագրական պայքարը՝ ծախրասականները կարծում էին, որ չափազանց մեծ ծախսերը բանակաշինության և ժամանակակից զենքի և զինամթերքի ձեռքբերման նպատակով որոշ չափով արգելակում է երկրի սոցիալ-տնտեսական վերափոխումների գործընթացը: Փոխանակ մեծ դեր հատկացնելու երկրի պաշտպանունակության ամրապնդման և բանակաշինության գործին՝ ծախրասականները քանակն օգտագործում էին խաղաղ աշխատանքի մեջ, մասնավորապես մի քանի արդյունաբերական կառույցների, Դամասկոս-Կատանա երկաթգծի, ռոոգիչ ջրանցքների շինարարության մեջ և գյուղատնտեսական

⁶³ Мир глазами президента Сирии Хафеза Асада, с. 34–35.

⁶⁴ Tricostaines, 1969, No 12, p. 95–96, по Г. М. Григорян, Позция Сирии в Ближневосточном конфликте. Ереван, 1989, с. 137.

աշխատանքներում⁶⁵։ Բանակը հռչակվեց «կուսակցության անբաժան մաս», կրկրում հեղափոխական վերափոխումների անմիջական մասնակից։

1967 թ. պատերազմում պայտուրյան և ձախբասականների կողմից վարվող քաղաքականության նկատմամբ անհանդուրժողականության պատճառով բանակը խորը քարոշական և հոգեբանական ճգնաժամի մեջ էր։ Լինելով հասարակության հայելին՝ բանակն արտացոլում էր Սիրիայում տիրող դժգոհությունն ու անվստահության մթնոլորտը երկրի ձախբասական դեկափարության նկատմամբ։ «Բանակային շրջանակն ալեկի սբափ էր գնահատում Սիրիային սպառնացող այն վտանգը, որը թաքնված էր ժողովրդաազատագրական հայդուկային և ֆիդայական պատերազմի հայեցակարգի պահանջներին համապատասխան Իսրայելի դեմ զինված պայքարի քաղաքականության շարունակման փորձում՝ միջաքաքական ասպարեզում երկրի առող մեկուսացման պայմաններում»⁶⁶։

Ի տարբերություն ձախ քևի ներկայացուցիչների՝ Ասադն ու նրա կողմնակիցները կարծում էին, որ ժողովրդաազատագրական պատերազմն ու անկանոն զինված խմբավորումների միջոցով պայքարն Իսրայելի դեմ Սիրիային ոչինչ չի տա։ Զինվորական խմբակցությունն անհրաժեշտ էր համարում մախ և առաջ ստեղծել ուժեղ և մարտունակ բանակ, ձեռք բերել անհրաժեշտ սպառազինություններ, որի միջոցով էլ հնարավոր կլինի ազատագրել կորցրած տարածքները։ Իսկ պաղեստինյան զինված խմբավորումների հարձակումներն ու ահաբեկչական գործողություններն Իսրայելի դեմ ամեն բոպի կարող էր դրդել վերջինիս ռազմական գործողությունների Սիրիայի դեմ այն պայմաններում, երբ երկիրը շունք պաշտպանունակ զինված ուժեր և գտնվում էր անբարենպաստ սոցիալ-տնտեսական իրադրություն։

⁶⁵ أ. م. ١٩٦٦/٨/١ دمشق.

⁶⁶ Հ. Մ. Գրիգորյան, Սիրիայի ձախբասական դեկափարության դիպրոզումը մերձավոր արևելյան ճգնաժամի նկատմամբ (1967-1970 թթ.), Արժանիք և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ XIV, Արաբական երկրների նկրթն և արտաքին քաղաքականության ժամանակակից պրոբլեմներ, Երևան, 1987, էջ 58։

գ) Արտաքին քաղաքական պատճառները

Ուղղիչ շարժման սկզբնավորման դրդապատճառների շարքում կարևորագույն տեղ էին զբաղեցնում արտաքին քաղաքական դրդապատճառները, որոնց հիմքում ընկած էր ձախբասականների արտաքին քաղաքականությունը: Այս հարցում ևս քաղաքացիական և զինվորական խմբակցությունների միջև գոյություն ունեին խորը հակասություններ:

Արաբա-իսրայելյան երրորդ պատերազմից հետո՝ 1967 թ. ընթացքում տեղի ունեցան համաարաբական մի շարք հանդիպումներ և խորհրդակցություններ «վեցօրյա» պատերազմի հետևանքների քննարկման և Իսրայելի դեմ պայքարի ընդհանուր մոտեցումների մշակման նպատակով, որոնց Միրիան հիմնականում շմասնակցեց տարրեր պատճառաբանություններով, ինչը, փաստորեն, արաբական աշխարհում նրան դրեց մեկուսացման ճանապարհին:

1967 թ. նոյեմբերի 22-ին ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդն ընդունեց քիվ 242 հայտնի բանաձևը մերձավորարևելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման վերաբերյալ: Միրիան բացասաբար ընդունեց այս բանաձևը հիմնականում այն պատճառաբանությամբ, որ բանաձևում պաղեստինցիների հիմնահարցը ներկայացված է միայն որպես փախստականների խնդիր, և որ բանաձևում ընդհանրապես խոսք չկա պաղեստինյան պետականության ստեղծման մասին:

1960-ական թթ. վերջերից քավականին սրվել էին նաև Միրիայի և Պաղեստինի ազատագրություն կազմակերպության (ՊԱԿ) միջև հարաբերությունները, որովհետև 1967 թ. ԱՎՄԿ-ի սիրիական մասնաճյուղի 9-րդ համագումարի ուղղակի որոշմամբ կազմավորվել էր «աս-Սահկա» զինված կազմակերպությունը՝ ի հակակշիռ ՊԱԿ-ի առավել ուժեղ և հեղինակավոր «Ֆաթհ» կազմակերպության, որի ղեկավարն էր Յասեր Արախաթը⁶⁷:

Չախբասական ղեկավարությունը քավականաչափ սրափ չէր զնահատում Իսրայելի կողմից իրական վտանգի մասշտաբները և նրա ազդեցիվ գործողությունների հնարավոր հետևանքները: Այդպիսի դրությունը,

⁶⁷ E. M. Примазов. Анатомия Ближневосточного конфликта. М., 1978, с. 39.

հավանաբար, պետք է բացատրել նրանով, որ սիրիական ղեկավարությունը, Իսրայելի ագրեսիվ կեցվածքը դիտում էր որպես արաբական աշխարհում քաղաքական-գաղափարական պայքարն ու հեղափոխական տրամադրությունները խթանող և զարգացնող ազդակ: Ընդհանրապես ձախ՝ քառասականները նշում էին, որ 1963 թ. Յաասի հեղափոխությունը արաբական աշխարհում համընդհանուր հեղափոխական պայքարի արդյունք է և սպասվող համազգային հեղափոխության մի մասն է կազմում, որի գործընթացը կուսակցությունն հանձն է առնում սկսել ամբողջ արաբական հայրենիքի մակարդակով⁶⁸: Յաասի ձախ քեի ղեկավարությունը հայտատարում էր, որ արաբների համար ծանր ռազմական, տարածքային և տնտեսական կորուստներից բացի՝ Իսրայելի ծավալապաշտական քաղաքականությունն իբր հանգեցրեց լայն ժողովրդական զանգվածների քաղաքական ակտիվությանը և հեղափոխական տրամադրությունների բարձրացմանը:

Չախրաստականները, քննադատելով արաբական միապետական վարչակարգերը, հիմնավորում էին, որ ԱՄՆ-ի ռազմավարական դաշնակից Իսրայելի դեմ արևմտամետ արաբական վարչակարգերը պարզապես չեն կարող արդյունավետ պայքարել սխեխտական թշնամու դեմ՝ հանուն Պաղեստինի և հանուն համաարաբական շահերի: Այստեղից էլ առաջնահերթ նպատակ էր դառնում այդ վարչակարգերի տապալումը, սցիալիստական գաղափարների տարածումն ու ընդհանրապես քառասական հեղափոխության արտահանումը: Չախրաստականներն այնքան հեռու գնացին, որ պնդում էին, թե ֆիմանտական տեսակետից հայտատարաբական հետադիմական վարչակարգերի կողմից մեծ քանակությամբ ժամանակակից զենքի և զինամթերքի ձեռքբերումը նպատակ է հետապնդում ռազմական անավելության հասնելու ոչ թե Իսրայելի, այլ, այսպես կոչված, առաջադիմական արաբական երկրների նկատմամբ: Օրինակ՝ 1967 թ., երբ արդեն հայտնի էր, որ Իսրայելը սկսելու է ռազմական գործողություններ արաբների դեմ, Եգիպտոսը հայտարարեց համընդհանուր զորախափար: Համընդհանուր զորահավաք հայտարարվեց նաև Սիրիայում,

⁶⁸ Statement of the National Command About the Achievements of the 9th National Congress, p. 46-48.

սակայն մայիսի 18-ին Սիրիայի արտաքին գործերի նախարար Իբրահիմ Մախտաղ հայտարարեց, որ այն Հորդանանում և Սաուդյան Արաբիայում, այսպես կոչված, «ռեակցիոն վարչակարգերի» տապալման նպատակ է հետապնդում⁶⁹: Սիրիական առաջնորդներն հանդես էին գալիս այնպիսի հայտարարություններով, որ Պաղեստինի ազատագրությանը հասնելու համար նախ և առաջ պետք է հասնել Հորդանանի ազատագրմանը: Նրանք կոչ էին անում Հորդանանում բնակվող պաղեստինցիներին և պաղեստինյան կազմակերպություններին ուժեղացնելու պայքարը երկրում կառավարող միապետական վարչակարգի դեմ⁷⁰: Սիրիայի նախագահ Նուր ադ-Դին ալ-Աբասին հայտարարում էր. «Այսօր կազատագրվի Հորդանանը (նկատի ունենալով Գ. Ղ.), իսկ վաղը՝ Պաղեստինը»⁷¹: Գոյություն ունի մի վարկած, ըստ որի՝ գլխավոր պատճառներից մեկը, որը «վեցօրյա» պատերազմից առաջ Հորդանանի Հուսեյն բազավորին ստիպեց միանալ հակախորայիյան ճակատին և մասնակցել ռազմական գործողություններին, այն էր, որ հակառակ դեպքում Հորդանանում գտնվող պաղեստինցիների հետ բախումը գրեթե անխուսափելի կլիներ⁷²: Ի տարբերություն ձախարհականների՝ ՊԱԿ-ը՝ Յասիր Արաֆատի գլխավորությամբ, չէր պաշտպանում պաղեստինյան զինված խմբավորումների պայքարը հորդանանյան վարչակարգի դեմ և հասկանում էր, որ այն հղի է ծանր հետևանքներով: Սիրիայի իշխանությունների միջամտությունները Հորդանանի ներքին գործերին ակնհայտ ցույց էր տալիս, որ ձախարհականների համար առաջնայինը գաղափարական դրդապատճառներով միապետական վարչակարգի տապալումն է, այլ ոչ թե պայքարը հանուն արաբական հողերի ազատագրման: Նրանք համոզված էին, որ բազավորական միապետական կարգով պահպանողական պետությունը չի կարող հակախորայիյան և հակաիսրայիտական ճակատի լիարժեք մաս կազմել և որ Իսրայելի դեմ կարող են լիարժեք պայքարել միայն «առաջադիմա-

⁶⁹ C. A. Иванюк, *Межаарабская политика Сирии*, с. 54.

⁷⁰ Joseph Nevo, *Syria and Jordan: The Politics of Subversion, Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks*. Edited by Moshe Ma'oz and Avner Yaniv. Croom Helm, London and Sydney, 1987, p. 144.

⁷¹ *The Middle East and North Africa 1967-1968*. London, 1968, p. 4.

⁷² C. A., Иванюк, *Межаарабская политика Сирии*, с. 76.

կան վարչակարգով» երկրները, այն է Եգիպտոսը, Սիրիան և Իրաքը: Այս պարագայում արդեն ձախբաստականները ժողովրդապաշտպանական պատերազմի գաղափարը փորձում էին տարածել Հուսեյն բագավորի վարչակարգի դեմ:

Ե՛վ սիրիական մամուլում, և՛ հեռուստատեսությամբ անընդհատ քննադատության և ծաղրանքի էին ենթարկվում արաբական աշխարհի միապետական երկրները: Զախբաստականների կողմից մասնավորապես Սաուդյան Արաբիան և նրա սովերի տակ գտնվող Մոցի երկրները մեղադրվում էին ապարարականացման քաղաքականության, իսլամական պակտի ստեղծման կոչերով հանդես գալու և իսլամական միասնության ստեղծման առաջարկների համար, Թունիսը՝ պարտկողականության մեջ, իսկ Եգիպտոսի նախագահ Նասերի հետ հարաբերություններն, սկսած 1963 թվականից, երբ Բաասը եկավ իշխանության Սիրիայում, երբեմն կրում էին անհանդուրժողական բնույթ: Սիրիայի ղեկավարությունը ամեն զեղով ձգտում էր հնարավորինս շատ արաբական պետություններ ներգրավելու Իսրայելի հետ առնակատման մեջ, և մակ այդ շտիանիշով էր բաստական վարչակարգը արաբական երկրները բաժանում հետադիմական և առաջադիմական տեսակների: Զախբաստականները մակ տարածքային պահանջներ էին ներկայացնում մասնավորապես պահանջելով «Արաբստանը» Իրանից և Ալեքսանդրիքը Թուրքիայից⁷³: Սակայն ժամանակի ընթացքում սիրիական Բաասի առաջատար գործիչներից շատերը սկսեցին ձեռքագառվել ագրեսիայի դեմ պայքարի ծայրահեղական պատկերացումներից (պատահական չէ, որ առաջ քաշվող կարգախոսներից շատերը հետագայում բաստական գրականության մեջ ստացան «գաղափարական ահաբեկություն» անվանումը):

1969 թ. ղեկտեմբերին ԱՄՆ-ի կողմից արաբական երկրներին առաջարկվեց հակամարտության քաղաքական կարգավորման նոր ծրագիր, որը մշակել էր պետարտոդար Ռոջերսը թիվ 242 բանաձևի հիմքի վրա: «Ռոջերսի ծրագրում» մասնավորապես առաջարկվում էր որոշակի բանակցություններ վարել Իսրայելի հետ, որն անընդունելի էր Սիրիայի հա-

⁷³ С. А. Иванов, *Межарабская политика Сирии*, с. 51.

մար: Իսկ նույն ամսում «Ռոզեբրսի ծրագիրը» քննարկելու համար Ռաբատում (Մարոկկո) կայացավ արաբական և իսլամական պետությունների ղեկավարների վեհաժողով, որի վերջին միտինգին Միջին չմասնակցեց՝ պատճառաբանելով, որ խորհրդակցության մասնակիցների կողմից մշակված բանաձևի նախագիծը չէր կրում անհրաժեշտ հակաիսրայելյան ուղղվածություն⁷⁴: Միջին չմասնակցեց նաև 1969 թ. սեպտեմբերի 22–25-ը Ռաբատում տեղի ունեցած վեհաժողովին, որտեղ, չնայած որոշ արաբական ու իսլամական պետությունների միջև գոյություն ունեցող տարակարծություններին և հակասություններին, այնուամենայնիվ ստեղծվեց «Իսլամական կոնֆերանս» կազմակերպությունը, որին Միջին չմասնակցեց⁷⁵: Թեև Դամասկոսի և Նրա տերմինաբանությամբ՝ Մարոկկոյի պահպանողական քաղաքական վարչակարգի միջև դիվանագիտական հարաբերություններ գոյություն չունեին, այդուհանդերձ, մեր կարծիքով, համաժողովին Միջինասիական քաղաքականության չմերկայանալու պատճառն ամենևին էլ դա չէր: Համաժողովը տեղի ունեցավ գլխավորապես Սաուդյան Արաբիայի ջանքերով, որտեղ պետք է քննարկվեր համամահմեդական քաղաքական կազմակերպության ստեղծման հարցը և Երուսաղեմի ազատագրման խնդիրը, որոնք, պաշտոնական Դամասկոսի կարծիքով, երկրորդ պլան էին մղել արաբական մյուս գրաված հողերի ազատագրման, ինչպես նաև պաղեստինյան փախստականների հիմնահարցերը: Չախրասականների կարծիքով՝ համախաղանական կազմակերպության ստեղծումը հովանավորվում էր արևմուտքից, որի պատճառով Միջին ժխտում էր Նրա ստեղծման անհրաժեշտությունը: Մինչև 1967 թ. արաբա–իսրայելյան պատերազմը որոշ արաբական պետություններ, մասնավորապես Եգիպտոսը, Ալժիրը, Լիբանանը դեմ էին արտահայտվում Սաուդյան Արաբիայի կողմից, այսպես կոչված, իսլամական դաշինք ստեղծելու գաղափարին, պատերազմից հետո, սակայն, մրանք, քացի Միջինասիական և Երաբից, գնալով հակվում էին նման կառույց ստեղծելու անհրաժեշտությանը: 1969 թ. օգոստոսի 25–ին իսլամական սրբավայր

⁷⁴ Новейшая История Арабских стран Азии 1917–1985, Москва, 1988, с. 90.

⁷⁵ Միջին պաշտոնական անդամակցեց «Իսլամական կոնֆերանս» կազմակերպությանը Հաֆեզ ալ Ասադի օրոք՝ 1972 թ.:

ալ-Ալլահ մզկիթի հրկիզումից հետո մույնիսկ Գամալ Արդել Նասերը և արաբական աշխարհի, այսպես կոչված, առաջադիմական պետությունների այլ քաղաքական գործիչներ պաշտոնապես իրենց աջակցությունը հայտնեցին Սաուդյան Արաբիայի՝ իսլամական երկրների բարձր մակարդակի զագաբնաժողով հրավիրելու առաջարկին: «Պաշտոնական Դամասկոսը հայտարարեց, որ «չի աջակցում իսլամական դաշինքին, բանի որ այն ներկայացնում է ռեակցիոն և ինպերիալիստական պետությունների շահերը»: Հայտարարության մեջ ընդգծվեց, որ «Սիրիան չի ուղարկի իր ներկայացուցիչներին իսլամական երկրների բարձր մակարդակի համաժողովին»⁷⁶, որի պատճառով էլ ավելի խորացավ Սիրիայի մեկուսացումը արաբական աշխարհում: Ինչպես նշվեց, մի կողմից Սիրիան ցանկանում էր հնարավորինս ընդլայնել իրեն տատարող արաբական երկրների դաշինքի շրջանակը, իսկ իրականում համազգային կարգախոսներով և համաարաբական միասնության կոչելով առաջնորդվող ձախրասասական Սիրիան համաարաբական հանդիպումների և խորհրդակցությունների ընթացքում բավական հաճախ հայտնվում էր փոքրամասնության մեջ, իսկ նորեն էլ ընդհանրապես բոլորում էր դրանք՝ փաստացի հայտնվելով առեակատման մեջ հարևան պետությունների հետ:

Ձախրասասականների քաղաքականության նկատմամբ գնալով խորանում էր դժգոհությունը նաև սիրիական բանակում, որտեղ դժգոհության հետագա աճի պատճառներից մեկն էլ կապված էր Արևելյան ճակատի հրամանատարություն ստեղծելու պայմանագրի իրագործման վերաբերյալ Սիրիայի ղեկավարության դիրքորոշման հետ: Ըստ 1969 թ. հունվարին կնքված համաձայնագրի մախստեխվում էր ստեղծել եռակողմ խորհուրդ՝ Սիրիայի, Հորդանանի և Իրաքի զինված ուժերի զինավոր շտաբերի պետների մասնակցությամբ, և մասնավորապես Սիրիայի Բաաս կուսակցուների որոշ ղեկավարներ, որոնք վստահարաբերությունների մեջ էին իրաքյան Բաասի հետ, փորձում էին խոչընդոտել իրաքյան գործերի մուտքը Սիրիա: Սակայն սիրիական Բաասի զինվորական խմբակցության ղեկա-

⁷⁶ Մանրամյան տե՛ս Լ. Вазюкова, Саудовская Аравия: нефть, ислам, политика, М., 1987, с. 167-168.

վար, Միրիայի պաշտպանության մախարար գեներալ Հաճեց ալ Ասադին «հաջողվեց կուտրել նրանց դիմադրությունը, վերջ դնել Իրաքի դեմ ծավալված քարոզչությանը և քաջել սահմանը իրաքյան զորքերի առաջ»⁷⁷: Երկրի հարավում գտնվող աս-Սուեյդայում ստեղծվեց Արևելյան ճակատի օպերատիվ հրամանատարություն, որը գլխավորեց իրաքյան սպա:

Մրանք էին այն հիմնական սոցիալ-տնտեսական, գաղափարական և արտաքին քաղաքական դրդապատճառները, որոնք հիմք հանդիսացան Ասադի գլխավորությամբ սիրիական Բաասի զինվորական խմբակցության կողմից ձախրասականների իշխանության տապալման համար:

Մեր կարծիքով՝ 1966–1970 թթ. Միրիայում իշխանությունն իր ձեռքում կենտրոնացրած Բաաս կուսակցության ձախ քնը իր կառավարման շրջանում բույլ տվեց ներքին և արտաքին քաղաքական, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական մի շարք սխալներ և քաջքողումներ, որոնք բավականին ծանր հետևանք ունեցան Միրիայի համար.

1. Ձախրասականները վարում էին ապաշնորհ սոցիալ-տնտեսական քաղաքականություն, որի հետևանքով երկրի տնտեսությունը գտնվում էր մահաքնի վիճակում, ժողովրդի կենսամակարդակն անկում էր ապրում, որի հետևանքով տեղի էր ունենում բնակչության արտագաղթ Միրիայից: Երկրից անհարկի արտասահման էին հոսում մահ զգալի կապիտալ միջոցներ, որոնք կարող էին օգտակար լինել Միրիայի տնտեսական վիճակը բարելավելու նպատակով:
2. Ձախրասական ղեկավարությունը անհանդուրժողական քաղաքականություն էր վարում մյուս կուսակցությունների նկատմամբ՝ նրանց զրկելով երկրի ներքին քաղաքական զարգացումների վրա որևէ ազդեցությունից:
3. Իշխանություններն հարկ եղած վերաբերմունք չէին դրսևորում իսլամի, նրա հողևոր առաջնորդների նկատմամբ:
4. Ձախրասականներն Իսրայելի դեմ պայքարի, գրավված հողերի ազատագրման ամենագլխավոր միջոց էին ընտրել ժողովրդաազատագրական պատերազմի գաղափարը: Պաղեստինյան հիմնահարցի լուծ-

⁷⁷ «The New York Times», 18. 05. 1969.

ման այն իրատեսական մոտեցումը, որը ենթադրում էր Իսրայելի նկատմամբ հասնել ռազմական առավելության և միայն դրանից հետո անցնել գործում սլայքարի, ձախ բաասականների կողմից զնախասվում էր որպես պարտվողական և վճռական կերպով մերժվում էր⁷⁴։ Նրանք շեշտը դնում էին ֆիդայական մեթոդներով ազգային-ազատագրական պայքարի վրա, իսկ ԱՄՆ-ի բազմակողմանի օգնության և աջակցության պայմաններում Իսրայելի դեմ այդպիսի միջոցներով հատրանակի հասնել գրեթե անհնարին էր։

5. Սիբիական իշխանությունները հովանավորում և օժանդակում էին հարևան երկրներում գործող պաղեստինյան տարբեր կազմակերպություններին և զինված անկանոն խմբավորումներին՝ դրդելով նրանց ռազմական և ահաբեկչական գործողությունների Իսրայելի դեմ, ինչը վտանգավոր հետևանքներ ունեցավ ոչ միայն Սիբիայի, այլև նրան սահմանակից արաբական պետությունների համար։ Պաղեստինյան զինված խմբավորումների միջոցով ձախբաասականները նպատակ ունեին նույնիսկ տասպալելու Հորդանանի միապետական վարչակարգը։

6. 1967 թ. «վեցօրյա» արաբա-իսրայելյան պատերազմից հետո ստեղծված պայմաններում սիբիական Բաաս կուսակցությունը որոշում ընդունեց ստեղծելու պաղեստինյան նոր զինված կազմավորում, որն իր պրակտիկ գործունեության մեջ ամբողջովին պետք է հենվեր բաասականության քաղաքական-գաղափարական կողմնորոշումների վրա։ Կազմավորումը, որի անդամներն հիմնականում Սիբիայում ապրող պաղեստինցիներ էին, ստացավ «աս-Մաիկա» («Կայծակ») անվանումը։ Այս քայլով սիբիական ղեկավարությունը հակամարտության մեջ մտավ «Ճաթի» կազմակերպության ղեկավար, ՊԱԿ-ի ապագա առաջնորդ Յասիր Արաֆաթի հետ։

7. Հովանավորելով պաղեստինյան տարբեր խմբավորումների և կազմակերպությունների և նպատակ ունենալով նրանց միջոցով սլայքարելու Իսրայելի դեմ երկրի ղեկավարությունը գրեթե ուշադրություն չէր

⁷⁴ Г. М. Григорян, Познание Сирии в Ближневосточном конфликте, Ереван, 1989, с. 62.

- դարձնում պետության պաշտպանունակության ամրապնդման և բանակի վրա, որը 1967 թվականի «վեցօրյա» պատերազմից հետո անմարտունակ և հուսալքված վիճակում էր⁷⁹:
8. Չմասնակցելով Արաբական պետությունների լիգայի և այլ համաարաբական հանդիպումներին, չընդունելով ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի թիվ 242 բանաձևը, բոյկոտելով 1969 թ. Ռաբատում կայացած արաբական երկրների ղեկավարների վեհաժողովը, որտեղ որոշում ընդունվեց համախառնական կազմակերպության ստեղծման վերաբերյալ, և անհաշտ կեցվածք ընդունելով Մաուդյան Արաբիայի, Քուվեյթի և Շոցի մյուս միապետական երկրների հանդեպ, ինչպես նաև կուսակցական խնդիրներով մրցակցելով Իրաքի հետ՝ Սիրիան իրեն վաստացի մեկուսացման մեջ դրեց արաբական աշխարհում, իսկ առանց նախաարդյունահանող հարուստ արաբական պետությունների ֆինանսական օգնության Սիրիային չափազանց դժվար կլիներ հաղթահարել առկա դժվարությունները⁸⁰:
  9. Մեքսիկոյի չհամագործակցելով արաբական աշխարհում առաջատար պետություններից մեկի՝ Եգիպտոսի հետ և քննադատելով մեծ ժողովրդականություն վայելող նախագահ Գամալ Աբդել Նասերին՝ ձախրասասական առաջնորդները լիովին վարկաբեկեցին ու հեղինակազրկեցին իրենց արաբական քաղաքական շրջանակներում:
  10. Բաասի ձախ բնը, բաասական գաղափարախոսությունը որոշ ղեկավարում հակադրելով նասերականությանը, իր կառավարման շրջանում չկարողացավ էական հաջողություններ արձանագրել նույնիսկ ձախրասասական գործիչների կողմից առաջադիմական համարվող Եգիպտոսի և նրա առաջնորդ Նասերի հետ հարաբերություններում, ինչը չափազանց կարևոր էր հետպատերազմյան Սիրիայի վերականգնման և հակախրայելյան գործում դաշինք ստեղծելու համար:

⁷⁹ Հաֆեզ ալ Ասադը դարձել էր Սիրիայի պաշտպանության նախարար 1966 թ. փետրվարի 23-ի հեղաշրջումից հետո և իրեն համարում էր պարտված «վեցօրյա» պատերազմում:

⁸⁰ Գ. Նաբիթյանյան, Միջինասիայում ուղղիչ շարժման առաջադեմ որոշ պատճառների շուրջ, երիտասարդ արևելագետների համընդհանրական XXII գիտական նստաշրջան, զեկուցումների թեզեր, Երևան, 2001, էջ 30:

11. Արժեքով իսլամական դաշինք ստեղծելու գաղափարը և չանդամակցելով 1969 թ. ստեղծված «Ժալամական կոնֆեդերաս» կազմակերպությանը, որի գործունեության շրջանակներում էր լինելու անշուշտ նաև Իսրայելի կողմից գրավված սիրիական տարածքների ազատագրման հարցը, ձախսասական ղեկավարությունն էլ ավելի խորացրեց իր մեկուսացումը ոչ միայն արաբական աշխարհում, այլև իր համդեպ դժգոհության կրքեր բորբոքեց իսլամական շրջանակներում:
12. Սիրիայի ձախսասական ղեկավարությունը մերժեց Ազգային առաջադիմական ճակատի և Ժողովրդական ժողովի (պառլամենտ) ստեղծման, ինչպես նաև մշտական սահմանադրության ընդունման վերաբերյալ երկրի տարբեր քաղաքական ուժերի առաջարկությունները, ինչպես նաև Սիրիայում սահմանափակեց ժողովրդավարական ազատությունները:

Այս ժամանակ էր, որ ԱՎՄԿ-ի սիրիական մարզային ղեկավարության մեջ ձևավորված ու երկրի ներքին և արտաքին քաղաքականության մեջ տարբեր սկզբունքներ և մտտեցումներ դավանող երկու խմբակցությունների՝ Սալահ Ջադիդի գլխավորած քաղաքացիական և Հաֆեզ ալ Ասադի զինվորական խմբակցությունների միջև առնակատումը հասավ իր գագաթնակետին: Հաֆեզ ալ Ասադը երբեք հրապարակայնորեն չէր շահագրգռել իր քաղաքական հայացքները, սակայն հայտնի է, որ նա պնդում էր Սիրիայի ներքին և արտաքին քաղաքականության չափավորության անհրաժեշտության մասին: Ասադը դեմ էր երկրի մեկուսացմանը արաբական աշխարհում, կոչ էր անում համագործակցելու Եգիպտոսի, Իրաքի և Հորդանանի հետ, իսկ քամակի քե՝ քարոչական, քե՝ սպառազինությունների առումով անմխիթար վիճակը բացատրում էր կառավարության ոչ ճիշտ քաղաքականությամբ: Այդուհանդերձ Ասադը դեմ չէր Բաաս կուսակցությանը և ոչ էլ նրա իշխանությանը երկրում: Նա անդամագրվել էր Արաբական վերածնունդ կուսակցությանը հենց նրա կազմավորման պահից՝ 1946 թ. և ղեկավարում էր ուսանողական շարժումը ֆրանսիական գաղութատիրության դեմ կուսակցության դրոշի ներքո: Նա Սիրիայի պատմության մեջ խոշորագույն իրադարձություն էր համարում 1963 թ. մարտի 8-ի

քառասական հեղափոխությունը: Հեղափոխության ժամանակ, երբ Բաաս կուսակցությունը եկավ իշխանության գլուխ Սիրիայում, Ասադը հինգ հոգուց բաղկացած և հեղափոխությունը ղեկավարած ընդհատակյա ռազմական կոմիտեի գլխավոր առաջնորդներից մեկն էր⁸¹: Ասադը պարզապես կարծում էր, որ ձախրաասականները շեղվել են կուսակցության հիմնական սկզբունքներից և ծրագրային դրույթներից: Նա խստագույնս քննադատում էր ձախների սոցիալ-տնտեսական քաղաքականությունը, ինչպես նաև գտնում, որ նրանք միշտ չեն կողմնորոշվում տարածաշրջանում տիրող պայքրունավտանգ իրադրության մեջ՝ կուրորեն հետևելով իրենց գաղափարական սկզբունքներին, որը համոզեցնում էր քազմաքիվ սխալների մերթին և արտաքին քաղաքականության մեջ: Ասադի կարծիքով անիրաժեշտ է համագործակցել նաև Սիրիայում առկա ճյուս քաղաքական ուժերի հետ՝ ներքաղաքական կայունություն ապահովելու նպատակով:

1.3. Իշխանափոխությունը Սիրիայում և ուղիչ շարժման քաղաքականության հուչակումը

Բաաս կուսակցության զինվորական ընդդիմությունը պահանջում էր ցուցաբերել առավել սրափ և իրատեսական մտեցում Սիրիայի միջաքաքական քաղաքականության խնդիրներում: Նրանք պահանջում էին ավելի շատ ուշադրություն դարձնել սիրիական զինված ուժերի ամրապնդման գործին, զարգացնել Բաաս կուսակցության գործում համագործակցությունը երկրի բոլոր հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների, այդ թվում՝ Սիրիայի կոմկուսի հետ⁸²:

Նմանատիպ և այլ կառուցողական պահանջներ ու առաջարկներ զինվորական խմբակցության կողմից առաջադրվեցին 1968 թ. սեպտեմբերին տեղի ունեցած Բաաս կուսակցության չորրորդ մարզային համագումարի պատվիրակների քննարկմանը: Այդուհանդերձ համագումարն ընդհանուր առմամբ պաշտպանեց քաղաքացիական առաջնորդների՝

⁸¹ <http://assad.org/profile.htm> 25. 05. 03

⁸² Sb'u Malcolm H. Kerr, *Hafiz Assad and the changing patterns of Syrian politics*, *International Journal*, vol. 28, 1972-73, No 4.

Սիրիայի նախագահ Նուր ադ-Դին ալ-Աբասիի, կոտակցության գլխավոր քարտուղար Մալահ Ջադիդի, նախարարների խորհրդի նախագահ Յուսեֆ Չուեյնի և արտաքին գործերի նախարար Իբրահիմ Մախուսի քաղաքականությունը⁸³, որից հետո Սիրիայում ներքաղաքական իրադրությունը ծայրաստիճան լարվեց: Նույն թվականին Հաֆեզ ալ Ասադը ձերբակալեց վարչապետ Յուսեֆ Չուեյնին և արտաքին գործերի նախարար Իբրահիմ Մախուսին, սակայն նրանք որոշ ժամանակ անց ազատ արձակվեցին, իսկ Ասադի մտերիմ ընկեր Մուստաֆա Տրասը դարձավ Սիրիայի զինված ուժերի սպայակույտի պետ⁸⁴:

Ճառա կոտակցության մարզային ղեկավարությունում գերակա դիրքեր գրավելու նպատակով Ջադիդի և Ասադի մրցակցությունը ծայրաստիճան սրվեց հատկապես 1969 թվականից: 1969 թ. փետրվարին Ջադիդի նաև կողմնակիցները, որոնք գերիշխող դիրքեր ունեին կոտակցության Լաթաքիայի մասնաճյուղում, փորձեցին վերացնել Ասադի ազդեցությունը՝ նրա որոշ երևելի աջակիցների ազատելով գրադեցրած պաշտոններից, որին անմիջապես հետևեցին հակադարձ գործողություններ: Ասադը հրամայեց ձերբակալել Լաթաքիայի մասնաճյուղի ղեկավարությանը և նրա անդամներին փոխարինեց իր կողմնակիցներով, իսկ Լաթաքիայի նահանգապետը դրվեց տնային կալանքի տակ⁸⁵: Տարտուս քաղաքում ձերբակալվեց նաև Ադիլ Նախսան, որը Բաասի Լաթաքիայի մասնաճյուղի գլխավոր քարտուղարն էր և Ասադի ու Ջադիդի հետ միասին Բաասի սիրիական մարզային ղեկավարությունում միակ ալափի անդամը⁸⁶: 1969 թ. փետրվարի վերջին Հաֆեզ ալ Ասադը զորքեր մուցրեց Դամասկոս և Հալեպ, որոնք գրադեցրեցին ռադիկալայանները, ինչպես նաև պաշտոնական թերթերի խմբագրությունները⁸⁷: Այս իրավիճակում փոխզիջման գալու նպատակով 1969 թ. մարտին գումարվեց Բաասի մարզային արտահերթ կամագու-

⁸³ Նույն տեղում:

⁸⁴ Moshe Ma'oz, *Asad: The Sphinx of Damascus. A Political Biography*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1988, p. 36.

⁸⁵ Nikolaas Van Dam, *The Struggle for Power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in Politics 1961-78*, New-York, 1979, p. 86.

⁸⁶ Նույն տեղում, էջ 86-87:

⁸⁷ Moshe Ma'oz, *Asad: The Sphinx of Damascus*, p. 36.

մար⁸⁸, սակայն այն որևէ էական արդյունքի չհամզեցրեց: Այդուհանդերձ, 1969 թ. իշխանափոխություն տեղի չունեցավ, և երկրում ներքաղաքական իրադրությունը համեմատաբար կայունացավ: Միլիտարում, փաստորեն, շարունակեց պահպանվել Սալահ Ջադիդի և Հաֆեզ ալ Ասադի կողմից ստեղծված երկիշխանության իրադրությունը:

Քաղաքացիական խնրակցության դիրքերը որոշ չափով բուլացան հասկապես 1969 թ., երբ մարտին սիրիական կառավարությունում տեղի ունեցան փոփոխություններ, իսկ մայիսի 29-ին կազմավորված նոր կառավարությունում այլևս ներկայացված չէին ճախրասասականների կարկառուն ներկայացուցիչներ Յուսեֆ Ջուեյնը և Իբրահիմ Մախսուց: Իրենց դիրքերը պահպանեցին Աբասին և պաշտպանության նախարար, ռազմաօդային ուժերի հրամանատար, գեներալ Ասադը: Այդուհանդերձ երկրում դեռևս ամուր դիրքեր ունեւ Սալահ Ջադիդը⁸⁹, և իշխանությունների քաղաքականությունը որևէ էական փոփոխության չենթարկվեց: Արևմտյան պաշտոնական հաղորդագրությունները պնդում էին, որ գեներալ Ասադը փորձել է ստանձնել կառավարության ղեկավարումը մարտին, սակայն զգուշացվել է խորհրդային սպառնալիքով, որ եթե ի կատար ածի իր նպատակները, ամբողջ ռազմական մատակարարումները (ներառյալ պահեստամասերը) և ամբողջ տնտեսական ու տեխնիկական օգնությունը սոցիալիստական աշխարհի կողմից կդադարի, ինչպես նաև չեղյալ կհամարվեն այդ երկրների հետ գոյություն ունեցող առևտրատնտեսական պայմանագրերը⁹⁰: Անշուշտ, սա կարող էր հասցնել ազգային տնտեսության և զինված ուժերի ճնդրվածքի ու կազմալուծման, և Ասադն ու իր կողմնակիցները ստիպված եղան մահանջել ու հետաձգել իրենց ծրագրերը: ԽՍՀՄ-ի դիրքորոշումը կարելի է բացատրել նրանով, որ ճախրասական վարչակարգն ունեւ հստակ արտահայտված խորհրդայնամետ դիր-

⁸⁸ Nikols Van Dam, *The Struggle for Power in Syria*, p. 87.

⁸⁹ Սալահ Ջադիդը նախկես զինվորական էր. մինչ ճախրասասականների իշխանության գալը նա Միլիտարի զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետն էր, իսկ 1966 թվականից հետո անցավ քաղաքացիական պաշտոնի և հետագավ զինվորականներից: *Si'u Moshe Ma'oz. Asad: The Sphinx of Damascus*, p. 35.

⁹⁰ *The Middle East and North Africa 1969-1970, Sixteenth Edition*, Oxford University Press, 1970, p. 684.

քորոշում և գաղափարախոսություն, իսկ Ասադը, թեև ներքին քաղաքական հարցերում համագործակցության կոչ էր անում երկրի այլ ուժերի հետ, այդ թվում նաև կոմկուսի, սակայն ինչպիսին կլիներ նրա արտաքին քաղաքական ուղղությունը, այդ ժամանակ դեռ հստակ արտահայտված չէր: Արևմտյան այդ հաղորդագրությունները մնացին չափացուցված, սակայն մայիսին Սիրիայի զինված ուժերի սպայակույտի պետ Մուսթաֆա Տլասի զխավորությանը զինվորական պատվիրակություն այցելեց Պեկին՝ զենք գնելու նպատակով: Պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց, որ շինական հրթիռները Սիրիայում պետք է տեղակայվեին հուլիսին: Այս ամենը վկայում է, որ Սիրիայում Մոսկվայի ազդեցությունից դուրս գալու ուղիներ էին փնտրում: Մյուս ժամանակ գնալով աճում էր Միացյալ Նահանգների օգնությունն Իսրայելին, ինչը բնականաբար խախտում էր ուժային հավասարակշռությունը Արևելքում: 1969 թ. ամերիկյան կառավարական օգնությունը Իսրայելին կազմեց 1,3 մլրդ դոլար, իսկ անհատ անձանց կողմից կատարված փոխանցումները հասան 2,5 մլրդ դոլարի⁹¹:

1969 թվականի վերջերից և 1970 թվականի ընթացքում Չադիդն ու նրա կողմնակիցները փորձեցին վերականգնել իրենց հրեմնի ազդեցությունը երկրում՝ «աս-Սաիկա» զինված կազմակերպությունն ուղղակիորեն դնելով Բաասի երկրամասային ղեկավարության հրամանատարության տակ, որով, փաստորեն, որոշակի հակակշիռ էր ստեղծվում Սիրիայի զինված ուժերին՝ ի դեմս Ասադի⁹²:

Սիրիայում ներքաղաքական իրավիճակն էլ ավելի սրեցին 1970 թ. սեպտեմբերին հարևան Հորդանանում տեղի ունեցած իրադարձությունները: Ինչպես վերը նշվել էր, ձախբասասականները չէին բարցնում իրենց նպատակները Հորդանանում միապետական վարչակարգի տապալման համար: Սիրիայի ղեկավարները բազմիցս հայտարարել էին, որ պետք է համարյա ազատագրել Հորդանանը Հուսեյն Բազալթի իշխանությունից և դրանից հետո միայն անցնել Պաղեստինի ազատագրմանը: Հորդանանում զանվող պաղեստինցիներն ու նրանց զինված խմբավորումները,

⁹¹ E. Дмитриев, В. Алексеев. О политике США на Ближнем Востоке, Международная жизнь, М., 1971, No 10, с. 56.

⁹² Nikolaos Van Dam, The Struggle for power in Syria, p. 88.

որոնք դեկավարվում էին հիմնականում Պաղեստինի ազատագրության ժողովրդական ճակատի (ՊԱԺՎ) ծախս թևի կողմից, մուսլիմնե ցանկանում էին տապալել Հուսեյն բագավորի վարչակարգը հիմնականում այն պատճառաբանությամբ, որ նա անհրաժեշտ քանքեր չի գործադրում հակախրայեյան ճակատի ամրապնդման և պաղեստինյան հիմնահարցի լուծման գործում: Հորդանանն իր հերթին պարբերաբար մեղադրում էր Սիրիային երկրի մերթիմ գործերին միջամտելու և Հորդանանում քաղաքացիական ու եղբայրասպան պատերազմ հրահրելու մեջ: Սիրիայի դեկավարության, ինչպես նաև Հորդանանում գտնվող պաղեստինցիների դժգոհությունը գագաքնակետին հասավ հատկապես այն բանից հետո, երբ Հորդանանն ընդունեց 1969 թ. դեկտեմբերին ԱՄՆ պետքարտուղար Ռոջերսի կողմից արարական երկրներին առաջարկված արաբա-խրայեյան հակամարտության քաղաքական կարգավորման նոր ծրագիրը, որում նշված էր Իսրայելի հետ քանակցություններ անցկացնելու մասին: Ինչպես հայտնի է, և՛ Սիրիան, և՛ պաղեստինյան կազմակերպությունները հրաժարվել էին ծրագրից անմախիստ ձևով: Իր հերթին բագավորը չէր պատրաստվում որևէ զիջումներ անել պաղեստինյան խմբավորումներին և ավելին, քայլեր էր մեռնարկում նրանց երկրից վտարելու ուղղությամբ: Հորդանանում բախումներ տեղի ունեցան 1970 թ. հունիսին, որից հետո սիրիական կառավարությունն իր հայտարարության մեջ դրանք որակեց որպես Պաղեստինի դիմադրության շարժումը (ՊԴՇ) վերացնելու փորձ՝ պատասխանատվությունը դնելով հորդանանյան իշխանությունների վրա և պահանջելով առաջնային վտանգի առջև մի կողմ բողմել երկրորդական տարածայնությունները⁹²: Իրադրությունը հարեան Հորդանանում գնալով շիկանում էր. 1970 թ. սեպտեմբերի 3-ին Դամասկոսի ռադիոն տեղեկացրեց Բաաս կուսակցության դեկավարության պաշտոնական հայտարարության մասին, որում մասնավորապես նշվում էր. «Սիրիայի ամբողջ մերտեղ տրամադրվում է Ամմանում գտնվող պարտիզաններին (նկատի էին առնվում պաղեստինցիները): Սիրիան չի կարող անտարբեր նայել պաղեստինյան հեղափոխության շեղոցացման և վե-

⁹² С. А., Исканов, *Межарабская политика Сирии*, с 78.

բացման փորձերին»⁸⁴։ Սեպտեմբերի 17-ին արյունալի զինված բախումներ տեղի ունեցան ՊԳԸ-ի ու ՊԱԺՆ-ի զինված խմբավորումների և քաղաքական գործերի միջև, որոնց ընթացքում սպանվեցին հազարավոր մարդիկ։ Հորդանանի քաղաքական գվարդիան ճնշեց պաղեստինցիներին ելույթները, որոնց, չնայած Սիրիայի օժանդակությանը, չհաջողվեց տապալել Հուսեյն քաղաքի իշխանությունը։ Այս դեպքերը պատմաագրության մեջ առաջան «սև սեպտեմբեր» անունը։ Երեք օր անց՝ 1970 թ. սեպտեմբերի 20-ին, Սիրիայի Բաաս կուսակցության քաղաքացիական խմբակցության ճնշման տակ Սիրիան միջամտեց այդ իրադարձություններին, և պաղեստինցիներին օգնելու համար Հորդանան ուղարկվեցին «աս-Սաիկայի» խմբավորումները, իսկ նրանց հետևից Հորդանանի կուսիային սահմանն անցան սիրիական զբաղառանկային շարայուները՝ Պաղեստինի ազատագրության բանակի (ՊԱԲ) տարրերանշաններով։ Սիրիայի միջամտությունը սպառնում էր պատճառ հանդիսանալ կամ Հորդանանի քաղաքական վարչակարգի տապալման, կամ խորայեղ-Ջան ճերխուժման համար՝ Մեքոնտոր Արևելքում նոր պատերազմի վտանգով։ Անկախ այն համոզմանքից, թե Հորդանան ճերխուժած ուժերը Սիրիայի կանոնավոր բանակի զորամասերն էին, թե Պաղեստինի ազատագրության բանակինը, Սիրիայի տարածքից ուղղակի ռազմական միջամտությունը Հորդանանում ծավալվող դեպքերին ակնհայտ էր, որը ինչ էր ամենածանր հետևանքներով։ Հորդանանում ստեղծված իրավիճակից անմիջապես օգտվեցին Միացյալ Նահանգները։ Մարտական պատաստվածության քերվեցին տարածաշրջանում ամերիկյան զինված ուժերը, Միջերկրականի արևելյան ափին մտնեցան ԱՄՆ 6-րդ մավա-տորմի ավիակիրները, իսկ խորայեղյան օդային և ցամաքային ուժերը պատրաստվում էին հարվածել սիրիական սահմանամերձ գոտիներին⁸⁵։ Զախրասական ղեկավարության կողմից ծրագրված էր նաև Հորդանան ճերխուժած սիրիական տանկերին օգնություն ցույց տալ օդուժի միջոցով,

⁸⁴ W. B. Quandt, *Decade of Decisions. American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976*. University of California Press, 1977, p. 11.

⁸⁵ T. G. Frazer, *The USA and the Middle East since World War 2*, New York, St. Martin's Press, 1989, p. 96.

ասկայն կանխազգալով այս ամենից բխող վտանգը և համոզված լինելով, որ Միացյալ Նահանգները կզնա ցանկացած քայլի Հորդանանի քազավորական վարչակարգը փրկելու համար՝ Սիրիայի պաշտպանության նախարար Հաֆեզ ալ Ասադը, որը նաև ռազմաօդային ուժերի գլխավոր հրամանատարն էր, հրաժարվեց պաղեստինցիներին օգնություն ցույց տալ օդուժի միջոցով և ինքնաթիռներ ուղարկել Հորդանան⁹⁶, որի պատճառով զրահատանկային զորքերը, կորուստներ կրելով քազավորական ռազմաօդային ուժերի հարձակումներից, ստիպված էին հետ վերադառնալ: Այսպիսով՝ սիրիական միջամտությունը հորդանանյան դեպքերին ձախողվեց և ձախրասականների համար ցանկալի արդյունքի չհասցրեց: Հորդանանի ողբերգական դեպքերից հետո պաղեստինյան զինված կազմավորումներն հեռացան հիմնականում Սիրիա և Լիբանան: 1970 թ. սեպտեմբերի 24-ին սիրիական զորքերն ամբողջովին դուրս քերվեցին Հորդանանից, նույն օրը Կահիրեում Եգիպտոսի ջանքերով ստորագրվեց հրադադարի համաձայնագիր:

Հաֆեզ ալ Ասադն այդ փուլում ցանկանում էր խուսափել Իսրայելի հետ ուղղակի ռազմական առճակատումից, մինչև բանակի վերակառուցումն ու վերազինումը:

ԱՄՄԿ-ի զինվորական խմբակցությունն Ասադի գլխավորությամբ, պաշտպանելով զինված պայքարի կարգախոսը, պահանջում էր այդ նպատակին ծառայեցնել բոլոր իրագործվող սոցիալ-տնտեսական վերափոխումները: Նրանք պնդում էին, որ անհրաժեշտություն չկա պետական միջոցները վատնելու այնպիսի տնտեսական կառույցների շինարարության համար, որոնք չեն կարող արդյունավետ աշխատել և կարճ ժամանակում շահույթ ապահովել: Հաշվի առնելով պետական միջոցների պակասը՝ զինվորական խմբակցության կարծիքով՝ անհրաժեշտ էր կրճատել տնտեսության համար նախատեսվող աննպատակ ծախսերը և գոյություն ունեցող բոլոր ռեսուրսներն օգտագործել երկրի ռազմական ներուժի ամրապնդման համար: Նրանք պահանջում էին նաև խորացնել ռազմական և քաղաքական համագործակցությունը մյուս արաբական պետություննե-

⁹⁶ . 136. لوسيان بيترلان، حافظ الأسد، مسيرة مناضل، ص 136.

քի հետ՝ արաբական աշխարհում քաղաքական մեկուսացումից դուրս գալու համար:

Այսպիսի ներքաղաքական լարված պայմաններում և Հորդանանի դեպքերից ընդամենը մեկ ամիս անց՝ 1970 թ. հոկտեմբերի 30-ին իր աշխատանքն սկսեց ԱՄՆ-ի Սիրիայի երկրամասային 10-րդ արտահերթ համագումարը, որը պետք է քննարկեր կուսակցության գործունեությունը 9-րդ համագումարից հետո, իրադրությունը արաբական աշխարհում Եգիպտոսի նախագահ Գամալ Աբդել Նասերի մահից⁹⁷ հետո, 1970 թ. սեպտեմբերի իրադարձությունները Հորդանանում, ինչպես նաև պաղեստինյան հիմնահարցը⁹⁸: Համագումարը, որը շարունակվեց մինչև նոյեմբերի 12-ը, անցնում էր շատ լարված և փոխադարձ մեղադրանքների ու զրպարտությունների մթնոլորտում: Ասադը Ջադիդի կողմից մեղադրվեց Սիրիայում երկիշխանության ստեղծման և կուսակցության որսույթներն ուղծման հարելու մեջ: Համագումարի ընթացքում նա Ջադիդի կողմից նույնիսկ ֆաշիստ անվանվեց⁹⁹: Որոշ հաղորդագրություններ հայտնում էին, որ Ասադին երբեմն նույնիսկ արգելում էին մտնել համագումարի դահլիճ: Նա ձախերի կողմից ոչ մի այլընտրանքի կամ փոխզիջման հնարավորություն չէր տեսնում¹⁰⁰: Ասադը ելույթ ունեցավ համագումարում և իր դիտարկումը Հորդանանի դեպքերի վերաբերյալ, մասնավորապես իր երաժարվելը Սիրիայի օդուժի միջոցով պաղեստինցիներին օգնություն ցուցաբերելու հարցում բացասրեց այն հանգամանքով, որ Սիրիայի գործողություններն ոչ միայն բարոյագրկեցին սիրիական բանակը, այլև վտանգի տակ դրեցին ամբողջ տարածաշրջանի անվտանգությունը, քանի որ քիչ էր մնում հանգեցնեին իսրայելա-ամերիկյան միջամտությանը՝ մի որ քիչ էր մնում հանգեցնեին իսրայելա-ամերիկյան միջամտությանը՝ հաշիմյան բազավորին աջակցելու համար¹⁰¹: Բաասի 10-րդ մարզային արտահերթ համագումարում իր ելույթում Հաֆիզ ալ Ասադը հայտարար

⁹⁷ Եգիպտոսի նախագահ Նասերը մահացավ Հորդանանում հակամարտող կողմերի զինադաշարի կնքումից ընդամենը յոթ օր անց՝ 1970 թ. սեպտեմբերի 28-ին:

⁹⁸ Xyan Agy-Tafitx., նշվ. աշխ., էջ 83.

⁹⁹ Moshe Ma'oz, *Assad: The Sphinx of Damascus*, p. 39.

¹⁰⁰ John F. Devlin, *Syria: Modern State in an Ancient Land*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1983, p. 56.

¹⁰¹ «Le Monde», 15. 11. 1970

րեց նաև, որ Նասերի մահից հետո Սիրիան չի կարող իրեն բույլ տալ և-
լույք ունենալ անհիմն սպառնալիքներով Իսրայելի հասցեին և ծայրահե-
ղականություն խաղալ: «Ապագայում ավելի լավ կլինե՞ր ձեռնպահ մնալ
նշնշով չամրապնդված բոլոր հրահրիչ և սադրիչ գործողություններից,
որոնք բշնամին կարող է օգտագործել որպես պատրվակ սիրիական բա-
նակին մարտահրավեր նետելու համար, որը նա այսօր ի վիճակի չէ
ընդունելու և առավել ևս հաղթելու»¹⁰²: Այս ելույթը բողոքի ալիք բարձրաց-
րեց քաղաքացիական խմբակցության կողմից, որը մեղադրեց Ասադին
պարտվողականության մեջ¹⁰³: 14 օր տևած համագումարը հանգեց հիմ-
նականում հետևյալ որոշումների, որոնք ընդդայնեցին սպառնող հե-
ղաշրջման նախադրյալների շրջան.

1. «Կուսակցության մեջ տեղ գտած շարաշահումները շղիտել որպես
չափամիչ ընկերների (այսինք՝ կուսակցության անդամների և ղեկավա-
րության-Գ. Ղ.) անկեղծությունը կասկածի տակ դնելու համար:

2. Դատապարտել պաշտպանության նախարարի կողմից օժան-
դակվող երկչիխանությունը՝ ի շահ զինվորական մարմինների և ի վնաս
կուսակցության, և վերացնել երկրում պաշտպանության նախարարու-
թյան բոլոր արտոնությունները:

3. Զբաղեցրած պաշտոններից հեռացնել պաշտպանության նախա-
րար Հաֆեզ ալ Ասադին և զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետ Մուս-
տաֆա Տլասին և տեղափոխել նրանց կուսակցության մեջ այլ աշխա-
տանքների»¹⁰⁴:

4. Համագումարը հայտարարեց, որ դեմ է արաբա-իսրայելյան
նզնաժամի որևէ քաղաքական կարգավորման և կոչ արեց ժողովրդական
պատերազմի Իսրայելի դեմ¹⁰⁵:

¹⁰² Բասսի 10-րդ երկրամասային արտահերթ համագումարում Ասադի ելույթից. մեջբե-
րումն ըստ Malcolm H. Kerr, *Hafez asad and the changing patterns of Syrian politics*,
International Journal, vol. 28, 1972-73, No 4.

¹⁰³ Լույս տեղում:

¹⁰⁴ Վերջին միտքը կասկածելի է, որովհետև, ըստ որոշ արքյուրների, Ասադը հեռացվեց մահ-
Քասս կուսակցության շաքբեքից:

¹⁰⁵ Բասսի 10-րդ երկրամասային արտահերթ համագումարի որոշումները, *Առաջ TACC*,
24. 11. 1970.

Ընդհանրապես ձախքատականները և հատկապես նրանց կարկառուն ներկայացուցիչներ և պատմագրության մեջ հայտնի, այսպես կոչված, երեք դոկտորներ՝ մախագահ Նուր աղ-Դին ալ-Աբասին, վարչական Յուսեֆ Ջոնյըր և մախլիմ արտաքին գործերի մախարաթ Իբրահիմ Մախուսը, պայքարելով Ալժիրում ֆրանսիական գաղութատիրության դեմ, կարծում էին, որ Իսրայելի դեմ հնադավոր է հաջող պայքարել միայն Սիրիայի օժանդակությամբ պաղեստինցիների կողմից իրականացվող ժողովրդազատագրական պատերազմի միջոցով¹⁰⁶:

Նման պայմաններում երկիրը քաղաքական և տնտեսական ճիշտ ուղու վրա դնելու և իր հակաճգնաժամային ծրագրերն իրականացնելու համար պաշտպանության մախարաթ Ասադին ոչինչ չէր մնում անելու, քան իշխանությունը Սիրիայում կենտրոնացնելու իր ձեռքում: 1970 թ. նոյեմբերի 13-ին՝ Բաասի 10-րդ արտահերթ համագումարից մեկ օր անց, Սիրիայի պաշտպանության մախարաթ գեներալ Հաֆեզ ալ Ասադը հսկողություն սահմանեց երկրում իրավիճակի վրա: Սիրիական բանակը զբաղեցրեց Բաասի և «աս-Սաուրա» պաշտոնական թերթերի խմբագրությունները: Ասադը մինչ այդ բազմաթիվ սպաների տեղափոխություններ էր անցկացրել քանակում՝ բոլոր զորամասերը դնելով իր ուղղակի հսկողության տակ¹⁰⁷: Ադրուհանդերձ, հարկ ենք համարում նշել, որ չնայած այն հանգամանքին, որ Բաասի մարզային ղեկավարության մեջ գտնվող հանգամանքին, որ Բաասի մարզային ղեկավարության մեջ գտնվող իրեն և համամիտ էին նրա հետ, նրանցից ոմանք առաջարկել էին Ասադին, թին և համամիտ էին նրա հետ, նրանցից ոմանք առաջարկել էին Ասադին, որ անհրաժեշտ է փոխզիջմամբ և խստադ ճանապարհով հարցահարկել այն անջրպետը, որ գոյություն ունի նրա և երկրի բարձրաստիճան ղեկավարության միջև¹⁰⁸: Նույն օրը ձեռքակալվեցին և «Մեզզեխ» բանառով բանտարկվեցին Սիրիայի մախագահ Նուր աղ-Դին ալ-Աբասին և Բաաս

¹⁰⁶ Shih G. M. *Григорян, Познция Сирии в Ближневосточном конфликте*, Ереван, 1989, с. 137., John F. Devlin. *Syria. Modern State in an Ancient Land*, 1983, p. 55.

¹⁰⁷ Б. Александров. События в Сирии "За рубежом" 1970, 20-26 ноября, No. 47.

¹⁰⁸ «سورياتيون بيشترلان، حافظ الأسد، مسيرة مناضل، ص. 134».

կուսակցության սիրիական մասնաճյուղի գլխավոր քարտուղար Մալահ Ջադիդը, իսկ արտաքին գործերի նախկին նախարար Իբրահիմ Մախուսը փախալ Ալժիր¹⁰⁹, որից հետո իշխանությունը երկրում ամբողջությամբ անցավ զինվորական խմբակցության ձեռքը: 1970 թ. նոյեմբերի 13-ին Ասադի իրականացրած հեղաշրջումն անադյուն էր: Զնայած այն ուներ դասական ռազմական հեղաշրջման ձև՝ կարող է նաև անվանվել ղեկավարության կամ վարչակարգի փոփոխություն¹¹⁰: Անգլիացի գիտնական Պատրիկ Միլլը Միրիայում տեղի ունեցածը որակում է որպես «ինկլիպար պրյադ» («սպիտակ հեղաշրջում»)՝¹¹¹: Եվ իսկապես, հեղաշրջումը Դամասկոսում կատարվեց հանգիստ, առանց մարդկային զոհերի և մեծ ցնցումների: Հաֆեզ ալ Ասադին կայծակնային արագությամբ կատարած հեղաշրջման համար երբեմն անվանում էին «մերձավորարևելյան Դուրչել»:

Ըստ Երուսաղեմի «Հրեական» համալսարանի պրոֆեսոր Մաուգլի, տարածաշրջանում, բացի Հորդանանի իրադարձություններից, տեղի ունեցավ ևս մեկ վճռորոշ իրադարձություն, որը շտապեցրեց Ասադին իշխանությունից հեռացնել Ջադիդին, այն է՝ 1970 թ. սեպտեմբերի 28-ին Եգիպտոսի նախագահ Գամալ Աբդ ալ-Նասերի անսպասելի մահը, որը «սպառնաց էլ ավելի սրել Միրիայի խոցելությունը Իսրայելի կողմից»¹¹²: Ասադը չափազանց մեծ ակնածամբ ուներ Նասերի նկատմամբ՝ նրա մեջ տննելով արարներին միավորող և առաջնորդող ղեկավարի: Հեղաշրջումից հետո, երբ Ասադը նկավ իշխանության գլուխ, նա իրեն ողջունող ամբողջից պահանջեց «սկզբում րդավել Նասեր, իսկ հետո միայն Ասադ»¹¹³: Հեղաշրջման օրերին տեղի ունեցավ ևս մեկ հիշարժան իրադարձություն, որը ստիպեց Ասադին գործել չափազանց արագ. համազումարի ավարտից անմիջապես հետո Ասադի համար քաղաքական անսպասելի Դամաս-

¹⁰⁹ باترك سيل، صراع على الشرق الأوسط، ص. ٢٦٧.

¹¹⁰ John F. Devlin, Syria: Modern State in an Ancient land, 1983, p. 56.

¹¹¹ باترك سيل، صراع على الشرق الأوسط، ص. ٢٦٨.

¹¹² Moshe Ma'oz, Assad: The Sphinx of Damascus, p. 39.

¹¹³ К. Калитовов, Ближний Восток в лицах, М., 1998, Хафез Асад-из летчиков в президенты, с. 69.

կոս ժամանեց Լիբիայի առաջնորդ գնդապետ Մուամար ալ Բադդաֆին: Ինչպես հետագայում հիշում են, Ասադի զինակիցները, տեղեկամարտվալ մասին Ասադը տարակուսեց այն հավանականությունից, որ Բադդաֆին Դամասկոս է ժամանել Սիրիայում Բաասի երկու հակամարտող խմբակցություններին հաշտեցնելու առաքելությամբ, ինչը ստիպեց Ասադին, վերոհիշյալը կամխելու համար օր առաջ Սիրիայում ամբողջ իշխանությունը կենտրոնացնել իր ձեռքում¹¹⁴:

Նոյեմբերի 15-ին տեղեկացրեց ԱՎՄԿ-ի ժամանակավոր մարզային ղեկավարությունը: Վերջինս նոյեմբերի 16-ին հայտարարությամբ դիմեց բնակչությանը, որտեղ շարադրվում էր Սիրիայի նոր ղեկավարության գործունեության ծրագիրը ներքին և արտաքին քաղաքականության հիմնական դրույթների մասին¹¹⁵: Հայտարարության մեջ նշվում էր, որ «նոյեմբերի 16-ի շարժումը» կոչված էր ուղղելու ԱՎՄԿ-ի սիրիական մասնաճյուղի մախորդ ղեկավարության սխալները և երկրի առջև կանգնած խնդիրները նախտելու Բաասի համագումարների որոշումները կյանքի կոչելով: Այստեղից էլ ծնունդ առավ «ուղղիչ շարժում» անունը (արաբերեն՝ «اصحاح»՝ «ալ-հարաբա աբ-բասիհիյա»), որի հիմնադիրն ու իրականացնողը Հաֆեզ ալ Ասադն էր:

Ասադը¹¹⁶ ծնվել է 1930 թ. հոկտեմբերի 6-ին Սիրիայի Լաբաքիա մուհաֆազայի¹¹⁷ Կարդահա գյուղում, որտեղ գլխավորապես բնակվում էին երկրի ալավիական համայնքի¹¹⁸ Մուսավիրա ցեղի կամարի աղանդի հետևորդները: Նրա ինքնությունը կյանքի ուղին սկսվում է 16 տարեկանից.

¹¹⁴ Լուսիան Բիտրան, *حافظ الأسد. مسيرة مناضل*, ص. 138.

¹¹⁵ *أبثت، دمشق* 1970/11/17.

¹¹⁶ Ամբողջական անունը՝ Հաֆեզ իբն Ալի իբն Մուլեյման ալ-Կադհաֆ: «Կադհաֆ» արաբերենից թարգմանաբար նշանակում է «երկու»: Ասադն այն փոխեց «ասադ»՝ «առյուծ» անունով:

¹¹⁷ Լաբաքիա մուհաֆազայում բնակչության մեծամասնությունը ալավիներ են:

¹¹⁸ Ալավիները շիաների մի ճյուղավորումն են, որոնք 4-րդ խալիֆ Ալիին դարձրել են իրենց պաշտամունքի առարկան: Նրանց կրոնական առաջնորդի՝ ռաիս ալ-դինի նստավայրը գտնվում է Կարդահա բնակավայրում:

երբ 1946 թ. հարազատ գյուղից տեղափոխվում է Լաթաքիա, որպեսզի ավարտի միջնակարգ դպրոցը: 1947 թ. նա անդամագրվում է կազմավորվող Բաաս կուսակցության գաղտնի խմբակներից մեկին: Դպրոցում Ասադը կազմակերպում է ընդհատակյա քառասական ուսանողական միություն: Որպես ուսանողական շարժման ակտիվ մասնակից, նա ընտրվում է սկզբում Լաթաքիայի ուսանողական կոմիտեի անդամ, այնուհետև նրա նախագահ: Այդ պաշտոնում նա նախագահեց Միջին Արևելքի ուսանողական առաջին համագումարում¹¹⁹:

1948 թ. արաբ-իսրայելյան պատերազմում Միջին Արևելքի պարտությունը խորը ազդեցություն բողեց Ասադի վրա և որոշ չափով փոխեց նրա նպատակները: «Ես նրազում էի ընդունվել համալսարան և սովորել բժշկություն, քայքայ միևնույն ժամանակ մտածում էի մաս զինվորական ակադեմիայի մասին: Ուժի և դաժանության կիրառումն իմ ժողովրդի դեմ համոզեց ինձ, որ զինվորական ծառայությունն ամենագործուն ճանապարհն է իմ հայրենիքին ծառայելու համար.....Երբ ես դեռ երեխա էի, ես տեսնում էի, թե ինչպես են ֆրանսիացի զինվորները հարվածում իմ ժողովրդին իմ երկրում.....երբ ես լսում էի, թե ֆրանսիական ինքնաթիռներն ինչպես էին ոմբակոծում մեր քաղաքները, ես որոշեցի դառնալ օդաչու, որովհետև կարծում էի, որ եթե օդաչու լինեի, ապա կկարողանայի կանգնեցնել այդ ամենը»¹²⁰: Ասադը հատուկ տեղափոխվեց Դամասկոս՝ անդամագրվելու կամավորական ջոկատներին, սակայն զորակոչային տարիքը լրացած չլինելու պատճառով նրան մերժեցին: Անշուշտ բժիշկ դառնալու համար նրա ընտանիքը անհրաժեշտ միջոցներ չունեի, և ուսումն ավարտելուց հետո, ինչպես և նրա հասակակից ալալիների մեծ մասը, նախընտրեց զինվորականի ճանապարհը: Ընդհանրապես ալալիները երկրի ամենաճշգրիտ և չքավոր համայնքն էր, զինվորական ծառայությունը Միջին Արևելքում չունեի երիտասարդներին սոցիալական առավելությունների հնարավորություններ էր ընձեռում, իսկ սումնի մեծամասնության համար, որոնք գտնվում էին համեմատաբար քարվոք սոցիալ-տնտեսական պայմաններ

¹¹⁹ <http://www.arabji.com/Syria/assad.htm>, p. 1.

¹²⁰ «The Times», London, 13 March, 1978, interview by Judith Listowel.

րում, զինվորական ծառայությունը համարվում էր ոչ հեղինակավոր¹²¹: Այս իրողությունը տարիների ընթացքում համզեցրեց նրան, որ թե՛ Քաաս կուսակցությունում, թե՛ բանակում սկսեցին մեծ թիվ կազմել ծայրամասական շրջանների ներկայացուցիչները, որոնց բվում ալավիները: Նրանք ունեին ավելի մեծ դեր բանակում՝ համեմատած ընդհանուր բնակչության բվաբանակի մեջ նրանց տոկոսային հարաբերակցության¹²²:

1952 թ. Ասադն ընդունվեց Հոմսի ռազմական ուսումնարանի ռազմաօդային ֆակուլտետ, որը հետագայում տեղափոխվեց Հալեպ: Այնուհետև նրան ցուցակագրեցին ռազմաօդային ուժերի (ՌՕՌԻ) ակադեմիա, որը և ավարտեց 1955 թ.: լեյտենանտի կոչումով: Ասադն իրեն դրսևորեց որպես բավական ընդունակ օդաչու և ուղարկվեց Եգիպտոս օդաչուների հատուկ կուրսերի: Այնտեղ նա ճանաչվեց սիրիական ՌՕՌԻ լավագույն օդաչու և 1957 թ. նշանակվեց Եսկադրիվայի հրամանատար¹²³: Այնուհետև նա մեկ տարով վերապատրաստում է անցնում և կատարելագործվում ԽՍՀՄ-ում, որտեղ սովորում է Միգ 15 և Միգ 16 օդանավերի վրա¹²⁴: Ժողովրդային Միությունում նա մեծ փորձ ձեռք բերեցի, այդ ժամանակ նա կապիտան էի: Ասադը նշում էր, որ սիրիացի զինվորականները ԽՍՀՄ-ում մեծ հարգանք և գնահատանք էին վայելում¹²⁵: Ետևով նա ստանում է սիրիական ՌՕՌԻ մայորի կոչում: Ծառայության ընթացքում Ասադը շարունակում է կապերը նաև բաասականների հետ և զգալի հաջողությունների է հասնում նաև կուսակցության մեջ¹²⁶: Ասադը և նրա ալավիական շրջապատը ուժ և ազդեցություն են ձեռք բերում կուսակցության ղեկավարությունում: Սակայն 1958 թվականից¹²⁷ սկսված Միրիայի և Եգիպտոսի միավորման գործընթացն-

¹²¹ Милерский Г. Армия и политика в странах Азии и Африки, М., 1970, с. 85.

¹²² John F. Devlin, Syria. Modern State in an Ancient Land, p. 64.

¹²³ هاني خليل، حافظ الأسد. الأيديولوجية الثورية والفكر السياسي. الطبعة الثانية، دمشق، 1987، ص. 33.

¹²⁴ ԽՍՀՄ Ֆրունզե քաղաքում Ասադի հետ միասին խոյժրոպեցին Միգ 17 ինքնաթիռներով վերապատրաստում էր անցնում նաև Եգիպտոսի ազազա նախագահ Մոմամադ Հոսեյն Սուբաբարը:

¹²⁵ Սամբաման տե՛ս 61 Վ. مسيرة مناضل، ص. 61

¹²⁶ Տե՛ս Միր բազանու քրեզլենտա Տիրու Քաբես Ասլա, с. 2-5.

¹²⁷ 1958 թ. նաև Ասադի անունության տարին էր:

րի և ԱՄՆ-ի կազմավորման շրջանում Եզիպտոսի նախագահ Նասերի հրամանով բոլոր առավելագույն քառասական սպաները (հիմնականում ալա-վիներ), որոնց թվում էր Ասաղը, տեղափոխվում են ծառայության Եզիպ-տոս, որտեղ նա ծառայում էր գիշերային կործանիչների էսկադրիլիայի կազմում: Կահիրեում մյուս սպաների հետ միասին, որոնց թվում էին Սալահ ադ Դին Բիթարը, Մուհամմադ Ումրանը, Արդ ալ Քարիմ ալ Ջունդին, Մուս-տաֆա Տլասը, ձախքաասականների ապագա առաջնորդ Սալահ Ջադիդը, Ասաղը ստեղծում է քառասական գաղտնի ռազմական կոմիտե¹²⁸: Նրանք հարմար պահի էին ապաստում Միջին փերադառնալու և այնտեղ քաղաքա-կան պայքարի մեջ մտնելու համար: Այդ ժամանակվանից Ասաղը ձգտում էր անբազմաբնակ քառասականների դիրքերը բանակում: Ասաղը հայրենիք վե-րադարձավ ԱՄՆ փլուզումից հետո՝ 1961 թ. վերջին: Դամասկոսում նա տե-ղեկացավ, որ զբիվել է գիմվորական կոչումից քաղաքական պատճառնե-րով: Դրանից հետո Ասաղը որոշ ժամանակ աշխատում էր Միջինայի էկոնո-միկայի նախարարության ծովային փոխադրումների վարչությունում՝ որ-պես շարքային աշխատող¹²⁹:

1963 թ. մարտի 8-ի քառասական հեղափոխությունից հետո, որի նախապատրաստական աշխատանքներում Ասաղն ակտիվ մասնակցու-թյուն էր ցուցաբերել, վերադարձավ ծառայության Ռ-ՕՌԻ-ում: Այդ ժամա-նակվանից սկսվեց Ասաղի սրընթաց կարիերան, շուտով նա նշանակվեց ավիացիոն գնդի հրամանատար և ստացավ գնդապետի կոչում: 1964 թ. դեկտեմբերին Ասաղն արդեն քրիզադային գեներալի կոչումով դառնում է Ռ-ՕՌԻ և ՀՕՊ հրամանատար: Այս ժամանակ էր, որ Բաաս կուսակցու-թյունը պատակովեց երկու բևերի՝ աջերի և ձախքաասականների: Հետզ-հետե հեռանալով իր նախկին համախոհներ Բիթարից և Ումրանից, որոնք համղես էին գալիս աջ դիրքերից, Ասաղը ժամանակավորապես մերժեցում է ձախքաասականների հետ, չնայած պահպանվող լուրջ տարաձայնու-թյունների: 1966 թ. փետրվարի 23-ին ձախքաասականների՝ իշխանու-թյան գալու գործում իր ունեցած դերի շնորհիվ Ասաղը դառնում է Միջին-

¹²⁸ Կ. Կ. Լուսիան Բիտրան, *حافظ الأسد. مسيرة متاحل*, ص. ٧٩

¹²⁹ Մանթանաս տե'ս, *Moshe Ma'oz. Assad: The Sphinx of Damascus. A Political Biography*, p. 31.

կում էր դրույքներ կուսակցության որոշումներից և նրա գաղափարական հայացքներից¹³²:

Որո՞նք էին ուղղիչ շարժման ներքին և արտաքին քաղաքական, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական հիմնական սկզբունքները:

Ներքին քաղաքական ասպարեզում.

1. Բաաս կուսակցության ղեկավարությանը առաջադիմական ճակատ ստեղծելու միջոցով երկրի քոլոր առաջադիմական և ժողովրդական ուժերի միավորում՝ նրանց ծառայեցնելով ցմրահանուր պայքարին:

2. Ոչ ուշ, քան երեք ամսվա ընթացքում ձևավորել ժողովրդական ժողով՝ քաղկացած կուսակցության, ժողովրդական և արինատակցական, ինչպես նաև առաջադիմական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներից օրենսդրական գործունեություն իրականացնելու նպատակով: Ընդունել երկրի նոր մշտական սահմանադրություն:

3. Ժողովրդի հիմնական կարիքներին և պայքարի պահանջներին համապատասխան իրականացնել տնտեսության զարգացմանն ուղղված քայլեր:

4. Խրդացնել և զարգացնել սոցիալիստական վերափոխումները՝ ձևավորելով արաբական միասնական սոցիալիստական հասարակարգ:

5. Գործուն դեր հատկացնել ժողովրդական կազմակերպություններին սոցիալական բարեփոխումների գործընթացի ղեկավարման գործում, ժողովրդական հսկողություն սահմանել պետական ասպարատի վրա և դրա միջոցով կառուցել ժողովրդավարական հասարակարգ:

6. Հետևողական աշխատանք տանել զինված ուժերի կայացման և զարգացման համար¹³³:

¹³² Բաասի Մլջիաթի երկրամասային ժամանակավոր ղեկավարության նույնիսկ 16-ի հայտարարությունից.

الحركة التصحيحية المجيدة في الذكرة الخامسة والعشرين (دمشق، ١٩٩٥). ص. ٣٩.

¹³³ نضال حزب البعث : دراسة تاريخية تحليلية موجزة، دمشق، ١٩٨٣، ص. ١١٧.

العربي الاشتراكي ١٩٤٣-١٩٧٥: دراسة تاريخية تحليلية موجزة، دمشق، ١٩٨٣، ص. ١١٧.

7. Ընդունել տեղական ինքնակառավարման մասին օրենք¹³⁴:

Արաբական սոսլաթեզում.

1. Լայն համագործակցություն բոլոր արաբական պետությունների և ուժերի հետ բոլոր ոլորտներում, որոնք ամրապնդում են գինված պայքարի ռազմավարությունը:

2. Արաբական համախմբվածության իրականացում և արաբական պետությունների հետ անհարկի տարածայնությունների և հակասությունների վերացում:

3. Միավորման գործընթացների իրականացում արաբական առաջադիմական պետությունների, հատկապես Արաբական Միացյալ Հանրապետության հետ:

4. Կուսակցությունը և հեղափոխությունը Սիրիայում ոգեշնչված և լավատեսությամբ է նայում այն համոզյալուններին և միավորման գործընթացներին, որոնք տեղի են ունենում Արաբական Միացյալ Հանրապետության, Լիբիական Արաբական Հանրապետության և Սուդանի Ժողովրդական Դեմոկրատական Հանրապետության միջև: Սիրիայի Արաբական Հանրապետությունը պետք է իր քնական տեղը գտնի այդ միավորմանն ուղղված գործընթացներում:

5. Օժանդակություն պաղեստինյան շարժմանը և հնարավոր ջանքերի գործադրում պաղեստինյան դիմադրական ջոկատների հետ միասնական պայքարն իրականացնելու համար:

6. Օժանդակություն արաբական աշխարհում բոլոր առաջադիմական շարժումներին և արաբական առաջադիմական ճակատի ստեղծմանն ուղղված գործունեության իրականացում¹³⁵:

Տնտեսության ոլորտում

1. Երկրում ընդհանուր կենսամակարդակի բարձրացման իրականացում թե՛ սոցիալական և թե՛ տնտեսական ոլորտներում:

¹³⁴ الحركة التصحيحية المجيدة، ص. ٤٠.

¹³⁵ Ուշիշ շարժման ծրագիրը արաբական սոսլաթեզում,

الحركة التصحيحية المجيدة، ص. ٤٠ - ٤١.

2. Կենտրոնացում գյուղատնտեսության և արդյունաբերության ճյուղերի վրա:
3. Տնտեսության զարգացման մեջ սփետական հատվածի գերակա դերի ընդգծում:
4. Քաղաքացիներին տնտեսության զարգացման մեջ ներդրումների հնարավորության ընձեռում՝ հենվելով տնտեսության մեջ քազմակացութաձևության վրա:¹³⁶

Միջազգային քաղաքականության ասպարեզում

1. 1967 թ. գրավված արաբական հողերի ազատագրում և Պաղեստինի արաբ ժողովրդի ազգային իրավունքների վերադարձ:
2. Հարաբերությունների զարգացում սոցիալիստական ճամբարի երկրների, հատկապես քարեկամ Խորհրդային Միության հետ:
3. Համագործակցություն աշխարհում բոլոր ազգային-ազատագրական շարժումների և աշխարհի բոլոր առաջադիմական ուժերի հետ:
4. Միրիայի դերի ակտիվացում չմիավորված երկրների շարժման մեջ:
5. Կենտրոնացում Միավորված ազգերի կազմակերպության դերի վրա միջազգային քաղաքականության մեջ:
6. Հարաբերությունների զարգացում և խորացում արաբական ազգային խնդիրների և գլխավորապես պաղեստինյան հիմնահարցի նկատմամբ արդար դիրքորոշում ընդունած պետությունների հետ¹³⁷:

Գոյություն ունեին ծրագրեր մաս սպասարկման, հաղորդակցությունների, առողջապահության, կրթության ու գիտության և այլ ոլորտներում¹³⁸:

Ինչպես տեսնում ենք, ուղղիչ շարժման ծրագիրը, կրելով քավական ընդհանրական քնույթ, որևէ արտաոող դրույթ իր մեջ չէր պարունակում և

¹³⁶ Ուղղիչ շարժման ծրագիրը տնտեսության ոլորտում, الحركة التصحيحية الجديدة، ص. ۴۳.

¹³⁷ Ուղղիչ շարժման ծրագիրը միջազգային քաղաքականության ասպարեզում, مقال حزب البعث العربي الاشتراكي ۱۹۴۳-۱۹۷۵، ص. ۱۱۸.

¹³⁸ Մանրամասն տես, الحركة التصحيحية الجديدة، ص. ۴۳-۴۴.

արմատապես չէր տարբերվում Բաասի նախորդ համագումարներում ընդունվող որոշումներից, պարզապես նախկինում ընդունվող որոշումներն ու ծրագրերն ամբողջությամբ չէին կատարվում: Նոյեմբերի 16-ի ծրագրում հատկապես կարելի է առանձնացնել երկրի մշտական սահմանադրության ընդունման, պառլամենտի և Ազգային առաջադիմական ճակատի ձևավորման (որով փաստորեն, ի տարբերություն ձախրասականների, փոխվելու էր վերաբերմունքը մյուս կուսակցությունների և քաղաքական փոխվելու էր (որով փաստմամբ) կետերը: Տնտեսության ոլորտում հարկ է առանձնացնել մասնավոր ներդրումների հնարավորության հարցը, որը ենթադրում էր նվազագույնի հասնելու պարտականությունները: Ուղղիչ շարժման ծրագրի միջազգային քաղաքականության ոլորտում քերևս ամենակարևորն Արևմուտքի՝ մասնավորապես ԱՄՆ-ի հատուկ անապասեյին Խորհրդային Միության հետ ջերմ և քարեկամական հարաբերությունների հաստատման անհրաժեշտության ընդգծումն էր: Ինչպես արդեն մշվել է, ձախրասական վարչակարգը որակվում էր որպես «սոցիալիստական և հեղափոխական դեմոկրատական» ուղղվածության, համարվում էր ԽՍՀՄ հզոր հենարանը Մերձավոր Արևելքում՝ անհաշտ և անզիջում դիրքորոշում որդեգրելով տարածաշրջանային հիմնախնդիրների նկատմամբ: Իսկ արտաքին քաղաքականության մեջ չափավոր և սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության մեջ որոշ չափով ավելի անձ էր Արևմուտքի, մասնավորապես Իսրայելին հովանավորող պետությունների համար: Ինչ վերաբերում է խորհրդային ղեկավարությանը, ապա նրա նկատմամբ Ասադի ապագա քաղաքականությունը դեռևս հստակ ձևակերպված չէր և ամհայտ էր մնում, դրան գումարած այն իրողությունը, որ օրինակ, 1969 թ. մարտի 17-ին բրիտանական «Դեյլի Թեյլզ» թերթին տված հարցազրույցում, պաշտպանության մախամբար Ասադը «Միդիայի ներքին և արտաքին բոլոր դժվարությունները կապել էր ԽՍՀՄ-ի հետ»¹³⁹: Այս հայտարարությունն Ասադն արել էր այն

¹³⁹ Daily Telegraph, 17.03.1969, քառ' Թ. Կադապնոյան, Միդիա-ամերիկյան հարաբերությունները (1967-1996), Երևան, 2000, էջ 40:

քանից հետո, երբ 1969 թ. Միրիայում իշխանությունն իր ձեռքը վերցնելու փորձ էր կատարել, սակայն այդ ժամանակ խորհրդային վարչակարգն անվերապահորեն կանգնել էր ձախրաստակաճնների կողքին:

Մրագրում կասկած չէր հարուցում նաև Միրիայի ապագա բազմակողմանի օժանդակությունը ՊԱԿ-ին Իսրայելի դեմ համատեղ պայքարում, ինչպես նաև սերտ հարաբերությունների հաստատումը քոլոր արաբական երկրների, հատկապես Եգիպտոսի, Լիբիայի և Իրաքի հետ, քանի որ գլխավորապես այդ երկրներն էին դասվում արաբական առաջադիմական պետությունների շարքին:

Թեև Միրիայում տեղի ունեցավ իշխանափոխություն, այնուամենայնիվ, ուղղիչ շարժման սկզբնավորմամբ Բաաս կուսակցությունը պահպանեց իր կարգավիճակը՝ որպես իշխանության կուսակցություն, կամ նոր իշխանության գաղափարական հեմարան: Ինչպես հայտնի է, պատերազմի արդյունքների և հետևանքների պատճառով զգալիորեն ընկել էր նաև Բաաս կուսակցության հեղինակությունը: Հետագայում, գնահատելով 1970 թ. նոյեմբերի 16-ի իրադարձությունները, Ասաղն ընդգծում էր. «Մենք հանդես եկանք նրանց դեմ, ովքեր ներսից ձգտում էին մեկուսացնել կուսակցությունը»¹⁰⁹:

ԱՎՍԿ-ն միջարաբական հարաբերությունների զարգացումն ուղղակիորեն կապում էր Պաղեստինի ազատագրության և արաբական քոլոր գրավյալ տարածքների վերադարձի հետ, քանի որ արաբական երկրները միակարծիք չէին Պաղեստինի խնդրի և ընդհանրապես մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման մեթոդների և միջոցների ընտրության մեջ: Հաստատելով Բաաս կուսակցության ռազմավարական գծի ժառանգականությունը մերձավորարևելյան հակամարտության մեջ, սիրիական նոր դեկավարությունը հաստատում էր, որ նրա գործունեությունը ենթարկված կլինի միակ գլխավոր նպատակի՝ այնպիսի ուժեղ պետականության և հասարակության ստեղծմանը, որն ընդունակ կլինի հասնել Իս-

¹⁰⁹ مجموعة الخطب للرئيس والامين العام لحزب البعث العربي الاشتراكي
حافظ الأسد.. دمشق, 1994, ص. 28.

d'etat), այն կարող է որակվել որպես վարչակազմի փոփոխություն¹⁴⁴, որի արդյունքում որոշ չափով վերանայվեցին և՛ սոցիալ-տնտեսական, և՛ հասարակական-քաղաքական, և՛ արտաքին քաղաքական հիմնական ուղղությունները:

Հաֆեզ ալ Ասադն իր իշխանության սկզբնական շրջանում որոշ քայլեր իրականացրեց Սիրիան արաբական աշխարհում մեկուսացումից դուրս բերելու և արաբական երկրների հետ տնտեսական և քաղաքական կապերը զարգացնելու ուղղությամբ: 1970 թ. դեկտեմբերի 22-ին ստեղծվեց երկկողմ հանձնաժողով Սիրիայի և Լիբանանի միջև հարաբերությունները կարգավորելու նպատակով, չնայած Լիբանանը քաղաքական ապաստան էր տվել ուղղիչ շարժման սկզբնավորումից հետո Սիրիայից Լիբանան փախած սիրիական որոշ քաղաքական գործիչների: Հանվեցին դեպի Լիբանան սիրիացիների ուղևորությունների սահմանափակումները, որի հետևանքով զգալիորեն բարելավվեցին Լիբանանի և Սիրիայի հարաբերությունները: Կառավարությունը հաշտվողական քաղաքականություն էր վարում արաբական այն երկրների հետ, որոնք քննադատվում էին նախկին վարչակարգի կողմից: Ասադի իշխանության գալուց մի քանի օր հետո նրա հրամանագրով հանվեց Սիրիայի օդային տարածքով թռչող Սաուդյան Արաբիայի ինքնաթիռների վրա դրված արգելքը: 1971 թ. վերականգնվեցին դիվանագիտական հարաբերությունները Մարոկկոյի և Թունիսի հետ դեսպանների մակարդակով, միջպետական հարաբերությունները զարգացնելու նպատակով այցելի և ընդունելություններ էին կազմակերպվում Քուվեյթի, Սաուդյան Արաբիայի, ինչպես նաև Շոցի այլ երկրների պաշտոնատար անձանց համար:

Սիրիայի նոր առաջնորդը գնալով խորացնում էր իր հեղինակությունը արաբական աշխարհում և նույնիսկ փորձում էր հանդես գալ հաշտեցնողի դերում և խաղաղության կոչելով, մասնավորապես՝ 1972 թ. հոկտեմբերին նա կոչ արեց Եմենի հակամարտող կողմերին վերջ դնել արյունահեղությանն ու եղբայրասպան պատերազմին և արաբ ժողովրդի ջանքերն ու կարողություններն ուղղել արտաքին փառանքի և ազգի թշնամու դեմ

¹⁴⁴ Devlin F. John, Syria: Modern State in an Ancient land, 1983, p. 56.

պայքարին: Նույն ամսին ձեռք բերվեց համաձայնություն, որի շնորհիվ հնարավոր դարձավ հետ քաշել հակամարտող կողմերի զինված ուժերը և քաջել սահմանները¹⁴⁵: 1972 թ. նոյեմբերին, շարունակելով իր կարելի է ոքրակել ինֆիքսի, այսինքն՝ բաց դրների քաղաքականությունը արարական «չափավոր» երկրների մկատմամբ, Ասաղը պետական այցով այցելեց Աբու Դաբի և Դուբայ¹⁴⁶, որտեղ արժանացավ ջերմ ընդունելության: Միբիայի և էմիրությունների միջև ծավալված համազորակցության շնորհիվ Միբիան նրան տրամադրում էր տարբեր ոլորտի մասնագետներ՝ փոխինը նավթաարդյունահանող հարուստ արարական միապետական երկրից ստանալով ֆինանսատնտեսական օգնություն¹⁴⁷: Հաֆեզ ալ Ասաղի վերոնշյալ քաղերը ևս վկայում են այն մասին, որ նա առաջնորդվում էր ոչ միայն գաղափարական համոզմունքներով և քաղաքական վերացական սկզբունքներով, այլ նախապատվություն էր տալիս իրատեսական քաղաքական նպատակներին և պետության տնտեսական շահերին:

Ներքին քաղաքական ոլորտում սահմանափակվեցին 1962 թականից գործող արտակարգ իրադրության միջոցառումները, նվազեցին արտասահման կատարվող ճանապարհորդությունների սահմանափակումները, մասամբ վերանայվեցին քաղաքական բանտարկյալների գործերը և սկզբնական շրջանում որոշ չափով կրճատվեց քաղաքական հետախուզության ծառայությունների գործունեությունը¹⁴⁸: Ասաղը զգալի մեղմեց արտասահման գնալու համար Միբիայի քաղաքացիների վրա դրված արգելքները, ինչպես նաև թույլատրեց արտասահմանյան մամուլի ազատ մուտքը երկիր¹⁴⁹:

Հաֆեզ ալ Ասաղը սկսեց որակապես նոր քաղաքականություն վարել նաև Պաղեստինի դիմադրության շարժման նկատմամբ: Ի տարբերություն նախորդ ձախրաստական քաղաքական գործիչների, որոնք փաստ-

¹⁴⁵ Նույն տեղում, էջ 149-151:

¹⁴⁶ Աբու Դաբի և Դուբայը մտնում էին 1971 թ. դեկտեմբերի 2-ին կազմավորված Արաբական Միացյալ Էմիրությունների պետության կազմի մեջ:

¹⁴⁷ . 151. لوسيان بيترلان، حافظ الأسد - مسيرة متعاضل، ص 151

¹⁴⁸ Նույն տեղում:

¹⁴⁹ Moshe Ma'oz, Assad: The Sphinx of Damascus. A Political Biography, p. 77.

րեն փորձում էին պաղեստինյան կազմակերպություններն ու զինված խմբավորումներն օգտագործել ի հակակշիռ բանակի, Ասադի իշխանության գալուց ի վեր Դամասկոսը խիստ հսկողության տակ էր պահում իր տարածքում տեղակայված ՊԴԸ-ի պարտիզանական ջոկատներին և ՊԱԿ-ի այլ զինված խմբավորումներին: Կարգավորվեց նաև Բաասի կողմից «աս-Սաիկա» կազմակերպության ղեկավարման ոճը¹⁵⁰: 1971 թվականի ապրիլից սիրիական կառավարության կողմից արգելվեց անվերահսկելի պարտիզանական գործունեությունը Գոլանի բարձունքների շրջանում: Մեր կարծիքով այս քաղաքականությունը նպատակ ունի վերջ դնել Միջին Արևելքի կատարվող սադրիչ գործողություններին և հնարավորին չափ ժամանակ շահել Իսրայելի դեմ պատերազմին համակարգված մախապատրաստվելու համար:

Հաֆեզ ալ Ասադը կոնկրետ քայլեր ձեռնարկեց նաև արաբական պետությունների հետ տնտեսական և քաղաքական միավորման քաղաքականություն իրականացնելու ուղղությամբ: Միջին միացավ Եգիպտոսի, Սուդանի և Լիբիայի կողմից 1970 թ. հոյեմբերին ստորագրված Տրիպոլիի դեկլարացիային՝ Արաբական պետությունների դաշնություն ստեղծելու վերաբերյալ: 1970 թ. հոյեմբերի սկզբին Եգիպտոսի մախազահ Անվար աս Սադաթը համաձայնություն էր տվել Սուդանի մախազահ Նիմեյրիի և Լիբիայի մախազահ Կադդաֆիի հետ ստեղծել միություն երեք պետությունների միջև: Հետագայում որոշվեց Սուդանին հանել միությունից ներքին իրադրության պատճառով և Միության մեջ ընդգրկել Միջինին: Միջին, Եգիպտոսը և Լիբիան 1971 թ. ապրիլի 17-ին¹⁵¹ հայտարարեցին Արաբական Պետությունների Դաշնության ստեղծման մասին¹⁵²: Միջին, Եգիպտոսի և Լիբիայի միջև դաշնության պայմանագրի գլխավոր դրույթներից մեկն այն էր, որ նրա իշխանությունները կարող են իրենց իրավունք վերապահել միջամտել դաշնության անդամ երկրների ներքին գործերին

¹⁵⁰ 124. 1975-1973. 1973. 124. 1973. 124.

¹⁵¹ Ապրիլի 17-ը Միջինի անկախության օրն է:

¹⁵² Новейшая история Арабских стран Азии, с. 93.

¹⁵³ 1971/1/3. القاهرة. المنصور.

գային ղեկավարություններով: Համաարաբական Բաաս կուսակցության ամենաուժեղ կազմակերպությունները Սիրիայում և Իրաքում էին: Սիրիա-իրաքյան հարաբերությունների լարվածության գլխավոր պատճառները կուսակցական-գաղափարական տարածայնություններն էին և մերձավորարևելյան խնդրի վերջնական լուծման տարրեր մոտեցումները¹⁵⁵: Հատկանշական է, որ 1972 թ. մարտի 24-ին Սադդամ Հուսեյնի գլխավորությամբ իրաքյան սլաշտոնական պատվիրակություն այցելեց Դամասկոս, և տեղի ունեցած քանակցությունների արդյունքում ձեռք բերվեց միասնական և փոխհամաձայնեցված դիրքորոշում պաղեստինյան հիմնահարցի լուծման գործում¹⁵⁶: Երբ 1972 թ.-ի հունիսի 1-ին Իրաքի հեղափոխական հրամանատարության խորհուրդը (ՀՀԽ) որոշում ընդունեց ազգայնացնել «Իրաք փեթրոլիում» նավթային ընկերությունը, Սիրիայի նախագահ Ասադը իր աջակցությունը հայտնեց Իրաքի վճռական դիրքորոշմանը¹⁵⁷:

Այսպիսով, 1970 թ. նոյեմբերի 16-ին Սիրիայում Հաֆեզ ալ Ասադի կողմից հռչակվեց ուղղիչ շարժումը, որն հանդիսացավ երկրի ներքին և արտաքին քաղաքական, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական կյանքի զարգացման կարևոր փուլի սկիզբ:

¹⁵⁵ Н. О. Оганесян, Отношения Иракской Республики со странами Арабского Востока, Ереван, 1985, с. 51

¹⁵⁶ . ۱۴۹. لوسيان بيترلان، حافظ الأسد. مسيرة مناضل. ص. ۱۴۹

¹⁵⁷ Н. О. Оганесян, Отношения Иракской республики со странами Арабского Востока, с. 61

ԳԼՈՒԽ II

ՈՒՂԴՉ ԸԱՐԺՈՒՄԸ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՆՈՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՉԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ՍԻՐԻԱՅՈՒՄ

2.1 Ժամանակավոր կառավարության և ժողովրդական ժողովի ստեղծումը: Նախագահական համրաքվեի անցկացումը Սիրիայում և Հաֆիզ ալ Ասադի ընտրվելը Սիրիայի նախագահ

1970 թ. նոյեմբերի 18-ին, մինչև նոր նախագահական ընտրությունները, Սիրիայի նախագահ նշանակվեց Ահմեդ ալ Խաթիրը, իսկ երկրի նախարարների խորհրդի նախագահ և ԱՎՍԿ-ի սիրիական մասնաճյուղի գլխավոր քարտուղար դարձավ Հաֆիզ ալ Ասադը, որը պաշտպանության նախարար նշանակեց իր ընկեր և համախոհ Մուստաֆա Տլավին: Ասադի կողմից նոյեմբերի 21-ին կազմավորված կառավարությունը հանդիսանում էր «ազգային միասնության» կառավարություն, որտեղ, ինչպես բխում էր ուղղիչ շարժման ծրագրից և երկրի բոլոր առաջադիմական կազմակերպությունների հետ համագործակցության անհրաժեշտությունից, ներկայացված էին Սիրիայի գրեթե բոլոր քաղաքական ուժերը, այդ թվում և Սիրիայի կոմունիստական կուսակցությունը, որով օրինական գործունեության իրավունք ստացավ: Հաֆիզ ալ Ասադն առաջարկեց երկու կոմունիստների ընդգրկվել նոր ձևավորված կառավարության կազմում. պետնախարար դարձավ ՄԿԿ-ի կենտկոմի քաղրյուրդի անդամ Ջահիր Արդ աա Սամադը, իսկ հաղորդակցությունների նախարար՝ ՄԿԿ-ի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Օմար աա Սիրահին¹⁵⁵: Ասադը ԽՍՀՄ-ի կողմից դեռևս մնում էր անհայտ ու չքացահայտված քաղաքական գործիչ, առավել ևս, որ նա մինչ իշխանության գալը չէր առանձնանում հրապարակային գործունեությամբ, իսկ կոմկուսի բարձրաստիճան անդամների ընդգրկումը կառավարությունում նպատակ էր հետապնդում բարյացակամ վերաբերմունք շահել Խորհրդային Միության կողմից, ինչը հնարա-

¹⁵⁵ Մադաջյան Պ. Հ., Արաբական Արևելքի կոմունիստական կուսակցությունների և առաջադիմական ուժերի սրայաբց դեմոկրատիայի և սոցիալ-անտեսական վերափոխությունների համար, Երևան, 1986, էջ 59:

վորութիւն կտար ակնկալել նրա քազմակողմանի՝ ուզմական, քաղաքական և տնտեսական օգնութիւնը: Բացի քաասականներից ու կոմունիստներից կառավարության մեջ մտան նաև Արաբական սոցիալիստական միության, Արաբական սոցիալիստական շարժման և Սոցիալիստ-յունիոնիստների շարժման ներկայացուցիչները:

1971 թ. փետրվարի 17-ին նախագահ Ամնոյ ալ Նաբիի իրամանագրով կազմավորվեց Սիրիայի ժամանակավոր հիմնադիր խորհուրդը (մաջլիս քասիսի), կամ Ժողովրդական ժողովը (մաջլիս աշ-շաաբ), որտեղ 173 պատգամավորներից¹⁵⁹ 87-ը ԱՎՍԿ-ի անդամներ էին: Մնացած տեղերը քաշկվեցին կոմունիստների, մասերականների, ինչպես նաև արհեստակցական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների միջև: Հիմնադիր խորհրդում ներկայացված էր նաև չորս կին: Հիմնադիր խորհրդի անդամները ներկայացնում էին Սիրիայի տարբեր շրջաններ և հասարակության խավեր, որոնք քացի մի շարք օրինագծերի մշակումից, սկսեցին աշխատել նաև պետության նոր մշտական սահմանադրության նախագծի վրա¹⁶⁰: 1971 թ. փետրվարի 22-ին ելույթ ունենալով Ժողովրդական ժողովի նստաշրջանի բացմանը՝ Ասադն ասաց. «1970 թ. նոյեմբերի 16-ի Բաասի մարզային ժամանակավոր ղեկավարության հայտարարությամբ¹⁶¹ նոր ժամանակաշրջան սկսվեց հեղափոխական գործընթացի պատմության մեջ, և այդ ժամանակաշրջանը սկսվում է Ժողովրդական խորհրդի գումարումով»: Ասադը վաստեց, որ այստեղ ներկայացված են հասարակության բոլոր խավերի ներկայացուցիչները և օգտագործեց իր հնարած «ժողովրդական ղեմուկրատիա» տերմինը, որը հետագայում սերտորեն կապվելու էր Ասադի անվան և նրա քաղաքականության հետ ու համարվելու էր երկրում ուղիղ շարժման գլխավոր ձեռքբերումներից մեկը: Նա շեշտեց, որ ժողովրդական կազմակերպությունները և արհեստակցական միությունները մեծ մասնակցություն պետք է ունենան օրենսդրա-

¹⁵⁹ Ըստ որոշ տվյալների՝ պատգամավորների թիվը 179 էր:

¹⁶⁰ . ۱۳۹ . مسيرة متاضل، ص. حافظ الأسد، حسان بيشرا،

¹⁶¹ Պաշտոնական նյութերում օգտագործվում էր միայն «նոյեմբերի 16-ի ողջի շարժում» կամ Բաասի մարզային ժամանակավոր ղեկավարության հայտարարություն անվանումները՝ խուսափելու համար «հեղաշրջում» կամ «իշխանափոխություն» տերմիններից:

կան նախագծերի մշակման և ընդունման գործընթացներում¹⁶²։ Նա ասաց, որ ժողովն իր վրա վերցրել է երկու գլխավոր պատասխանատվություն՝ օրենսդրական, և 1963 թ. Բաասի հեղափոխության հիմնական սկզբունքներն արտահայտող պետության մշտական սահմանադրության նախագծի մշակման պատասխանատվությունը։ Խոսելով տնտեսության մասին՝ ընդգծում էր, որ պետությունն ամեն կերպ խթանում է անհատական նախաձեռնությունները, մասնավոր հատվածի կայացման հնարավորությունները։ Նա այն կարծիքն էր հայտնում, որ տնտեսության մեջ մասնավոր սեփականության մասնակցությունը պետք է ծառայի հասարակության զարգացմանը¹⁶³։

Արտաքին քաղաքականության ոլորտում ինչպես հայտնի է, սկզբնական շրջանում Ասադը նույնպես չէր ընդունում ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի ընդունած քիվ 242 բանաձևը և ելույթ ունենալով Սիրիայի Ժողովրդական ժողովի առաջին նիստում՝ ասաց, որ 242 բանաձևը չի արտահայտում ո՛չ Պաղեստինի արաբական ժողովրդի, ո՛չ արաբական ազգի հայտում ո՛չ Պաղեստինի արաբական ժողովրդի, ո՛չ արաբական ազգի շահերը։ Նա նաև նշեց, որ «Սիրիայի կարծիքով» մերժավորաբանության կարգավորման համար քաղաքական պայքարը հանդիսանում է կարևոր գործոն՝ զինված պայքարի օժանդակ գործոնների բվում»¹⁶⁴։

Սիրիայի վարչապետի պաշտոնը ստանձնելուց հետո Ասադի առջև բացի հրատապ սցեյալ-տնտեսական և արտաքին քաղաքական մեկուսացման խնդիրներից, կանգնած էին նաև մի շարք այլ խնդիրներ, որոնցից պետք է նշել պետության պաշտպանունակության ամրապնդման, բանակի վերազինման և բարոյական ոգու բարձրացման, պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների, Բաաս կուսակցության դերի և հեղինակության բարձրացման, երկրի բոլոր քաղաքական ուժերի հա-

¹⁶² 1971 թ. փետրվարի 22-ի Ասադի ելույթի ժողովրդական ժողովի նստաշրջանի բացմանը, *مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الأول* . ص 91-93

¹⁶³ Նույն տեղում, էջ 97։

¹⁶⁴ 1971/2/23, *أثورة دمشق* .

մախմբման և որ ամենակարևորն էր նոր իշխանության լեգիտիմության խնդիրը, որն ուղղիչ շարժման հայեցակարգային հիմնական դրույթներից էր¹⁶⁵: «Արոհիշյալ խնդիրները լուծելու համար Հաֆեզ ալ Ասադը սկսեց իշխանության օրինականացման գործընթացը: Լինելով նրկրի փաստացի ղեկավարը և ամբողջ օրենսդիր և գործադիր իշխանությունը կենտրոնացնելով իր ձեռքում՝ նա այդուհանդերձ հասկանում էր, որ, ներկայացնելով նրկրի ալավիական փոքրամասնությունը, վերցրել է իշխանությունը երկրում ռազմական հեղաշրջման միջոցով, թեև առանց կրակոցների, սպանությունների, զանգվածային ձերբակալությունների և արյունահեղության, սակայն բանակի անմիջական մասնակցությամբ և հենվելով նրա աջակցության վրա: Բացի այդ՝ նա քաջ գիտակցում էր, որ իր իշխանավարության շրջանում, ելնելով բազմաթիվ օրյեկտիվ և սուրյեկտիվ պատճառներից, հենվելու է բանակի, անվտանգության և հատուկ ծառայությունների բազմաշերտ համակարգի վրա, որը լինելու է վարչակարգի պահպանման հիմնասյունը, և որտեղ գերակշիռ թիվ էին կազմում Սիրիայում փոքրամասնություն համարվող ալավիները: Նրանք, ինչպես հայտնի է, սուննի ազգաբնակչության մեծամասնության և ուղղափառ կրոնական գործիչների կողմից նույնիսկ չէին ընդունվում որպես մահմեդականներ, այլ շատ դժայքերում համարվում էին նաև հերետիկոսներ և անհավատներ: Բացի այդ Հաֆեզ ալ Ասադն ու նրա հայացքները ժողովրդի լայն շրջաններին, ինչպես նաև կրոնական գործիչներին դեռևս անհայտ էին, այլ կերպ ասած նա անհայտ էր որպես քաղաքական ակնավոր գործիչ: Ասադը, լինելով պաշտպանության նախարար և Բաասի սիրիական մասնաճյուղի զինվորական խմբակցության ղեկավար, հայտնի էր միայն քաղաքական ղեկավարության շրջանում ու բանակում և սկզբնական շրջանում մեծ վստահություն ու հեղինակություն էր վայելում միայն զինվորականների կողմից: Անա այս իրողություններից ելնելով՝ Ասադի և նրա ալավիական շրջապատի համար առաջնահերթ խնդիր էր դարձել իշխանության օրինականացման հարցը, միայն դրանից հետո հնարավոր կլիներ անցնել

¹⁶⁵ Գ. Ղարիբջանյան, Սիրիայում ուղղիչ շարժման հայեցակարգային ռոլը խնդիրների շուրջ, Երիտասարդ արևելագետների համադպրոցական XXIV գիտական նախաշրջան, գնկացումների թեզեր, Երևան, 2003, էջ 35:

երկրի պետական կառավարման համակարգի քարեփոխումների: Ասաղը նուազիք էր Սիրիայում անցկացնել համաժողովրդական համրաքվե պետությունը ղեկավարելու գործում ժողովրդի կողմից վստահություն ստանալու համար:

1970 թ. նոյեմբերի վերջից իրադրությունը երկրում լիովին վերահսկելի դարձնելուց հետո Ասաղը, այսպես կոչված, նախընտրական քաղաքականության սկսեց ամբողջ երկրով մեկ՝ այցելելով Սիրիայի բոլոր մուհաֆազաները (մարզերը), մեծ ու փոքր քաղաքներ, գյուղեր, ինչպես նաև տարբեր կազմակերպություններ, արհմիություններ, գիտական, կրթական ու մշակութային հաստատություններ՝ հանդիպելով հասարակ ժողովրդի հետ, հասարակության բոլոր խավերի ներկայացուցիչների հետ և նրանց ներկայացնելով իր հայացքները, ծրագրերը, ինչպես նաև իշխանավարության իրական պատճառները, ուղղիչ շարժման պատմական անհրաժեշտությունը Սիրիայի համար, նրա քաղաքականության հիմնական մտայնությունները, սկզբունքները, իր նվիրվածությունը Բաաս կուսակցությանը, նրա գաղափարախոսությանը՝ ընդգծելով կուսակցության հսկայական դերը սիրիական հասարակության զարգացման գործում: Հարկ է նշել, որ Ասաղն անհայտ գործիչ էր նաև արտասահմանյան պետությունների ղեկավարների համար, նա չէր ցանկանում արտերկրի առաջնորդների կողմից դիտվել որպես իշխանությունը զավթած բռնապետ և այդ նպատակով իր հայացքներն ու ծրագրերը հասանելի դարձնելու համար հանդիպում էր նաև Սիրիայում հավատարմագրված արաբական և արտասահմանյան դիվանագիտական ներկայացուցչությունների և առաքելությունների ղեկավարների հետ¹⁶⁶, որոնց ներկայացնում էր սիրիական ժողովրդի արդարացի և օրինական պայքարը՝ հանուն հայրենի հողերի ազատագրման, ինչպես նաև Պաղեստինի եղբայրական ժողովրդի ուղևորված իրավունքների վերականգնման: Այդ գործում նա շեշտում էր դիվանագետների մեծ դերը, որոնց գործունեության միջոցով է ձևավորվում միջազգային համրության կարծիքն ու դիրքորոշումը:

¹⁶⁶ مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد، ١٩٧٠/٢/٢٤-١٩٧١/٨/٣٠، ص ١٥٦.

1970 թ. նոյեմբերի 24-ին Ասազն այցելեց աշխատավորների հանդերձանուր արհմիության կենտրոնակայան, որտեղ ելույթ ունենալով մասնավորապես ասաց. «Մենք տարբերություն չենք դնում զինվորականների, աշխատավորների, գյուղացիների և մյուս ոլորտներում զբաղված մեր հայրենակիցների միջև: Նրանք բոլորը մեր պայքարող ժողովրդի մասնիկներն են և պետք է օժտված լինեն հավասար իրավունքներով և պարտականություններով: Բանակի և ժողովրդի համագործակցությունը պետք է հանգեցնի սոցիալիստական հասարակարգի կառուցման, և մեր գործունեության հիմնական նպատակը պետք է լինի բանակի մարտունակության բարձրացումը և դրա միջոցով զբաղված արաբական հողերի ազատագրումը»¹⁶⁷: «.....Ժողովրդական կազմակերպությունները պետք է հիմնական և գործուն դեր ունենան հասարակության կառուցման, ժողովրդի ղեկավարման և աշխատավորների, գյուղացիների, ուսանողների և մյուսների շահերի պաշտպանության գործում»¹⁶⁸:

1970 թ. նոյեմբերի 25-ին նա մայսարարների խորհրդի շենքում հանդիպեց տարբեր արհեստակցական միությունների պատվիրակությունների հետ, որտեղ հաստատեց իր մտադրությունները Բաաս կուսակցության ղեկավարությանը Ազգային առաջադիմական ճակատ ստեղծելու ուղղությամբ, որը պետք է համախմբի սիրիական հասարակությանը կորցրած տարածքների ազատագրման համար¹⁶⁹:

Հանդիպելով Դամասկոսի առևտրականներին մերկայացնող պատվիրակությանը՝ Ասազն ասաց. «Մենք ունենք ներքին խնդիրներ, բայց և գլխավոր պարտականություն, որը զբաղված հողերի ազատագրումն է, և բոլոր քաղաքացիների ջանքերը պետք է ուղղվեն այդ նպատակի իրականացմանը»: «.....Մենք պետք է աշխատենք տնտեսության մեջ հանրային հատվածի ամրապնդման ուղղությամբ, միևնույն ժամանակ զնախատելու, խրախուսելու և մեծ նշանակություն ենք տալու մասնավոր նախաձեռ-

¹⁶⁷ Ասազի 1970 թ. նոյեմբերի 24-ի ելույթը աշխատավորների հանդերձանուր արհմիության կենտրոնակայանում.

مجموعه خطب الغائب حافظ الأسد. الكتاب الأول، ١٩٧٠/٢/٢٤، ١٩٧١/٨/٣، ص. ٥.

¹⁶⁸ Նույն տեղում, էջ 6:

¹⁶⁹ Նույն տեղում:

նախադրումներին, հնարավորություններ ենք ընձեռելու և բացելու ենք ճանապարհները բոլոր աշխատասեր և նախաձեռնող մարդկանց առջև»¹⁷⁰։

Ասաղը հաճախ էր անմիջականորեն հանդիպում ժողովրդի հետ, և ոչ միայն փակ վայրերում, այլև դրսում՝ հրապարակներում, փողոցներում և այլն, մասնակցում էր հանրահավաքների, որտեղ շեշտում էր ժողովրդի և հետ անմիջական շփման կարևորության և անհրաժեշտության մասին, ընդգծում, որ ղեկավարության և ժողովրդի միջև համագործակցությունը ժամանակի պահանջն է։ Նա շեշտում էր, որ նոր իշխամությունը զգույն է ժողովրդի վստահության և աջակցության կարիքը ուղղիչ շարժման ծրագրով նախատեսված միջոցառումների քայլ առ քայլ իրագործման համար։

1971 թ. հունվարից Ասաղը սկսեց հիմնականում այցելել մարզեր և տարբեր քաղաքներ։ 1971 թ. հունվարի 9-ին այցելեց Սիբիրայի հյուսիսային մայրաքաղաք Հալեպ, որտեղ հանդիպելով զինված ուժերի բազմաթիվ սպաների հետ՝ մասնավորապես ասաց. «Հայրենիքի համար զոհված մեր նահատակների և հերոսների գործը չպետք է կիսատ թողնենք, և նրանց արժանին մատուցելու ամենամիշտ ճանապարհը կլինի շարունակել պայքարը, ազատագրման ճանապարհը մինչև հաղթանակ»¹⁷¹։

1971 թ. հունվարի 14-ին Հաֆեզ ալ Ասադն իր հայրենի Լաքաբիայում հանդիպեց բնակչության, ինչպես նաև զինված ուժերի սպաների հետ, որտեղ մասնավորապես հայտարարեց. «Մեր բանակը կուսակցական բանակ չէ և ոչ էլ քաղաքական կուսակցություն, այլ մա գաղափարական բանակ է, որը պաշտպանում է Բաաս կուսակցության գաղափարախոսությունը և աշխատում է իրականացնել ղեկավարության կողմից ծրագրված մպատակները՝ ի շահ ժողովրդի։ ԱՎՄԿ-ի սկզբունքները

¹⁷⁰ Վանասլուտի արևոտականների պատմիչական հետ հանդիպման ընթացքում Ասաղի ելույթից. *الكتاب الأول. مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد*.

.V. ص ١٩٧١/٨/٣٠-١٩٧٠/٢/٢٤

¹⁷¹ 1971 թ. հունվարի 9-ի Ասաղի ելույթը Հալեպում զինված ուժերի սպաների հետ հանդիպման ընթացքում, *الكتاب الأول. مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد*.

.١٨-١٧ ص ١٩٧١/٨/٣٠-١٩٧٠/٢/٢٤

ցույց են տալիս, և այդպես է կարծում նաև ժողովուրդը, որ նախորդ դեկավարությունը չէր գործում ի շահ ժողովրդի, ինչպես նաև շեղվել էր կուսակցության օրենքներից և գաղափարներից»¹⁷²:

1971 թ. նոյեմբերի 12-ին Ասաղը մասնակցեց Լաքաքիա մուհաֆազայում տեղի ունեցած մեծ ցույցին, որտեղ, ելույթ ունենալով, ժողովրդին հիշեցրեց, թե ինչպես է այդտեղ անցկացրել իր պատանեկան տարիները, կրթվել, սովորել և միաժամանակ համախմբել ուսանողությանը և պայքարել երկրի անկախության համար: Ասաղը շեշտում էր իր հայրենակիցներին հերոսությունը, աննկուն պայքարն ու սկզբունքայնությունը: Նա կոչ արեց շարունակել պայքարը նույն ոգով, ամրապնդել համաձայնությունն ու վստահությունը ժողովրդի և դեկավարության միջև՝ ի շահ ուժեղ հասարակության և պետության կայացման: Նա ժողովրդին տեղեկացնում էր, որ Հալեպից մինչև Լաքաքիա կանգ է առել բոլոր քնակավայրերում և գյուղերում: Ցանկանալով քարծրացնել կուսակցության հեղինակությունը՝ նա շեշտում էր, որ Բաասը ժողովրդի կուսակցությունն է, նրա պայքարի առաջամարտիկը: Ասաղը չէր ուրանում անցյալը, չափազանց մեծ նշանակություն էր տալիս 1963 թ. հեղափոխությանը Սիրիայի պատմության մեջ, նշում էր, որ Բաասը հեղափոխական կուսակցություն է: Ասաղը համոզեց էր գալիս նաև արաբական միասնության կարգախոսներով՝ պարզաբանելով, որ դա մեկ միասնական ազգի միավորումն է, այլ ոչ թե իշխանությունների կամ կառավարությունների: Նա ընդգծում էր սոցիալիզմ կառուցելու անհրաժեշտությունը՝ այն համարելով արդարացի հասարակարգ¹⁷³:

¹⁷² 1971 թ. նոյեմբերի 14-ին Լաքաքիայի բնակչության նեոս հանդիպման ժամանակ Ասաղի ելույթից. مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد. الكتاب الأول.

ص 16-17. 1971/8/20-1970/2/24

¹⁷³ 1971 թ. նոյեմբերի 12-ին Լաքաքիայում տեղի ունեցած հանրահավաքի ընթացքում Ասաղի ելույթից. مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد. الكتاب الأول.

ص 64-61. 1971/8/20-1970/2/24

1971 թ. փետրվարի սկզբին Ասադն այցելեց Մոսկվա: Նախագահական հանրաքվեից առաջ սա կարևոր քայլ էր Ասադի կողմից, քանի որ ԽՍՀՄ ղեկավարությունը պետք է տեղյակ լիներ մի շարք հարցերում Միբիայի նոր իշխանության դիրքորոշման, ծրագրերի և քաղաքական ուղղվածություն մասին: Քաջի այդ, ինչպես արդեն նշվել է, Միբիային անհրաժեշտ էր անհասպաղ ռազմատեխնիկական և մասնագիտական օգնություն՝ զինված ուժերի վերակազմավորման, ժամանակակից զինատեսակյուն՝ գնված ուժերի վերակազմավորման, ժամանակակից զինատեսակյուն՝ գնված ուժերի վերակազմավորման, ժամանակակից զինատեսակյուն՝ գնված ուժերի վերակազմավորման համար: Մինչ այնքան Ասադն արդեն բազմաթիվ անգամ համոզն էր եկել Խորհրդային Միությանը սիրաշահելու և նրա հետ բազմակողմանի համագործակցության պատրաստակամության հայտարարություններով: ԽՍՀՄ կոմկուսի կենտրոնի անունից նրա պատվին տրված ճաշի ընթացքում, ելույթ ունենալով Ասադը ԱՎՄԿ-ի սիրիական մարզային ժամանակավոր ղեկավարության և սիրիական ժողովրդի անունից, ջերմ ողջույններ հղեց խորհրդային ղեկավարությանն ու ժողովրդին: Նա մասնավորապես ասաց. «Մեր այցելությունը Ձեր քարեկան երկիր տեղի է ունենում մի քաղ ժամանակաշրջանում, երբ արաբ ժողովուրդը պայքարում է սիոնիստական թշնամու, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի և նրա գլխավորությամբ համաշխարհային ինչպես իրապետական ուժերի լայնածավալ օժանդակությամբ գրավված հողերի ազատագրման համար»¹⁷⁴: Ասադը խորհրդային ղեկավարությանը տեղեկացրեց, որ ուղղիչ շարժման սկզբնավորումից ի վեր կատավարությունը մի շարք միջոցառումներ է ձեռնարկել երկրի տնտեսական դրությունը բարելավելու և ներքաղաքական կայունություն ու միասնություն ստեղծելու ուղղությամբ: Ասադը հայտարարեց, որ իրենց պայքարում իրենք հենվելու են բարեկամ սոցիալիստական պետությունների վրա՝ ԽՍՀՄ գլխավորությամբ, որն անվերապահորեն պաշտպանում է արաբ ժողովրդի շահերն ու իրավունքները: Հաջնզ ալ Ասադը շնորհակալություն հայտնեց նաև ԽՍՀՄ օգնությամբ Միբիայում ձեռնարկված մի շարք կարևոր ծրագրերի

¹⁷⁴ 1971 թ. փետրվարին Մոսկվայում ԽՍՀՄ կոմկուսի կենտրոնի անունից Ասադն պատվին տրված ճաշի ժամանակ նրա ելույթից.

مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الأول . ١٩٧٠ / ٢ / ٢٤ - ١٩٧١ / ٨ / ٣٠ . ص ٧٥

իրականացման համար, որոնցից ամենազխտավորն ու հսկայական մասշտաբներ ունեցող Եփրատի ջրամբարտակի կառուցման ծրագիրն էր¹⁷⁵։ Ասադն անվերապահ աջակցություն գտավ խորհրդային ղեկավարության կողմից և նրա հայտարարությունները Մոսկվայում նման ոգով և հակափոփոխության և հակաարևմտյան ուղղվածությամբ սկիզբ դրեցին տարբեր ոլորտներում սերտ համագործակցության և ռազմավարական հարաբերությունների հաստատմանը Սիրիայի և ԽՍՀՄ միջև։

Ընդհանուր առմամբ Ասադի քարոզարշավն ու հանդիպումները ժողովրդի հետ կարելի է որակել հաջողված, նրա հեղինակությունը երկրում օրըստօրե աճում էր։ Իր հանդիպումներում և ելույթներում նա բացի ժողովրդի վստահությունը ստանալուց, նրան նախապատրաստում էր պայքարի։ Գեներալ Ասադը աչքի էր ընկնում հռետորական ընդունակությամբ և համապատասխան ժողովրդի առջև երկար և ուղղակի ելույթ ունենալու կարողություններով։ Նա պարզաբանում էր, որ բոլոր նախատեսվող և՛ ներքաղաքական, և՛ սոցիալ-տնտեսական ծրագրերն ու միջոցառումները միջոց են լինելու ամենազխտավոր նպատակին հասնելու համար, այն է՝ դիմակայումը Իսրայելի կողմից իրականացվող քաղաքականությանը, նրա կողմից բռնազավթված հողերի ազատագրումը։ Ասադի նպատակն էր այս գաղափարները դարձնել սիրիական ողջ հասարակության սեփականությունը, որ սիրիական ժողովուրդն, անկախ իր խայտաբղետ էքսիկական ու կրոնական կազմից, դաստիարակվի հենց այս ոգով, ինչն իր հերթին երկար տարիներ, նույնիսկ ամենապայթյունավտանգ ներքաղաքական և հասարակական լարված իրադրություններում հանդիսանալու էր վարչակարգի և Բաաս կուսակցության իշխանության պահպանման կարևոր գրավակամներից մեկը։

1971 թ. մարտի 12-ին Սիրիայում նրա պատմության մեջ առաջին անգամ տեղի ունեցավ համաժողովրդական ուղղակի գաղտնի համերազմ, որով, պաշտոնական տվյալների համաձայն, ստանալով ընտրելու իրավունք ունեցող քաղաքացիների ձայների 99,9 տոկոսը՝ Հաֆեզ ալ Ասադը յոթ տարի ժամկետով ընտրվեց Սիրիայի նախագահ։ Ճիշտ է, Ասադը

¹⁷⁵ Նույն տեղում, էջ 76-78։

հանդիսանում էր երկրի մախագահի պաշտոնի համար առաջադրված միակ թեկնածուն և խոսքը չէր գնում օրինակ՝ արևմտյան տիպի ժողովրդավարական մախագահական ընտրությունների վերաբերյալ, այնուամենայնիվ հաճախակի ռազմական հեղաշրջումների տեսած և անընդհատ մեքքադաքական անկայուն վիճակի մեջ գտնվող Սիրիայի համար տեղի ունեցած իրադարձությունը այնուամենայնիվ առաջընթաց քայլ էր և ուներ քաղաքական ու հոգեբանական մեծ նշանակություն: Ասադն ու նրա շրջակա տղ ձերբազատվեցին իշխանությանը Սիրիայում բռնի ուժով տիրած լիներա անխուսափելի բարդույթից, նա արդեն կարող էր անկաշկանդ հայտարարել, որ իշխանությունն ու պետության ղեկավարման վստահությունը ստացել է ժողովրդից: Ըստ Մառզի՝ ձևավորելով նոր մախագահությունը ստացել է ժողովրդից: Ըստ Մառզի՝ ձևավորելով նոր մախագահական ինստիտուտ, Ասադն ազդվել էր եգիպտական մոդելից և ընդօրինակում էր եգիպտոսի փորձը, որը նա ձևավորեց ըստ իր հայեցակարգի¹⁷⁶:

Համրաքվեից երկու օր անց՝ 1971 թ. մարտի 14-ին, Ասադը ելույթ ունեցավ Սիրիայի Ժողովրդական ժողովում: Նա մասնավորապես խոսում էր իր որդեգրած ժողովրդական ղեմակրատիայի հայեցակարգի և դրա իրականացման իր մտադրությունների մասին՝ շեշտելով, որ անցկացված համրաքվեն դրա առաջին քայլն էր: «Ընտրելով մախագահ՝ ժողովուրդը նրա հետ կիսում է ստանձնած մեծ պատասխանատվությունը, ...պաշտոնը ժողովրդին ծառայելու և հայրենիքի մայրակներն իրականացնելու միջոց է միայն: Ես հենվելու եմ Աստուծո և ժողովրդի աջակցության վրա»¹⁷⁷: Ասադը նաև խոսում էր քաղաքացու ազատությունների և մարդու արժանապատվության, օրենքին անվերապահ հետևելու և նրա գերակայության, ինչպես նաև համախոսվածության ու միասնության մասին: Նա ժողովրդին մախապատրաստում էր նաև, որ մախաստեպիզ ճանապարհը դժվար է լինելու, այն լինելու է ուժերի գերլարման և ինչ-որ տեղ դռն զրկանքների

¹⁷⁶ Moshe Ma'oz, *The Emergence of Modern Syria, Syria under Assad. Domestic Constraints and Regional Risks*, Edited by Moshe Ma'oz and Avner Yaniv, London, 1987, p. 26.

¹⁷⁷ 1971 թ. մարտի 14-ի Ասադի ելույթը ժողովրդական ժողովում,

مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد. الكتاب الأول.

.١٥- ص. ١٩٧١/٨/٣٠-١٩٧٠/٢/٢٤

ուղի, քանի որ ժողովուրդն անընդհատ լինելու է պայքարի մեջ¹⁷⁸։ Նա շեշտում էր նախ և առաջ ներքին քաղաքական միասնության անհրաժեշտության մասին, որից հետո միայն հնարավոր կլինի Բաաս կուսակցության գլխավոր կարգախոսներից մեկի իրականացումը՝ այն է համազգային միավորումը։ Ելույթում Ասադը մատնանշում էր իր՝ իշխանության գալուց ի վեր անցած չորս ամիսների ընթացքում ձեռք բերված հաջողությունները և ընդգծում, որ դրանք միայն լայնամասշտաբ բարեփոխումների սկիզբն են։ Ասադը փաստեց, որ տեղի ունեցավ մի ժողովրդական համարաբան, որտեղ ազատ և ուղղակի մասնակցություն ունեցան բոլորը։ Նա առաջ, որ այն մի կարևոր միջոցառում էր, որը Սիրիայի պատմության մեջ երբևէ չէր եղել¹⁷⁹։ «Մենք դուրս եկանք լճացման վիճակից և այժմ կայուն քայլերով շարժվում ենք դեպի ապագան և նպատակները, որոնք են միասնությունը, ազատությունը և սոցիալիզմը»¹⁸⁰։ Հաֆեզ ալ Ասադի ելույթից հետո Ժողովրդական ժողովի նախագահ Ահմեդ ալ Խաթիրը, եենվելով Սիրիայի ներքին գործերի նախարարության 1971 թ. մարտի 13-ի եզրակացության վրա, Սիրիայի ժողովրդին և Ժողովրդական ժողովին հայտարարեց յոթ տարի ժամկետով Հաֆեզ ալ Ասադի՝ Սիրիայի Արաբական Հանրապետության նախագահ ընտրվելու վերաբերյալ։

Այսպիսով բանակի օգնությամբ իշխանության եկած Ասադն ընտրվեց Սիրիայի նախագահ, որն անհրաժեշտ իրավական հիմք էր ապահովում Ասադի համար հետագա քաղաքական ծրագրերի իրականացման, ինչպես նաև իր հարազատ համայնքի համար երկրում գերակա և արտոնյալ դիրքեր ապահովելու համար։

¹⁷⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 151։

¹⁷⁹ مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد. الكتاب الأول.

١٥٢، ص ١٩٧١/٨/٣٠-١٩٧٠/٢/٢٢

¹⁸⁰ Նույն տեղում, էջ 154։

2.2 Պետության անվտանգության նոր հայեցակարգն Ասադի օրոք

Մինչև նախագահական հանրաքվեն, սկզբնական շրջանում, ինչպես նախորդ ճախրաասական ղեկավարությունը՝ յի դեմս ալավի Սալահ Ջադիդի, այնպես էլ Ասադը, շցանկանալով սրել էրնոդավանական հարաբերությունները երկրում, որպես պետության նախագահ նշանակել էին իրենց համախոհներից սուննի մահմեդականների՝ սակայն իշխանության ամբողջ լծակները կենտրոնացնելով իրենց ձեռքում: Դրանով, փաստորեն, նրանք հակասության մեջ չէին մտնում Սիրիայի նախորդ սահմանադրությունների հետ, որոնցում սկսած 1930 թ-ից նշվում էր, որ երկրի նախագահը պետք է լինի սուննի մահմեդական¹⁸¹: Ասադը ճախրաասականների դատը փորձից լավ հասկանում էր, որ ներկայացնելով երկրի երկրորդական փոքրամասնություններից մեկը և դառնալով պետության նախագահ, վաղ թե ոչ առաջացնելու է սուննի ազգաբնակչության և կրոնական գործիչների վրդովմունքը, բողոքն ու ամենազանդությունը, որոնք օգտագործելով ցանկացած պատեհ առիթ՝ թե՛ ներքաղաքական, թե՛ սոցիալ-տնտեսական և թե՛ արտաքին քաղաքական, փորձեր են ձեռնարկելու վարչակարգի տապալման համար: Այս հիմնախնդիրը լուծելու և իր բիկունքն ապահովելու համար Հաֆիզ ալ Ասադը ստեղծեց պետական կառավարման երկակի համակարգ, որի արտաքին ձևական կողմը պետական կառավարման համակարգի ժողովրդավարական ինստիտուտներն էին՝ նախագահի ընտրությունների ինստիտուտը, Ժողովրդական ժողովը, Ազգային առաջադիմական ճակատը, այսպես կոչված, ժողովրդական կազմակերպությունները, մյուսը՝ վարչակարգի պահպանման իրական և գործուն երաշխիքները, պետության անվտանգության նոր հայեցակարգի ամրաժան մասնիկները, այսպես կոչված, գաղափարական բանակն ու Բազմատիժան հզոր անվտանգության և հատուկ ծառայությունների համակարգը՝ մոխարաբայը, որտեղ գրեթե բոլոր կարևոր բարձր պաշտոնները զբաղեցնում էին կամ ալավիները, կամ նրա հավատարիմ ընկերներն ու բարեկամները:

¹⁸¹ Moshe Ma'oz, *Assad: The Sphinx of Damascus. A Political Biography*, p. 51.

Միաժամանակ նա հաշվենկատ քայլեր էր ձեռնարկում մահմեդականների հանդուրժողական վերաբերմունքը շահելու համար: Նա հաճախակի հրապարակայնորեն մասնակցում էր աղոթքների և կրոնական տոնակատարությունների ու արարողությունների տարբեր մզկիթներում: 1971 թ. մարտին տված մի հարցազրույցում նա ասաց. «Ես հավատում եմ Ալլահին և մեր ազգի հոգևոր ժառանգությանը: Ես իսլամն ընկալում եմ որպես սիրո և արդարության աղբյուր: Ես աղոթում եմ, ծոմ եմ պահում և հույս ունեմ մի օր գնալ Հաջի¹⁸², այսինքն՝ Մեքքա»¹⁸³: Ասադն իր վարչակարգը սուննի մեծամասնության համար ընդունելի և համոզուրժելի ներկայացնելու համար կառավարությունում, Բաաս կուսակցությունում և բանակում կարևոր պաշտոնների էր նշանակում նաև սուննի մահմեդականների, որոնց նա վստահում էր, այսինքն՝ որոնք արդեն փորձված էին, և որոնք ամծամբ իրեն մոտ էին կանգնած: Այդուհանդերձ օբյեկտիվության համար հարկ է նշել, որ նրանցից ոմանք նույնպես իրենց հերթին քարեկամական կապեր ունեին պալմենների հետ, որոնցից կարելի է հիշատակել պաշտպանության նախարար Մուստաֆա Տլասին, որի մայրը ալալի էր, նախարարների խորհրդի նախագահի տեղակալ և արտաքին գործերի նախարար Աբդ ալ Հալիմ Խադդամին, որի կինը նույնպես ալալի է: Սուննի մահմեդական պաշտոնյաներից կարելի է նշել նաև զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետ Հիքմար Շիհարիին, Բաասի մարզային ղեկավարության գլխավոր քարտուղարի տեղակալ Ջուեյր Մաշարկային, ինչպես նաև Բաասի համազգային ղեկավարության գլխավոր քարտուղարի տեղակալ Աբդ Ալլահ ալ Ահմարին: Սուննիները, ինչպես նաև երկրի ոչ սուննի մահմեդական աչք համայնքների ներկայացուցիչները ոչ երկրորդական պաշտոններ էին զբաղեցնում հիմնականում պառլամենտում, կառավա-

¹⁸² Ըստ իսլամական ավանդույթի, յուրաքանչյուր մահմեդական պարտավոր է կանգնել գոնե մեկ անգամ ուխտագնացություն կատարել Սաուդյան Արաբիայի Մեքքա քաղաք, որտեղ գտնվում է իսլամի սրբազայրը՝ ժնաթան:

¹⁸³ «الأنار، بيروت، ١٩٧١/٣/١٧»

րուքյունում, Բասա կուսակցությունում, արդարադատության, կրթական և այլ համակարգերում¹⁸⁴:

Երկրի նախագահ ընտրվելուց հետո Ասադը մեծ ուշադրություն էր դարձնում բանակաշինության գործընթացին, բանակում տիրող բարոյահոգեբանական վիճակին, այն ժամանակակից զենքով և զինամթերքով ապահովելու խնդրին՝ նոր իշխանության գլխավոր նպատակներից մեկը համարելով Սիրիայի հիմնական ախտյան Իսրայելի հետ ռազմաստրատեգիական հավասարակշռությունն ապահովելու անհրաժեշտությունը: Ընդամին, հզոր բանակի ստեղծմամբ Հաֆեզ ալ Ասադը նպատակ էր հետապնդում նաև անբազմազան տարածաշրջանում Սիրիայի դերն ու կշիռը:

Չախրասականներից ժառանգություն մնացած քաղաքականացված բանակի վտխարեն, Ասադը առաջ էր քաշում զաղափարական բանակ «ալ-ջայշ ալ-ակափդի» ունենալու կարգախոսը: Ճիշտ է, զաղափարական բանակ կարգախոսը ամբողջովին Ասադի նորամտությունը չէր և այն հռչակվել էր դեռևս Բասսի հեղափոխությունից հետո, սակայն ճախրասականների օրոք բանակն այն աստիճան էր քաղաքականացվել, որ զրեքե նմանվել էր կուսակցության կուսակցության մեջ: Հաֆեզ ալ Ասադը սահմանեց հստակ սկզբունքներ, որոնցից պետք է ելնեին զինված ուժերը իրենց իրական դերն ու նշանակությունն ընթանելու համար: Դրանցից գլխավորներն էին.

1. Պայքարի համազգային բնույթը և պաղեստինյան հիմնահարցը՝ որպես արաբների համար առաջնային հիմնախնդիր, ինչպես նաև բոլոր ջանքերի և հնարավորությունների ուղղորդում, ի շահ համաարաբական այդ խնդրի լուծման և ռոմահարված իրավունքների և արժանապատվության վերականգնման:
2. Սիրիական արաբական բանակը զաղափարական բանակ է, և այդ առումով նա ամբողջ արաբական ազգի բանակն է:

¹⁸⁴ Sku, Itamar Rabinovich, Syria, Middle East Contemporary Survey, henceforth referred to as MECS (Tel-Aviv University), I, p. 608, քառ Moshe Ma'oz. Assad: The Sphinx of Damascus. A Political Biography. p. 52.

3. Նահատակությունը ազատության ճանապարհն է և հասարակությունը պետք է գիտակցի դրա անխուսափելիությունն ու անհրաժեշտությունը: Ինչպես նշում էր Ասաղը. «Այն ժողովուրդը, որի զավակներն ունեն նահատակվելու կամք, այդ ժողովրդին է պատկանում հաղթանակի բերկրանքը»¹⁸⁵:

4. Նախևառաջ ապավինումը սեփական ուժերի վրա և դրանից հետո միայն՝ արաբ եղբայրների և բարեկամների¹⁸⁶:

Ինչպես երևում է, Միրիաթում, բացի երկրի ազգային անկախության և տարածքային ամբողջականության պահպանման գործառույթներից, բանակի վրա օրենսդրոնքն զրկած են նաև քաղաքական խնդիրներ¹⁸⁷, de jure բասասական հեղափոխության սկզբունքների և նպատակների՝ միասնության, ազատության, սոցիալիզմի պաշտպանությունը, de facto Ասաղի վարչակարգի պահպանումը:

Միրիաթի նախագահ ընտրվելուց հետո Ասաղը շարունակեց իր ռազմավարությունը սիրիական բանակն ալավիական համայնքի ներկայացուցիչներով համալրելու ուղղությամբ՝ նրանց տրամադրելով ամենակարևոր և որոշիչ հրամանատարական պաշտոնները: Բանակն ու նրա սպայական կազմը ալավիներով համալրելու քաղաքականությունը սկսվել էր դեռ ժախրասասականների իշխանության ժամանակաշրջանում, երբ Միրիաթի փաստացի ղեկավարը նույնպես ալավի Սալահ Ջադիդն էր: 1960-ական թթ. վերջերին, երբ գնալով սրվում էին քաղաքացիական և զինվորական խմբակցությունների հակասությունները, պաշտպանության նախարար Ասաղը բանակում ակտիվորեն տեղաշարժեր էր կատարում՝ Ջադիդի համախոհներին փոխարինելով իր կողմնակիցներով, գլխավորապես ալավիներով: Այս գործընթացները համզեցրեցին նրան, որ 1960-ական թթ. վերջին ալավիներն արդեն կազմում էին շարքային և ենթասպայական կազմի 45 տոկոսը և զերակշռում էին հարվածային տանկային

¹⁸⁵ الحركة التصحيحية المجيدة في الذكرى الخامسة والعشرين، ص ٩٢-٩٣.

¹⁸⁶ Նույն տեղում, էջ 94:

¹⁸⁷ Այս խնդրին կանոնադրամանք պետության նշտական անձնաաղբյուրայնը նվիրված ենթադրում:

զորամասերում: Սակայն, ի տարբերություն երկրի նախկին ղեկավար Սալահ Ջադիդի, 1970 թ. ի վեր Հաֆեզ ալ Ասադը բանակում տարբեր պաշտոններ էր տրամադրում մաս սուննիների, ինչպես նաև քրիստոնյաների, դրուզների, քրդերի և այլ փոքրամասնությունների: Դրանով նա Բաաս կուսակցության գաղափարախոսությունն ու նոր վարչակարգը ընդունելի էր դարձնում նաև վերոհիշյալ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների համար: Նա մասնավորապես ներում շնորհեց նախորդ իշխանության դեմ զլուխ քարծրացրած դրուզ սպաներից շատերին՝ նրանց ներգրավելով զինված ուժերի մեջ¹⁸⁸: Բանակում կային նաև քրիստոնյաներ, որոնք մասնավորապես շահագրգռված էին աշխարհիկ պետության հզորացմամբ, ինչը բնականաբար հանգեցնելու էր իսլամի դերի նվազմանը հասարակական-քաղաքական կյանքում: Այդուհանդերձ բանակի կարևորագույն և ամենամարտունակ զորամասերը դրված էին ալավիների հրամանատարության տակ: Թեև Ասադը կարևորագույն սպայական պաշտոնները տրամադրում էր ալավիներին, հարկ է նշել, որ նա միաժամանակ ստիպված էր քաղաքական նկատառումներով ծառայությունից ազատել նաև այն ալավի սպաներին, որոնք համարվում էին Սիրիայի նախկին ղեկավար Ջադիդի կողմնակիցներն ու համախոհները:

Ասադի օրոք սիրիական բանակը հասավ մի մակարդակի, որը Սիրիան իր պատմության մեջ երբեք չէր տեսել՝ դառնելով Մերձավոր Արևելքի ամենահզոր ու մարտունակ բանակներից մեկը¹⁸⁹: Իշխանության գալուց ընդամենը մի քանի շաբաթ անց Ասադը ժողովրդական հանրահավաքի ընթացքում հայտարարեց, որ Սիրիայի նոր հաստատված բյուջեի 71 տոժամանակ հայտարարեց, որ Սիրիայի նոր հաստատված բյուջեի 71 տոկոսը պետք է հատկացվի բանակին, մի չափաբաժին, որին աշխարհում ոչ մի երկիր չէր հասել¹⁹⁰: Լոնդոնի ռազմավարական հետազոտությունների միջազգային ինստիտուտի հետազոտությունների համաձայն, սիրիական ռազմական ծախսերի դինամիկան եղել է հետևյալը. 1955 թ. 71 մլն ԱՄՆ դոլար, 1960 թ.՝ 185 մլն, 1965 թ.՝ 268 մլն, 1970 թ.՝ 384 մլն, 1971 թ.՝ 427 մլն, 1974 թ.՝ 624 մլն, 1976 թ.՝ 1110 մլն, 1978 թ.՝ 1165 մլն, 1979 թ.՝ 2018 մլն,

¹⁸⁸ Moshe Ma'oz, Assad: The Sphinx of Damascus. A Political Biography. p. 63.

¹⁸⁹ Նույն տեղում, էջ 58:

¹⁹⁰ Նույն տեղում:

1980 թ.՝ 3186 մլն ԱՄՆ դոլար¹⁹¹: Եթե 1968 թ. սիրիական բանակի բիվը մոտ 60 հազար էր, ապա 1973 թ. արդեն կազմում էր 135 հազար, իսկ 1976 թ.՝ 230 հազար: 1982 թ. լիբանանյան սլատերագմի ընթացքում բանակի բիվը հասավ 350 հազարի, իսկ 1980–ական թթ. կեսերին՝ մոտ կես միլիոնի¹⁹²: Ասաղը բանակի այս հսկայական քվարանակը նորմալ իրողություն էր համարում: 1980 թ. իրապարակային մի էություն նա հայտարարեց. «Մենք Սիրիայում արդեն անցել ենք քնակչության ինը միլիոնի ցուցանիշը և մոտենում ենք տասը միլիոնի: Եվ եթե մենք հավաքագրենք դրա տասը տոկոսը, ինչը նորմալ համամասնություն է շատ երկրների համար, մենք կարող ենք ունենալ 900 հազարից մեկ մլն զինվոր»¹⁹³:

Սիրիան իր զինված ուժերի համար զենքն ու տեխնիկան ստանում էր գլխավորապես ԽՍՀՄ-ից, սակայն 1960–ական թթ. վերջերից զոյություն ունեւր ռազմատեխնիկական համագործակցություն նաև Չինաստանի հետ: Սիրիական բանակը զենքի և տեխնիկայի նոր տեսակներով համալրելուց բացի Ասաղը Սիրիա էր հրավիրում նաև խորհրդային մասնագետների սիրիացի գործընկերներին խորհրդային զենքի տեխնիկական բնութագրերին ծանոթացնելու, սիրիացի զինվորականներին իրենց փորձն ու մասնագիտական գիտելիքները փոխանցելու նպատակով:

Ասաղի ծրագրերի մեջ էր մտնում նաև որոշ չափով բանակի ապաքաղաքականացումը, վերածումը առավել պրոֆեսիոնալ բանակի: Ջինված ուժերի հավաքագրումն իրականացվում էր համընդհանուր զինապարտության հիմունքով, իսկ ժամկետային զինծառայության անձնակազմի ծառայության ժամկետը սահմանված էր 30 ամիս, այսինքն՝ երկու և կես տարի¹⁹⁴: Ասաղն անձամբ հետևում էր տեղաշարժերին բանակում, հաճախ անձամբ գլխավորում մրցութային–ատեստավորող հանձնաժողովները, իսկում անձնակազմի առաջընթացի, խրախուսման, սպաների կո-

¹⁹¹ Shu Ha'aretz, Tel-Aviv, 1 November, 1980, Ma'ariv, Tel-Aviv, 16 August, 1974, Middle East Economic Digest (MEED), London, 5 April, 1986, p. 25.

¹⁹² Եսայն տեղում:

¹⁹³ Ասաղի երկրորդ ուռնիչների համալրումը, *Դանակոսի ուռնի*, 15–րդ նարի, 1980 թ.:

¹⁹⁴ Вооруженные силы и военная экономика стран Азии. Информационно-аналитический справочник, М., 2000, с. 68.

չումների բարձրացման, սոցիալական ասպիտվության, աշխատավարձի, արտոնությունների և այլ հարցերը:

Սիրիայում իշխանության կառուցակարգի մեջ գործուն դերերից և լծակներից մեկը պատկանում էր Ասադին կից գործառնող պաշտպանության խորհրդին, որի կազմի մեջ քաջի պետության նախագահից և արտաքին գործերի նախարարից, մտնում էին նաև պաշտպանության նախարարության և գլխավոր շտաբի բարձրագույն ղեկավարությունը՝ կորպուսների, դիվիզիաների հրամանատարները, ինչպես նաև հատուկ ծառայությունների ղեկավարները: Երկրի համար ռազմա քաղաքական կարևոր նշանակություն ունեցող բոլոր հարցերը, ռազմական ղեկորինի վերաիդիսման ծրագրերը, ռազմա տեխնիկական համագործակցության հայեցակարգը, ինչպես նաև ռազմական ինտիտուտների և հաստատությունների միջև փոխգործակցության համակարգման խնդիրները քննարկվում և մշակվում էին պաշտպանության խորհրդի շրջանակներում¹⁹⁵:

Ասադը չէր ընդունում, որ բանակի յուրահատուկ ինքնությունը պետք է կապված լինի Բաաս կուսակցության հետ, սակայն նա անհրաժեշտ էր համարում, որպեսզի բանակը տեղյակ լինի իշխանության քաղաքական նպատակների մասին: Նա գերադասում էր առավելապես ընդգծել միասնությունը բանակի և ժողովրդի միջև: Ասադը հաճախ այցելում էր բանակային գործասեր, ռազմական ուսումնական հաստատություններ՝ զինվորականներին պարզաբանելով ազգային քաղաքականության և ռազմավարության գլխավոր դրույթները¹⁹⁶:

Ասադն անընդհատ իր ուշադրության տակ էր պահում բանակը, քանի որ իրապես բանակից էր կախված երկրի քաղաքական ղեկավարության ճակատագիրն ու աշխխական համայնքի կարգավիճակը:

Հատկանշական է, որ Սիրիայում ոչ բոլոր զինվորներն ու սպաներն էին պարտավոր հանդիսանալ կուսակցության անդամ, սակայն նրանք պետք է հավատարիմ լինեին կուսակցության գաղափարախոսությանը:

¹⁹⁵ Ахмедов В. М., Армия и политика в современной Сирии, с. 159., Стрелковская Армейская Республика, Москва, 1997, с. 67.

¹⁹⁶ ۱۹۷۵/۴/۱. نضال الشعب، دمشق.

Այսպիսով, ԱՎՄԿ-ն ընդարձակեց և խորացրեց իր ներկայությունը քանակում: Ըստ սիրիական մամուլի տեղեկությունների՝ 1973 թ. ուազմական գործողությունների ընթացքում զոհված սպանների 80 տոկոսը հանդիսանում էին ԱՎՄԿ-ի անդամներ¹⁹⁷: Ըստ որոշ տվյալների՝ 80-ականների սկզբին ԱՎՄԿ-ի 45 հազար անդամներից 11 հազարը զինվորականներ էին, որը կազմում էր Միքիայի զինված ուժերի ամբողջ սպայական կազմի 50 տոկոսը: Պատահական չէ, որ կուսակցության կազմակերպությունը քանակում գործառնում էր հատուկ հրահանգներով և հատուկ կանոնադրության համապատասխան¹⁹⁸:

Իր իշխանավարության սկզբից ևեք Ասաղը նպատակաուղղված քաղաքականություն էր իրականացնում սիրիական զինված ուժերին, հատկապես նրա սպայական կազմին հասարակությունում արտոնյալ դիրքով ապահովելու ուղղությամբ՝ դրանով փաստորեն բարելավելով նաև իր համայնքի ներկայացուցիչների սոցիալ-տնտեսական դրությունը: Նրանց ցածր գներով տրամադրվում էին բնակարաններ, շուկայական գներից է-ժան արտասահմանյան ապրանքներ, որոնք անհնար էր ձեռք բերել ազատ վաճառքում, նրանց համար ձևակերպվում էին անտոկոս վարկեր՝ հողակտորներ ձեռք բերելու և տներ կառուցելու համար: Մյուս պետական ծառայողների հետ համեմատած սպաները ստանում էին առավել բարձր աշխատավարձ, օգտվում էին անվճար բժշկական ծառայությունից, ինչպես նաև պետական լրավճարներից տրանսպորտի և վառելիքի համար¹⁹⁹:

Այսպիսով՝ մախազահ ընտրվելուց հետո քանակի հարցում Ասաղի ուազմավարության արդյունքում նրան հաջողվեց տեղծել այնպիսի բանակ, որն ամբողջությամբ հավատարիմ էր Բաաս կուսակցության գաղափարախոսությանը և որի գլխավոր նպատակն էր ոչ միայն հայրենիքի անկախության պաշտպանությունն ու գրավված տարածքների ազատագրումը, այլև իշխանության պահպանումը թե՛ ներքին և թե՛ արտաքին

¹⁹⁷ ألبعث، دمشق، ١١/١٢/١٩٧٣

¹⁹⁸ Ахмедов В. М., Армия и политика в современной Сирии, с. 161.

¹⁹⁹ Լույսն տեղում, էջ 159-160.

սպառնալիքներից: Այդ նպատակով, ինչպես արդեն նշվեց, զինված ուժերի կարևորագույն և մարտունակ զորագոյների և դիվիզիաների հրամանատարները սերում էին արավիական համայնքից, որոնք կենսական շահագրգռվածությամբ ունեին վարչակարգի պահպանմանը, որը նրանց ապահովում էր սոցիալ-տնտեսական քաղաքացիական պայմաններ և արտոնյալ դիրք հասարակությունում: Հակառակ դեպքում, խախտարդետքնո-կրոնական կազմ ունեցող Սիրիայի բանակում, անենայն հավանականությամբ, կգերակշռեին խմբակային և ցեղէնիկական տրամադրությունները, ինչը գոյություն ուներ անկախության ձեռքբերումից մինչև բասասական հեղափոխությունը: Ըստ Ահմեդովի՝ եթե շիներ մնան կազմով սիրիական բանակ, ապա դժվար թե քաղաքական իշխանությունը Սիրիայում այդքան երկար գտնվեր արավիական համայնքի ձեռքում²⁰⁰:

Բանակից գառ, պետության անվտանգության հայեցակարգում առանցքային նշանակություն էր վերագրված նաև Սիրիայի անվտանգության և հատուկ ծառայությունների բազմաստիճան համակարգին²⁰¹, որը վերջնական ձևավորվեց 1970-ական թթ. կեսերին և որը նույնպես վարչակարգի պահպանման կարևոր երաշխիքն էր: Երկրի անվտանգության համակարգի չորս գլխավոր հետախուզությունների ղեկավարները նույնպես արավի էին, որոնք էին գեներալներ Ալի Ասլանը, Ալի Զքբին, Մուհամմադ ալ Խուլին և Ասադի կրտսեր եղբայր Ռիֆաթ ալ Ասադը: Նրանք բոլորն ունեին իրական գործադիր իշխանություն և ազդեցության լծակներ և՛ բանակում, և՛ հասարակական-քաղաքական ինստիտուտներում: Օրինակ՝ Ալի Ասլանը նշանակվեց սիրիական զորքերի առաջին հրամանատարը Լիբանանում: Ալի Զքբին զինվորական հետախուզության ղեկավարն էր: Նրա պարտականությունների մեջ էր մտնում բանակում գաղափարա-դաստիարակչական աշխատանքի, ինչպես նաև զորքերի մեջ հակաասոսիալ տրամադրությունների ու իշխանության դեմ ուղղված հակապետական խմբավորումների ստեղծման, ինչը գոյություն ուներ նախորդ իշխանության շրջանում, կանխարգելման վերահսկողու-

²⁰⁰ Տե՛ս, Ахмедов В. М., Армия и политика в современной Сирии, с. 158.

²⁰¹ Գ. Դարիբջանյան, Սիրիայում ուղիղ շարժման իսլամականացումը որպես խնդիրների շարք, էջ 35-36:

յունը: Ձիմվորական հետախուզությունը հայտնաբերում և վնասագերծում էր նաև արտասահմանում քնակվող իշխանության հակառակորդներին: Ասադի անենավատահեղի ծառայություններից մեկը օդուժի հետախուզության ծառայությունն էր, որը Ասադի կենդանության օրոք միշտ գլխավորում էր նրան անձանք հավատարիմ զննորակներից մեկը՝ Մուհամմադ ալ Խուլիմ: Նա նաև նախագահական Անվտանգության խորհրդի ղեկավարն էր: Մուհամմադ ալ Խուլիի ծառայությունը երբեմն իրականացնում էր իր անվան հետ կապ չունեցող գործառույթներ, մասնավորապես իսլամական ընդդիմության տարրերին վերահսկելու գործառույթներ²⁰²: Ռիֆաաթ ալ Ասադը գլխավորում էր էլիտար պաշտպանական ջոկատները, այսպես կոչված՝ «սառայա ադ-դիֆա», որի պարտականության մեջ էր մտնում վարչակարգի կարևորագույն կառույցների ու հաստատությունների պաշտպանությունը, հատկապես Դամասկոսում, ինչպես նաև հատուկ գործողությունների իրականացումը: Սառայա ադ-դիֆ'այի կազմավորման գործում մեծ ներդրում ուներ նույնպես ալամի Մ. Նասիֆը, որը բարեկամական կապեր ուներ Ռ. Ասադի հետ: Սկզբնական շրջանում սառայա ադ-դիֆ'ան ուներ քսան հազար մարտիկ, իսկ 1970-ական թթ. վերջին նրանց թիվը հասավ մոտ հիսուն հազարի: Ըստ որոշ տվյալների՝ սառայա ադ-դիֆ'այի սպաների ինքսուն տոկոսը և զինվորների կեսից ավելին սերում էին ալամիական համայնքից²⁰³: Սառայա ադ-դիֆ'ան իր տրամադրության տակ ուներ զրահատանկային միավորումներ՝ T-72 տիպի 350 տանկ և երետանի, հակաօդային երթիկներ, ուղղաթիռներ և նույնիսկ իր սեփական հետախուզական ծառայությունները²⁰⁴: Փաստորեն Ռիֆաաթը սկզբնական շրջանում վայելում էր Ասադի մեծ վստահությունը, քանի որ վերջինս իր եղբոր հրամանատարության տակ էր դրել վատտացի Սիրիայի պահեստային երկրորդ քանակը, որն ամեն բույն կազուղ էր դառնալ հեղաշրջման գործիք: Սակայն հետաքրքիրն այն է, որ Ասադը

²⁰² Middle East Intelligence Bulletin Vol. 2, No 6, 1 July, 2000,

http://www.meib.org/articles/0007_01.htm

²⁰³ Александр В. М., Армия и политика в современном Сирии, с. 162.

²⁰⁴ Alasdair Drysdale, The Succession Question in Syria, Middle East Journal, 39 (2), Spring 1985, p. 246, from Moshe Mifoz, Assad: The Sphinx of Damascus. A Political Biography, p. 54.

մայնրային և միջէքնիկական լարվածության դեպքում: Ասաղի մյուս բարեկամներ Յուսուֆ Ասաղն ու Մուհամմադ Ասաղը գլխավորում էին Համայի²⁰⁸ և Հալեալի պաշտպանական ջոկատները, այսինքն՝ այն երկու քաղաքները, որոնք հանդիսանում էին վարչակարգի իսլամական ընդդիմության պոտենցիալ կենտրոնները: Պաշտպանության և անվտանգության համակարգում մեծ դեր ունեին նաև Միրիայի հատուկ նշանակության ջոկատները, որոնք աչքի էին ընկնում մարտական լավ պատրաստակամությամբ: Հատուկ նշանակության ջոկատները ակտիվ մասնակցություն ունեցան 1973 թ. սազմական գործողություններում: 1973 թ. հոկտեմբերին նրանք չափազանց խիզախ և լավ պատրաստված գործողություն իրականացրեցին՝ ուղղաթիռային դեսանտի միջոցով զավթելով իսրայելյան հետախուզական և զորքերի կառավարման կենտրոնը Հերմոն լեռան վրա, ինչը մի քանի օրով դժվարեցրեց իսրայելյան ստորաբաժանումների կառավարումը Գոլանի բարձունքների էյուսիսային մասում²⁰⁹:

Անվտանգության համակարգում զգալի տեղ էր զբաղեցնում նաև քաղաքական անվտանգության վարչությունը (Պոլարաթ ալ-ամն աա-սիյասի): Այն պատասխանատու էր վարչակարգի շահերին հակասող կազմակերպված քաղաքական ակտիվության երևույթների բացառախտման և կանխարգելման, քաղաքական այլախոհների բացառախտման և վնասագործման, երկրում բնակվող արտասահմանցիների և տեղացիների հետ նրանց բազմաբնույթ կապերի և շփումների վերահսկման համար: Քաղաքական անվտանգության ծառայությունը վերահսկում ու զբաքննության էր ենթարկում նաև տպագրությունն ու զանգվածային լրատվության միջոցները:

Մյուս ծառայությունն ընդհանուր անվտանգության վարչությունն էր, որը Միրիայի հիմնական քաղաքացիական հետախուզության ծառայությունն էր: Նա իր հերթին բաժանվում էր մի քանի ստորաբաժանումների, որոնցից ներքին անվտանգության բաժանումն էր զբաղվում էր երկրի ազգաբնակչության

²⁰⁸ Ալամները բացի Տարտուսի և Լաթաքիայի շրջաններից, բնակվում էին նաև Համայում և Հունում: Շեղանրասիս Միջուայի ալամները կազմում են ալամիական սղանդի հետևորդների 75 տոկոսը: Բացի Միջուայից նրանք բնակվում են նաև Խարան Թուրքիայում և Լիբանանում:

²⁰⁹ Տե՛ս <http://www.agentura.ru/dossier/kyria/krccuaz/>

վերահսկմանը, մի պարտականություն, որն օրինակ՝ կատարում էր մաս քաղաքական անվտանգության վարչությունը: Մյուս երկու բաժանմունքները զբաղվում էին արտաքին անվտանգության հարցերով, որոնցից մեկը Պաղեստինի գործերով բաժանմունքն էր, որն իրականացնում էր նսկություն Միրիայի և Լիբանանի պաղեստինցիների նկատմամբ²¹⁹: Ահա սրանք էին Միրիայի հիմնական անվտանգության և հատուկ ծառայությունները, որոնցում առաջին, քան բանակում կարևորագույն պաշտոնները զբաղեցնում էին ալալիները: Այդուհանդերձ հարկ ենք համարում նշել, որ բանակում և անվտանգության համակարգում արևմտյան և իրենա հեղինակների կողմից նշվող ալալի զինծառայողների թվաքանակը մեզ թվում է փոքր-ինչ չափազանց փած, քանի որ 1970-ական թթ-ի կեսերին Միրիայի ալալիների թվաքանակը չէր կարող անցնել երեք հարյուր հազարից, որից ծառայության համար պիտանի չէր կարող լինել 10 տոկոսից ավելին, իսկ երկրի պաշտպանության և անվտանգության բոլոր համակարգերի ծառայողների և աշխատակիցների թիվն անցնում էր մեկ միլիոնից:

Ինչպես զինվորականները, այնպես էլ երկրի հատուկ ծառայությունների համակարգի աշխատակիցները մույնպես ունեին արտոնյալ կարգավիճակ և հսկայական ազդեցություն Միրիայի հասարակական-քաղաքական կյանքում: Նրանք կարող էին հսկել և մեղադրել ցանկացած պաշտոնյայի անբարենպաստ գործունեության կամ հայացքների համար՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով: Ժամանակի ընթացքում երկրի հատուկ ծառայություններն ու նրանց ղեկավարներն այնքան հզորացան, որ երկրի ներքաղաքական կայունությունն ու Ասադի իշխանության պահպանումը կախված էր ուղղակիորեն նրանցից, քանի որ նրանց գործունեությունից էր կախված երկրում հակաիշխամական տրամադրություններ, վարվող քաղաքականության դեմ բողոքի կամ որևէ ընդդիմության առաջացման կամխարգելումն ու չեզոքացումը:

²¹⁹ Middle East Intelligence Bulletin Vol. 2, No 6, 1 July, 2000, http://www.meib.org/articles/0007_s3.htm

2.3 Ազգային առաջադիմական ճակատի ձևավորումը Սիրիայում

1971 թ. ապրիլի 3-ին կազմավորվեց նոր կառավարություն՝ Արդ առ-Ուսահման Խոյեխատիի գլխավորությամբ²¹¹: 1971 թ. մայիսի 5-ից 14-ը գրեմարվեց ԱՎՄԿ-ի 5-րդ երկրամասային հերթական համագումարը, որը նշանավոր էր նրանով, որ ուղղիչ շարժման սկզբնավորումից հետո գումարված առաջին համագումարն էր²¹²: Համագումարում ընդունվեցին քաղաքիով որոշումներ: Ներքին քաղաքական ասպարեզում մասնավորապես որոշում ընդունվեց տեղական ինքնակառավարման մասին օրենքի ընդունման, ժողովրդական կազմակերպություններին ազատ աշխատանքի հնարավորությունների ընձեռման, ինչպես նաև Սիրիայում Ազգային առաջադիմական ճակատ տեղեղծելու վերաբերյալ²¹³: ԱՎՄԿ-ի սիրիական մասնաճյուղի գլխավոր քարտուղար ընտրվեց Հաճե՞ց ալ Ասաղը²¹⁴:

Սիրիայի ներքաղաքական կյանքում կարևոր իրադարձություն էր տեղական ինքնակառավարման նոր համակարգի հաստատումը, որի ամիսաժեշտության մասին նշված էր ուղղիչ շարժման ծրագրում: 1972 թ. մարտի 3-4-ը երկրի մոհաֆազաներում (մարզերում) կայացան ընտրություններ, որը տեղական ինքնակառավարման մասին օրենքին համապատասխան, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների առաջին փուլն էր: ԱՎՄԿ-ի և սիրիական կառավարության ծրագրերով խորհուրդների ադյունավետ գործունեությունը պետք է հնարավորություն քացեր բոլոր խավերի համար երկրի կառավարման մեջ գործուն մասնակցություն ունենալու, ինչպես նաև տնտեսության պլանավորման, տնտեսվարող կառույցների վրա ժողովրդական հսկողության հաստատման նպատակով: Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունները կայացան 1971 թ. մայիսի 11-ին

²¹¹ Современная Сирия (справочник), Москва, 1974, с. 226.

²¹² نضال حزب البعث العربي الاشتراكي ١٩٧٥-١٩٤٣, ص ١٢٥.

²¹³ حزب البعث العربي الاشتراكي. القيادة القومية. مكتب الثقافة والاعداد الحزبي. المؤتمرات القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي, ص ٤٧.

²¹⁴ نضال حزب البعث العربي الاشتراكي ١٩٧٥-١٩٤٣, ص ١٢٥.

ընդունված թիվ 15 օրենսդրական ակտի հիման վրա, ըստ որի՝ գլխությամբ էին ունենալու երեք մակարդակի խորհուրդներ. մուխաֆազայի խորհուրդ՝ քաղկացած 30–100 անդամից, քաղաքային խորհուրդ՝ քաղկացած 20–50 անդամից, և գյուղական խորհուրդ՝ քաղկացած 10–25 անդամից: Բոլոր խորհուրդներն օժտված էին գործադիր իշխանությամբ՝ երկու տարի ժամկետով: Գործադիր գրասենյակներն ունենալու էին հետևյալ քանակությամբ անդամներ. մուխաֆազայի խորհուրդը՝ 7–11, քաղաքային համայնքները՝ 5–9, իսկ գյուղական համայնքները՝ 3–7 անդամ: Ինչպես թվերի այս հարաբերակցությունը հիմնավորված էր տվյալ բնակավայրի բնակչության ընդհանուր քանակով: Օրենքի մեջ նշվում էր նաև քաղաքի և գյուղերի զանազանման չափանիշն ըստ բնակչության քանակի: Օրենքով քաղաք էր համարվում այն բնակավայրը, որն ուներ քսան հազար և ավելի բնակչություն: Գյուղատիպ բնակավայրերը դասակարգվում էին երկու խմբի, այսպես կոչված, «քայալա» (կարելի է քարգմանել մեծ գյուղ), որի բնակչությունը տատանվում էր տասը հազարից քսան հազարի սահմաններում, և «կարյա» (վերջ գյուղ), որի բնակչությունը կազմում էր 500–ից մինչև տասը հազար մարդ²¹⁵:

Տեղական ինքնակառավարման գործընթացի խնդիրներով զբաղվելու համար Սիրիայում 1971 թ. օգոստոսի 13–ին թիվ 36 օրենսդրական ակտով կազմավորվեց տեղական ինքնակառավարման մախաբարություն: Նախաքաղաքային գլխավոր գործառույթները հետևյալն էին. տեղական ինքնակառավարման օրենքի իրագործման հսկողության իրականացում, մուխաֆազաների միջև կապերի համակարգում և նրանց կազմակերպությունների ու կառավարման մարմինների և կենտրոնական մարմինների միջև համագործակցության և աշխատանքի կազմակերպման իրականացում, հասարակության կարիքներին համապատասխան տեղական ինքնակառավարման ոլորտում ընդհանուր քաղաքականության և ծրագրերի ու դրանց իրականացման կառուցակարգերի մշակում և այլն²¹⁶:

²¹⁵ ՍԱՀ օրենքը տեղական ինքնակառավարման մասին:

الحركة التصحيحية المعجدة في الذكرة الخامسة والعشرين، ص. 174–177

²¹⁶ الحركة التصحيحية المعجدة في الذكرة الخامسة والعشرين، ص. 178

Միջիայում տեղական ինքնակառավարման գործուն համակարգի ստեղծումը կարևոր քայլ էր երկրում սոցիալական և տնտեսական վերափոխումների, ինչպես նաև կառավարման համակարգի զարգացման ճանապարհին: Այս առումով տեղական ինքնակառավարման մասին օրենքի ընդունումը և նրա հիման վրա ընտրությունների անցկացումը համարվում է ուղղիչ շարժման եղակաժ քաղաքականության էական ձեռքբերումներից մեկը:

Ինչպես արդեն մշվել է, 1970 թ. նոյեմբերի 16-ին ձևավորված Բաասի երկրամասային ժամանակավոր ղեկավարության հայտարարությամբ և ուղղիչ շարժման ծրագրով մախատեսվում էր երկրում բոլոր առաջադիմական և ժողովրդական ուժերի համախմբում և առաջադիմական ճակատի ստեղծում Բաաս կուսակցության ղեկավարությամբ: 70-ական թթ-ի սկզբներին սիրիական քաղաքական կուսակցությունների և շարժումների լուսապատկերն արդեն բավականաչափ ձևավորված էր, սակայն մյուս կողմից ակնհայտ է, որ Միջիայի կուսակցական կյանքը նրա ներքաղաքական կյանքի առաջատար գործոնը չէր: 1971 թ. մայիսի 22-ին թիվ 25 որոշմամբ Ասադը կազմավորեց մի համձնաժողով, որը ստանձնեց Միջիայի Ազգային առաջադիմական ճակատի ստեղծման նախապատրաստական աշխատանքի կազմակերպումը: Այն պետք է քննարկեր ճակատի ստեղծման հնարավորությունները, հեռանկարները, բանակցություններ վարեր տարբեր քաղաքական խմբավորումների ներկայացուցիչների հետ: Համձնաժողովի մեջ էին երևելի քաղաքական և կուսակցական գործիչներ, որոնցից էին Մահմուդ ալ Այուբին՝ որպես նախագահ, Աբդ Ալլահ ալ Ահմարը, զենքուալ Աբդ առ Ռահման Խլեյխատին, Աբդ ալ Հալիմ Խադդամը, Մուհամմադ Հեյդարը, Ջամիլ ալ Արասին, Յուսեֆ Ֆեյսադը և այլոք: Վերոհիշյալ համձնաժողովը աշխատելու էր նաև ճակատի փաստաթղթերի ձևավորման վրա: Համձնաժողովը հանդիպումներ և խորհրդակցություններ էր անցկացնում տարբեր ուժերի միջև, որը վերջապես պատկվեց հաջողությամբ, և նրանց համաձայնության եկան ճակատի կանոնադրության հիմնական հոդվածների և դրույքների շուրջ²¹⁷:

217. محمد المصري، محمد منصور، من تجارب الشعوب. الجبهة الوطنية التقدمية. ص ١٦-١٧.

1970-ական թթ. Սիրիայի ներքին քաղաքական կյանքում տեղի ունեցած ամենանշանակալից իրադարձություններից մեկը Ազգային առաջադիմական ճակատի ստեղծումն էր: Սիրիայի առաջադիմական ուժեր համարվող կազմակերպությունները՝ Արաբական սոցիալիստական միությունը, Սիրիայի կոմունիստական կուսակցությունը, Սոցիալիստ յունիոնիստների կազմակերպությունը, Արաբ սոցիալիստների շարժումը Արաբական վերածննդի սոցիալիստական կուսակցության գլխավորությամբ Սիրիայում Բասսի հեղափոխության տարեդարձի նախօրյակին՝ 1972 թ. մարտի 7-ին, պաշտոնապես հայտարարեցին Սիրիայի Ազգային առաջադիմական ճակատի ստեղծման մասին: Հարկ է նշել, որ վերոհիշյալ կուսակցությունները հետագայում սկսեցին գլխավորապես անվանվել դեմոկրատական՝ նախկինում շատ օգտագործվող առաջադիմականի փոխարեն²¹⁸: Ազգային առաջադիմական ճակատի կանոնադրությունը ստորագրեցին Բասս կուսակցության գլխավոր քարտուղար Հաֆեզ ալ Ասադը, Բասս կուսակցության գլխավոր քարտուղարի տեղակալ Աբդ Ալլահ ալ-Ահմարը, Սիրիայի վարչապետ զենքատառ Սրբ ալ Ռահման ալ Խելեֆաուին, Արաբական սոցիալիստական մարտի գլխավոր քարտուղար դոկտոր Ջամիլ ալ Աբասին, Սիրիայի արվարձատության նախարար դոկտոր Ալիբ ալ Նահասլին, Կոմունիստադարադատության գլխավոր քարտուղար Խալեդ Թեկդաշը, Սիրիայի պեղական կուսակցության գլխավոր քարտուղար Խալեդ Թեկդաշը, ստանկան նախարար և կոմկոսի քաղաքապետի անդամ Յուսեֆ Ֆեյսալը, սոցիալիստ-յունիոնիստների անունից սիրիական կառավարության անդամներ Ֆաիզ Իսմայիլը և Մուստաֆա Հալաջը և Արաբական սոցիալիստական շարժման անունից Աբդ ալ Կասնի Կաննուտը²¹⁹: Ճակատի ստեղծման կազմակերպությամբ Ասադը մասնավորապես ասում էր. «Ընդդիմ շարժումից հետո պահպանված պայմաններ տեղծվեցին Բասս կուսակցության և ազգային

²¹⁸ يوسف مرش، الجبهة الوطنية التقدمية والتعددية السياسية في القطر العربي السوري.

دمشق، 1993، ص. 16.

²¹⁹ Агабс Твсс, 14.03.1972, с. 72.

ատաջադիմական ուժերի համագործակցության համար, որը և պատշաճ հիմք հանդիսացավ ԱԱԳ-ի ստեղծման համար²¹⁸:

Ինչպես երևում է անվանումներից, ճակատի բոլոր կուսակցությունները սոցիալիստական և արաբական միասնության ուղղվածության էին: Արաբական սոցիալիստական միություն կուսակցությունը հիմնադրվել էր Նասերի կողմից և ստեղծված էր մասերական գաղափարներով: Հասկապես մեծ ազդեցություն ուներ Սիրիայում ԱՄՀ-ի գոյության ընթացքում: ԱՄՀ-ի փլուզումից հետո կուսակցության մասնաճյուղերը գործում էին մի շարք երկրներում, ինչպես նաև Սիրիայում: 1973 թ. տեղի ունեցած կուսակցության 5-րդ համագումարում այն պատակալից ԱԱԳ-ի հետ կապված հակասությունների պատճառով: Նրա մի թեղ ղեկավարում էր կուսակցության գլխավոր քարտուղար Ջամալ Աբասին²¹⁹:

Սոցիալիստ-յունիոնիստների կուսակցությունը հիմնադրվել էր 1961 թ. ԱՄՀ տրոհումից անմիջապես հետո: Այն նույնպես համարվում էր պոնասերական²²⁰: Հարկ է նշել, որ Բասսը մեծ տեղ էր տալիս մասերականներին և յունիոնիստներին, որովհետև 1963 թ. մարտի 8-ի հեղափոխության ժամանակ, որը կազմակերպվեց և իրականացվեց ԱՎՄԿ-ի զինվորական կոմիտեի կողմից, ակախվ մասնակցություն ցուցաբերեցին մասերական և յունիոնիստ սպաները²²¹:

Արաբ սոցիալիստների շարժումը սկսվել էր 1950-ական թթ-ից: 1964 թ. Դամասկոսում նրա խմբավորումներից մեկը նույն անունով հիմնադրեց կազմակերպություն, որը հետագայում դարձավ կուսակցություն²²²: Սիրիայի կոմունիստական կուսակցությունը ստեղծվել էր 1924 թ., երկար տարիներ նրա առաջնորդն էր Խալեդ Թեկդաշը:

²¹⁸ . ١٩٧١/٣/٨, دمشق, أبعث

²¹⁹ رياض سليمان عواد, حافظ الأسد وتجربة الجبهة الوطنية التقدمية في سورية,

دمشق, ١٩٩٢, ص ١٨٢.

²²⁰ Նույն տեղում, էջ 221:

²²¹ Иванов С. А., Межарабская политическая Связь, с. 31.

²²² رياض سليمان عواد, حافظ الأسد وتجربة الجبهة الوطنية التقدمية في سورية, ص ٢٥٧.

1980 թ. ասրիկին ճակատի կսզմն ընդլայնվեց, նրա անդամ դարձան Միջուսյի աշխատավորների ընդհանուր արեմությունը և Միդիայի գյուղացիների ընդհանուր արեմությունը, իսկ նրանց ղեկավարները համապատասխանաբար դարձան ճակատի կենտրոնական ղեկավարության անդամներ²²⁵։ Դրանով, փաստորեն, ճակատը դադարեց քաղաքական կազմակերպությունների միություն փնելուց, քանի որ վերոհիշյալ կազմակերպությունները հասարակական, կամ ինչպես ընդունված է Միդիայում, ժողովրդական կազմակերպություններ էին։ 1988 թ. դեկտեմբերի 31-ին արդեն ԱԱԸ-ի անդամ դարձավ առցիալիստական դեմոկրատական կուսակցությունը։ Բացի վերոնշյալ կուսակցություններից Միդիայում անլեզալ վիճակում գոյություն ունեին նաև Միդիայի ազգային առցիալական կուսակցությունը, որը Միդիայում պաշտոնապես արգելվել էր 1950-ական թթ. վերջին, մասսայան-երթաբլեր շարժումը և նախկինում ՄԿԿ շարքերը լքած կոմունիստական որոշ խմբավորումներ, որոնց առաջնորդները վատ հարաբերությունների մեջ էին ևս. Բեկրաշի հեռ²²⁶։ Այս կուսակցությունները բնականաբար չընդգրկվեցին ԱԱԸ-ի մեջ։

Աստղը ճակատի ստեղծման հիմքում հիմնական շեշտը դնում էր համազգային խնդիրների լուծման, այն է պաղեստինյան հիմնահարցի և զրավված տարածքների ազատագրման վրա։ Անշուշտ մեծատիպ կարգախոսներով առավել եկշտ կցիներ տարբեր ուժերի համախմբումը մեկ կատույցի մեջ։ Պատահական չէր, որ պաշտոնական փաստաթղթերում ճակատի կողմերին միավորող գործոնների մեջ առաջին քվում նշվում էին պալքարը Իսրայելի դեմ, հողերի ազատագրումը և աջակցությունը պաղեստինյան հեղափոխությանը²²⁷, քեև ընդունվում էր այն փաստը, որ միևնույն ժամանակ վերոհիշյալ կուսակցություններն ունեին քաղաքական

²²⁵ В. Н. Саутов, Алазиты у власти: тенденции внутренней эволюции и практика действия. Ближний Восток и современность, сборник статей, выпуск двенадцатый, М., 2001, с. 143-144.

²²⁶ Гучетль Г. И., Демократизация в арабском мире: опыт Туниса и Сирии, Москва, 1999, с. 84, 101.

²²⁷ محمد المصري، محمد منصور، من تجارب الشعوب، الجبهة الوطنية التقدمية ص ١١.

և գաղափարական տարածայնություններ²²⁸։ Գակատի ստեղծմանը Ասադն առաջին հերթին ընդլայնում էր իր իշխանության սոցիալական հիմքերը, ամրապնդում էր ներքաղաքական կայունությունը։

Գակատի ձևավորման համար նախադրյալներ և բարենպաստ պայմաններ ստեղծեցին ուղղիչ շարժումից հետո առաջադիմական ուժերի համագործակցությունը Բաասի հետ, նրանց համաձայնությունը կուսակցության ընդհանուր ռազմավարությանը, որն ամրագրված էր ուղղիչ շարժման ծրագրում, այդ ուժերի աջակցությունը նախագահ Ասադի ղեկավարությամբ կառավարության կողմից իրականացվող միջոցառումներին և ծրագրերին սոցիալ-տնտեսական, ներքաղաքական, ինչպես նաև միջարարական և միջազգային ասպարեզում։

Մարտի 9-ին հրապարակվեցին Գակատի հիմնական փաստաթղթերը՝ խարտիան և կանոնադրությունը։ Խարտիայում նշվում էր Բաասի և ԱԱԳ-ի գաղափարական ուղղվածության, քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական ոլորտներում նախատեսվող ծրագրերի, ինչպես նաև համաարարական խնդիրների մասին։ Խարտիայում մասնավորապես ընդգծվում էր Բաաս կուսակցության մեծ դերը արաբական վերածննդի, ազատագրական և սոցիալիստական հեղափոխության գործում։ Նշվում էր, որ միասնության, և սոցիալիզմի սկզբունքները համդիսամում են արաբական ազատագրական շարժումների էլիմնական նպատակները և ընկած են ժամանակակից քաղաքական մտքի հիմքում։ Ներածության մեջ ընդգծվում էր նաև Եգիպտոսում Նասերի ղեկավարությամբ 1952 թ. հուլիսի 23-ին իրագործված հեղափոխության մեծ նշանակությունը վերոհիշյալ գործընթացների զարգացման համար։ Գլխավոր նպատակ էր համարվում 1967 թ. վեցօրյա պատերազմի ընթացքում Բուրայելի կողմից գրավված արաբական տարածքների ազատագրումը։ Խարտիայում ընդգծվում էր Պաղեստինի դիմադրության շարժմանը վճռական և քաղնակողմանի օժանդակ-

²²⁸ Նույն տեղում, էջ 12։

կուրյան անհրաժեշտության մասին՝ որպես արարական ազգային-ազատագրական շարժման կարևոր կազմակերպություն²²⁹։

Չնայած այն հանգամանքին, որ սկզբնական շրջանում Ասաղը նույնպես չէր ընդունում ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի ընդունած բիլ 242 քանաձևը, այնուամենայնիվ հարկ է նշել, որ Սիրիայի մերձավոր-արևելյան և ընդհանրապես միջարարական քաղաքականությունը 70-ական թթ. ընթացքում ձեռք բերեց նկունություն, աստիճանաբար ընդունվեց փոխզիջումային քաղաքականությունը, սկսեցին ի հայտ գալ գործնական և իրատեսական բնույթ կրող մտեցումների տարրեր։ Այս կարևոր ասպարեզում Ասաղի գլխավոր և երկար ժամանակ անփոփոխ օգնականն ու գործընկերն էր 1970 թ. նոյեմբերից փոխվարչապետ և արտգործնախարար, 1984 թ. մարտից ՄԱՀ ատեսցին փոխնախագահ Արզ ալ Հալին Նադդահը, որի հիմնական կարգախոսներից մեկն այն էր, որ Սիրիան ցանկացած արարական երկրի նկատմամբ որոշում է իր վերաբերմունքը կախված այն հանգամանքից, թե ինչ ներդրում ունի այդ երկիրը Պաղեստինի ազատագրության համար նվաճված պայքարում և պաղեստինյան հիմնահարցի լուծման գործում²³⁰։

«ՄԱԿ-ի ստեղծումը կենսական անհրաժեշտություն է բոլոր ուժերի համախմբման գործում սիոնիստական վտանգին դիմակայման համար, որը սպառնում է մեր հայրենիքին և մեր գոյությանը», - նշվում է խարտիայում²³¹։

Դակաստի խնդիրները ճերքին ասպարեզում հետևյալն էին. պատերազմի և խաղաղության հարցերի վերաբերյալ որոշումների ընդունումը, հնգամյա պլանների հաստատումը և տնտեսական քաղաքականության հարցերի քննարկումը, ժողովրդավարական գործընթացների շարունակու-

²²⁹ Տե՛ս, ՄԱԿ-ի խարտիան,

محمد المصري، محمد منصور، من تجارب الشعوب، الجبهة الوطنية التقدمية، ص ٢٢-٢٣.

²³⁰ Տե՛ս, محمد المصري، محمد منصور، من تجارب الشعوب، الجبهة الوطنية التقدمية، ص ٢٤-٢٥. Хартія прогрессивного національного фронту САР, Современная Сирія (справочник), Москва, 1974, с. 350-351:

²³¹ محمد المصري، محمد منصور، من تجارب الشعوب، الجبهة الوطنية التقدمية، ص ١٨-١٩.

նը և նրա ինստիտուտների հետագա զարգացումը, զինված ուժերի ամրապնդումը, մարտունակության բարձրացումը, ինչպես նաև կուսակցական մրցակցության դադարեցումը²⁵²։

Խարտիայի «ԱԱԸ-ի խնդիրները համազգային (համաարարական)²⁵³ ոլորտում» ենթաբաժնում մասնավորապես նշվում էր, որ արարական միասնությունը կարող է հասանելի լինել միայն ազատ ժողովուրդների միջև (նկատի էին առնվում օտար քաղաքական ազդեցությունից դուրս եկած սոցիալիստական ուղղվածություն ունեցող արարական երկրները Գ.Ս)։ Կարևորվում էր միջարարական համագործակցության անհրաժեշտությունը քաղաքական, տնտեսական, ռազմական և մշակութային ոլորտներում։ Ընդգծվում էր, որ արարական նավթի հարցը չի կարող հանդիսանալ որևէ առանձին արարական երկրի խնդիր։ «Նավթի խնդիրը ամբողջ ազգի խնդիրն է, որովհետև այն կապված է արարական աշխարհի ազատության և Պաղեստինի հիմնահարցի հետ»²⁵⁴։

«Ճակատի խնդիրները միջազգային ասպարեզում» ենթաբաժնում նշվում էր, որ համաշխարհային սիոնիզմը և նրա խամաճիկ Իսրայելը արարական ազգի հիմնական և անմիջական թշնամին է։ Կարևորվում էր քազմակողմանի կապերի ընդլայնումն ու ամրապնդումը մահմեդական երկրների և երրորդ աշխարհի պետությունների հետ։ Ընդգծվում էր նաև արևմտաեվրոպական երկրների դիրքորոշումներում դրական երևույթների օգտագործման անհրաժեշտությունը, նրանց հետ կապերի զարգացումը՝ նրանց հակաարարական կամ իսրայելամետ դիրքորոշման փոփոխման նպատակով²⁵⁵։

Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ խարտիայով որոշ չափով սահմանափակվում էին ճակատի մեջ ներգրավված ոչ բաասական ուժերի գործու-

²⁵² ԱԱԸ-ի խարտիան, ԿԳ-ԿԿ, ص 22-24, الجبهة الوطنية التقدمية.

²⁵³ Ճակատի խարտիայի և կանոնադրության հոդվածները մեջբերվում են արաբերեն աղբյուրներից, ուստի ենթադրելի էմ քաղաքականության հետ կապված որոշ անհամապատասխանություններ տեսնելու համեմատելիս։

²⁵⁴ ԱԱԸ-ի խարտիան, ԿԳ-ԿԿ, ص 25-26, الجبهة الوطنية التقدمية.

²⁵⁵ ԱԱԸ-ի խարտիան, ԿԳ-ԿԿ, ص 28-29, الجبهة الوطنية التقدمية.

մեծության շրջանակները, որոնք պարտավորվում էին ճակատից դուրս չստեղծել որևէ խմբավորումներ և չվարել կուսակցական-գաղափարական և քարոզչական գործունեություն ո՛չ երիտասարդության²³⁶, ո՛չ քանակային շրջաններում, ինչպես նաև դադարեցնել ուսանողների անդամագրու՞նը իրենց կազմակերպություններում²³⁷:

ԱԱԾ-ի կանոնադրության «Ընդհանուր սկզբունքներ» բաժնում խոսվում է ճակատի հիմնադրման, նրա ընդհանուր քաղաքականության և ընդհանուր գործառույթների մասին: Հոդված 3-ում մասնավորապես նշվում է, որ ճակատի մեջ կարող են մտնել այլ կողմեր և ուժեր համաձայն սույն կանոնադրության դրույթների: Առաջադիմական ճակատի կանոնադրության 5-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ «ճակատի մասնակիցները իրականացնում են ընդհանուր քաղաքական գործունեություն ճակատի շրջանակներում: Ծակատը իրավունք ունի հրատարակել իր թերթը, շրջաբերականներ և այլ տպագիր հրատարակություններ: Ծակատի մասնակիցներն օգտվում են իրենց կազմակերպությունների շրջանակներում ազատ գործելու իրավունքից», սակայն 4-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ «Սիրիայի Արաբական Հանրապետությունում պաշտոնական որոշումներ են համարվում ԱԱԾ-ի և Բաասի որոշումները»²³⁸: Փաստորեն, ճամաչելով Սիրիայում մի քանի քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների գոյությունը, ԱԱԾ-ի կանոնադրությունն սահմանափակում էր նրանց ինքնուրույն գործունեության իրավունքը²³⁹: Հոդված 6-ր

²³⁶ Չնայած այն հանգանակին, որ 2002 թ. փետրվարի սկզբին նշված հոդվածը մասնակիորեն փոփոխության ենթարկվեց և ԱԱԾ-ի կազմի մեջ մտնող կուսակցություններին բուլլետենից աշխատանք տանել կիրառաբարության շրջանում, հանդեսարաններում, սակայն պահպանվեց նրանց գործունեության արգելքը զինված ուժերում:

²³⁷ محمد المصري، محمد منصور، الجبهة الوطنية التقدمية، ص ۲۲-۲۴

Хартия прогрессивного национального фронта САР, Современная Сирия (справочник), Москва, 1974, с. 349.

²³⁸ ԱԱԾ-ի կանոնադրությունը, ۳۱-۳۰ ص، الجبهة الوطنية التقدمية.

²³⁹ Չ. Նախընտրանյալ, Բուրժուա-բուրժուական և Ազգային սոցիալիստական ճակատի ճակատը Սիրիայում, Մեքոնալոք Արևելք. Պատմություն, քաղաքականություն, նշակույթ, հոդվածների ժողովածու, Երևան, 2002, էջ 100:

նշում է, որ ճակատի ղեկավարությունը մշակում է գործնական միջոցառումներ ճակատի ծրագրի իրականացման ուղղությամբ²⁴⁶:

«Ճակատի ղեկավար մարմինները» բաժնի 7-րդ հոդվածում ընդգծվում է, որ ճակատի ղեկավար մարմինները են համարվում 1. կենտրոնական ղեկավարությունը, 2. մասնաճյուղային ղեկավարությունները մուհաֆազաներում (մարզերում), 3. քյուրտները և կոմիտեները (հանձնաժողովներ): Հոդված 8-ը սահմանում է, որ ճակատի կենտրոնական ղեկավարությունը բաղկացած է նախագահից և 17 անդամներից, այդ թվում 9 մարդ ԱՎՄԿ-ից, իսկ 8-ը՝ մյուս կուսակցություններից, այսինքն՝ երկուսական ներկայացուցիչ ճակատի յուրաքանչյուր անդամ-կազմակերպությունից²⁴⁷: Ըստ կանոնադրության 9-րդ հոդվածի՝ ճակատի նախագահ է հանդիսանում ՍԱՀ նախագահ, ԱՎՄԿ-ի գլխավոր քարտուղար Հաֆեզ ալ Ասադը²⁴⁸: Հոդված 11-ը նշում է, որ ճակատի կենտրոնական ղեկավարության որոշմամբ՝ մարզկենտրոններում ստեղծվում են ճակատի ղեկավարության մասնաճյուղեր մրա մասնակիցների ներկայացուցիչներից²⁴⁹:

Կանոնադրության «խնդիրներ և իրավասություններ» բաժնի հոդված 13-ը սահմանում էր ճակատի նախագահի իրավասությունների չրջանակը. ըստ որի, նա իրականացնում է խաբուշայի և կանոնադրության դրույթների իրագործման հսկողությունը, իրավունք ունի յուրովի մեկնաբանել այդ փաստաթղթերի այս կամ այն հոդվածները դրանց վերաբերյալ ճակատի մասնակիցների միջև առաջացած հակասությունների ղեպում: Առաջադիմական ճակատի նախագահն ինքն էր հրավիրում կենտրոնական ղեկավարության նիստերը և նա էր իրականացնում ընդունված որո-

²⁴⁶ ԱԱԵ-ի կանոնադրությունը, 31-30. ص. الجبهة الوطنية التقدمية. محمد المصري، محمد منصور.

²⁴⁷ ԱԱԵ-ի կանոնադրությունը.

محمد المصري، محمد منصور، من تجارب الشعوب. الجبهة الوطنية التقدمية، ص 31-32.

²⁴⁸ Տե՛ս ԱԱԵ-ի կանոնադրությունը.

نظام حزب البعث العربي الاشتراكي 1943-1975، ص 137.

²⁴⁹ ԱԱԵ-ի կանոնադրությունը.

محمد المصري، محمد منصور، من تجارب الشعوب. الجبهة الوطنية التقدمية، ص 32.

շումների իրագործման հսկողությունը: Ըստ հոդված 14-ի՝ ճակատի նախագահն իրավունք ունի լիազորել կենտրոնական ղեկավարության անդամներից մեկին կատարել իր գործառույթները կամ դրանցից որոշները: Ինչպես վերը նշվել էր, կենտրոնական ղեկավարության տասանորդ անդամներից ինը քառասականներ էին և, հաշվի առնելով, որ բոլոր որոշումները պետք է ընդունվեին ձայների մեծամասնությամբ, պարզ է դառնում, որ Բաասը, ըստ իր հայեցողության, կարող էր անցկացնել ցանկացած որոշում, առանց հաշվի առնելու ճակատում ներկայացված մյուս կուսակցությունների կարծիքն ու դիրքորոշումը: Ըստ հոդված 16-ի՝ կենտրոնական ղեկավարությունն իրականացնում է հետևյալ գործառույթները. 1. կյանքի է կոչում խարտիայում ամրագրված դրույթները, համակարգում է ճակատի մասնակիցների քաղաքական և հասարակական գործունեությունը, հաստատում է մարզերում ճակատի մասնաճյուղերի ղեկավարության կազմը, մշակում է ճակատի քյուջեն, հաստատում է նրա նկատմանների և ծախսերի հոդվածները և այլն²⁴⁴:

Կանոնադրության «Կենտրոնական ղեկավարության հանդիպումները, նիստերը և որոշումները» բաժնի հոդված 18-ը սահմանում է, որ ճակատի կենտրոնական ղեկավարության հերթական նստաշրջանները գումարվում են ամիսը երկու անգամ, արտահերթները՝ ճակատի նախագահի պահանջով: Ըստ հոդված 20-ի՝ նստաշրջանը համարվում է վավեր, եթե նրան ներկա է կենտրոնական ղեկավարության անդամների մեծամասնությունը: Կենտրոնական ղեկավարության նիստերը վավե են: Հոդված 24-ը ընդգծում է, որ նախագահի ձայնը համարվում է որոշիչ ձայների բվի հավասարության դեպքում, իսկ հոդված 25-ը սահմանում է, որ կենտրոնական ղեկավարության որոշումները պարտադիր են ճակատի բոլոր մասնակիցների համար: Հոդված 27-ը նշում է, որ կենտրոնական ղեկավարության որոշմամբ՝ կարող են կենտրոնում և տեղերում ճակատ ընդունվել նոր մասնակիցներ: Ըստ հոդված 28-ի՝ ճակատի որոշմամբ ցանկացած մասնակից կարող է հանվել նրա կազմից կանոնադրությանը և ղեկա-

²⁴⁴ ԱԱԵ-ի կանոնադրությունը.

محمد المصري، محمد منصور، من تجارب الشعوب، الجبهة الوطنية التقدمية، ص ۳۲-۳۳.

վարության որոշումներին չհետևելու դեպքում, այսինքն՝ ճակատի չրջանակներում Բաասի ձեռքում կային լուրջ լծակներ մյուս կուսակցությունների վրա ազդեցության առումով: Եվ վերջապես հողված 29-ը սահմանում է, որ սույն կանոնադրության փոփոխումը հնարավոր է միայն ճակատի կենտրոնական ղեկավարության անդամների 2/3-ի որոշմամբ²⁴⁵:

Ազգային առաջադիմական ճակատը ներկայացված էր ինչպես Սիրիայի Ժողովրդական Ժողովում (պառլամենտ), այնպես էլ կառավարությունում²⁴⁶: 1972 թ. մարտի 23-ին կազմավորված «ազգային միասնության» նոր կառավարությունում իրենց անդամներն ունեին ԱԱԾ-ի բոլոր կուսակցություններն ու կազմակերպությունները: Զնայած վարչապետ նշանակված Արդ աու Ռահման Խլեյխատիի հիվանդության և հրաժարականի, 1972 թ. դեկտեմբերի 24-ին կազմավորվեց նոր կառավարություն Մահմուդ ալԱլլաբիի գլխավորությամբ, նրանում իրենց դիրքերը պահպանեցին ԱԱԾ-ի բոլոր կազմակերպությունների ներկայացուցիչները²⁴⁷:

ԱԱԾ-ի շրջանակներում քննարկվում էին ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող հիմնահարցեր²⁴⁸: Ճակատը համագործակցում էր մյուս քարեկան համարվող երկրներում գոյություն ունեցող մանաստիպ կառույցների հետ, գոյություն ունեին մի շարք կնքված պայմանագրեր, տեղի էին ունենում պատվիրակությունների փոխայցելություններ և այլն²⁴⁹:

Օրյենտալիստիկության համար հարկ է նշել, որ Սիրիայում այդպիսի համախմբող կազմակերպության ստեղծման հարցը բարձրացվել էր դեռ մինչև 1970 թ-ը: 1956 թ. Սիրիայում կոմկուսի մախաձեռնությամբ ստեղծվեց Ազգային առաջադիմական ճակատ, որի կազմում էին Բասաղ, կոմկուսը, սոցիալիստական բրուկը և ազգային կուսակցության խմբակցությունը: Նրա շրջանակներում նշակվեց գործողությունների միասնական քա-

²⁴⁵ Նույն տեղում, էջ 34-35:

²⁴⁶ Moshe Ma'oz, Asad, The Sphinx of Damascus. A political Biography, Weidenfeld and Nicolson, London, 1988.

²⁴⁷ Correspondence Centre, c. 229.

²⁴⁸ الحركة التصحيحية الجديدة في الذكرى الخامسة والعشرين. ص. ١٣١

²⁴⁹ Նույն տեղում:

դաքսական ծրագիր, որի հիմքում ընկած էր Ազգային Խարտիան, այդուհանդերձ այն ժամանակ ներքին տարածայնություններն ավելի խորն էին, չկար քաղաքական կայունություն և առավել ևս մի ժողովրդականություն վայելող անհատ, որ գլխավորեք այդ գործընթացները:

ԱԱԵ-ի ստեղծումը համարվում է ուղղիչ շարժման ձեռքբերումներից մեկը, այն կարևոր քայլ էր երկրի միասնության և ներքին հակասությունների հաղթահարման ճանապարհին, ինչպես նաև Սիրիայի քաղաքական համակարգի զարգացման գործում: Սիրիայում ԱԱԵ-ի հիմնադրումը նաև երկրում հասարակության քաղաքական զարգացման հետևանք էր²⁵⁰: Դաևատի մեջ ներգրավված կուսակցությունները լուրջ քաղաքական կազմակերպություններ էին, որոնցից մի քանիսը ստեղծվել էին մինչև Բաասի կազմավորումը և ունեին երկար պայքարի պատմություն և բազմաթիվ հետևորդներ ու որոշակի ազդեցություն Սիրիայի քաղաքական քառերանգում: ԱԱԵ-ի ստեղծումը նաև որոշ չափով առաջընթաց քայլ էր սիրիական իրականության մեջ ժողովրդավարության զարգացման և դեմոկրատական ինստիտուտների կայացման ճանապարհին:

ԱԱԵ-ի ձևավորումից հետո, փաստորեն, Բաասն արդեն իր քաղաքականությունն իրականացնելիս կարող էր համոզես զալ ճակատի կողմից ընդունված ծրագրերով և որոշումներով, այսինքն՝ երկրի բոլոր քաղաքական ուժերի ամոմից: 1973 թ. ապրիլի 2-ին Սիրիայի նախարարների խորհրդի նախագահի տեղակալ Մահմուդ Հայդարը, անդրադառնալով Սիրիայի ԱԱԵ-ի դերին ու նշանակությանը, ցնդգծեց, որ ճակատի ստեղծումը «Բաաս կուսակցության ոչ թե մարտավարությունն է, այլ ռազմավարական մարտակց»²⁵¹:

Խորհրդային դեկավարությունը դրական ընդունեց ճակատի ստեղծման փաստը և ուղերձով շնորհավորեց Ասադին: Դաևատի ստեղծումը Սիրիայում առաջինն էր և նախադեպ ստեղծեց մյուս արաբական երկրնե-

²⁵⁰ يوسف مرشد، الجبهة الوطنية التقدمية والتعددية

أساسية في القطر العربي السوري، ص ١٤٢.

²⁵¹ ألبعث، دمشق، ١٩٧٣/٤/٢.

րում այդ փորձի իրականացման համար: Մականտի հիմնադրումից որոշ ժամանակ անց՝ 1972 թ. հուլիսի 5-ից 8-ը տեղի ունեցավ Հաֆիզ ալ Ասադի պաշտոնական այցը ԽՍՀՄ: Ասադը, օգտագործելով պատեհ առիթներն, ընդգծում էր, որ ԱԱԾ-ի ստեղծումը կապ չունի Միջինարևմտյան և ԽՍՀՄ-լավ հարաբերությունների հետ և կոմկուսի ընդգրկումը ճակատում և կառավարությունում պայմանավորված է ներքին քաղաքական մղումներով և նպատակ ունի ամրապնդել երկրի ներքաղաքական կայունությունը: 1972 թ. օգոստոսի 10-ին քեչուքյան «ալ-Անուար» թերթի թղթակցի այն հարցին, թե որևէ կապ կա՞ արդյոք խորհրդա-սիրիական խորացող բարեկամության և Միջինարևմտյան կոմկուսի ազատ գործունեության միջև, Ասադն ասաց. «Կոմկուսի հետ մեր համագործակցությունը բխում է մեր ներքին քաղաքականության էությունից և ոչ մի կապ չի կարող ունենալ խորհրդա-սիրիական բարեկամության հետ»²⁵²:

Նշելով Ազգային առաջադիմական ճակատի ձևավորման մի շարք դրական և կարևոր կողմերը Միջինարևմտյան համար՝ անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել նաև, որ կազմակերպության խարտիան և կանոնադրությունը ծայրաստիճան սահմանափակում էր ընդգրկված ուժերի քաղաքական գործունեության հնարավորությունների շրջանակը, երկրի քաղաքական դաշտում նրանց գործառնությունը, իսկ Ժողովրդական ժողովում և կառավարությունում նրանց ներկայացվածությունը դարձնում հիմնականում ձևական բնույթ կրող երևույթ: Միջինարևմտյան կուսակցությունների գործունեությունը կարգավորող օրենքի բացակայությանը որոշ չափով փոխարինեցին ԱԱԾ-ի խարտիայի և կանոնադրության հոդվածները: Մականտի փաստաթղթերը միանշանակորեն չէին մեկնաբանվում նրա անդամ կազմակերպությունների կողմից: Մականտի անդամ կուսակցությունների մեջ գոյություն ունեցող անհամաձայնությունը կանոնադրության մի շարք հոդվածներին պատակաման գործընթացների սկիզբ դրեց այդ կազմակերպություններում: Հարկ է նշել, որ ԱԱԾ-ի մեջ մտած գրեթե բոլոր կուսակցություններում հետագայում կային թևեր կամ ուղղություններ, որոնք համընդհանուր զալիս Բաասի հետ համագործակցության դեմ և որոնք դուրս էին

²⁵² .1972/8/11 أبعث. دمشق

նկել պաշտոնապես գործառնող կազմակերպությունից՝ սերտանելով ընդ-
դիմադիր ուժերի հետ²⁵³:

ԱԱԾ-ի ստեղծումը հնադավորություն տվեց Ասադին ավելի վառան-
իրագործել իր քաղաքական ծրագիրը, քանի որ նրա մասնակիցները
պետք է իրականացնեին Բաասի հավանությանն արժանացած ընդհա-
նուր քաղաքականությունը, իսկ երկիրը ձեռք բերեց ներքաղաքական կա-
յունություն: Ասադի նպատակը՝ Սիրիայում ստեղծել միասնական քաղա-
քական կազմակերպություն, որը նրա գլխավորությամբ երկրում պաշտո-
նական որոշումներ ընդունելու մենաշնորհ կառավար, հաջողվեց²⁵⁴:

Չնայած այն հանգամանքին, որ անդամագրվելով ԱԱԾ-ին և ստ-
րագրելով նրա կանոնադրությունը վերոնշյալ շորս կուսակցություններն ու
կազմակերպությունները որոշ չափով գրկվեցին Սիրիայի ներքին քաղա-
քական ասպարեզում ամբողջապես ինքնուրույն գործելու հնարավորու-
յունից, սակայն փոխարենը, նրանք իրենց ներկայությունն ապահովեցին
և՛ Ժողովրդական ժողովում, և՛ կառավարությունում²⁵⁵:

ԱԱԾ-ի ստեղծումով, վաստորեն, Հաֆեզ ալ Ասադը քաղաքական
հնարքներով արգելք ստեղծեց Սիրիայում գործող կուսակցություններին
երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքի վրա ազդեցություններից և
նպաստավոր պայմաններ ստեղծեց երկրում ամբողջ իշխանությունն իր
ձեռքում կենտրոնացնելու համար, ինչպես նաև ամբաստանեց Բաաս կու-
սակցության դերը Սիրիայում:

²⁵³ Э. Пир-Будогова. Итоги внутри и внешнеполитического развития Сирии к концу
80-х гг., Специальная доплата No 2 (273), Москва, 1991, с. 27.

²⁵⁴ Գ. Գևորգյան, Ուղիղ շարժումը և Ազգային առաքելական ճակատի ձևավորումը
Սիրիայում, էջ 101:

²⁵⁵ Նույն տեղում:

2.4 Միրիայի մշտական սահմանադրության ընդունումը և Ժողովրդական ժողովի (Մաշլիխ աշ-շաար) ձևավորումը

Ուղղիչ շարժման ծրագրով նախատեսված հաջորդ կարևոր քայլը Միրիայի նոր մշտական սահմանադրության ընդունումն էր, որի նախագիծը մշակել և կազմել էր ժամանակավոր Ժողովրդական ժողովը:

Միրիայի անկախության նվաճման ժամանակ երկրում գործում էր 1930 թ-ի սահմանադրությունը, որը մշակվել էր Միրիայի Սահմանադիր ժողովի կողմից 1928 թ. և Ֆրանսիայի բարձրագույն կոմիսարի կողմից մի շարք փոփոխություններով և լրացումներով ուժի մեջ էր մտել 1930 թ.: 1930–1943 թթ-ի ընթացքում սահմանադրությունը գործել է միայն 4–5 տարվա ընթացքում՝ 1931–1932 և 1936–1939 թթ.²⁵⁶: Հաջորդ սահմանադրությունն ընդունվեց 1950 թ. սեպտեմբերի 5-ին, որը զգալի առաջընթաց քայլ էր 1930 թ-ի սահմանադրության համեմատությամբ, հատկապես պառլամենտի, ինչպես նաև քաղաքացիների քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական իրավունքների ընդլայնման առումով²⁵⁷: 1951 թ-ի դեկտեմբերին Ելչերլիի հեղաշրջումից հետո պարտադրվեց նոր սահմանադրություն, որը, փաստորեն անսահմանափակ էր դարձնում բռնապետի իշխանությունը: 1954 թ. Ելչերլիի տապալումից հետո վերականգնվեց 1950 թ-ի սահմանադրությունը²⁵⁸:

1963 թ-ի Բասաի հեղափոխությունից հետո Միրիայում ձևականորեն գործում էր ժամանակավոր սահմանադրություն, որը չեղյալ հայտարարվեց ձախրաասական հեղաշրջումից հետո:

1973 թ. հունվարի 31-ին և փետրվարի 20-ին Ժողովրդական ժողովն ընդունեց նոր մշտական սահմանադրության նախագիծը: Մակայն փետրվարի վերջին ստեղծվեց կրոնական գործիչների և ժողովրդի որոշ հատվածի ճնշումների պատճառով անիրաժեշտ եղավ վերանայել նախագիծը և այնուհետև մոցնել կես կրոնի մասին: 1973 թ. մարտի 12-ին կայացած համընդհանուր հանրաքվեում ժողովուրդն, լրտ պաշտոնական տվյալների, 95,6

²⁵⁶ Конституции государства Ближнего и Среднего Востока, М., 1956, с. 453–454.

²⁵⁷ Նույն տեղում, էջ 455:

²⁵⁸ Նույն տեղում, էջ 458:

%-ով կողմ արտահայտվեց Սիրիայի նոր սահմանադրությանը, որը ուժի մեջ մտավ հրապարակման պահից: Այնուամենայնիվ այդ ընթացքում երկրում շարունակում էին սահմանադրական նախագծին ընդդիմադիր ուժերի բողոքի ելույթները, որոնք հատկապես ուժեղ էին Համա քաղաքում²⁵⁵: Դժգոհության հիմնական պատճառն այն էր, որ սահմանադրության նախագծի մեջ չկար որևէ հիշատակում, որ «խլամը Սիրիայի պետական կրոնն է»: Սահմանադրության 3.1 հոդվածը նշում է, որ «Համա քաղաքի նախագահի կրոնը իսլամն է»: Այս հոդվածը նախագծում չկար և Հաֆեզ ալ Ասադը հարկադրված էր այն մտցնել սահմանադրության մեջ՝ որպես փոխզիջում: Ընդվզումների պատճառը մասնաւոր այն էր, որ սուննի մեծամասնության մի մասի կողմից իշխանությունը հասարակում էր ալալիական, իսկ նրանք չէին ընկալում ալալիներին՝ որպես լիարժեք մահմեդականներ: Այս իրավիճակը շարունակվեց մինչև 1973 թ. վերջերը, երբ Սիրիայի գլխավոր մոխթի ֆեթվայով²⁵⁶ ալալիները մուսուլման համարվեցին լիիրավ մուսուլմաններ: 1973 թ. նմանատիպ ֆեթվա հրապարակեց նաև Լիբանանի շիական իսլամական բարձրագույն խորհրդի նախագահ իմամ Մուսա Մադրը, ինչն առավելապես ուներ քաղաքական, այլ ոչ թե կրոնական նշանակություն: Նախկինում այդպիսի ֆեթվա էր հրապարակել նաև Պաղեստինի սուննի մոխթի Հաջ Ամին ալ Հուսեյնին, որով հայտարարում էր, որ ալալիները մուսուլմաններ են՝ կոչ անելով համա-գործակցել նրանց հետ բարիոցացիության և իսլամական եղբայրության ոգուն համապատասխան, սակայն այդ ֆեթվան շատերի կողմից չընդունվեց²⁶¹: Հարկ է մշել, որ այդ հարցը այդպես էլ վերջնական բովանդակում չստացավ, քանի որ քաջի կրոնական հարցից մաս քաղաքական լուրջ խնդիր էր, իսկ Ասադի՝ անձի պաշտամունքի շրջանում ընդհանրապես երկրորդ պլան մղվեց: Ծայրահեղ մահմեդականների կրթերը զսպելու նպատակով

²⁵⁵ . 198-197. مسيرتنا مشعل. ص. 168-167

²⁵⁶ Մոխթին իսլամական կրոնական ստաջներն է, իսկ ֆեթվան նրա սրժակած նրանց կամ հայտարարությունը, որը մահմեդականների համար ունի պարտադիր ուժ:

²⁶¹ Kramer Martin, Syria's Alawis and Shi'ism, T-A., 1984, p. 6-7, no B. H. Sayton, Christianisme alawite et mouvement arabe, in сб. 5Арабский мир в конце XX века: Материалы I-ой конференции арабистов Института Востоковедения РАН, М., 1996, с. 81.

Ասատը սահմանադրության մեջ մտցրել էր մեկ այլ հոդված, որը նշում էր, որ «Բազմակուսակցական իրավունքը օրենսդրության հիմնական աղբյուր»²⁶²:

Սահմանադրության նախաբանում ընդգծվում էր Բաասի 1963 թ-ի մարտի 8-ի հեղափոխության հսկայական նշանակությունը Սիրիայի պատմության մեջ: Նշվում էր, որ Բաասը առաջին արաբական ազգային շարժումն էր, որն առաջ քաշեց արաբական միասնականության գաղափարը: Ուղղիչ շարժման հովանու ներքո հնարավոր դարձավ իրականացնել ժողովրդի համախմբումը ազգային միասնության գաղափարի շուրջ, որի շնորհիվ տոնղծվեց ԱԱԳ-ը: Նշվում էր, որ հայրենիքի ազատությունը կարող են ապահովել միայն ազատ քաղաքացիները, իսկ քաղաքացու ազատությունը չի կարող ամբողջանալ առանց սոցիալական և տնտեսական ազատագրման և այլն²⁶³:

Սահմանադրության առաջին հոդվածն ընդգծում է, որ Սիրիայի Արաբական Հանրապետությունը ինքնիշխան, դեմոկրատական, ժողովրդական, սոցիալիստական պետություն է և չի կարող հրաժարվել գերիշխանությունից իր ոչ մի հողակտորի նկատմամբ (նկատի էին առնվում 1967 թ. կորցրած տարածքները): Հաջորդ երկու հոդվածները վերաբերում էին արաբական միասնության խնդրին. «ԱԱՀ-ը արաբական աշխարհի մի մասն է», և «ԱԱՀ ժողովուրդը արաբ ազգի մի մասն է, որը պայքարում է նրա ամբողջական միավորումն իրականացնելու համար»²⁶⁴: Սահմանադրության 8-րդ հոդվածը նշում է, որ «ԱԱԿ-ն հասարակությունում և պետությունում կառավարող կուսակցություն, որն առաջնորդում է ԱԱԳ-ը...»²⁶⁵: Հոդվածն ընդգծում է Բաասի կենտրոնական դերը երկրի քաղաքական կյանքում:

²⁶² Sb' u, Սիրիայի սահմանադրությունը.

دستور الجمهورية العربية السورية الصادر بالمرسوم رقم ٢٠٨ تاريخ ١٣-٣-١٩٧٢، ص ١١.

²⁶³ دستور الجمهورية العربية السورية، ص ٥-٨.

²⁶⁴ Նույն տեղում, էջ 11:

²⁶⁵ Նույն տեղում, էջ 12:

Ըստ սահմանադրության՝ երկրի տնտեսությունը սոցիալիստական պլանային տնտեսություն է և նպատակ ունի վերջ տալու բոլոր տեսակի շահագործումներին: Հոդված 14-ը նշում է, որ «օրենքով հաստատվում են սեփականության հետևյալ երեք ձևերը. 1. Ժողովրդական սեփականություն. իր մեջ ներառում է երկրի քնական պաշարները, հասարակական ենթակառուցվածքը, պետականացված հաստատությունները կամ նրանք, որոնք հիմնվում են պետության կողմից, և պետությունն է վերահսկում դրանց շահագործումը կամ կառավարումը»; 2. «կոլեկտիվ սեփականություն, որի մեջ մտնում հասարակական, արհեստակցական, արտադրական միավորումների, կոոպերատիվների ունեցվածքը»; 3. «անհատական սեփականություն. ընդգրկում է անհատների մասնավոր սեփականությունը, և օրենքով սահմանվում է դրանց հասարակական դերը ազգային տնտեսությանը ծառայելու մեջ: Մասնավոր սեփականության օգտագործման ձևերը պետք է յնականեն ժողովրդի շահերին»²⁶⁶; 15.1-ին հոդվածն ընդգծում է, որ անհատական սեփականությունը չի կարելի օտարել, բացառությամբ օրենքով սահմանված փոխհատուցման դեպքերի: Ունեցվածքի հանրընդհանուր բռնագրավումն արգելված է: 15.3-րդ հոդվածը նշում է, որ մասնակի բռնագրավումը կիրառվում է միայն դատարանի վճռով²⁶⁷; Հոդված 37-ը նշում է, որ ուսումը Միրիայում անվճար է, որը երաշխավորվում է պետության կողմից, այն անվճար է բոլոր փուլերում և պարտադիր է մախակրթարանում²⁶⁸: Օրենսդիր իշխանությանը վերաբերող գլխի 53-րդ հոդվածը նշում է, որ Ժողովրդական ժողովի անդամների թվաքանակի ոչ պակաս, քան կեսը պետք է լինեն բանվորներ և գյուղացիներ²⁶⁹:

Հանրապետության նախագահի մասին գլխի հոդված 83-ը սահմանում է, որ «հանրապետության նախագահի թեկնածուն պարտավոր է լինել սիրիացի արաբ, քառասուն տարին բոլորած»²⁷⁰, և որն օժտված է առկա

²⁶⁶ دستور الجمهورية العربية السورية، ص ١٣.

²⁶⁷ Նույն տեղում, էջ 13-14:

²⁶⁸ Նույն տեղում, էջ 18:

²⁶⁹ Նույն տեղում, էջ 21:

²⁷⁰ 2000 թ. այս կետը ենթարկվեց փոփոխության, քանի որ Ասադի մահից հետո նրա ընդհանրապես թեկնածու թաշար ալ Ասադը, չէ բոլորել քառասուն տարին:

քաղաքացիական ու քաղաքական բոլոր իրավունքներով»։ Համրապետության մախազահի քեկնածուն առաջադրվում է ժողովրդական ժողովի կողմից Բաաս կուսակցության երկրամասային ղեկավարության առաջարկով²⁷¹։ Հողվածն ուղղակիորեն չի պահանջում մախազահի քեկնածուի՝ բաասական լինելու անհրաժեշտությունը, սակայն այն հանգամանքը, որ նա ներկայացվում է Բաասի ղեկավարության կողմից, ենթադրում է, որ նա պետք է լինի Բաասի անդամ։ Այսպիսով, ինչպես տեսնում ենք, երկրի նոր սահմանադրությունը ձախրասասականների իշխանության համեմատությամբ մի շարք ազատական և ժողովրդավարական դրույթներ էր պարունակում թե՛ սոցիալ-տնտեսական և թե՛ ներքաղաքական ոլորտներում՝ ապահովելով բնակչությանը համատարած ազգայնացման գործողություններից և քաղաքական հետապնդումներից։

Ազգային առաջադիմական ճակատի ձևավորումից հետո Միրիայի առջև կանգնել էր ուղղակի ընտրությունների միջոցով կազմավորվող ժողովրդական ժողով՝ խորհրդարան ունենալու խնդիրը, որը պետք է փոխարիներ ուղղի շարժումից հետո կազմավորված ժամանակավոր ժողովրդական ժողովին։ Ինչպես արդեն նշվել է, ձախրասասականների կառավարման ժամանակաշրջանում Միրիայում գոյություն չունեի նորմալ գործառնող և ընտրությունների միջոցով ձևավորված օրենսդիր մարմին։ Այնտեղ գոյություն ունեին կուսակցական անհանդուրժողականություն, կուսակցությունների միջև պայքար քաղաքական և իրավական դաշտից դուրս, արդյունքում՝ ներքաղաքական լարվածություն և անկայուն իրավիճակ։ Ձախրասասականների մրցակցությունն ու անհաշտ կեցվածքը Միրիայում գործառնող մասերամետ քաղաքական խմբավորումների և կազմակերպությունների հետ, Միրիայում նրանց ազդեցության տարածման և դիրքերի ամրապնդման հետ կապված խնդիրները ամհմարին էին դարձնում նրանց ներկայացուցիչների ներգրավվումը գործադիր և օրենսդիր մարմիններում, իսկ իշխանության օրենի գոնե արտաքուստ տարանջատումը և նորմալ քաղաքական համակարգի ստեղծումը պատերազմական իրադրության պայմաններում քվում էր անիրագործելի ծրագիր։ Վերոնշյալ քա-

²⁷¹ دستور الجمهورية العربية السورية. ص. ٢٧.

ցատկան երևույթներից շատերը վերացան Ասադի կողմից իշխամության գալուց հետո, ինչն էապես փոխեց իրավիճակը և բարենպաստ պայմաններ ստեղծեց երկար ընդմիջումից հետո Սիրիայում օրենսդիր մարմնի ձևավորման համար: Այս գործընթացին առավելապես նպաստեց նաև 1972 թ. հիմնադրված առաջադիմական ճակատը, որը հնարավորություն տվեց Ասադին ճակատում գերակա դիրքեր ունեցող Բաաս կուսակցությանը նույն պատկերը ստեղծելու նաև Ժողովրդական խորհրդում՝ արտաքուստ պահպանելով պաշտամնտում քաղաքական ուժերի ներկայացվածության գործոնը: Այս ենթատեքստում իշխամության կողմից ակտիվորեն շրջանառության մեջ էր դրվել մեկ այլ կարգախոս՝ «աթ-քա՛աղդողդիյա աա-սիյասիյա», բազմակուսակցական քաղաքական համակարգը բնութագրելու համար:

1963 թ. մարտի 8-ից հետո օրենսդիր մարմնին վաստացի փոխարինում էին հեղափոխական հրամանատարության ազգային խորհուրդը և նմանատիպ այլ կառույցներ, որտեղ գլխավորապես զինվորականներ էին կուսակցության առաջատար գործիչներ և զաղափարախոսներ: Զախաբասականների օրոք վերոիշյալ մարմնի ցրվելուց հետո օրենսդրական գործունեությունը սահմանափակվում էր կուսակցության գլխավոր քարտուղարի որոշումներով կամ կառավարության արձակած հրամանագրերով ու իրավական ակտերով: Ճիշտ է, Ասադի օրոք այս առումով արմատական ժողովրդավարական բարեփոխումներ տեղի չունեցան, այդուհանդերձ, ակնհայտ է, որ Ասադն օրենսդրական գործընթացը երկրում հրեց օրինական և քաղաքակիրք հիմքերի վրա: Երկար տարիներ Սիրիայում զբյուրյուն ունեցող ներքաղաքական անկայունության և սոցիալ-տնտեսական անբարենպաստ իրադրության հետևանքով երկիրը տարբեր ոլորտներում բազմաթիվ հիմնարար օրենքների կարիք էր զգում, որով պետք է զբաղվեր նորընտիր Ժողովրդական խորհուրդը:

Ինչպես արդեն նշվել է, 1971–1973 թթ. Սիրիայում գործող Ժողովրդական ժողովը ընդունեց պետության համար կարևոր նշանակություն ունեցող օրենքներ, որոնցից հատկապես կարելի է նշել տեղական ինքնակառավարման մասին օրենքը, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների մասին օրենքը, ինչպես նաև 1973 թ. փետրվարի 20-ին

Միրիալի նոր մշտական սահմանադրության նախագծի ընդունումը, որը նրա կողմից երաշխավորվեց համաժողովրդական հանրաքվեի համար և հավանության արժանացավ ազգաբնակչության կողմից:

1973 թ. մայիսի 25-ին վերջին տասնմեկ տարում առաջին անգամ Սիրիայում տեղի ունեցան ժողովրդական ժողովի ընտրություններ, որոնց արդյունքում չորս տարի ժամկետով ընտրվեց Միրիալի օրենսդիր մարմինը, որի կազմի մեջ մտան 186 պատգամավոր²⁷²: Խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցելու իրավունքից օգտվում էին 18 տարին լրացած բոլոր քաղաքացիները, բացառությամբ ժամկետային ծառայություն անցնող քանակի և անվտանգության ուժերի անձնակազմից, իսկ պառլամենտի անդամ կարող էին ընտրվել 25 տարին լրացած քաղաքացիները: Առաջադիմական ճակատը հաղթանակ տարավ ընտրություններին մասնակցելով միասնական ցուցակով: Երկրի օրենսդիր մարմնում ներկայացված էին առաջադիմական ճակատի բոլոր քաղաքական կուսակցությունների առաջնորդները: Խորհրդարանի կազմի մեջ մտան նաև քաղաքի և գյուղի աշխատավորական խավի ներկայացուցիչներ, ինչն ուղղիչ շարժման ծրագրային դրույթներից էր: Նորընտիր ժողովրդական ժողովի առաջին նստաշրջանը բացվեց հունիսի 9-ին, և նրա նախագահ ընտրվեց ԱՎԱԿ-ի ներկայացուցիչ Մուհամմադ Ալի ալ Հալաբին²⁷³: Խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում²⁷⁴ ԱԱԾ-ի ցուցակով պատգամավոր դարձավ նաև հայազգի Լևոն Ղազարյան²⁷⁵:

Հաֆեզ ալ Ասադի կողմից հռչակված նոր քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական ուղղությունը օրենսդրական ամրագրման հրատապ կարիք էր զգում: Պետության նախագահի կողմից իրականացվող բարեփոխումների վերաբերյալ համապատասխան իրավական դաշտի ապահովումը

²⁷² 1971-1973 թթ-ի ժողովրդական խորհուրդը բաղկացած էր 173 պատգամավորից:

²⁷³ فضل عفاش، المجالس الشعبية والثيائية في الوطن العربي، الجزء الأول.

مجلس الشعب في سورية 1971-1973، ص 147.

²⁷⁴ 1971-1973 թթ. ժողովրդական ժողովում կար երկու հայ պատգամավոր՝ Կաշիկյան Գրիգոր Երվանդյանի և Կնյակյանների ներկայացուցիչ Ռոբին Տիրաթյանը:

²⁷⁵ فضل عفاش، مجلس الشعب في سورية 1971-1973، ص 146.

ժողովրդի կողմից ընտրված օրենսդիր մարմնի կողմից չափազանց անհրաժեշտ պայման էր Ասադի հետագա ծրագրերի իրագործման համար:

Իր չորսամյա գործունեության ընթացքում՝ մինչև հաջորդ ընտրությունները, Սիրիայի Ժողովրդական ժողովը քննարկեց և ընդունեց ներքին և արտաքին քաղաքականության, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական ոլորտին առնչվող ավելի քան 440 օրենք և օրենսդրական ակտ²⁷⁶:

Արաբական և միջազգային աստիճաններում խորհրդարանն ընդարձակեց իր գործունեությունը երկկողմ հարաբերությունների հաստատման, միջազգային ատյաններում արաբական հիմնահարցի քննարկման ուղղությամբ²⁷⁷: Սիրիայի խորհրդարանն իրագործեց արաբական խորհրդարանների միություն կամ դաշնություն ստեղծելու գաղափարը, նրա առաջին համագումարը տեղի ունեցավ 1974 թ. ամռանը Դամասկոսում, որն և դարձավ միության մշտական կենտրոնակայանը: Կառույցի հիմնական խնդիրներն էին համարվում արաբական երկրներում ժողովրդավարության արձատսավորումը (ի զույգ էր դրվում ուղղիչ շարժումից ի վեր Սիրիայի օրինակը, որտեղ 1970 թ.-ից հետո անցկացվեցին մի շարք համաժողովրդական ընտրություններ-Գ.Ղ.), արաբ օրենսդիրների փոխհամակարգված գործունեությունը, համատեղ աշխատանքը միջազգային ատյաններում և հատկապես միջազգային խորհրդարանական ընկերակցության շրջանակներում (կենտրոնակայանը՝ ԺՆԸ) ի նպաստ արաբական հիմնահարցի արդարացի լուծման: 1975 թ. Սիրիայի Ժողովրդական ժողովին արաբական պառլամենտների միության հետ միասին հաջողվեց հրավիրել արաբա-եվրոպական համագումար, որը կայացավ նույն թվականին Դամասկոսում՝ արաբա-եվրոպական համագործակցության խթանման համատեքստում²⁷⁸:

Առանձնառատուկ ուշադրության է արժանի նաև ուղղիչ շարժման քաղաքականության հոչակումից ի վեր երկրի պետական կառավարման համակարգում և ընդհանրապես սիրիական հասարակությունում կանանց

²⁷⁶ . ١٦١ . الحركة التصحيحية الجديدة في الذاكرة الخامسة والعشرين. ص

²⁷⁷ فضل عفاش. مجلس الشعب في السوربة ١٩٢٨-١٩٨٨. ص ١٤٨

²⁷⁸ Կույմ տեքստ:

ղերի բարձրացմանն ուղղված իշխանության քաղաքականությունը: Մի-
րիայի նորընտիր պառլամենտում կանանց դիրքերն էականորեն ամ-
բապնդվեցին, որտեղ 186 պատգամավորից 5-ը կանայք էին²⁷⁹: Հաջորդ
գումարման խորհրդարաններում կանանց քվաքանակը գնալով աճում էր:

Հարկ է հիշատակել, որ դեռ Արաբական վերածննդի սոցիալիստա-
կան կուսակցության կանոնադրության 12-րդ հոդվածը նշում էր, որ կինը
օգտվում է քաղաքացիների բոլոր իրավունքներից՝ ընդգծելով, որ կուսակ-
ցությունը պետք է պայքարի՝ կանանց դերը հասարակությունում առավել-
լազույնս բարձրացնելու համար²⁸⁰: Չնայած Միրիայի անկախությունից
որոշ ժամանակ անց կինը ստացավ ընտրելու և ընտրվելու իրավունք,
1949թ՝ ընտրելու, իսկ 1961 թ.՝ ընտրվելու, այնուամենայնիվ այն իրագործ-
վեց միայն 1963 թ.-ից, այսինքն՝ Բաասի իշխանության գալուց հետո, երբ
1965 թ. առաջին կինն ընտրվեց հեղափոխական ազգային խորհրդում:
Բաասի իշխանության գալուց հետո կուսակցության մեջ կանանց կազմա-
կերպությունն ամբապնդվեց, 1967 թ. ծախսաասականների օրոք ստեղծ-
վեց կանանց համընդհանուր ֆեդերացիան, որի մեջ միավորվեցին բոլոր
կազմակերպությունները²⁸¹: Այդուհանդերձ կանանց նկատմամբ քաղա-
քականությունը էականորեն փոխվեց միայն Ասադի օրոք՝ ուղղիչ շարժ-
ման հռչակումից հետո, երբ հասարակությունում նրանց կարգավիճակի
խնդիրը ստացավ հիմնավոր օրենսդրական լուծում: Եվ ինչպես նշվեց,
1973 թ. ընդունված պետության մշտական սահմանադրությամբ կանանց
իրավունք և հնարավորություն տրվեց ներկայացված լինելու պետության
գործադիր, օրենսդիր և դատական համակարգերում:

Այսպիսով՝ Բաաս կուսակցության իշխանության գալուց ի վեր առա-
ջին ամզամ նրկիրը ձեռք բերեց օրենսդիր իշխանության մշտական գոր-
ծող մարմին՝ Ժողովրդական ժողով:

1973 թ. հունիսի 9-ին Հաֆեզ ալ Ասադը, ելույթ ունենալով երեք տար-
վա ընթացքում ուղղիչ շարժման արձանագրած ձեռքբերումների և ներքա-

فضل عفاش، مجلس الشعب في السوربة ١٩٢٨-١٩٨٨، ص. ١٨٧.

²⁸⁰ Նույն տեղում, էջ 186:

²⁸¹ Նույն տեղում, էջ 186-187:

ղարական տեղաշարժերի ու զարգացումների մասին, մասնավորապես հայտարարեց. «Շողովրդական դեմոկրատիայի կառուցման ընթացքը եղել է այն նպատակներից մեկը, որ մենք դրել էինք մեր առջև 1970 թ. նոյեմբերի 16-ից հետո: Շողովրդական դեմոկրատիան բացարձակ հասկացությամբ չէ, այլ ամենօրյա գործունեությամբ ձև, որն անպայման պետք է թխի ոեալ իրականությունից և նրա պայմաններից: Շողովրդական դեմոկրատիայի կարևորագույն գործնական քայլը ժողովրդական ժողովի ձևավորումն էր, տեղական ինքնակառավարման իշխանությունների ընտրությունները, որոնք կայացան 1972 թ. մարտի սկզբներին, ինչպես նաև ճշտական սահմանադրության ընդունումը, որը տեղի ունեցավ ժողովրդի ազատ կամքի արտահայտման միջոցով»²⁸²:

2.5. 1973 թ. հոկտեմբերյան պատերազմն ու արաբական միասնության խնդիրը ուղղիչ շարժման հայեցակարգի մեքքո

Ուղղիչ շարժումից ի վեր Ասադը մեծ ուշադրություն էր հատկացնում սիրիական բանակի եզրացմանը, վերազինմանն ու մարտունակության բարձրացմանը, քանի որ ի թիվս մի շարք գործոնների, չէր բացառվում նաև Իսրայելի հետ պատերազմի հավանականությունը: Ինչպես վերը նշվել է, 1967 թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմի ժամանակ Ասադը պարտված Սիրիայի պաշտպանության մախարաբն էր և ցանկանում էր ազատագրել զբաղված սիրիական երկրերը:

1972 թ. հուլիսի սկզբին խորհրդային կառավարության հրավերով ԽՍՀՄ-ում էր գտնվում Հաֆեզ ալ Ասադի գլխավորած պատվիրակությունը: Այցի ընթացքում հրապարակվեց սիրիա-խորհրդային համառոտ հայտարարությունը, որտեղ նշվում էր նաև Սիրիայի ռազմական եզրությունն ու հնարավորությունները մեծացնելու, ռազմական համագործակցության մակարդակի բարձրացման, ինչպես նաև տեղեկատվության փոխանակման ու քաղաքական խորհրդակցությունների անցկացման վերաբերյալ

²⁸² . 117-118 ص. الحركة التصحيحية الجديدة.

կողմերի մտադրությունների մասին²⁸³: Այցի արդյունքում ռազմական համաձայնագիր կնքվեց 700 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ, ներառյալ Միգ 21s ինքնաթիռներ, հակաօդային իրթիռներ և այլն ձեռք բերելու վերաբերյալ, իսկ խորհրդային ռազմական խորհրդատուների և մասնագետների քիվն ավելացավ՝ մի քանի անսլա ընթացքում 700-ից հասնելով 3000-ի²⁸⁴: Խորհրդային Միությունը նմանատիպ համաձայնագիր էր կնքել Սիրիայի հետ նաև 1972 թ. փետրվարի սկզբին²⁸⁵, իսկ մույն թվականի մայիսին Դամասկոս էր այցելել ԽՍՀՄ պաշտպանության մախարար մարշալ Գրեչկոն²⁸⁶: 1973 թ. փետրվարին Սիրիա առաքվեցին խորհրդային տանկեր: Նույն թվականի մայիսին Ասաղը գաղտնի այց կատարեց Մոսկվա՝ Դամասկոս վերադառնալով խորհրդային օդուժի հրամանատար մարշալ Կուտակովի ուղեկցությամբ²⁸⁷: Սիրիա առաքելով ժամանակակից զենք ու զինամթերք և հատկապես հակաօդային պաշտպանության համակարգեր՝ Խորհրդային Միությունն ուղարկում էր նաև դրանք սպասարկող մասնագետներ: Անհերքելի փաստ է, որ խորհրդային ռազմական խորհրդատուները մեծ լուծա ներդրեցին Սիրիայի զինված ուժերի ամրապնդման գործում, ինչը բազմիցս ընդգծվել է նրա ղեկավարների կողմից: Եթե Եզիպտոսի մախսագահ Անվար սա Սադատը 1972 թ. հուլիսի 17-ին որոշում ընդունեց Եզիպտոսում խորհրդային ռազմական մասնագետների առաքելության դադարեցման մասին, ապա մույն թվականի օգոստոսին Ասաղը հայտարարեց. «Սիրիական ժողովրդի շահերը պահանջում են խորհրդային զինվորական մասնագետների առաքելության շարունակումը մեր երկրում: Խորհրդային մասնագետները քավական ժամանակ է, ինչ աշխա-

²⁸³ . ١٥٣ . لوسيان بيترلان، حافظ الأسد، مسيرة متاعيل، ص ١٥٣ .

²⁸⁴ Galia Golan, *Yom Kippur and After*, Cambridge, 1977, p. 29, ըստ Moshe Ma'oz, *Asad. The Sphinx of Damascus*, p. 86.

²⁸⁵ Oded Eran, *Soviet Middle East Policy 1967-1973, From June to October. The Middle East between 1967 and 1973*, edited by Itamar Rabinovich and Haim Shaked. New Brunswick, New Jersey 1978, p. 41.

²⁸⁶ *The Middle East and North Africa 1986*, London, 1986, p. 718.

²⁸⁷ Galia Golan, *Yom Kippur and After*, p. 29, ըստ Moshe Ma'oz, *Asad. The Sphinx of Damascus*, p. 86.

տում են Սիրիայում, և ես գտնում եմ, որ նրանց առաքելության շարունակման անհրաժեշտությունը չի կարող լինել քննարկման առարկա»²⁸⁸։

1973 թ. սկզբներից բավականին սրվել էր իրադրությունը սիրիա-իսրայելյան սահմանում։ Չնայած այն հանգամանքին, որ Սիրիան ուղղիչ շարժման սկզբից ի վեր խիստ հսկողության տակ էր պահում իր տարածքում գտնվող պաղեստինյան կազմակերպություններին ու զենված խմբավորումներին և չէր օժանդակում ու խրախուսում առաքելական գործողությունների միջոցով պայքարն Իսրայելի դեմ, այնուամենայնիվ, 1972 թ. տեղի ունեցան մի շարք առաքելական գործողություններ։ Ամբողջ 1973 թ. ընթացքում բախումներ էին տեղի ունենում սիրիա-իսրայելյան սահմանագծում։ Մոլորական երևույթ էին դարձել իսրայելյան ինքնաբիւրներին կողմից Սիրիայի օդային տանիանի խախտումը և պարբերական բռնիքները նույնիսկ Դամասկոսի վրայով, իսկ սեպտեմբերի 13-ին Սիրիայի օդային տարածքում տեղի ունեցած ճակատամարտի արդյունքում իսրայելյան մեկ խմբված ինքնաբիւրի դիմաց Սիրիան կորցրեց 13 օդանավ²⁸⁹։

1973 թ-ից հաճախակի էին դարձել նաև եզիպտոսի նախագահ Անվար աա Սադատի հայտարարություններն Իսրայելի դեմ պատերազմի անխուսափելիության մասին, և թեև Ասադը մնան բացահայտ հայտարարություններ չէր անում, նույնպես չէր կարող քարցնել իր մտադրությունները, հակառակ դեպքում ինչո՞վ կարող էր բացատրել արագ տեմպերով բանակի վերազինումը և Խորհրդային Միության հետ ուղղակի գործարքների կնքումը։ Բացի այդ, տեղին է հիշել, որ ուղղիչ շարժման սկզբնավորման պատճառներից մեկն էլ նախորդ ժախրատասական ղեկավարության և Հաֆիզ ալ Ասադի կողմից իրարամերժ ձևերի և միջոցների ընտրությունն էր Իսրայելի դեմ պայքարում։

Պատերազմի նախապատրաստման փուլում Սիրիայի համար փոստակալոր էր եզիպտա-խորհրդային հարաբերությունների վատթարացումը։ Չնայած այն հանգամանքին, որ «Եզիպտոսին ժամանակակից հարձակողական զենք տրամադրել չկամենալու պատրվակով» 1972 թ.

²⁸⁸ الأوتار، بيروت ١٩٧٢/٨/١٠

²⁸⁹ "The New York Times" 14. 09. 1973

հուլիսին Մադաթը Եգիպտոսից վտարեց մոտ 21 000²⁰⁰ ռուսական ռազմական խորհրդատուների²⁰¹, Ասադի ջանքերով 1973 թ. ընթացքում եգիպտա-խորհրդային հարաբերություններն արձանագրեցին բարելավման որոշակի միտումներ, ինչը կարևոր նախապայման էր Իսրայելի դեմ ռազմական գործողություններ սկսելու համար:

Սկզբնական շրջանում Միրիան և Եգիպտոսը ռազմական գործողությունների համար նախապատրաստել էին «Գրանիտ» ծրագիրը, սակայն հետագայում Եգիպտոսի նախագահ Մադաթը վերամայեց իր որոշումը, քանի որ «Գրանիտ» ծրագիրը նախատեսում էր ռազմական գործողությունների ծավալել մինչև պատերազմի հաղթական ավարտը և բոլոր արաբական տարածքների վերջնական ազատագրումը, որն, ինչպես ցույց տվեցին հետագա զարգացումները, չէր համապատասխանում Մադաթի ծրագրերին:

1972 թ. Կահիրեի մոտ գտնվող Գիզա վայրում Մադաթի առանձնատանը տեղի ունեցավ Եգիպտոսի զինված ուժերի բարձրագույն խորհրդի զադտնի խորհրդակցություն, որտեղ Մադաթը միանշանակ համոզեց եկավ սահմանափակ պատերազմի օգտին՝ պատճառաբանելով, որ եթե Իսրայելից հաջողվի ազատագրել Մուեզի ջրանցքի արևելյան ակի բնկուզ մի փոքր հողակտոր, ապա այդ հանգամանքը կամրապնդի նրա դիրքերը հետագա քանակցություններում²⁰²; Եգիպտոսի նախագահն, անկասկած, վախճնում էր ռազմական գործողությունների տարածումից, որին կարող էր հաջորդել գերտերությունների՝ ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի միջամտությունը պատերազմին, ինչը կարող էր հանգեցնել անկանխատեսելի հետևանքների: Կասկած չի հարուցում այն փաստը, որ, ունենալով արտաքին հետախուզական ծառայությունների ուժեղ համակարգ, Իսրայելը նույնպես տեղյակ էր պատերազմ սկսելու Միրիայի և Եգիպտոսի մտադրություննե-

²⁰⁰ Ըստ Ֆրիչզեի՝ Մադաթը վտարեց ոչ թե 21 000, այլ 15 000 ռազմական խորհրդատու: Sh'u T. G. Frazer. The USA and the Middle East Since World War 2. St. Martin's Press. New York. 1989, p. 99.

²⁰¹ A. I. Dawisha, Egypt in the Arab World, The Elements of Foreign Policy. A Halsted Press Book. John Wiley and Sons, New York 1976, p. 182.

²⁰² E. Премазов, История одного слова: Ближневосточная политика США в 70-е начале 80-х годов. Москва, 1985, с. 206.

րի մասին: Ինչպիսիք, 1973 թ. ամռանը սիրիական և եգիպտական կողմերը մախապատրաստեցին ռազմական գործողությունների նոր ծրագիր, որը հայտնի դարձավ «Քաղը» ծածկանունով: 1973 թ. պատերազմի կոնկրետ մախապատրաստական միջոցառումների մասին շատ տեղեկություններ չկան, բացի զինվորականների հաճախակի հանդիպումներից: Միայն պատերազմից երկու տարի անց՝ 1975 թ. հուլիսին կայացած Բաասի համազգային 12-րդ համագումարում Ասադը նշեց, որ պատերազմի պլանավորումը սկսվեց ուղղիչ շարժումից անմիջապես հետո, և այդ առումով հիմնական խնդիրներից մեկը միջարարական հարաբերություններում տիրող անառողջ մթնոլորտի հարթահարումն էր²⁹³:

Նախօրոք տեղյակ լինելով արաբների սպասվող հարձակման մասին՝ Իսրայելը պատրաստվում էր դիմել մախապաշտպանական հարվածի: Այդ նպատակով Իսրայելի զինված ուժերի սպայակազմի հրամանատար զեներալ Դավիդ Էլզաբը մարտական պատրաստվածության բերեց զորքերը, սակայն Իսրայելի վարչապետ Գոլդա Մեիրն այդ ժամանակ դեմ անդրադարձնելու մեջ էր: 1973 թ. հոկտեմբերի 5-ի լույս 6-ի գիշերը նրա մոտ մտորումների մեջ էր: 1973 թ. հոկտեմբերի 5-ի լույս 6-ի գիշերը նրա մոտ շտապ այցով ժամանեց Իսրայելում ԱՄՆ դեսպան Քեննեթ Բերտինգը²⁹⁴: Հավանաբար նրա այցի նպատակն էր հանդգել վարչապետին հրաժարվել «կանխող հարվածից, որպեսզի Իսրայելը համաշխարհային հանրության կողմից չդիտվի որպես ագրեսոր պետություն, և ԱՄՆ-ը կարողանա նրան բազմակողմանի օգնություն ցուցաբերել պատերազմի ընթացքում:

1973 թ. հոկտեմբերի 6-ին²⁹⁵ շաբաթ օրը, 700 սիրիական տանկեր հետևակի աջակցությամբ գրոհեցին իսրայելյան դիրքերը Գոլանի բարձունքներում, միաժամանակ օդադեսանտային ուժերը պատրաստվում էին գրավել Իսրայելի համար կենսական նշանակություն ունեցող դիտակետերը Հերմոն լեռան վրա: Միևնույն ժամանակ ավելի քան 1000 եգիպտական հրանոթներ գնդակոծեցին «Քարկի» պաշտպանական գիծը²⁹⁶:

²⁹³ Иванов С. А., *Межарабская политика Сирии*, с. 111.

²⁹⁴ Л. И. Мельнико, *К востоку и западу от Суэца*, Москва, 1985, с. 162.

²⁹⁵ Հոկտեմբերի 6-ը Հաիբը այ Ասադի ծննդյան օրն է:

²⁹⁶ T. G. Frazier, *The USA and the Middle East Since World War 2*, St. Martin's Press, New York, 1989, p. 98.

Դրանից հետո եգիպտական զորքերը կայծակնային արագությամբ անցան Սուեզի ջրանցքը, այնուհետև «Բարլեի» պաշտպանական գիծը²⁹⁷: Սիրիական կողմից մարտի մեջ մտավ վեց դիվիզիա՝ մոտ 45 հազ. զինվոր և հազար տանկ²⁹⁸: Սիրիական զորքերը երկու օր հաջողությամբ հարձակվում էին, սակայն իրադրությունը կտրուկ փոխվեց եգիպտական զորքերի հարձակման անսպասելի դադարի պատճառով: Այս հանգամանքը հնարավորություն տվեց Իսրայելին Սինայից խոշոր ուժեր տեղափոխելու և կենտրոնացնելու սիրիական ռազմաճակատում, որտեղ երկու շաբաթ տևած մարտերում Իսրայելի կորուստները ավելի զգալի էին, քան Սինայի թերակղզում:

Եգիպտական զորքերի առաջխաղացման դադարն անակնկալի բերեց Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ ալ Ասադին, և այս կապակցությամբ նա նշում է. «Սադաթի հետ մենք ունեինք պայմանավորվածություն, որ սիրիական և եգիպտական զորքերը պետք է գործեն միաժամանակ: Նախատեսվում էր, որ հասնելով Սինայի լեռնանցքները՝ եգիպտացիները «օպերատիվ դադար» կտան այնտեղ, իսկ սիրիական զորքերը կշարունակեն հարձակումը Գոլանի քարձուղներում»: Սադաթի հետ պայմանավորվածությունը նախատեսում էր նաև, որ այդ «դադարից» հետո եգիպտական քանակը կշարունակի հարձակումը մինչև Իսրայելի սահմանը»²⁹⁹: Սադաթը պարտավորվել էր նաև ՌՕՌԻ-ի միջոցով հարվածներ հասցնել Իսրայելի ռազմաարդյունաբերական կառույցներին, ինչը նույնպես տեղի չունեցավ: Այս ամենը Ասադին բերեց այն եզրակացության, որ «Սադաթն անկեղծ չէր և Սիրիայի հետ իրականացնում էր համագործակցության ամենավատ տարբերակը»³⁰⁰, իսկ արաբների մեջքի հետևում Սադաթի գաղտնի կապերը Ասադը որակեց որպես «զինվորական դավաճանության գործողություն»³⁰¹:

²⁹⁷ Леонид Медведко, Этот Ближний бурлящий Восток, Москва, 1985, с. 162.

²⁹⁸ Amnon Shalev, Soviet Military Doctrine and Arab war aims, From June to October. The Middle East between 1967 and 1973. New Brunswick. New Jersey. 1978, p. 82,

لومسيان بيشرلان، حافظ الأسد، مسيرة متاعزل، ص. 191-192.

²⁹⁹ Е. Примаков, История одного сговора, с. 47.

³⁰⁰ Նույն տեղում:

³⁰¹ Л. Медведко, Этот Ближний Бурлящий Восток, с. 173.

եր հետևյալ խոսքերը. «Ես իրավացի էի, որ մերժեցի կանխարգելիչ հարվածի գաղափարը, այն կարող էր փրկել կյանքեր սկզբում, քայց ես համոզված եմ, որ մենք չէինք ունենա այն օդային կապը և օգնությունը, որն այժմ է (այսօր) պատերազմի ժամանակ-Գ.Ղ.) փրկում շատ կյանքեր»²⁶⁶:

Թեև պատերազմում Միրիային Անվար աս Մադաթի գործադրած «անբավարար ջանքերի» պատճառով ոչ միայն չհաջողվեց ազատագրել գրավված տարածքները, այլև նա 600 կմ քառ. չափով նոր հողեր կորցրեց, այնուամենայնիվ, 1973 թ. հոկտեմբերյան արաբա-իսրայելյան պատերազմի զուտ ռազմական արդյունքներն ինչպես Արևմուտքում, այնպես էլ Արևելքում գնահատվեցին ոչ-որի, և այն կարծիքը հայտնվեց, որ նրանում ոչ հաղթող է եղել, ոչ պարտվող: Արևմտյան մամուլը գրում էր, որ 1973 թ. պատերազմի առաջին իսկ օրերից իսրայելյան զորքերը բախվեցին ժամանակակից զենքով հագնված սիրիական բանակի հետ: «Նյու Յորք Թայմս» թերթը հատկապես նշում էր Միրիայի նշանակալի բարելավված հակաօդային պաշտպանությունը, որը զինված էր իսրայելյան ինքնաթիռների հարձակումները դիմագրավելու ունակ բոլոր անհրաժեշտ երթուղիներով: Միրիական հակաօդային պաշտպանությունը ծանր կորուստներ էր պատճառում իսրայելյան օդուժին, որոնք միշտ առավելություն էին ունեցել: ԱՄՆ ռազմական մասնագետների գնահատմամբ ԱՄՀ և Միրիայի հակաօդային պաշտպանության ուժերին հաջողվել է խփել Միացյալ Նահանգների կողմից Իսրայելին հատկացված ինքնաթիռների 1/4-ը²⁶⁷:

Օրյնկոտիլության համար պետք է նշել, որ, այդուհանդերձ, իսրայելյան ավիացիան մեծ ավերածություններ պատճառեց ՍԱՀ մավրավերաձյակող արդյունաբերությանը, էլեկտրակայաններին, Լաբաթիա և Տարտուս նավահանգիստներին, ինչպես նաև տրանսպորտային հաղորդակցություններին:

Խոսելով հոկտեմբերյան պատերազմի քաղաքականության կողմի և արդյունքների մասին՝ պետք է նշել, որ սիրիացիները հոգեբանական մեծ խոչընդոտ հաղթահարեցին՝ վախը Իսրայելի նկատմամբ: Պատե-

²⁶⁶ Bernard Reich, *The United States and Israel. Influence in the Special Relationship*, p. 165.

²⁶⁷ "The New York Times" 10. 10. 1973.

րազմի ընթացքում Ասաղը գործերի մարտական ուղին բարձրացնելու համար մի քանի անգամ կոչով դիմեց նրանց՝ հիշեցնելով, որ նրանք Աբու Քարրի, Օմարի, Օսմանի և Ալիի³⁰⁸ հետևորդներն են: Նա իր գործերին կոչ էր անում վերականգնել ազգային հպարտությունն ու պատիվը³⁰⁹: Արա-խա-խարայելյան այս 4-րդ պատերազմում երկու կողմերի կորուստներն էլ բա-մնեմ էին, սակայն հատկանշականն այն է, որ Իսրայելը ավելի շատ մարդ-կային կորուստներ կրեց, քան նախորդ բոլոր արաբա-խարայելյան պատերազմներում միասին վերցրած: Կորուստները ժամեր էին հատկապես սիրիական ռազմաճակատում տեղի ունեցած կատաղի մարտերում: Չնայած այն հանգամանքին, որ պատերազմում արաբների կորուստներն ավելին էին, քան Իսրայելինը, կարևորն այն էր, որ արաբների աչքում հողս ցնդեց Իսրայելի անպարտելիության լեգենդը, որը 1967 թ-ից հզոր և համուզիչ գործոն էր միջազգային դիվանագիտությունում³¹⁰:

Պատերազմը գործնականորեն հեղքեց արաբա-խարայելյան եսկա-մարտությունը ռազմական միջոցներով լուծելու համեզմունքը: Հերթեցին մաս արաբական քամակների ցածր մարտունակության մասին նախկինում գոյություն ունեցող պատկերացումները: «Արաբները, հնարավոր է, արդեն տարել են իրենց հաղթանակը: Նրանք ցույց տվեցին, որ իրենց գործերը կարող են մարտնչել, իսկ նրանց հրամանատարները՝ ղեկավարել»³¹¹:

Հոկտեմբերյան պատերազմը նախորդ արաբա-խարայելյան պատե-րազմների համեմատությամբ առավել ցայտուն կերպով ցույց տվեց արա-բական աշխարհի միասնականությունը ոչ միայն ռազմական ասպարե-զում, այլև քաղաքական և տնտեսական միջոցների կիրառման մեջ՝ ընդ-հանուր շահերին և նպատակներին հասնելու համար: 1973 թ-ի պատե-րազմը ցուցադրեց նաև, թե ինչքան կարող են խորամաղ տարածայնու-թյունները արևմտյան դաշնակիցների շրջանում³¹², մասնավորապես այն պատճառով, որ արաբական երկրները կիրառեցին նավթային զեմքը Իս-

³⁰⁸ Արաբական խառնակության առաջին շրջա խառնակումը:

³⁰⁹ Al-Ma'rifah, October, 1973, No 141, քառ Moshe Ma'or, Assad, The Sphinx of Damascus, p. 93.

³¹⁰ T. G. Frazer, The USA and the Middle East Since World War 2, p. 112.

³¹¹ "The Times" London, 16. 10. 1973.

³¹² William B. Quandt, 024, աշխ., էջ 16.

բայելին աջակցող պետությունների դեմ: Հաֆեզ ալ Ասադը մեծ ուշադրություն էր դարձնում նավթի խնդրին, քանի որ, ըստ իր հայտարարության, նա ուղղիչ շարժման հռչակումից անմիջապես հետո պատրաստվում էր պատերազմի, որի դեպքում մավթը ձեռք է բերում ռազմավարական նշանակություն: Որոշ արաբ վերլուծաբաններ, շեշտելով նավթի կարևորությունը, ասում էին, որ տնտեսական և քաղաքական ասպարեզներում նավթն ունի մույն ուժը, ինչ որ ուումբերը՝ պատերազմում³¹³:

Արաբական նավթ արտահանող երկրների կազմակերպությունը եվրոպական երկրներին բաժանել էր մի քանի խմբի՝ կապված արաբա-խարայելյան հակամարտության հանդեպ նրանց դիրքորոշման հետ. քարեկամական՝ Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Բելգիա, չեզոք՝ Գերմանիա, և, այսպես ասած, էմբարգոյի ենթակա՝ Հոլանդիա³¹⁴: Դեռևս 1973 թ. մայիսի վերջին Սաուդյան Արաբիայի արտաքին գործերի նախարար Օմար աս Մալաֆը հայտարարել էր, որ արաբական երկրները կօգտագործեն նավթային զենքը Իսրայելին օժանդակող երկրների դեմ³¹⁵: Եվ իրոք, արաբական ամենախտոր նավթարդյունահանող պետությունը՝ Սաուդյան Արաբիան, մասնակցեց նավթային պատժամիջոցներին արևմտյան պետությունների դեմ: Սաուդյան դինաստիայի այդպիսի կեցվածքը նպաստեց նրան, որ պատերազմի ավարտից հետո Միջին, որպես Իսրայելին դիմակայող արաբական երկիր, համաձայնվեց օգնություն ստանալ Սաուդյան Արաբիայից, իսկ մինչև ուղղիչ շարժումը նա հրաժարվում էր այդպիսի օգնություն ստանալ միապետական վարչակարգերից³¹⁶: Բացի այն, որ մի շարք արաբական երկրների՝ Իրաքի, Մարոկոյի, Սաուդյան Արաբիայի, Ալժիրի, Բուվեյթի, Հորդանանի, Թունիսի, Սուդանի զորամասերը Մի-

³¹³ Կամ Մտլի. *Աبحاث في الاقتصاد السوري والعربي*. دمشق, 1974, ص 286.

³¹⁴ Joan Garraff. *Euro-American Energy Diplomacy in the Middle East, 1970-80. The Pervasive Crisis, The Middle East and the Western Alliance*. Edited by Steven L. Spiegel. London, George Allen and Unwin, 1982, p. 85.

³¹⁵ Կամ Մտլի. *Աبحاث في الاقتصاد السوري والعربي*, ص 291.

³¹⁶ Л. В. Валькова, Особенности политики Саудовской Аравии на Арабском Востоке, Проблемы современной советской арабистики, выпуск I: современные политические и социально-экономические проблемы арабских стран, Ереван, 1988, с. 235.

բիսայի և Եգիպտոսի բամակների հետ մասնակցում էին պատերազմական գործողություններին, արարական մավթարդյունահանող երկրները դադարեցրին մավթի արտահանումը ԱՄՆ և Հոլանդիա և միաժամանակ որոշեցին ամսական 5 տոկոսով իջեցնել մավթի արդյունահանումը մինչև մերձավորարևելյան հակամարտության լուծումը³¹⁷, որի հետևանքով 1973-1974 թթ. ԱՄՆ-ում և արևմտաեվրոպական մի շարք երկրներում վառելիքի և էներգետիկ սուր ճգնաժամ էր տիրում: 1973 թ. հոկտեմբերի 17-ին Ջուվեյրում կայացած արաբական երկրների մավթի մախարաբների խորհրդակցության ժամանակ որոշվեց մաև Եմբարգո կիրառել ոչ միայն ԱՄՆ և Հոլանդիա մավթի վաճառքին, այլև ԱՄՆ-ից դուրս գտնվող այն մալթա-վերամշակող գործարաններին, որոնք արաբական մավթից ստացված մալթամթերքներով մատակարարում էին ամերիկյան ապառողներին և ռազմածովային մավատորմը³¹⁸: Նավթային պատերազմի ժամանակ Ասադը պարբերաբար հանդիպում էր արաբ դեկավաբների հետ՝ մավթային էմբարգոյի հարցում համընդհանուր և փոխհամաձայնեցված դիրքորոշում որդեգրելու համար³¹⁹: Նա ջանքեր էր գործադրում հնարավորինս երկաթաձեղու մավթային էմբարգոն, որը ոչ միայն պայմանավորված էր բաղաբական մպատակներով, այլև հետապնդում էր գուտ տնտեսական շահեր, քանի որ այդ ընթացքում կտրուկ աճեցին մավթի համաշխարհային գները, իսկ Սիրիայում գնալով ավելանում էր մավթի արդյունահանումը:

1974 թ. Միացյալ Նահանգների ակտիվ ջանքերով վերականգնվեցին դիվանագիտական հարաբերությունները Սիրիայի հետ, որոնք խզվել էին սիրիական կողմից 1967 թ.: 1974 թ. հունիսին պաշտոնական այցով Գամաակոս այցելեց ԱՄՆ մախազահ Նիքսոնը³²⁰:

Հոկտեմբերյան պատերազմը մեծ հետևանքներ ունեցավ ոչ միայն Սիրիայի, այլև ամբողջ մերձավորարևելյան տարածաշրջանի համար:

³¹⁷ Շ. Կարանանուկյան, Արաբական պետությունների լիգայի դերը արաբական երկրների հակահնգեբիթախտական պայքարում, Երևան, 1988, էջ 163:

³¹⁸ Л. Медведко. Уроки «Нефтяной войны», Азия и Африка сегодня, Март 1974, No 3, с. 19.

³¹⁹ لوسيان بيشران، حافظ الأسد، مسيرة متاعل، ص. ۲۰۶-۱۹۹.

³²⁰ P. B. Борисов, США: Ближневосточная политика в 70-е годы, Москва, 1982, с. 74.

Ներկայացնելով, թե իբր Միացյալ Նահանգները շահագրգռված էր բույլ շտապ արարքների և հրեաների միջև նոր պատերազմ, պետքարտուղար Ֆրանսիս Գոմբարտը ասում էր, որ 1973 թ-ի պատերազմի սկզբունքային դասերից մեկն այն էր, որ «գերտերությունները չկարողացան կանխել արաբա-իսրայելյան հակամարտությունը սաստիկ բռնկումից»³²¹: ՄԱԿ-ի նախկին գլխավոր քարտուղար Բուրբոս Ղալիի կարծիքով «1973 թ. հոկտեմբերյան պատերազմը Մերձավոր Արևելքը մի նոր փուլ մտցրեց և դուռ բացեց արաբների և հրեաների միջև հաշտության հնարավորության առաջ: Այն շրջադարձային կետ հանդիսացավ մերձավորարևելյան հակամարտության հետագա զարգացումների համար»³²²: Տարածաշրջանին և նրա խնդիրներին բազատելյակ անգլիացի լրագրող ու գիտնական Միլի կարծիքով «պատերազմը հեռանկար բացեց խաղաղ կարգավորման համար՝ զսպելով պաղեստինցիների կրքերը և լրիվ անիմաստ դարձնելով ահաբեկչությունը»³²³, իսկ ըստ Ֆուադ Աջամիի՝ «Միջին հաստատեց իր առանցքային նշանակությունը արաբական աշխարհում և սկսեց հավակնել սկզբունքային հակամարտող պետության դերին»³²⁴:

1974 թ. սկզբներից բանակցություններ էին ընթանում Միդիայի և Իսրայելի միջև գործերի տարանջատման և կրակի դադարեցման համաձայնագիր ստորագրելու նպատակով: Ապրիլի 24-ին «աս-Մաֆիր» թերթը նշում էր Միդիայի պահանջները համաձայնագրի վերաբերյալ:

1. Մանրամասն ծրագիր-օրացույցի մշակում գրավված տարածքներից իսրայելյան զորքերի դուրսբերման մասին:
2. Իսրայելյան զորքերի դուրսբերում ալ-Կունեյտրայից:
3. Միդիական բնակիչների վերադարձ ալ-Կունեյտրա և մյուս ազատագրվելիք բնակավայրեր:

³²¹ Nadav Safran, *The War and the Future of Arab-Israeli Conflict*, Foreign Affairs, American quarterly review, January 1974 No 2 vol. 52, p. 223.

³²² Boutros Boutros Ghali, *The foreign policy of Egypt in The Post-Sadat era*, Foreign Affairs, Spring, 1982.

³²³ Patrick Seale, *Abu Nidal: A Gun for Hire*, New York, Random House, 1992, p. 84.

³²⁴ Fouad Ajami, *Geopolitical Illusions, The Middle East and the Western Alliance*, Edited by Steven L. Spiegel, London, George Allen and Unwin, 1982, p. 152.

4. ՄԱԿ-ի դիտորդների ներկայությամբ կրակի դադարեցման նոր գծում հակառակ Իսրայելի պնդմանը ՄԱԿ-ի արտակարգ ուժերի տեղակայման մասին³²⁵:

1974 թ. մայիսին ԽՍՀՄ արտգործնախարար Գրոմիկոն երկու անգամ այցելեց Սիրիա, քննարկելով գլխավոր հարցը սիրիական և իսրայելյան զորքերի բաժանումն էր: Ամենայն հավանականությամբ Ասադի հետ բանակցությունների ընթացքում Գրոմիկոն փորձում էր համոզել նրան փոքր-ինչ մեղմել Սիրիայի դիրքորոշումը և Իսրայելի հետ զինադադարի համաձայնագիր ստորագրել՝ չիրաժարվելով հակամարտության վերջնական կարգավորման պահանջից: Ասադի համար չափազանց դժվար էր թուշում կայացնել նաև այն պատճառով, որ Իսրայելի հետ ժամանակավոր և մասնակի պայմանագրի կնքման դեմ Սիրիայում ձևավորվել էր ընդդիմություն՝ ի դեմս պետական-քաղաքական և կրոնական գործիչների, սակայն զինվորականները նրա հետ միասին սրափ գիտակցում էին, որ պատերազմի արդյունքներն անհրաժեշտ է օրինակաբանացնել որևէ փաստերի միջոցով: Վերջիվերջո Ասադը համաձայնեց Խորհրդային Միության առաջարկած տարբերակին, որին դեմ չէր նաև ԱՄՆ-ը: 1974 թ. մայիսի 31-ին Ժնևում Իսրայելի և Սիրիայի զենեղազներ Շաֆիրն ու Տալարին ԽՍՀՄ-ի և ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ (որպես Մերձավոր Արևելքի հարցերով Ժնևի կոնֆերանսի համամախազահներ) ստորագրեցին Իսրայելի և Սիրիայի միջև զորքերի տարանջատման վերաբերյալ համաձայնագիր, որին համապատասխան իսրայելյան զորքերը դուրս բերվեցին ոչ միայն 1973 թ. գրաված սիրիական հողերից, այլև 1967 թ. գրավված Գոլանի բարձունքների մի մասից, ինչպես նաև նրա վարչական կենտրոն ալ-Կունեյտրայից: Նախագահ Հաֆեզ ալ-Ասադն անձամբ բարձրացրեց Սիրիայի պետական դրոշը Գոլանի բարձունքների ազատագրված վարչական կենտրոն ալ-Կունեյտրայում: Իսրայելի կողմից ատված սիրիական հողերի տարածքը կազմում էր 663 կմ քառ., այդ զատված սիրիական հողերի տարածքը կազմում էր 663 կմ քառ., այդ թվում 1967 թ. գրավված 112 կմ քառ., ինչպես նաև 21 ստրատեգիական և անբացված հենակետ: Բացի դրանից, Իսրայելը ստիպված էր հրաժար-

³²⁵ المسير، بيروت، ١٩٧٤/٤/٢٤

վել Հեքմոն լեռան վրա գտնվող իր դիրքերից, որի հետևանքով Դամասկոսը խորայելյան մուտակա հրետանային մարտկոցից հեռացվեց մինչև 65 կմ³²⁶։ Ըստ կնքված համաձայնագրի՝ երկու երկրների զինված ուժերի միջև բռնիքային գոտին գտնվելու էր Սիրիայի իշխանության տակ, իսկ նրա քաղաքացիական բնակչությունը վերադառնալու էր այդ տարածքները։ Փաստաթղթում հատուկ ընդգծվում էր, որ այն չի հանդիսանում խաղաղ համաձայնագիր, և որ այն միայն քայլ է վերջնական խաղաղության պայմանագրի ճանապարհին։ Զորքերի բաժանման գործընթացին հետևելու նպատակով ստեղծվեցին 1250 հոգուց բաղկացած ՄԱԿ-ի դիտորդական ուժեր 6 ամիս ժամկետով՝ անհրաժեշտության դեպքում երկարացնելու պայմանով³²⁷։

Մշտական ռազմական դրությունը, արտաքին հարձակման վտանգը միշտ օժանդակում էին սիրիական ժողովրդի միասնությանը՝ ձևավոճելով հասարակական հոգեբանությունը, բարձրացնելով հայրենասիրության զգացմունքը, սակայն սիրիացիների բարձրագույն աստիճանի համայնքավածությունն ու հաղթանակի հասնելու համար ջանքերի միավորումը, որը տեղի ունեցավ հոկտեմբերյան պատերազմի ընթացքում, ամնախաղեպ էր։ Այդ ժամանակաշրջանում տարերայնորեն ձևավորվում էին ինքնապաշտպանական ջոկատներ, բացվում դոմորական կետեր, առևտրականները չէին բարձրացնում գները և չէին քաջցնում ապրանքները, ազգային նպարտության և հայրենասիրության հողի վրա մարդիկ հաղթահարում էին վախի և անվստահության հոգեբանական արգելքները, հայրենիքի ճակատագրի հանդեպ պատասխանատվության զգացումը համակել էր բոլոր սիրիացիներին։ 1973 թ-ի հոկտեմբերյան ազատագրական պատերազմը Սիրիայի և նրա ժողովրդի հաղթանակն էր 1967 թ-ի արաբա-իսրայելյան պատերազմում կրած պարտությունից հետո, այն Հաֆեզ ալ Ասադի և նրա որդեգրած ուղղի շարժման առաջին հաղթանակն էր, որը հստակ ապացուցեց Ասադի կողմից վարվող ներքին և ար-

³²⁶ أشرة، دمشق، ١٩٧٤/٦/١

³²⁷ В. Александров. Новый шаг к миру на Ближнем Востоке, Международная жизнь, М., 1974, No 7, с. 79.

տարին, ինչպես մահ սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության արդյունավետությունը և վատահոբյուն ներընչեց նրան արաբա-խորայելյան համարաբարության խաղաղ կարգավորման համար Իսրայելի հետ հետագա բաղաբարական բանակցություններում: Պատահական չէ, որ հոկտեմբերի 6-ը Միրիայում նշվում է որպես այդ պատերազմում հաղթանակի օր:

Հոկտեմբերյան պատերազմից հետո Միրիայում էլ ավելի անց Հալեզ ալ Ասադի և Բասա կուսակցության հեղինակությունը: Պատերազմում ձեռք բերված հաջողությունները երկրում միանշանակորեն բացատրվում և հիմնավորվում էին ուղղիչ շարժման ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին ճկուն քաղաքականությամբ, Ազգային առաջադիմական ճակատի ստեղծմամբ, երկրում հաստատված քաղաքական կայունությամբ և անցկացվող սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումներով:

Այսպիսով՝ 1973 թ. հոկտեմբերյան պատերազմի հետևանքով Ասադին հաջողվեց ազատագրել 1967 թ. Իսրայելի կողմից գրավված որոշ տիրակալ տարածքներ, այդ թվում՝ Գոլանի բարձունքների վարչական կենտրոն ալ-Կունեյտրան: Ասադի դիվանագիտական ջանքերի շնորհիվ հնարավոր դարձավ իրագործել մահ արաբական երկրների միասնական քաղաքականությունը նավթային էմիրատների հարցում, ինչն ունեցավ հսկայական քաղաքական ու տնտեսական նշանակություն: Հոկտեմբերյան պատերազմի համեմատաբար հաջող ավարտը զգալիորեն բարձրացրեց նախագահ Ասադի և Բասա կուսակցության հեղինակությունը՝ ապացուցելով ուղղիչ շարժման քաղաքականության արդյունավետությունը:

ԳԼՈՒԽ III
ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ՆԵՐՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՉԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ
ՄԻՐԻԱՅՈՒՄ 1970-ԱԿԱՆ ԹԹ.

3.1. Մոցիալ-տնտեսական վերափոխումները

Մտանձնելով Միջինասլի ղեկավարումը՝ Հաջեզ ալ Ասաղը սկզբնական շրջանում հատկապես մեծ ուշադրություն էր դարձնում երկրի տնտեսությանը՝ հանդգնած լինելով, որ առանց տնտեսության զարգացման և երկրի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի բարելավման անհնարին կլիներ որևէ հաջողություն ակնկալել քաղաքական ասպարեզում, հատկապես իշխանության ամրապնդման և ժողովրդի կողմից նրա համոզելի վստահության մքնուրոտի ստեղծման առումով: Ասաղը մտադիր էր իրականացնել տնտեսության ազատականացմանն ուղղված ծրագրեր: Նոր իշխանությանը նախապատվություն էր տալիս ինչպես պետական, այնպես էլ մասնավոր հատվածի գոյությանը և պետության համար շահավետ նրանց մրցակցությանը: Մասնավոր հատվածը նախատեսված էր խթանելու հատկապես գյուղատնտեսության, բեթև և սննդի արդյունաբերության, ինչպես նաև ծառայությունների, սպասարկման և առևտրի ոլորտները³²⁸: Ասաղի օրոք Միջինասլի արտգործնախարար Խադդանը, դեռ 1969 թ. նշանակվելով տնտեսության և առևտրի նախարար, որոշակի քայլեր էր ձեռնարկում տնտեսության ազատականացման ուղղությամբ, մասնավորապես խթանում էր օտար ներդրումները, որի պատճառով նա նույնպես խիստ քննադատության ենթարկվեց ժախրաստականների կողմից 1970 թ. նոյեմբեր-նոյեմբեր ամիսներին կայացած Բաասի 10-րդ երկրամասսալին արտահերթ համագումարում³²⁹:

Հարկ է նշել, որ ուղղիչ շարժումից ի վեր Միջինասլի տնտեսական քաղաքականության մեջ կիրառվում էր հնգամյա պլանների պրակտիկան,

³²⁸ . ۴۲۴. الحركة التصحيحية المجيدة في الذاكرة الخامسة والعشرين.

³²⁹ Назнов С. А., Международная политика Сирии, с. 90.

որի հիմքը դրվել էր դեռևս 1950-ական թթ. վերջից, երբ Սիրիան և Եգիպտոսը միավորվեցին մեկ պետության մեջ: Մի կողմից՝ հզոր պետական սեկտորի ստեղծումը համարվում էր սոցիալական արդարության հասնելու գրավական, իսկ մյուս կողմից՝ Ասադն ու մյուս համախոհները հասկանում էին, որ առանց մասնավոր կապիտալի ներգրավման անհնար է արձանագրել լուրջ տնտեսական առաջընթաց: Երբ քաղաքականության էությունն այն էր, որ անհրաժեշտ է ներգրավել մասնավոր սիրիական կապիտալ այնպիսի ճյուղերում, որտեղ դրանց ներդրումները չեն սպառնա պետական հատվածի որոշիչ դերին³²⁶: Այս նպատակներին մոխատեսվում էր հասնել հողային քարեփոխման, արդյունաբերության զարգացման, տնտեսության մեջ խառը սեկտորի ստեղծման, մասնավոր, այդ բնույթի օտարերկրյա ներդրումների մեծացման և ազատ ձեռնարկության խրախուսման միջոցով: Հատկանշական է, որ ի սկզբանե Բասսի հիմնադիրների և գաղափարախոսների գլխավոր թեզերից մեկն այն էր, որ տնտեսական զարգացման որոշիչ ուժը թաքնված է անհատական նախաձեռնության մեջ³²⁷: Տնտեսության մեջ մասնավոր հատվածի զարգացումն անհնար էր կարգադրել խրախուսվում էր, սակայն առաջնային էին համարվելու պետության կողմից նշակվող սոցիալ-տնտեսական ծրագրերը³²⁸:

Հաֆիզ ալ Ասադն առաջին հերթին մտադիր էր հետ քերել նախորդ վարչակարգի կառավարման տարիներին Սիրիայից արտասահման հովանավոր միջոցները: 1970 թ. նոյեմբերին կառավարության ընդունած թիվ 779 որոշումը բույլ էր տալիս Սիրիայի և օտարերկրյա քաղաքացիներին տարապետով հաշիվներ բացել սիրիական բանկերում, եթե այդ միջոցները գոյացել էին երկրի սահմաններից դուրս իրականացվող գործունեության հետևանքով³²⁹: 1971 թ. հունվարին համաներման ենթարկվեցին Սիրիայի այն քաղաքացիները, որոնք կատարել էին կապիտալի փոխանցումներ արտասահման գործողություններ և այլ տնտեսական հանցա-

³²⁶ Сирийская Арабская Республика, Москва, 1997, с. 77.

³²⁷ Նույն տեղում:

³²⁸ Նույն տեղում:

³²⁹ А. О. Филонов, В. М. Ахмедов, Сирия (Сирийская Арабская Республика), Румын Ближнего Востока (Условия внешнеэкономической деятельности) М., 1997, с. 75.

գործադրումներ մինչև 1970 թ.: Ֆինանսական միջոցներն արտահանել էին հիմնականում 1964–1965 թթ. իրականացված համատարած ազգայնացման քաղաքականության հետևանքով և պահվում էին արևմտյան բանկերում: Այս ճանապարհով պետությունը փորձում էր շահել անհատ ձեռնարկների և գործարարների վստահությունը: Կատավարությունը կոչ էր անում Սիրիայի ունեւոր քաղաքացիներին իրենց գումարային կարողություններով վերադառնալ հայրենիք և ներդրումներ կատարել երկրի տնտեսությունում: Ասադն անձամբ հրավիրում էր որոշ հայտնի սիրիացի գործարարների վերադառնալ հայրենիք և մասնակցել երկրի վերակառուցման ծրագրերին: Նա մակ խոստանում էր քաղաքացիական ծառայության ոլորտում պաշտոններ շնորհել այն պրոֆեսիոնալ երիտասարդներին, ովքեր ինչ–ինչ պատճառներով մախկին վարչակարգի կատավարման ժամանակաշրջանում լքել էին երկիրը³²⁴: Մասնավոր ձեռներեցության խթանման հետևանքով արագորեն աճում էր փոքր և միջին ձեռնարկությունների թիվը: Ըստ սիրիացիների, արձագանքելով Ասադի կոչերին և վստահելով նրա նոր քաղաքականությանը, իրենց կարողություններով վերադարձան Սիրիա՝ ծավալելով մասնավոր տնտեսական գործունեություն սկզբնական շրջանում գլխավորապես ծառայությունների ոլորտում³²⁵: Իր իշխանավարության սկզբնական շրջանում Ասադը հրամանագիր ստորագրեց սննդամթերքի և առաջին անհրաժեշտության այլ ապրանքների գները նվազեցնելու, հարկերն իջեցնելու և ընտանեկան նպաստներն ավելացնելու վերաբերյալ:

1971 թ. մայիսի 8–ից 14–ը տեղի ունեցավ Բաասի երկրամասային հերթական 5–րդ համագումարը, որտեղ տնտեսության ոլորտում ընդունված որոշումները վերաբերում էին գյուղատնտեսական հողերի մասնավորեցման և ոռոգման ծավալների մեծացման միջոցառումներին, գնային քաղաքականության հսկողությանը, արտահանման ծավալների մեծաց-

³²⁴ Moshe Ma'oz, *Asad. The Sphinx of Damascus*, p. 76.

³²⁵ Devlin F. John, նշվ. աշխ., էջ 66:

մանը, զբոսաշրջության խթանմանը, երկրի տարածքով նավթի տարանցիկ փոխադրման ծավալների մեծացմանը և այլն³³⁶:

1972 թ. հունիսի 1-ին, այսինքն՝ Իրաքի կառավարության կողմից «Իրաք փեթրոլիում» ընկերության ազգայնացման մասին օրը, Միդիայի կառավարությունը որոշում ընդունեց Միդիայի տարածքով անցնող «Իրաք փեթրոլիում» ընկերության նավթամուղի ազգայնացման մասին³³⁷: Բաղդադի հետ կային մի շարք ձեռք բերված համաձայնություններ տնտեսական համատեղ ծրագրերի, մասնավորապես Եփրատ գետի վրա ամբարտակի և դեպի Միջերկրական ծով նավթամուղի շինարարության վերաբերյալ:

Կառավարության ձեռնարկած միջոցառումներից նշանակալից է մաս նախորդ տարիների հետ համեմատած առևտրի ազատականացումը: Նախորդ կառավարության օրոք արտաքին առևտրի 75 տոկոսը հսկվում էր պետության կողմից, որի պատճառով նախկին իշխանության ժամանակ նկատվում էր լայն օգտագործման տարրական ապրանքների խիստ պակաս: Մասնավորապես կառավարության կողմից հանվեցին տնտեսականապես անապահովությունները լիբանանյան տնտեսության կարևոր ոլորտ հանդիսացող նրբերի ներմուծման վրայից, որը շահավետ քայլ էր ինչպես Լիբանանի, այնպես էլ Միդիայի համար: Աստղը միջոցառումներ էր ձեռնարկում փոքր և միջին ձեռնարկությունները վերակենդանացնելու համար: Միդիայի առևտրականներին և գործարարներին բույլատրվեց հումք, արդյունաբերական և գյուղատնտեսական սարքավորումներ ներմուծել արտասահմանից³³⁸: Միդիայում արագ տեմպերով զարգանում էր մաս ծառայությունները:

³³⁶ حزب البعث العربي الاشتراكي. القيادة القومية. مكتب الثقافة والاعداد الحزبي. St. u.

المؤتمرات القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي في القطر العربي السوري. ص. ٤٩.

³³⁷ H. Oganessian, Nationalization of "Iraq Petroleum Company" and support of Arab oil companies in Iraq (1972-1973), Միդիայի և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ XVII, Երևան, 1998, с. 27.

³³⁸ Moshe Ma'oz, Assad. The Sphinx of Damascus, p. 75.

րի և սպասարկման ոլորտը, որը դարձավ սոցիալ-տնտեսական քաղաքա-
կանության կարևոր ուղղություններից մեկը³³⁹:

Սիրիայում մասնավոր կապիտալի օգտագործումը նպատակ ուներ
նաև պետական սող միջոցներն ուղղելու ռազմավարական կարևոր
խնդիրներ լուծելու համար, որոնցից էին երկրի պաշտպանունակության
ամրապնդումը, քանակի թվաքանակի մեծացումը, նրա սպառազինումը
ժամանակակից զենքով և այլն: Կառավարության կարծիքով մասնավոր
կապիտալի ներգրավումը պետք է փոքրացներ ճնշումը քյուբեի վրա և մի-
ջոցներ ազատեր մի շարք կարևոր ծրագրերի իրականացման համար³⁴⁰:
Սիրիական կառավարությունը արաբական նավթարդյունահանող երկր-
ներին առաջարկում էր ներդրումներ կատարել երկրի տնտեսության մեջ,
խոստանում էր պաշտպանել նրանց օտարերկրյա ներդրողների հետ
մրցակցությունում՝ ազգայնացման դեմ երաշխավորություններ տալով:
Այս քաղաքականության հետևանքով արագորին աճում էին կարճ ժամա-
նակամիջոցում շահույթ ապահովող մասնավոր ձեռնարկությունները, իսկ
շինարարությունը այնպիսի թափերով էր կատարվում, որ նկատվում էր
շինարարական նյութերի պակաս³⁴¹:

1971 թ. կառավարության թիվ 50 որոշմամբ Սիրիան միացավ ներդ-
րումների ապահովագրման (երաշխավորման) արաբական կազմակեր-
պությանը և վավերացրեց միջարաբական ներդրումների օժանդակման ու
նրանց պաշտպանության համաձայնագիրը³⁴²: Համաձայնագրի 2-րդ
հոդվածը նախատեսում էր, որ կազմակերպության նպատակն է մաս
արաբական ներդրողին երաշխավորել ամբողջական կամ մասնակի
փոխհատուցում այն կորուստների դեպքում, որոնք կապված են ոչ կոմեր-
ցիոն ռիսկերի հետ, այսինքն՝ որոնք կարող են ի հայտ գալ իշխանության
կողմից որոշ միջոցառումների իրականացման դեպքում, որոնցից են, օրի-
նակ՝ րոմագրավումը, ազգայնացումը, կալանքը, ինչպես նաև սովյալ երկ-

³³⁹ Kais Firro, *The Syrian Economy under The Assad Regime, Syria under Assad. Domestic Constraints and and Regional Risks*. Edited by Moshe Ma'or and Avner Yaziv, London, 1987, p. 45.

³⁴⁰ В. М. Азмедов, *Современная Сирия: промышленность, рабочий класс, профсоюзы*, Москва, 1991, с. 47.

³⁴¹ "The New York Times" 1. 02. 1972.

³⁴² Худа Абу-Табих, *նրվ. ալխ.*, էջ. 93:

րի ներսում տարադրանի հաշվարկային փոխարժեքների խիստ տատանունների, ազգային դրամի արժեզրկման ժամանակ առաջացած խնդիրները, ռազմական գործողությունների, ինչպես նաև քաղաքացիական հուզումների, հեղափոխությունների, հեղաշրջումների հետևանքով առաջացած սպառնալիքները և այլն³⁴³: Այս մախամեոնությամբ Հաֆեզը և Ասադը, բացի տնտեսական գործունեից, բարելավում էր նաև մախորդ տարիներին անկում ապրած քաղաքական հարաբերություններն արաբական միապետական երկրների հետ: Միրիայում անկախությունից ի վեր ընդունվել էին ներդրումների խրախուսմանն ուղղված բազմաթիվ օրենքներ, սակայն նրանք ի վիճակի չեղան ներգրավելու ո՛չ տեղական, ո՛չ օտար կապիտալ³⁴⁴: Սրա պատճառը գրեթե մշտական անկայուն ներքաղաքական իրադրությունն էր երկրում, հաճախակի ռազմական հեղաշրջումները, միջպետական լարված հարաբերությունները հարևան երկրների հետ, ինչպես նաև այդ օրենքների կողմից ընձեռված ոչ բավարար երաշխիքներն ու այն հանգամանքը, որ 1963 թ. մարտի 8-ից ի վեր սոցիալիստական վերափոխումների լույսի ներքո Միրիայում իրականացվում էր ազգայնացման քաղաքականությունը: Միրիական ղեկավարության նոր տնտեսական քաղաքականությունը հնարավորություններ ստեղծեց ներդրումների համար նաև արևմտյան, մասնավորապես եվրոպական պետությունների կողմից: Եթե նախկինում արևմտյան ընկերությունները հետաքրքրվում էին ուղղակի ներդրումներով միայն մավթարդյունահանման ոլորտում, ապա քարեփոխումներից հետո ներդրումների ոլորտը բավական ընդլայնվեց: Այդուհանդերձ, այս կապակցությամբ հարկ է նշել, որ ազգային տնտեսությունում օտարերկրյա կապիտալի հարցը սուր բանավեճի խնդիր էր մույնիսկ նոր ղեկավարության ներսում: Բանն այն էր, որ դեռ 1964 թ. Միրիան «երրորդ աշխարհի» երկրներից առաջիններից էր, որ որոշում ընդունեց ընդերքի շահագործման համար օտար կապիտալի մասնակցության արգելման մասին: Բացառության կարգով իշխանություն

³⁴³ А. О. Филоник, В. М. Ахмедов, Сирия (Сирийская Арабская Республика), Рухи Ближнего Востока (Условия внешнеэкономической деятельности) М., 1997, с. 75.

³⁴⁴ В. А. Исаев, Проблема иностранных и частных инвестиций в сирийской экономике, Ближний Восток и современность. Сборник статей (выпуск шестой), М., 1998, с. 39.

նը բույլ էր տալիս ներդրումներ կատարել այն ընկերություններին, որոնք գրավում էին մավթարդյունահանող գործունեությամբ³⁴⁵:

1974 թ-ից Սիրիան ներգրավեց արտասահմանյան ընկերություններին երկրում մավթարդյունահանման գործունեություն ծավալելու համար: Այդ նպատակով երկրի մի շարք շրջաններ հայտարարվեցին բաց՝ մավթի հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու համար³⁴⁶: Սակայն միայն 1977 թ. կառավարության որոշմամբ ձևակերպվեցին Սիրիայի և ԱՄՆ-ի միջև ձեռք բերված պայմանավորվածությունները ներդրումային գործունեության վերաբերյալ: Այդ համաձայնության դրույթները տարածվում էին միայն այն ներդրումների և ծրագրերի վրա, որոնք մախսալես համաձայնեցվել էին սիրիական կառավարության հետ³⁴⁷: Նմանատիպ պայմանավորվածություններ գոյություն ունեին նաև որոշ արևմտահվրդպական պետությունների հետ: 1977 թ. հիմնադրվեց «SAMOCO» սիրիամերիկյան կոնսորցիումը: Համաձայնագիր կնքվեց մասնավորապես ամերիկյան «Tripco and Marathon» ընկերության, ինչպես նաև ֆրանսիական, կանադական, ռումինական և այլ ընկերությունների հետ³⁴⁸: Այնուամենայնիվ, օտար ներդրումների պաշտպանության վերաբերյալ միջպետական համաձայնագրեր կնքվեցին միայն ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի և Գերմանիայի հետ³⁴⁹: Այս քայլերից կարելի է հետևություն անել, որ Ասադի տնտեսական ուղեգիծն առավել իրատեսական էր և հիմնավորված: Օրինակ, տնտեսական շահերից ելնելով՝ զնալով նվազում էր Սիրիայի արտաքին առևտրի ծավալը այսպես կոչված՝ սոցիալիստական ճամբարի երկրների հետ: Եթե նախկին իշխանության ժամանակ այն ինչ-որ չափով ձախ գաղափարախոսությամբ պարտադրված երևոյթ էր և կարող էր հակասել պետության տնտեսական շահերին, ապա 1978 թ. Սիրիայի արտաքին առևտրի միայն 20 տոկոսն էր իրականացվում այդ երկրների հետ,

³⁴⁵ هشام متولي، أبحاث في اقتصاد أسوري والعربي، ص ٧٥.

³⁴⁶ Сирийская Арабская Республика, с. 112.

³⁴⁷ А. О. Филоник, В. М. Ахмедов, Сирия (Сирийская Арабская Республика), Рынки Ближнего Востока (Условия внешнеэкономической деятельности) М., 1997, с. 81.

³⁴⁸ Kai Fero, The Syrian Economy under The Assad Regime, p. 51.

³⁴⁹ Сирийская Арабская Республика, с. 80.

1979-ին՝ 17 տոկոսը, իսկ արաբական երկրները կազմում էին արտաքին առևտրի շրջանառության 1/6 մասը³⁵⁰։ Ասադը մեթոմ էր իրեն ուղղված բննադատությունն այն իրողության պատճառով, որ արևմտյան նավթա- յին ընկերություններին բույսատրվել է գործունեություն ծավալել Սիրիա- յում՝ նշելով, որ նույնիսկ ԽՍՀՄ-ն է հրավիրում այդպիսի ընկերություննե- րի, ներառյալ ամերիկյանները՝ Սիրիում հետազոտություններ անցկաց- րելու և նավթ արդյունահանելու նպատակով։ Ըստ նրա՝ «Եթե ԽՍՀՄ-ը՝ անենամեծ սոցիալիստական պետությունը, կարող է դիմել այդպիսի քայ- անքների, ինչու մենք չենք կարող։ .....երբ դուրսը մեզ է հասնում, այն դադա- րում է լինել ամերիկյան և դառնում է մեր սեփականը, ամեն մի նախագիծ և ծրագիր ի կատար է ածվում՝ գուտ տնտեսական չափանիշներից ելնե- լով»³⁵¹։ Ըստ Ջոն Գեյնիի՝ տնտեսական քաղաքականության մեջ Ասադն այլևս չէր առաջնորդվում գաղափարախոսության թելադրանքով, այլ միայն տնտեսական շահերով³⁵²։

Տնտեսության ազատականացման վերոհիշյալ բարեփոխումներն էին թերևս այն պատճառը, որ խորհրդային գրականության մեջ երբեմն նշվում էր, թե իբր «Սիրիայում փետրվարի 23-ի շարժման փուլում, երբ իշխա- նությունից հեռացվեց ԱՄՄԿ-ի աջ թևը, քաղաքական ուղեգիծը կողմն- թողվեց դեպի սոցիալիստական սկզբունքները, սակայն 1970 թ. նոյեմբերի 16-ի ուղղիչ շարժման սկզբից, երբ իշխանության եկավ զինվորական խմբավորումը Ասադի գլխավորությամբ և սկսեց անցկացնել առավել չա- փավոր կուրս սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ոլորտում, սոցիալիս- տական սկզբունքներով վերափոխումների գործընթացը դադարեց»³⁵³։

Այդուհանդերձ, նպատակ ունենալով տնտեսության հիմնական լծակները պահելու իշխանության ձեռքում Ասադն արդյունահանող արդ- յունաբերության ոլորտը և ռազմավարական նշանակություն ունեցող բո- յոր ձեռնարկություններն ամերիաժեշտ էր համարում պահել պետական

³⁵⁰ Devlin F. John, նշվ. աշխ., էջ 91։

³⁵¹ From Assad's speech before the 12th session of the Ba'ath National (par-Arab) Congress, (non Moshe Ma'oz, Assad, The Sphinx of Damascus, p. 79-80.

³⁵² Devlin F. John, նշվ. աշխ., էջ 84։

³⁵³ Цит. По Арабский мир. Три десятилетия независимого развития. Под редакцией В. А. Исмаева, В. В. Науменко, Москва, 1990, с. 151.

հսկողության տակ: Սիրիայում արդյունաբերության առանձին ճյուղերը փակ էին մասնավոր կապիտալի համար, այն առավելապես ներգրավված էր վերամշակող արդյունաբերության, տրանսպորտի, գյուղատնտեսության բնագավառներում³⁵⁴:

Ասադի տնտեսական քաղաքականությունը շուտով տվեց իր դրական արդյունքները: Սիրիայում համախառն արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը 1960-ական թթ. համեմատությամբ էականորեն ավելացավ: Կառավարության կողմից անցկացվող տնտեսության ազատակամացման քաղաքականության հետևանքով արդեն գոյություն ունեւ 504 մասնավոր արդյունաբերական ձեռնարկություն: Սիրիայի տնտեսական իրադրության մասին կարելի է որոշակի պատկերացում կազմել երկրի տարադրամային պահուստների աճի տվյալներով. 1970 թ. դրանք կազմում էին 55 մլն դոլար, 1971 թ.՝ 88 մլն դոլար, 1972 թ.՝ 135 մլն դոլար, 1973 թ.՝ 481 մլն դոլար, 1974 թ.՝ 835 մլն դոլար, 1975 թ.՝ 1240 մլն դոլար³⁵⁵: Այս ցուցանիշները կապված էին նաև 1970-ական թթ. սկզբներից սկսված նավթի համաշխարհային գների աճի, ինչպես նաև Սիրիայում նավթարդյունահանող արդյունաբերության զարգացման և նավթի արտահանման ծավալների մեծացման հետ: 1970-ական թթ. սկզբից Սիրիան մեծ ուշադրություն էր դարձնում հատկապես նավթի արդյունահանմանը և նոր հանքավայրերի շահագործմանը: Չնայած 1960-ական թթ. վերջից սկսվել էր Կարաջուկի, Ռումեյլանի և Սուեյդայի հանքավայրերի շահագործումը, այնուամենայնիվ, համեմատած նախորդ տարիների հետ, նավթի մեծածավալ արդյունահանումը սկսվեց 1971 թ.-ից: ԽՍՀՄ-ի օգնությամբ հիմնադրվեց երկրի տնտեսության մեջ նոր ճյուղ՝ նավթավերամշակող արդյունաբերությունը, որը դարձավ ազգային եկամտի գլխավոր աղբյուր³⁵⁶: Արժանի է հիշատակման, որ Սիրիայում նավթի երկրաբանական հետա-

³⁵⁴ А. О. Филоник, Госсектор и бюрократия в Сирии, Арабские страны. Проблемы социально-экономического и общественно-политического развития, Выпуск второй, Сборник статей, М., 1995, с. 141.

³⁵⁵ Нефтедоллары и социально-экономическое развитие стран Ближнего и Среднего Востока. Москва, 1979, с. 121.

³⁵⁶ هشام متولي, أبحاث في الاقتصاد السوري والعربي, ص. ١٠١.

գոտման և արդյունահանման աշխատանքները մախկինում տարվում էին արևմտյան ընկերությունների, իսկ 1956 թ. սեպտեմբերից՝ հիմնականում արևմտազերմամական «Քոնքորդիա» ընկերության կողմից, որը ստացել էր 49 տեղանքի կոնցեսիա երկրի հյուսիսարևելյան մասում³⁵⁷, սակայն հաճախ, կապված որոշ խնդիրների հետ, այդ ընկերությունները տեղակայումներ էին ներկայացնում երկրում մավթի պաշարների սակավության կամ ընդհանրապես քացակայության մասին, որի հետևանքով հետազոտական աշխատանքները դադարեցին: Խորհրդային մասնագետները հերքեցին այդ պնդումները և օգնեցին վերակազմակերպելու մավթի արդյունահանումը, որը 70-ական թթ. սկզբներին զգալի ավելացավ³⁵⁸: 1970-1980-ական թթ. սկզբները երկրում մավթարդյունահանումը կրկնապատկվեց: Եթե 1972 թ. արդյունահանվել էր 4,1 մլն տ, ապա 1983 թ. այն կազմեց 8,4 մլն տ: Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում մավթարդյունահանումն իր գագաթնակետին հասավ 1976 թ.: կազմելով 9,6 մլն տ³⁵⁹: Արդյունահանման ոլորտում կարևոր էր նաև ֆոսֆատի արդյունահանումը, որը սկսվեց 1971 թ. տարեկան 20 000 տ. չափով, այն գնալով աճում էր՝ 1975 թ. կազմելով 857 հազ., իսկ 1981-ին՝ արդեն 1,461 հազ. տ³⁶⁰:

Ավարտին էր մոտենում 1960-ական թթ. վերջից սկսված Խորհրդային Միության օգնությամբ կառուցվող Եփրատի հիդրոէլեկտրակայանի շինարարությունը, որն արդեն 1972 թ. ներգործություն ունեցավ արդյունաբերության զարգացման և նոր արտադրական ձեռնարկությունների տեղծման վրա: Եփրատի հիդրոէներգետիկ հանգույցի շինարարության ավարտից հետո Միդիային մի քանի տարի հնարավորություն ընձեռելից նույնիսկ որոշ քանակով էլեկտրաէներգիա արտահանելու հարևան արաբական երկրներ:

³⁵⁷ В. П. Викторова, Экономика современной Сирии (проблемы и перспективы), Москва, 1968, с. 190.

³⁵⁸ سيرسي تسفكانوف، المساعدة على إعداد الكوادر، التعاون بين أقطاب السوفياتي

والبدا اننامية، موسكو، ١٩٨٥، ص. ٨٣.

³⁵⁹ Kais Fierro, The Syrian Economy under The Assad Regime, p. 51-52.

³⁶⁰ Huda Hawwa, Linkages and Constraints of the Syrian Economy, State and Society in Syria and Lebanon, edited by Youassef M. Chouzi, University of Exeter Press, 1993, p. 88.

Սիրիայի համար կարևոր նշանակություն ուներ նաև 1973 թ. պատերազմից հետո արաբական հարուստ պետությունների կողմից Սիրիային հատկացվող ֆինանսական օգնությունը, որը գոյություն չունեի մալտրոզ իշխանության ժամանակաշրջանում: Սիրիային հատկացվող օգնության չափն էականորեն ավելացավ 1978 թ. Բաղդադում կայացած արաբական դեկավարների հանդիպման ժամանակ՝ կազմելով տարեկան 1,8 մլրդ դոլար և պետք է հատկացվեր անընդմեջ տասը տարի³⁶¹: Որպես Խորալիի հետ անմիջական առնակատման մեջ գտնվող արաբական երկիր՝ Սիրիային հատկացվող օգնությունը տարբեր մասշտաբներով շարունակվեց մինչև 80-ական թթ. վերջը: 70-ական թթ. արաբական նավթարտահանող պետությունների անհատույց ֆինանսական օգնությունը Սիրիային հնարավորություն ընձեռեց էապես ավելացնելու արտադրական ներուժը պետական հատվածում խոշոր ձեռնարկությունների ստեղծման հաշվին, որոնք հիմք դրեցին երկրի արդյունաբերական զարգացմանը³⁶²: Այդուհանդերձ, նշված գումարների մեծ մասն ուղղվում էր ոչ թե տնտեսության զարգացմանն ու արտադրության ծավալների մեծացմանը, այլ ռազմական ծախսերին³⁶³: Հարկ է նշել նաև, որ արաբական երկրների կողմից հատկացվող օգնությունը շատ դեպքերում ամբողջ ծավալով չէր կատարվում: Օրինակ՝ 1973 թ. հոկտեմբերյան պատերազմի շրջանում արաբական նավթարդյունահանող պետությունները պարտավորվեցին Սիրիային հատկացնել 340 մլն դոլար, սակայն անհայտ պատճառներով 1973 թ. վերջին Սիրիան իրականում ստացավ ընդամենը այդ գումարի 40 տոկոսը³⁶⁴:

1976 թ. Սիրիայում ազգային տնտեսության զարգացման նպատակով ստեղծվեցին նաև մի շարք ազատ առևտրի գոտիներ: Դրանցից առաջինը ստեղծվեց Տարտուս նավահանգստի շրջանում՝ 300 հազար քմ տարած-

³⁶¹ Сирийская Арабская Республика, с. 225.

³⁶² А. Филоник, Некоторые итоги эволюции социальной структуры Сирии, Специальный Бюллетень Но 2 (273), М., 1991, с. 16-17.

³⁶³ А. О. Филоник, В. М. Ахмедов, Сирия (Сирийская Арабская Республика), Рынки Ближнего Востока (Условия внешнеэкономической деятельности) М., 1997, с. 57.

³⁶⁴ Худа Абу-Табих, Исправительное движение и опыт либерализации сирийской экономики, Арабский сборник: выпуск второй. Москва, 2000, с. 86.

քով: Նախատեսվում էր հետագայում արաբական և օտար կապիտալին բոլորյալորել այդ գոտիներում արտոնյալ պայմաններով ստեղծել արդյունաբերական և առևտրային ընկերություններ³⁶⁵: Օրինակ՝ 1975 թ. Սիրիայի և Հորդանանի սահմանում ստեղծվել էր սիրիա-հորդանանյան ազատ արդյունաբերական գոտի, որի գործունեությունը պաշտպանված էր իրավական առումով, և այն օգտվում էր զգալի արտոնություններից: Այն գտնվում էր երկու երկրների պետական ձեռնարկությունների գործունեությունը կարգավորող օրենքների և ակտերի իրավասության շրջանակից դուրս՝ ազատված լինելով նաև տարբեր վարչական սահմանափակումներից և հարկերից:

Սիրիայի արտաքին տնտեսական քաղաքականությունն ուղղված էր արտահանման ենթակա արտադրությունների խրախուսմանը, տեղական հումքի վերամշակման ընդլայնմանը, պատրաստի արտադրանքի արտահանման ծավալների մեծացմանը, ինչպես նաև արաբական, արևմտաեվրոպական երկրների և միջազգային տնտեսական ու ֆինանսական կազմակերպությունների հետ հարաբերությունների ու համագործակցության զարգացմանը³⁶⁶: 1970–1980 թթ. ընթացքում Սիրիայի արտաքին առևտրի շրջանառությունը 553 մլն դոլարից հասավ 6203,5 մլն դոլարի, այսինքն՝ ավելացավ մոտ 12 անգամ, սակայն այդ աճը պայմանավորված էր ոչ միայն ֆինանսական ծախսի, այլ 1973–1974 թթ. և 1979–1980 թթ. նավթի գների կտրուկ աճով³⁶⁷: Նշված ժամանակամիջոցում աճում էր նաև սիրիացիների կողմից արտերկրից հայրենիք փոխանցվող գումարների չափը: Եթե 1970 թ. այն կազմում էր 7 մլն դոլար, ապա 1980 թ. արդեն՝ 773 մլն դոլար³⁶⁸: 1970 թ. ից սկսած Սիրիան արժանագրում էր կայուն տնտեսական աճ՝ տարեկան միջինը 8,6 տոկոս³⁶⁹:

³⁶⁵ Atlas Tass 24.09.1976 No 39, с. 29.

³⁶⁶ В. М. Ахмедов, Роль внешнеэкономических связей в процессе модернизации экономики САР, Ближний Восток и современность. Сборник статей, выпуск пятнадцатый, М., 2002, с. 13.

³⁶⁷ Айюби Сакр, Структура и основные направления внешних экономических связей Сирии (70-е–начало 90-ых годов), в сб. Страны Ближнего Востока (актуальные проблемы современности и истории), М., 1998, с. 17–18.

³⁶⁸ Առյուծ սնդուկ, էջ 22:

³⁶⁹ الحركة التصحيحية المجيدة في الذكرى الخامسة والعشرين. ص. ١١٦.

1976 թ. մարտի 8-ին ՍԱՀ նախարարների խորհրդի նախագահ Մահմուդ ալ Այուբին, ամփոփելով 1970-1975 թթ. Սիրիայի տնտեսական ցուցանիշները, «Բասա» թերթին տված հարցազրույցում նշեց, որ Սիրիայում համախառն ազգային արդյունքի ծավալը 1970 թ-ի համեմատությամբ 1975 թ. ավելացել է 65,4 տոկոսով, արժեքային արտահայտությամբ կազմել է 18,5 մլրդ սիրիական լիրա: Նա նաև նշեց, որ կապիտալ ներդրումների ընդհանուր ծավալը 1970-1975 թթ. ընթացքում ավելացել է 14,4 տոկոսով և 1975 թ. կազմել է 5,7 մլրդ սիրիական լիրա: 1975 թ. Սիրիայի արտահանումը կազմել է 3,4 մլրդ ս.լ., իսկ ներմուծումը՝ 5,9 մլրդ ս.լ.³⁷⁰: Երկրի պարենային անվտանգությունն ապահովելու նպատակով կառավարությունն ավելացրեց ներդրումները սննդի արդյունաբերության ոլորտում՝ 1971 թ. 14 մլն ս.լ.-ից 1981 թ. հասցնելով 187 մլն-ի³⁷¹:

Ընդամենն անհրաժեշտ է նշել նաև, որ 1970-ականների կեսերից մինչև 80-ականների սկիզբը թեև երկրում առկա օտարերկրյա ֆինանսական ռեսուրսների քանակը քավական մեծ էր, սակայն այն ամբողջությամբ նպատակային չէր ծախսվում և շարաշահումների առիթ էր հանդիսանում, մասնավորապես՝ միջոցների յուրացման և կաշառակերության: Այդ երևույթները 1970-ական թթ. վերջից լուրջ սպառնալիք դարձան երկրի հետագա զարգացման համար:

1980-ական թթ. սկզբից Սիրիայի տնտեսությունը հայտնվել էր ոչ քանակապես դրության մեջ մի շարք օրյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով, որոնցից գլխավորներն էին Սիրիային հատկացվող օգնության նվազեցումը և տարածաշրջանում իրադրության լարվածության պատճառով պետության պաշտպանության և ազգային անվտանգության ապահովման համար հատկացվող ամենաաղիկ ծախսերը: Միայն տասը տարվա ընթացքում (1978-1988 թթ.) Սիրիայի ռազմական ծախսերն ավելացան ավելի քան 3 անգամ: Միայն Լիբանանում սիրիական զորքերի առկայությունը Սիրիայի համար արժենում էր օրական մոտ 250 հազ. ԱՄՆ դո-

³⁷⁰ ١٩٧٦/٣/٨. ألبت، دمشق

³⁷¹ Kais Firsi, *The Syrian Economy under The Assad Regime*, p. 54.

լար³⁷²։ Միրիան ուներ նաև հսկայական արտաքին պարտք հիմնականում ազատագինությունների ձեռքբերման պատճառով։ Միայն ԽՍՀՄ-ին երկիրը պարտք էր 2 մլրդ դոլար, 1980 թ. ԽՍՀՄ-ը զիջեց պարտքի քառորդը։ 1984 թ. պաշտպանության համար նախատեսված ծախսերն արդեն կազմում էին Միրիայի բյուջեի 56 տոկոսը։ 1978 թ. պաշտպանության ծախսերն ավելացել էին երեք անգամ, այն դեպքում, երբ նույն քանակով կրճատվել էր արարական երկրների օգնությունը³⁷³։

Ըստ արաբ տնտեսագետ Մուհամմադ ալ Հարիրիի՝ Միրիայում նաև բավական տարածված էր հարկերից խուսափելու երևույթը³⁷⁴, ինչը սահմանափակում էր մասնավոր հատվածի ընդլայնմանն ուղղված պետության քաղաքականությունը։ Ծնայած նրան, որ օրենքով ազատագրված տեսքով պատիժ էր սահմանված նման իրավախախտման համար, այդուհանդերձ նման երևույթների ծավալներն աճում էին։ Այս հանգամանքը լրջորեն ազդում էր երկրի տնտեսության զարգացման վրա։ Վերջ թվարկված խոչընդոտների և բացասական երևույթների կողքին կային նաև սովորական տնտեսական համեմատաբար կայուն իրադրություն ապահովելու համար օբյեկտիվ գործոններ՝ նավթի և ֆոսֆատի որոշակի պաշարները, շահավետ աշխարհագրական դիրքը Մոցի հարուստ նավթային տերությունների և Միջերկրական ծովի միջև, ինչպես նաև դեմոգրաֆիական առումով կայուն իրադրությունը՝ համեմատած արաբական որոշ երկրների հետ³⁷⁵։

1980-ական թթ. սկզբներին՝ Միրիայում մահմեդական ընդդիմության ելույթները ճնշելուց հետո, պետությունն ուժեղացրեց համատարած հսկողությունը տնտեսության վրա՝ սահմանափակելով մասնավոր կապիտալի ազատ գործառնությունը, հսկողություն սահմանելով արտաքին առևտրի՝

³⁷² В. М. Ахмедов, Современная Сирия: промышленность, рабочий класс, профсоюзы, с. 50.

³⁷³ International Herald Tribune 23, August, 1984.

³⁷⁴ Аль-Харирі Мухаммад, Налоговое законодательство и практика уклонения от налогов в Египте и Сирии, в сб. Страны Ближнего и Среднего Востока (актуальные проблемы современности и истории), М., 1998, с. 184.

³⁷⁵ А. Меликян, Сирия. Индустриализация: достижения и перспективы, Азия и Африка сегодня, No 1, январь, 1984, с. 27.

ներմուծման և արտահանման վրա: Կապված Միջիայում տնտեսական ճգնաժամի հետ՝ 1983 թ. սիրիական կառավարությունը վարչարարական ապարատի և պետական տնտեսական կազմակերպությունների մաքրագործման լայն միջոցառումներ ձեռնարկեց՝ պետական միջոցների անմաշակ վատնումն ու կոռուպցիան վերացնելու համար: Մի շարք բարձրաստիճան գործիչներ բանտարկվեցին, իսկ որոշները, այդ թվում՝ մի քանի տնօրեն, ժողովրդի ակամատեսությամբ կախաղան բարձրացվեցին²⁷⁶: Այս միջոցառումները նպատակ էին հետապնդում մաս ֆինանսատնտեսական հենքից և միջոցներից զրկելու կրոնական ընդդիմությանը, ինչպես մաս զգույացնելու վարչակարգի նկատմամբ ընդդիմադիր տրամադրություններ ունեցող մասնավոր տնտեսական գործունեություն ծավալած տարրերին:

Նետագոտվող ժամանակաշրջանում Միջիայի սոցիալ-տնտեսական զարգացումներն ուսումնասիրողների կողմից միանշանակորեն չեն բնութագրվում, քանի որ նշանցում առկա էին ինչպես բազմաթիվ դրական, այնպես էլ որոշակի բացասական երևույթներ: Եթե մինչև 1970 թվականը Միջիան գլխավորապես գյուղատնտեսական և, կարելի է ասել, հետամնաց երկիր էր, ապա 1973 թ-ից գյուղատնտեսությունը քաղաքականապես զիջեց իր դիրքերն արդյունաբերությանը: Ինչպես արտաքին քաղաքականության ասպարեզում, այնպես էլ տնտեսության ոլորտում նկատելի էր Ասալի մշտն և հավասարակշռված քաղաքականությունը, որն առաջին հերթին արտահայտվում էր տնտեսության ազատականացմամբ, օտարերկրյա ներդրումներով և արտասահմանյան ընկերությունների հետ համագործակցությամբ: Եթե իշխանությունը քաղաքական աջակցությունը և ռազմատեխնիկական մատակարարումները ստանում էր գլխավորապես ԽՍՀՄ-ի կողմից, ապա տնտեսության ոլորտում ակտիվորեն համագործակցում էր մաս արևմտյան պետությունների հետ՝ լայնորեն կիրառելով արևմտյան փորձն ու տեխնոլոգիաները: Մյուս կողմից՝ պետական սեկտորի ամրապնդման և գերիշխող դիրքերի պահպանման միջոցով նյութականացվեց մաս քառասական ռազմավարության մեջ արմատավորված սոցիալիստա-

²⁷⁶ ۱۹۸۳/۶/۱۸، المجلة، لندن

կան գաղափարը, սակայն միաժամանակ պետական սեկտորը այն հիմքն էր, որի շնորհիվ անբազմաթիվ ու ծաղկում էր վարչադարակյան բուրժուազիան:

Չնայած ուղղիչ շարժումից ի վեր մասնավոր ներդրումների խթանումն անը միտված պետության միջոցառումներին՝ 1960-ական թթ. կեսերի և վերջի մասնայական ազգայնացման քաղաքականությունն ու միջոցառումների հիշողությունը դեռ բարձր էին ժողովրդի մեջ, և սկզբնական շրջանում գործարարները տարակուսում էին գործունեություն ծավալել այնպիսի ծրագրերի ուղղությամբ, որոնք ենթադրում էին միջոցների երկարաժամկետ ծրագրման անհրաժեշտություն, քանի որ վարչակարգը նրանց աչքում մնում էր անկանխատեսելի: Դրան գումարած 1973 թ. պատերազմական գործողությունների մախապատրաստությունը երկրում, ինչը չէր կարող իր որոշակի բացասական ազդեցությունը չունենալ տնտեսության զարգացման վրա:

Թեև ուղղիչ շարժման սկզբից պետությունն ընդունեց մի շարք միջոցառումներ տնտեսությունն ազատականացնելու, մասնավոր ձեռներեցությունը խթանելու և երկրում արտասահմանյան կապիտալ ներգրավելու ուղղությամբ, այդուհանդերձ սոցիալական արդարության վերաբերյալ բացասական գաղափարախոսությունը և ԱՎՄԿ-ի ցավովածությունը իշխանության սոցիալական հիմք հանդիսացող մանր ու միջին ծառայողների և աշխատականների շահերն արտահայտող սոցիալ-տնտեսական ուղղությանը, մնում էր հիմնականում անշեղելի:

Վերոնշյալի հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է արձանագրել, որ 1970 թ. նոյեմբերին ուղղիչ շարժման սկզբնավորումամբ Հաֆեզ ալ Ասադը վերանայեց երկրի սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները: 1970-ական թթ. ուղղիչ շարժման նոր տնտեսական քաղաքականության, մասնավորապես տնտեսության ազատականացման և ժողովրդի շրջանում իշխանության նկատմամբ վստահության մթնոլորտի ստեղծման շնորհիվ Սիրիայում, համեմատած նախորդ ժախքաատական վարչակարգի ժամանակաշրջանի հետ, էականորեն բարելավվեց երկրի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը, սակայն չլուծվեց երկրի առջև կանգնած բոլոր խնդիրները, որոնք արտահայտվեցին 1970-ական թթ. վերջի և 1980-ականների սկզբների դժվարություններով: Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում Սիրիայի տնտեսական զարգացմանն ուղղակիորեն նպաստեց Հաֆեզ ալ Ա-

սաղի արտաքին տնտեսական հավասարակշռված քաղաքականությունը, սակայն գոյություն ունին մեկ որոշ արտաքին բարենպաստ գործոններ, որոնցից կարելի է նշել, օրինակ, արարական պետությունների և ԽՍՀՄ-ի կողմից Սիրիային հասկացվող բազմաթույթ օգնությունը և 1970-ական թթ. սկզբներից մավրի համաշխարհային գների բազմապատիկ աճը:

Ուղղիչ շարժումը կարևոր և շրջադարձային կետ էր ոչ միայն ժամանակակից Սիրիայի քաղաքական պատմության, այլև քառասական իշխանության սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության և ընդհանրապես երկրի հետագա զարգացման մեջ: Ինչպես արտաքին քաղաքականության, այնպես էլ տնտեսության ոլորտում նոր դեկավարությունը սկսեց փոխլուցանող և հավասարակշռված քաղաքականություն վարել ու բնականոն տնտեսական հարաբերություններ հաստատել և՛ արարական միապետական վարչակարգերի, և՛ սոցիալիստական ճամբարի երկրների, և՛ արևմտյան պետությունների հետ: Անշուշտ, այս ամենը բարձրացրեց պետության վարկն ու հեղինակությունը միջազգային ասպարեզում: Ասաղի իշխանավարության հատկապես սկզբնական շրջանում տնտեսության զարգացմանը չափազանց մեծ ուշադրություն էր դարձվում, քանի որ այն դիտարկվում էր որպես պետականության ամրապնդման գործոն: Մա շատ կարևոր մասնապայման էր՝ հաշվի առնելով արտաքին գործոններն ու ընդհանրապես տարածաշրջանային իրադրությունը և մասնավորապես Իսրայելից թլտղ վտանգը:

3.2. Ներքաղաքական շարվածությունը Սիրիայում և «Մուսուլման եղբայրներ» կազմակերպության հակապետական գործունեությունը որպես սպառնալիք ուղղիչ շարժմանը

Ինչպես նշվեց, 1970-ական թթ. վերջերից բավականին սրվել էր Սիրիայի ներքաղաքական իրադրությունը, և ծանր վիճակում էր հայտնվել երկրի տնտեսությունը: Սիրիան տառապում էր համատարած կոռուպցիայից և կաշառակերությունից: 1977 թ. օգոստոսին Սիրիայի մախազաի հրամանագրով տեղի ունեցավ էր պետական հանձնաժողով, որը հետաքննելու էր պաշտոնական դիրքի չարաշահումները, կաշառակերության դեպքերը,

միջոցների անօրինական վատնումն ու ապօրինի ձեռքբերումները³⁷⁷: Հանձնաժողովին հատկացված էին լայն լիազորություններ: Ըստ «աս-Սաուրա» քերթի՝ այս բայը ուղղված էր կոռուպցիայի, կաշառակերության և այլ բացասական երևույթների դեմ, որոնք արգելակում էին երկրի հետագա զարգացումը: Առաջարկվում էր հետաքննությունը սկսել մասնավորապես այն պաշտոնատար անձանցից, որոնց անասկան օրինական նկատուղ կազմում էր միջինը 1000 ս.լ. սակայն որոնք ունեին մի քանի առանձնատներ, ավտոմեքենաներ, մեծ հողատարածքներ և այլն: Հանձնաժողովը դեկավարում էր ԱՎՍԿ երկրամասային դեկավարության անդամ Ահմեդ Դիաբը³⁷⁸, սակայն հարկ է փաստել, որ հակակոռուպցիոն միջոցառումների ընթացքում դատապարտվում և պատժվում էին միայն որոշ գործարարներ և ոչ քարծրաստիճան պաշտոնյաներ, ինչն առաջացրեց երկրի գործարար շրջանակների դժգոհությունը³⁷⁹: Կառավարությունը մի շարք միջոցառումներ էր ձեռնարկում՝ սոցիալական լարվածությունը մեղ-մելու նպատակով, փորձում էր հատակ և անփոփոխ գներ սահմանել բոլոր ապրանքների համար: Միջիայում մոտենում էին խորհրդարանական և մախսազահական ընտրությունները, և ժողովրդի համակրանքը շահելու նպատակով Ասադն իրականացրեց մի շարք պոպուլիստական քայլեր: 1977 թ. հուլիսին հրամանագիր ստորագրվեց բոլոր մախարարություններին և զերատեսչություններին առջևիբր բնակչության բողոքների ընդունման հանձնաժողովների ստեղծման վերաբերյալ, ինչպես նաև բուլլաներին և տրակցիոններին հրամանատարությունները չէր նվազում, ինչը մասնավորապես արտահայտվեց նրանով, որ 1977 թ. Ժողովրդական ժողովի ընտրություններին մասնակցեց ընտրելու իրավունք ունեցողների չնչին տոկոսը: Սոցիալական հետագա լարվածությունից խուսափելու նպատակով 1978

³⁷⁷ Nikolas Van Dam, *The Struggle for Power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in Politics 1961-78*, New-York, 1979, p. 93.

³⁷⁸ الثورة، دمشق، ١٩٧٧/٨/٢٢.

³⁷⁹ Raymond A. Hinnebusch, *The Islamic movement in Syria. Sectarian conflict and Urban Rebellion in an Authoritarian-Populist regime, Islamic Resurgence in The Arab World*, edited Ali F. Hillal Dessouki, New York, 1982, p. 163.

ք. հունվարին բարձրացվեցին աշխատավարձերը պետական հաստատություններում և բանակում:

Չնայած տնտեսական դժվարություններին՝ հարկ է փաստել, որ Ասադի վարչակարգն արդեն ձեռք էր բերել անասասնելիության հասկանիչներ: Նա համատարած հսկողություն էր սահմանել Բաաս կուսակցության, տարրեր ուժային կառույցների և հետախուզական ծառայությունների վրա: Այդուհանդերձ, երկրի տնտեսական և հասարակական-քաղաքական ոլորտներում Ասադի ձեռնարկած քայլերը որոշ չափով մեղմեցին լարված իրադրությունը: Հակակոռուպցիոն հանձնաժողովն իր հերթին առավել ակտիվացրեց և մպատակային դարձրեց իր գործունեությունը, որը տվեց որոշակի դրական արդյունքներ, քանի որ արդեն 1978 թ. վիճակագրական տվյալներով արևմտյան պետությունների կողմից Սիրիայում կատարվել էր մոտ 70 մլն դոլարի ներդրում³⁶⁰: 1978 թ. փետրվարին Հաֆեզ ալ Ասադը երկրորդ անգամ յոթնամյա ժամկետով վերընտրվեց ՄԱՀ նախագահ:

1970-ական թթ. վերջերից Սիրիայում կրկին ակտիվացել էին կրոնական-ժայրահեղական կազմակերպությունները, մասնավորապես «Մուսուլման նորայրները»³⁶¹, որոնց զինված պայքարը ներկում կառավարող բաասական վարչակարգի դեմ լուրջ փորձություն դարձավ սիրիական ղեկավարության, նախագահ Հաֆեզ ալ Ասադի և ուղղիչ շարժման համար: «Նորայրները» սուննի մահմեդականներ էին և առանձնահատուկ հակակրանք ունեին Ասադի, Բաաս կուսակցության երևելի գործիչների, բարձրատիժման զինվորականների նկատմամբ, որոնք, գերակշռաբար լինելով արավիական համայնքի ներկայացուցիչներ, կազմակերպության հետևորդների կողմից համարվում էին ոչ մահմեդականներ, հերետիկոսներ և ցածր խավի ներկայացուցիչներ³⁶²: Նրանք գտնում էին, որ ալա-

³⁶⁰ С. Л. Стоклянский, Л. А. Фридман, П. Ф. Андрухович, Экономические структуры Арабских стран: экономико-статистический анализ, Москва, 1985, с. 98.

³⁶¹ «Մուսուլման նորայրներ» կազմակերպությունը իրենադրվել էր 1928 թ. Եգիպտոսում շեյխ Հասան ալ Բաննաի կողմից:

³⁶² Ս. Մամուկյան, Իսլամական սրժանակամությունը Սիրիայում: Մուսուլման և ակտիվացման պատճառները, Մերձավոր Արևելք. Պատմություն, քաղաքականություն, մշակույթ, նույնամեջի ժողովածու, Երևան, 2002, էջ 117:

վիակն փորձամասնությունը զավթել է իշխանությունը և իշխում է սուննիական մեծամասնության վրա, չնայած այն փաստին, որ օրինակ 1963–1978 թթ. ընթացքում կուսակցության ամբողջ երկրամասային ղեկավարությունում սուննիները զբաղեցնում էին պատասխանատու պաշտոնների 58,2 տոկոսը, ալավիները՝ 20 տոկոսը, դրուզները՝ 10,6 տոկոսը, քրիստոնյաները՝ 4,7 տոկոսը³⁸³:

Միբիայում մուսուլման եղբայրների հիմնական քաղաքական նպատակն Ասադի վարչակարգի տապալումն էր և իսլամական պետության ստեղծումը: Մուսուլման եղբայրներին օժանդակում էր Մատրյան Արաբիան, որը միշտ փորձում էր տարածաշրջանում հանդես գալ որպես իսլամի պաշտպան և իրեն հաստատել իսլամի դրոշակակրի դերում: Ամերիկյան «The Wall Street Journal» պարբերականը, մեղադրելով Մատրյան Արաբիային մուսուլման եղբայրներին հովանավորելու մեջ, մասնավորապես գրում էր, որ իսլամական ծայրահեղականներին միջոցներ հատկացնելուց հետո նրանք արդեն չեն կարող վերահսկել՝ այդ միջոցները ծախսվում են մզկիթներ և կրոնական-կրթական հաստատություններ կառուցելու, բն բռնարարքներ կազմակերպելու համար³⁸⁴: Մուսուլման եղբայրները հույս ունենին, օգտվելով նրկրում տիրող սոցիալ-տնտեսական լարվածությունից, իսլամական շարժումը վերափոխել առավել ընդհանուր՝ ժողովուրդ-իշխանություն հակամարտության՝ կրոնական զգացմունքներ ունեցող ազգաբնակչությանը հակադրելով հասարակության լայն շերտերի անունից հանդես եկող Բասս կուսակցությանը: Նրանք դեմ էին արտահայտվում 1970 թ-ից ի վեր երկրում ստեղծված բոլոր պետական և հասարակական-քաղաքական ինստիտուտներին, իսկ տնտեսության ոլորտում արսահանջում էին գրեթե բոլոր բարեփոխումների վերացում, ուղղիչ շարժման քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական հիմնական ուղղությունների վերանայում՝ չնայած այն հանգամանքին, որ իսլամական ընդդիմությունը Միբիայում բավական ակտիվ էր մաս 1960-ական թթ. երկրորդ կեսին և պայքարում էր ձախբասատականների քաղաքականության դեմ: Թեև նա-

³⁸³ Nikolas Van Dam, *The Struggle for Power in Syria*, p. 126–129.

³⁸⁴ «The Wall Street Journal», 12.02.1980

խորդ իշխանության քաղաքական ուղեգծի համեմատությանը Ասադի օրոք բոլոր ոլորտներում ազատականացմանն ուղղված քայլերն ակնհայտ էին, մուսուլման եղբայրները գտնում էին, որ իրականացված բարեփոխումները հակասում են իսլամի ավանդույթներին: Ասադի իշխանության սկզբնական շրջանում համեմատաբար ազատ քաղաքական մթնոլորտը հիմք չէր ստեղծում ծայրահեղականների կույրների համար, իսկ քառասական գաղափարախոսությունն իր հերթին հսկայական ուշադրություն էր կենտրոնացնում առաքական ազգայնականության խնդրին: Ուղղիչ շարժման հռչակումից անմիջապես հետո դեկավարությունն անեն կերպ ձգտում էր իր կողմը գրավել կրոնական գործիչներին՝ քողարկելով աշխարհականացման գործընթացները երկրում: Դեկավարությունը միշտ ընդգծում էր, որ քառասական գաղափարախոսությունը սկիզբ է առել՝ հենվելով իսլամի և մահմեդական ավանդույթների վրա: Իշխանության գալուց ի վեր Ասադը ջանք չէր խնայում ծայրահեղ մահմեդականների կրքերի հանդարտեցնելու ուղղությամբ: 1971 թ. նա նորամուծություն կատարեց մախազահի ավանդական եղման խոսքում, որը սկսվում էր. «Ես երկվում եմ ալլահով» արտահայտությամբ³⁶⁵: Բացի այդ, Ասադը ռեֆտազմացություն³⁶⁶ կատարեց Մեքքա³⁶⁷: Նույնիսկ արևմտյան մամուլի հաղորդագրությունների համաձայն՝ 1976–1979 թթ. Սիրիայում կառուցվել էր ավելի շատ մզկիթ, քան մախորդ 30 տարիների ընթացքում³⁶⁸: Նշվում էր, որ հենց Բաասի կառավարման շրջանում երկրում ստեղծվեց մզկիթների խորհուրդ՝ 1975 թ. Մեքքայում ընդունված որոշման համապատասխան³⁶⁹: Այդուհանդերձ, մեր կարծիքով՝ մուսուլման–ծայրահեղականների ամհաշտ կեցվածքը վարչակարգի մկատմամբ ստավել խորացավ հատկապես 1976 թ-ից, ի թիվս մի շարք հանգամանքների մաս այն սրստնառով, որ Լիբա-

³⁶⁵ Э. Пир-Буагоса, Некоторые особенности религиозной оппозиции в Сирии в 70–80-ые годы, Специальный бюллетень No 4 (261), М., 1989, ДСП, с. 58.

³⁶⁶ Յանգազած մահմեդական իր կրոնում գրեթե մեկ անգամ պարտադր է ռեֆտազմացություն կատարել իսլամի սրբավայր Սաուդյան Արաբիայի Մեքքա քաղաքը: ³⁶⁷ Moshe Ma'oz, Assad. The Sphinx of Damascus, p. 151.

³⁶⁸ Mortimer E. Faith and Power, The Politics of Islam, N. Y., 1982, p. 264, ըստ Э. Пир-Буагоса, Некоторые особенности религиозной оппозиции в Сирии в 70–80-ые годы, с. 87.

³⁶⁹ Նույն տեղում:

մանի քաղաքացիական պատերազմի ընթացքում, կապված մի շարք խնդիրների հետ, Ասադը որոշակի փուլում աջակցեց մարոնի քրիստոնյաներին պաղեստինցի ծայրահեղ մահմեդականների դեմ պայքարում:

70-ական թթ. վերջին Սիրիայում խռովարարների բազմաթիվ տնտեսական և քաղաքական պահանջներից առանձնահատուկ էր հետևյալը. ընտանիքի պետության մախազահ նորընտիր պառլամենտի, այսինքն՝ ժողովրդական ժողովի միջոցով, այլ ոչ թե համընդհանուր հանրաքվեով, սակայն առ ոչ թե նպատակ էր հետապնդում երկրում սահմանափակել առկա որոշակի ազատությունները և վերացնել մախազահի ինստիտուտը, այլ ընդհանրապես՝ փոքրացնել իշխանության հնարավորությունները մախազահի ընտրության հանրաքվեի արդյունքները կեղծելու համար: Ընդդիմության կարծիքով, չնայած երկրում մի շարք ժողովրդավարական ինստիտուտների (պառլամենտ, ԱԱԸ, տեղական խորհուրդներ և այլն) առկայությանը՝ իրական իշխանությունը գտնվում էր Ասադի և նրա մեղ շրջապատի՝ զինվորական և անվտանգության ուժերի ներկայացուցիչների ձեռքում: Այս տեսակետը կիսում էին նաև իշխանությունից դժգոհ աշխարհիկ ընդդիմության տարրերը³⁹⁹:

1970-ականների վերջին տնտեսության պետական հատվածի հետ կապ չունեցող մամր արդյունաբերողներին և առևտրականներին իշխանությունը հնարավորություն տվեց առավել էական դեր խաղալու երկրի տնտեսական կյանքում, որի արդյունքում պետությունը որոշակիորեն կորցրեց մախսկին շրջանի հսկողությունը ֆինանսական գործարքների և փոքրածավալ կապիտալ ներդրումների վրա: Այդ փոփոխությունները հասկանալի են մկատելի էին կենտրոնական և հյուսիսային շրջանների մեծ քաղաքներում, որտեղ խոշոր առևտրականները, էլիմնականում՝ սուննի մահմեդական, մեծք քերեցին զգալի տնտեսական ինքնավարություն կենտրոնական իշխանություններից: Ստեղծված իրադրությունից որոշ չափով օգտվեցին նաև մուսուլման-եղբայրները Սիրիայում ծավալած

³⁹⁹ Չ. Փիր-Բուդադո, Некоторые особенности религиозной оппозиции в Сирии в 70-80-е годы, Специальный бюллетень, с. 56.

իրենց ահաբեկչական գործունեության ընթացքում՝ ստանալով քազմաբնույթ աջակցություն մասն առնմի առևտրականների կողմից:

Մուսուլման եղբայրներն իրենց նպատակներին հասնելու հիմնական միջոցն ընտրել էին քաղաքացիական անհնազանդությունն ու ահաբեկչությունը: Նրանք սկսեցին երևելի հասարակական-քաղաքական գործիչների սպանություններից, որոնցից էին հայտնի գիտնական-խրավարան, Դամասկոսի համալսարանի ռեկտոր Մուհամմադ Ֆադլը, որը մասն Ասաղի խորհրդականն էր, սիրիա-խորհրդային բարեկամության ընկերության նախագահ Իրահիմ Նասանն և մի շարք այլալի սպաներ: Բացի այդ, հետախույզ սպանողներն էին հնչում պետական բարձրաստիճան պաշտոնյաների հասցեին, ուղարկվում էին անամոն մամակներ, դաշոցներում, պետական հաստատություններում, բնակելի շենքերում տեղի էին ունենում պայթյուններ և բռնկվում հրդեհներ: Ժողովրդի շրջանում քաժանվում էին թուփերից և մուսուլման-եղբայրների առաջնորդների ճատերի ձայնագրություններ³⁹¹: Անշուշտ, այս ամենն անհնար էր իրականացնել առանց դրսից ֆինանսական լուրջ միջոցներ ստանալու: Նկատի ունենալով այդ հանգամանքը՝ կառավարությունը ձեռնարկեց մի շարք միջոցառումներ. վերացվեց սև շուկան, ստեղծվեց համարժեք պետական տարադրամային շուկա՝ տարադրամի փոխարժեքի կարգավորման նպատակներով: Կառավարությունն անրապնդում էր պետական հատվածի մասնակցությունը նրկրի տնտեսությունում, քանի որ մուսուլման-եղբայրները հենվում էին հիմնականում մասնավոր սեփականատերերի աջակցության վրա: Այդուհանդերձ, ըստ վիճակագրության, Սիրիայում 1976-1982 թթ. մասնավոր կապիտալի ներդրումները տնտեսության մեջ կազմում էին ազգային տնտեսությունում ներդրումների ամբողջ ծավալի ավելի քան 21 տոկոսը: Սա տնտեսության մեջ մասնավոր հաստի մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշն էր այսպես կոչված սոցիալիստական ուղղվածություն ունեցող արաբական երկրներում³⁹²: Ինչպես նշվեց, երկրում

³⁹¹ П. А. Сараджян. Активизация деятельности организации "Братья-мусульмане" в Сирии в 1979-1982 гг., Ислам в политической жизни стран современного Ближнего и Среднего Востока. Ереван, 1986, с. 156.

³⁹² Арабский мир. Три десятилетия независимого развития. Москва, 1990, с. 166.

ստեղծվել էին ազատ առևտրի գոտիներ, որտեղ մասնավոր հատվածին, այդ թվում՝ օտար ընկերություններին, բաղաարված էր գործողությունների ազատություն: Այդ գոտիներում երաշխավորվում էր մասնավոր կապիտալի անձեռնմխելիությունը, սիրիական ձեռներեցներից բաղաարված էր գործարքներ կնքել օտար ընկերությունների հետ: Այս ամենը հավանաբար հնարավորություններ ստեղծեց մուսուլման-եղբայրների և նրանց համախոհների ֆինանսական դիրքերն ամրապնդելու համար:

Մահմեդական ծայրահեղականների ահաբեկչությունը աստիճանաբար մեծ մասշտաբներ էր ընդունում, որոնց ամենաահավոր և դաժան շարժազորությունը 1979 թ. հունիսի 16-ին Հալեպի ռազմական ուսումնարանի ավելի քան 83 ալավի կուրսանտների սպանությունն էր: Օգոստոսին Եգիպտոսում մուսուլման եղբայրների պարբերական «աղ-Դա՛վան» խոստովանեց, որ ահաբեկչությունը կազմակերպված էր նրանց կողմից և ուղղված էր ալավիական համայնքի գերիշխանության դեմ³⁹³: 1979 թ. օգոստոսին տեղի ունեցավ կազմակերպված արյունահեղություն Լաբաքիայում, որտեղ կենտրոնացված են ալավի համայնքի ներկայացուցիչների մեծ մասը: Երկու օր տևած բախումների ընթացքում զոհվեցին և վիրաբերվեցին բազմաթիվ մարդիկ, զոհվածների թվում էր նաև ալավի հայտնի վերջին թագավոր Գուրբան Մարեմը, որի թաղման արարողությունը վերածվեց համաժողովրդական բողոքի ցույցի ընդդեմ մուսուլման-եղբայրների գործունեության³⁹⁴: Ասադի համար այս անբարեմայաստ և վտանգավոր պայմաններում, երբ Իսրայելն ու արևմտյան պետությունները, մասնավորապես ԱՄՆ-ը, ինչպես նաև որոշ արաբական երկրներ մեղադրում էին Սի-րիային «փալանի դեմ պայքարելու և ժողովրդական բողոքի ելույթները ճնշելու համար», նրան բաղաբարական և տնտեսական անբերազանաատելի օժանդակություն ցույց տվեց Իրանի Իսլամական Հանրապետության ատաղնորդ Ալաբոլլահ Խոմեյնին³⁹⁵: Ինչպես հայտնի է, Իրանում տեղի

³⁹³ «The New York Times», 23, 26, 29. 06. 1979, բաղ. Յ. Իր-Բուլաթով, Некоторые особенности религиозной оппозиции в Сирии в 70-80-ые годы, с. 59.

³⁹⁴ Մ. Ա. Տարաշև, նշվ. աշխ., էջ 156:

³⁹⁵ Տե՛ս Գ. Կարթրեջյան, Սիրիա և Իրան. թագավարական գործընկերության ճակատագրը 1979-1980 թթ., Հարսը Երևանից, թիվ 6 (60) հունիս, 2003, էջ 58:

ունեցած հեղափոխությունից հետո մուսուլման-եղբայրները դիմել էին Իրանի իմամին՝ Ասադի վարչակարգի դեմ պայքարում իրենց օժանդակություն ցուցաբերելու խնդրանքով, սակայն մերժում էին ստացել³⁹⁶։ Իրանը պաշտպանեց նաև սիրիական զորքերի ներկայությունը և Սիրիայի քաղաքականությունը Լիբանանում, իսկ փոխարենը, երբ 1980 թ-ից սկսվեց իրանա-իրաքյան պատերազմը, ինչպես հայտնի է, Սիրիան աջակցում էր Իրանին։ Բացի այդ՝ Իսրայելին դիմակայելու պատրվակով Սիրիան Իրանից սկսեց ստանալ նաև տնտեսական օգնություն, որը շարունակվում է մինչ օրս։

Կրոնական ծայրահեղականների և ահաբեկիչների դեմ պայքարում Ասադին անհրաժեշտ էր քաղաքական աջակցություն տրամալ նաև խորհրդային Միությունից, և այդ կապակցությամբ 1979 թ. հոկտեմբերին տեղի ունեցավ նրա այցելությունը ԽՍՀՄ³⁹⁷։

1979 թ. դեկտեմբերի 22-ից 1980 թ. հունվարի 6-ը տեղի ունեցավ Բաաս կուսակցության 7-րդ երկրամասային համագումարը, որը մասնակիցների քանակով կուսակցության պատմության մեջ ամենամեծ համագումարն էր։ Նրա աշխատանքին մասնակցում էին պատվիրակներ ԱՄՆ-ի բոլոր կուսակցություններից և կազմակերպություններից³⁹⁸։ Համագումարի ընթացքում առաջին անգամ նկատելի էր խիստ ինքնաքննադատական մրնջորտը, որը նշանակում էր, որ երկրի ղեկավարությունն ընդունում էր ներքաղաքական և սոցիալ-տնտեսական ոլորտում որոշ քերացումների ու քացթողումների փաստը։ Համագումարը մասնավորապես ընդունեց հետևյալ որոշումները. «Ակտիվացնել պայքարն անվտանգության ապահովման ուղղությամբ՝ մուսուլման-եղբայրների հրոսակախմբերը չեզոքացնելու և ինչպես հասարակությունում, այնպես էլ պետական կառույցներում

³⁹⁶ Н. Ч. Ахундова, Об организации "Исламский фронт" в Сирии, в кн. Проблемы современной советской арабоистии: современные политические и социально-экономические проблемы Арабских стран, Ереван, 1988, с. 85.

³⁹⁷ Մտակառնից վերադառնալիս Սիրիայի մայրաքաղաքը հոկտեմբերի 17-ին կանգ առավ Երևանում, որը նրա մնակ այցելությունն էր Հայաստան։ Երևանում Հաֆեզ ալ Ասադը արժանացավ ջերմ ընդունելության։

³⁹⁸ نضال حزب البعث العربي الاشتراكي ١٩٤٢-١٩٧٥، ص ١٨٢.

երանց էինքնընդունելու համար»³⁹⁹, «Արամայել կրոնական դաս-
տիարակության սկզբունքները ուսումնական ամբողջ գործընթացի շրջա-
նում», «Նրկրում մզկիթների կառուցման, դրանց վերականգնման, ծառա-
յությունների և սպասարկման իրավասությունն ու պատասխանատվությու-
նը վերապահել միմյալ կրոնական ունեցվածքի և կրոնական գործերով
զբաղվող առկաֆի նախարարությանը»⁴⁰⁰: Համագումարը շեշտում էր նաև
կուսակցությունում և պետության մեջ դեմոկրատական մթնոլորտի տարած-
ման, ինչպես նաև դեկալար անձանց կողմից կենցաղում համառ ապրելա-
կերպի անհրաժեշտության մասին⁴⁰¹, որը նշանակում էր անձնական ունեց-
վածքի սահմանափակումներ: Քննարկելով երկրի սոցիալ-տնտեսական ի-
րավիճակը և ընդունելով բացասական երևույթների գոյությունը երկրում՝
համագումարն ընթացում էր «չլռել սխալների մասին և չբացքնել թերու-
յուններն ու բացթողումները» կարգախոսով⁴⁰²: Համագումարը կոչ արեց
հետևել 1977 թ. Ժողովրդական ժողովում Ասադի արտասանած ճառին, որ-
տեղ մասնավորապես ասվում էր. «Չեմ ցանկանում, որպեսզի որևիցե մեկը
լի սխալի կապակցությամբ և ոչ էլ բացքնի թերություններն ու բացթողում-
ները, քանի որ այն բերելու է դրանց աճին... Սխալի բացահայտումը նրա
սրբագրման առաջին քայլն է և այլն...»⁴⁰³: Համագումարում ընդունվեցին մի
շարք որոշումներ՝ իշխանական մարմիններում տեղ գտած չարաշահումնե-
րի և կոռուպցիայի դեմ սլայքարելու համար: Մյաժամանակ Բաասի դեկա-
լարությունը, չնայած հանրապետությունում տիրող սլայքյունավտանգ ի-
րավիճակին, կրկին հաստատեց իր սոցիալ-տնտեսական քաղաքական-
ության ընդհանուր ուղղվածությունը՝ անհրաժեշտ համարելով արդյունա-

³⁹⁹ Բաաս կուսակցության 7-րդ երկրամասային համագումարի որոշումները,

المؤتمرات القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي في القطر العربي السوري، ص. 92.

⁴⁰⁰ Բաաս կուսակցության 7-րդ երկրամասային համագումարի որոշումները,

المؤتمرات القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي في القطر العربي السوري، ص. 93.

⁴⁰¹ Լույս տեսքում:

⁴⁰² Բեթ, Դմաշ 1979/12/23.

⁴⁰³ Բեթ, Դմաշ 1979/12/23.

քերտրությունում և գյուղատնտեսության մեջ մասնավոր հատվածի հետագա խրախուսումը, քանի որ, նրա կարծիքով, այն անհրաժեշտ գործոն է նրկրի հաջող տնտեսական զարգացման համար⁴⁰⁴:

Մուսուլման եղբայրներին ֆինանսական աջություններից զրկելու և ժողովրդին նրանց քարոզչության գայթակղությունից ու ազդեցությունից զերծ պահելու համար կառավարությունն իրականացրեց մի շարք միջոցառումներ. վերականգնվեցին նախկինում գոյություն ունեցող որոշ սահմանափակումներ արտաքին առևտրի ոլորտում, սահմանվեց տարադրամային խիստ հսկողություն, պետական ընկերություններին արգելվեց օգտվել մասնավոր միջնորդների և տարրեր անհատների ծառայություններից, որոշ չափով իջեցվեցին հողի սեփականության չափերը, էականորեն (մինչև 50 տոկոս) բարձրացվեց աշխատավարձը պետական և ուսումնական հաստատություններում ու հատկապես քանակում⁴⁰⁵:

Հաշվի առնելով աճող ներդրադարձական չարվածությունը՝ մախազահ Հաֆեզ ալ Ասադը նպատակահարմար գտավ 1963 թ. մարտի 8-ի քառասունհինգ հափտության 17 ամյակին նվիրված թագնամարդ հանրահավաքի ժամանակ ելույթով դիմել ժողովրդին: Նրա ելքածանյա ճառը մեծ ազդեցություն քոչեց սիրիացիների վրա: Ասադը խոստովանեց, որ «ավելի քան 30 տարի օրինակելի աղորթ է ասածուն, սակայն մուսուլման եղբայրներն իրեն չեն ընդունել որպես ուղղամտավատ մահմեդական և միևնույն ժամանակ ոչինչ չեն ասում ալ-Ալլահ»⁴⁰⁶ նզկիրում իրապելյան զինվորների ավիաների պաշտպանության ներքո աղորթ Սադաթի «կրոնասիրության» մասին: Հոնտորական հարցադրում անելով, թե ինչ է պակասում իր հավատըրը հաստատելու համար, ասում էր. «...նրկի ինձ հարկավոր է զմալ էրտասաթեմ կամ բնութագրական երաշխավորագիր ստանալ վաշինգտոնից»⁴⁰⁷: Ասադը հայտարարում էր, որ 1979 թ. Ե-

⁴⁰⁴ Э. П. Пир-Будагова, Концепция "Арабского социализма" в идеологии Партии Арабского Социалистического Возрождения Сирии (ПАСВ), ж. кн. Проблемы современной советской арабистики I: современные политические и социально-экономические проблемы Арабских стран. Ереван, 1988, с. 64.

⁴⁰⁵ Осипов А. Сирия: утопление антиимпериалистического курса. Политика и экономика, Международной ежегодник, М., 1981, с. 254-255.

⁴⁰⁶ Երտասաթեմ գրեվոր մահմեդականների նշանակությանը երդորը սրբավայրը:

⁴⁰⁷ П. Сададхан. Զեղ. աշխ., էր 158:

գլխավորի և Իսրայելի միջև ստորագրված Քենդի-Ղևկոյի համաձայնագրի նկատմամբ անհանդերձողականության պատճառով Սիրիայի դեմ հրահրվող դավադրությունները նրան ծնկի չեն բերի, նրա խոսքերով՝ Սիրիայի խոշոր քաղաքներում ահաբեկչական գործողություններ իրականացնող մուսուլման-եզրայներն «օգտվում են Իսրայելի, Լիբանանում հաստատված որոշ ուժերի և հայտնի արաբական շրջանակների աջակցությունից»⁴⁰⁸:

Մուսուլման-եզրայներն իրենց ահաբեկչական գործունեությունը շարունակեցին նաև 1980 թ-ի ընթացքում: Նրանց հրատապ խնդիրներից մեկը ժողովրդական անհնազանդության մթնոլորտը նաև ճայրաքաղաք Դամաս-ժոս տեղափոխելն ու այնտեղ արմատավորելն էր: Այդտեղից, նրանք իրենց գործունեությունը ծավալել էին հիմնականում Սիրիայի կոմսոսային բանակազորաբաժնի խոշոր քաղաքներում՝ Հալեպում, Հոմսում, Համայում: Մասնավորապես Համայի տունն Բնակչության դժգոհությունը կապված էր այն հանգամանքի հետ, որ վերջին տարիներին կառավարությունը հետամնաց շրջաններից զգալի բվով ալալիներ վերաբնակեցրեց Համա մոհախազայի պատերաբեր հողերում⁴⁰⁹: 1980 թ. մարտի 1-ին «Ռոյալըները» պայթեցրին Հալեպի Սարաբաբաբ և ալ-Մոդինա շրջաններում մի քանի տաղավարներ⁴¹⁰: Նրանք սպառնում էին պայթեցնել այն առևտրի հաստատությունները, որոնք չեն փակվի և կշարունակեն աշխատել՝ սրանով փորձելով երկրում տեղծել տնտեսական ճգնաժամ և սննդամթերքի ու առաջին անհրաժեշտության ապրանքների արհեստական պակաս: Մարտի 4-ին եղևիեցին Հալեպի սիրիական ավիաընկերության գրասենյակը, արդարադատության պալատը, հսկայական ավիաընկերության մի շարք դպրոցներ, ավտոբուսներ և այլն: Իսլամ մադաբաբի երկամրանոցը, մի շարք դպրոցներ, ավտոբուսներ և այլն: Իսլամ մադաբաբի երկամրանոցը աշրեցին և քանդեցին Պաղեստինի դիմադրության շարժման բնակատեղը, ինչպես նաև պաղեստինյան և սիրիական ազգային դպրոցները: Ահաբեկչության ենթարկվող կառույցներն ընտրվում էին գլխակ-

⁴⁰⁸ 1980. / 3 / 12. أرائي العام . أنكرت .

⁴⁰⁹ Dwydèle Alasdair, The Assad Regime and its Troubles, MERIP Reports, 1982, No 10, p. 11
p. 2. Пир-Бухарова, Некоторые особенности религиозной оппозиции в Сирии в 70-80-ые годы, с. 61.

⁴¹⁰ 1980. / 3 / 24. أنكرت . بيروت .

ցարար, որոնք հիմնականում պետական հաստատություններ էին: Հարձակման ենթարկվեց նաև խորհրդային «Անրոֆիտո» գրասենյակը, իսկ հենց նրա հարևանությամբ գտնվող «Pan American» և «Air France» ավիացիոն ընկերությունների գրասենյակներն ընդհանրապես շտաբեցին⁴¹: Մուսուլման-եղբայրների քարոզարշավն ու ահաբեկչությունը տարածվեց նաև սիրիական քանակում խորհրդային ռազմական խորհրդատուների դեմ⁴²:

Չնայած այն իրողությանը, որ Միջին տառապում էր շարունակվող ահաբեկչությունից, իսկ ժողովուրդը գտնվում էր սարսափի մեջ, ԱՄՆ Կոնգրեսի ընդունած որոշման համաձայն՝ 1979 թ-ից Միջին դասվեց ահաբեկչությանն աջակցող երկրների շարքում⁴³: 1979 թ. ապրիլին Միացյալ Նահանգները Կոնգրեսի ներկայացուցիչների սպառտի որոշմամբ դադարեցրեց Միջին տնտեսական օգնության տրամադրումը: Այնուհետև Կոնգրեսը որոշեց 1979 թ. 90 մլն դոլարի փոխարեն Միջին հատկացնել ընդամենը 15 մլն. դոլար: Իսկ 1981 թ. այդ օգնությունը կրճատվեց և հասավ 5 մլն դոլարի: Այս կապակցությամբ Միջին արդյունաբերության նախարարը հայտարարեց. «Մենք խորհրդանշական էինք համարում նույնիսկ 90 մլն դոլար օգնությունը, իսկ 5 մլն գումարի օգնությունը պարզապես ցածրացնում է մեր արժանապատվությունը»⁴⁴:

1980 թ. հոկտեմբերին մուսուլման-եղբայրներն ու իսլամական տարբեր խմբավորումները միավորվեցին՝ ստեղծելով «Մուսուլմանական ճակատ»: Իրենց հերթին 1980 թ. զարմանը միավորվել էին նաև ընդդիմադիր աշխարհիկ կազմակերպությունները՝ ստեղծելով Ազգային դեմոկրատական ժողովը, սակայն մուսուլման-եղբայրների հետ համագործակցություն տեղի չունեցավ, քանի որ նրանց պայքարի նպատակների և միջոցների միջև գրեթե ընդհանրություն չկար:

Մուսուլման-եղբայրների գործողություններից տուժածներին պետության կողմից օժանդակություն հատկացնելու գործընթացին իրավա-

⁴¹ 1980/3/24. *الحرية*, بيروت.

⁴² Raymond A. Hinnebusch, *The Islamic Movement in Syria, Sectarian Conflict and Urban Rebellion in an Authoritarian-Populist Regime*, p. 163.

⁴³ Ռ. Կարասիտյան, *Ելի. աշխ.*, էջ 96:

⁴⁴ *Middle East Economic Digest*, 22.02.1980.

կան հինք տալու նպատակով 1980 թ. հունիսի 3-ին ընդունվեց բիլ 43 օրենքը, որի համապատասխան՝ նրանց դեմ պայքարի կամ ահաբեկչական գործունեության յուրաքանչյուր զոհ համարվում էր ազգային հերոս-նահատակ (չահիդ): Ջոհվածների ընտանիքներին սահմանվում էին հատուկ բոշակ, այլ արտոնություններ:

1980 թ. հունիսին մահափորձ կատարվեց Հաֆեզ ալ Ասադի դեմ, սպանվեց նրա քիկնապահներից մեկը, որից հետո նա ավելի անզիջում կեցվածք ընդունեց ահաբեկիչների նկատմամբ: 1980 թ. հուլիսի 7-ին Սիրիայի Ժողովրդական ժողովը հաստատեց բիլ 49 օրենքը, որի համաձայն՝ պատկանելությունը մուսուլման-եղբայրներ կազմակերպությանը պատժվում էր զնդակահարությամբ: Միաժամանակ օրենքը նախատեսում էր համաներում կազմակերպության այն անդամների համար, որոնք օրենքի ընդունման պահից մեկ ամսվա ընթացքում կամավոր կենտանան կազմակերպությունից⁴¹⁵: Հարկ է փաստել, որ այս օրենքները գործնականում ոչինչ չտվեցին, և ահաբեկչական գործողությունները երկրում շարունակվում էին: 1980 թ. դեկտեմբերին զինյալները գրոհեցին Ասադի եղբայր Ռիֆաաթ ալ Ասադի գրասենյակը Հալեպում, ինչպես նաև այլ կառավարական հաստատություններ՝ սպանելով զինվորներ և պետական պաշտոնյաներ⁴¹⁶:

Ստեղծված պայմաններում, ժողովրդին փաստելով, որ Սիրիայի իսլամական հոգևորականությունը ոչ մի առնչություն չունի իսլամական-ծայրահեղականների հետ, Սիրիայի գլխավոր մուֆտի Անմադ Կեֆտարոն նայտարարեց ուլեմների անվերապահ աջակցության մասին Ասադի դեկավարությանը⁴¹⁷, ի պատասխան դրան, մուսուլման-եղբայրները սկսեցին կրոնական գործիչների սպանությունները, Հալեպի մզկիթում սպանվեց ժողովրդականություն վայելող շեյխ Մուհամմեդ ալ-Շամհին, Դամասկոսում մահափորձ կատարվեց Սալեհ Ուկլիի դեմ: Ասադն իրավամբ նշում էր, որ իսլամական գործիչների սպանություններն ապացուցում են, որ մու-

⁴¹⁵ П. Сафархан, *Взл. аш.*, էջ 163:

⁴¹⁶ Le Matin (France), 26 December 1980, ըստ Moshe Ma'oz, *Assad. The Sphinx of Damascus*, p. 155.

⁴¹⁷ ١٩٨٠ / ٢ / ٢٢، أجمع، دمشق.

աւսման-եղբայրները սովորական ահաբեկիչներ և մարդասպաններ են, քանի որ իսլամական արժեքներով տողորված ուղղահավատ մահմեդականը ոչ մի հանգամանքում չի կարող սպանել, այն էլ՝ երևելի մահմեդական հոգևորական գործիչներին:

Տեսնելով, որ քաղաքական միջոցներով անհնար է երկրում կարգուկանոն հաստատել՝ Ասաղը դիմեց զինված ուժերի, հաստուկ նշանակության ջոկատների և պետական անվտանգության (մուխաբբարաթ) մարմինների միջամտությանը: Վերջիններս ամբողջ երկրով մեկ, նույնիսկ մզկիթներում, որտեղ խուզարկությունների ժամանակ գտնվում էր մեծ քանակությամբ զենք և զինամթերք, հայտնաբերում և վնասագերծում էին «մուսուլման եղբայրներ» կազմակերպության անդամներին և ահաբեկիչներին: 1980-1981 թթ. սիրիական իշխանությունները ձեռքակալեցին կազմակերպության մի շարք երևելի անդամների, որոնց բոլորն էին կազմակերպության Հալեպի ճյուղի ղեկավարության անդամներ Ահմեդ Սալեմը, Յուսեֆ Ուրեյդան, կազմակերպության շտաբի պետ Հաշիմ Ջուրբազը և այլք: Այս գործողությունների եետ մեկտեղ իշխանությունները, ցանկանալով զսպել արաբական երկրներում և ամբողջ մահմեդական աշխարհում իսլամ արմատականների կրքերը, տարբեր միջոցառումներ էին կազմակերպում Սիրիայում՝ ցուցադրելով, որ պետությունը դեմ չէ իսլամական ավանդույթներին և դոգմաներին, ինչպես փորձում էին ներկայացնել խողվարարները: Երկրի ղեկավարությունը սկսեց հաճախակի այցելել Դամասկոսի Օմայան մզկիթը կրոնական տոների ժամանակ, իր ելույթներում Ասաղը սկսեց հաճախակի օգտագործել Դուրանի տերմիններ և իսլամական ասույթներ: 1980 թ. Դամասկոսում անցկացվեց «Դուրան» ընթերցողների միջազգային մրցույթ-փառատոն, 1980 թ. հունիսին մամուլը ըայնորեն լուսաբանում էր Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպության գլխավոր քարտուղար Հաբիբ ալ Հատիի և Իսլամական աշխարհի լիգայի գլխավոր քարտուղար շեյխ Մուհամմադ Ալի ալ Հառաբանիի՝ Սիրիա կատարած այցելը: Իր ելույթում ալ Հառաբանին ընդգծեց, որ Սիրիան եղել և մնում է արաբականության և իսլամի ջատագով, ինչպես նաև հատուկ նշեց երկրի ղեկավարության և անձամբ Ասաղի ուշադրությունը կրոնի և

կրօնական դաստիարակության վերաբերյալ⁴¹⁸։ Մրանք քավականին հետևառն և մարտակառողոված քաղեր էին, որոնցով իշխանութունները փորձում էին ցույց տալ, որ մրանք չեն պայքարում ո՛չ իսլամի և ո՛չ էլ մրապկրունքների դեմ, այլ միայն վնասագերծում են ահաբեկիչներին և մարդասպաններին, որոնց գործունեությունն ուղղված է Սիրիայի պետականության և Ասադի իշխանության դեմ։

Այդուհանդերձ երկրում շարունակվում էին սպանություններն ու հակապետական գործողությունները։ 1981 թ. գարնանը մոլեռանդները հարձակվեցին Լատարիայի ալավիական գյուղերի վրա⁴¹⁹։ Ամենասարսափելի ահաբեկչությունը 1981 թ. նոյեմբերի 21-ին Դամասկոսում մի դպրոցի մոտ տեղի ունեցած պայթյունն էր, որի հետևանքով սպանվեց 150 մարդ։ Այդ շարագործության հետևանքները մանրամասն ցուցադրվեցին ազգային հեռուստատեսությամբ՝ մուսուլման եղբայրների նկատմամբ ժողովրդի կողմից դժգոհություն և հակակրանք առաջացնելու մատակերով⁴²⁰։ Սիրիայում տեղի ունեցած պայթյունավտանգ իրադրությունից օգտվում էր նաև Բարալեյը, որն ամրապնդում էր իր ներկայությունը Սիրիային պատկանող գոլանի բարձունքների վրա։

1982 թ. փետրվարի 2-ի լույս 3-ի գիշերը Համայուն «Մուսուլման եղբայրները» բարձրախոսների միջոցով կոչ արեցին քաղաքի քնակչությանը ապստամբության։ Փետրվարի 3-ին Համայուն բռնկվեց մասշտաբներով անմախտաղեպ խռովություն։ Կազմակերպության զինյալները դաժանաբար սպանեցին քաղաքի զրեթե ամբողջ վարչա-կուսակցական ղեկավարությանը, Բաաս կուսակցության անդամներին և մրանց ընտանիքներին, սպանվեց նաև Համայի նահանգապետը։ Թալանվեցին պետական հաստատություններն ու խանութները, ամբողջ քաղաքը փատտորեն գտնվում էր մուսուլման-եղբայրների ձեռքում։ Գնահատելով երկրում տեղի ունեցած իրավիճակը և համոզվելով, որ վտանգի տակ է ուղղիչ շարժ-

⁴¹⁸ «Սուրբ աջ շաիր», 1980, № 5, էջ 10 ըստ Յ. Ս. Սիր-Բուդադո, Կ. Բ. Գասան, *Ислам в идеологии Партии арабского социалистического возрождения, Ислам и проблемы национализма в странах Ближнего и Среднего Востока, сборник статей, Москва, 1986, с. 87.*

⁴¹⁹ *Mothe Ma'oz, Asad, The Sphinx of Damascus*, p. 155.

⁴²⁰ Յ. Սիր-Բուդադո, *Некоторые особенности религиозной обстановки в Сирии в 70-80-е годы*, с. 66.

ման շրջանում ձեռք բերված Սիրիայի քաղաքական կայունությունը, ուղղիչ շարժման սկզբնավորումից ի վեր ստեղծված ինստիտուտներն ու պետական կառավարման համակարգը, երկրի պետականությունն ու սահմանադրական կարգը, ինչպես նաև Սիրիայի անկախությունն ու տարածքային ամբողջականությունը, Ասադին ոչինչ չէր մնում անելու, քան դիմելու զինված ուժերի և հատուկ նշանակության ջոկատների օգնությամբ՝ օգտագործելով նաև հրետանի և զրահային տեխնիկա: Համա քաղաքում իրականացվեցին աննախադեպ միջոցառումներ՝ խոտվարարներին չեզոքացնելու նպատակով: Ջոկերի թվի վերաբերյալ տեղեկությունները բավական հակասական են և անհասկանալի, տարբեր տվյալներով 3-30 հազար⁴²¹: Հիներուշի կարծիքով՝ զոհերի թիվը 5 հազար էր⁴²², իսկ ըստ Ռ-արխիվովիչի՝ «սին քաղաքի զգալի մասը քանդվեց և սպանվեց մոտ 20 000 մարդ»⁴²³: Իշխանությունը ճնշեց ապստամբությունը թեև խիստ միջոցներով, սակայն իրականում այլընտրանք չունենալով: Հարկ է նշել, որ Ասադի գործողությունները որոշ չափով հիմնավորված էին նաև օրենսդրոեն՝ պետության սահմանադրությամբ, որի 11-րդ հոդվածը նշում էր, որ «ձիմված ուժերը և պաշտպանությանը կոչված մյուս կազմակերպությունները պատասխանատու են հայրենիքի անվտանգության, ինչպես նաև հեղափոխության նպատակների իրագործման համար»⁴²⁴, և կասկած չի հարուցում այն հանգամանքը, որ հեղափոխության նպատակներն ու ուղղիչ շարժման քաղաքականությունն ամբողջությամբ սպառնալիքի տակ էին: Կասկածից վեր է նաև այն հանգամանքը, որ իշխանության գալու դեպքում, կրոնական-ժայռահեղական տարրերը տարբեր միջոցներով հաշվեհարդար էին տեսնելու իշխանության բարձր օղակների, բանակի ու անվտանգության ծառայությունների վերնախափի ներկայացուցիչների, ինչ-

⁴²¹ «Newsweek», 13.05.1985.

⁴²² R. Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'athist Syria: Army, Party and Peasant*, 1990, p. 297.

⁴²³ Itamar Rabinovich, *Stability and Change in Syria*, Robert B. Sotloff (ed.) *The Politics of Change in The Middle East*, Wash., 1993, p. 14-16.

⁴²⁴ دستور الجمهورية العربية السورية، ص ١٢.

պես նաև Բաաս կոտակցության երևելի գործիչների ու գաղափարախոսների նկատմամբ:

Այդուհանդերձ, մեր կարծիքով, իշխանությունը նման քայլի չէր դիմի, եթե նախապես ազգաբնակչության շրջանում համապատասխան աշխատանք տարած չլիներ՝ խռովարարների իրական դեմքը բացահայտելու ուղղությամբ և չունենար բնակչության մեծամասնության աջակցությունը: Ամբողջ քանակը, մշակութային գործիչները, մտավորականությունը, Բաաս կոտակցության հազարավոր, այդ թվում՝ սուննի անդամները, ինչպես նաև երիտասարդությունը, որն արդեն դաստիարակվել էր Բաասի գաղափարախոսության ոգով, հավատարիմ էին Ասադին: Համոզվելով, որ իշխանությունը բավական ամուր է և անսասան, Համայի դեպքերից հետո մոտալուծան-եղբայրների շարքերը գնալով մոսրաբնում էին և ազատամարտությունը հետզհետե մարեց:

Ընչելով մոտալուծան-եղբայրների ապստամբությունը՝ իշխանությունները, փաստորեն, դրանով նախազգուշացրեցին հնարավոր մյուս ընդդիմադիր ուժերին իշխանությանն ուղղված ուռնձգություններից: Իսլամական ընդդիմությանը չեզոքացնելուց հետո վարչակարգն էլ ավելի ամրապնդվեց, քան նախկինում էր, այն պարզ պատճառով, որ նրանից կախված տարբեր ուժերն ու ԱԱԸ-ի անդամ կազմակերպություններն այդ ընթացքում ապացուցեցին իրենց հնազանդությունը և էլ ավելի համախմբվեցին իշխանության հետ:

***

Մոտալուծան-եղբայրների ելույթները ճնշելուց հետո իրադրությունը երկրում քեկ կայունացավ, սակայն 1980-ականների սկզբներից ի հայտ եկան սոցիալ-տնտեսական դժվարություններ և որոշ տարածայնություններ իշխանական վերնախավում:

1980-ականների կեսերից Սիրիայում տնտեսական ճգնաժամ էր տիրում: 1970-ական թթ. ուղղիչ շարժման հայեցակարգի ներքո տեղի ունեցած սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական բարեփոխումները զգալիորեն դանդաղեցին, հնգամյա պլանները սկսեցին ձևական քնույր կրել և ամ-

բողջովին չիրագործվել, և փաստորեն սկսվեց լճացման ժամանակա-
շրջան (Դաբուս ան-ուրբուղ ալ-իկրիսադիյ):

Սիրիայում սոցիալ-տնտեսական խնդիրների գլխավոր պատճառնե-
րից էին 1980-ական թթ. սկզբներից նավթի գնի կտրուկ նվազումը միջազ-
գային շուկայում և նավթարդյունահանող արաբական երկրների կողմից
Սիրիային հատկացվող ֆինանսական օգնության զգալի կրճատումը: Այն
էականորեն կրճատվեց նաև այն պատճառով, որ 1980 թ. սկսված և մինչև
1988 թ. տևած իրանա-իրաքյան պատերազմի ընթացքում Իրանից բխող
փտանգի անկայության պայմաններում Մոցի երկրները հսկայական ֆի-
նանսական միջոցներ էին տրամադրում Իրաքին⁴²⁵: Արտաքին օգնությու-
նը կարևորագույն դեր էր խաղում Սիրիայի տնտեսական զարգացման
ծրագրերի ֆինանսավորման գործում: Եթե 1980-1981 թթ. Սիրիային
հատկացվող ամբողջ անհատույց ֆինանսական օգնությունը կազմում էր
1,8 մլրդ դոլար, ապա, աստիճանաբար նվազելով, 1985 թ. այն արդեն
կազմում էր 780 մլն դոլար (ներառյալ իրանական նավթի անվճար առա-
քումները)⁴²⁶: Նշված ժամանակաընթացքում ընկան նաև բամբակի հա-
մաշխարհային գները, որը Սիրիայի արտահանման ամբողջ ծավալի մեջ
մեծ տոկոս էր կազմում:

Կարևորագույն սոցիալ-տնտեսական գործոն էր նաև արտասահմա-
նում, մասնավորապես նավթարդյունահանող արաբական երկրներում
աշխատող սիրիացիների ամենամյա դրամական փոխանցումները հայրե-
նիք, որոնք մույնպես զգալիորեն նվազեցին 1980-ական թթ. սկզբներից՝
կասկած այդ երկրներում գործարար ակտիվության անկման և Հա-
րավԱրևելյան Ասիայից ելած աշխատուժի և սիրիացիների միջև անկա-
մրցակցության պատճառով: Այդ փոխանցումները 0,5 մլրդ դոլարից իջան
0,3 մլրդ դոլարի⁴²⁷: Արդյունքում 1980-ականների կեսերին Սիրիան շատա-
ցավ ընդհանուր առմամբ սպասվելիք մոտ 5 մլրդ դոլարի չափով օգնու-

⁴²⁵ Huda Hawwa, *Linkages and Constraints of the Syrian Economy, State and Society in Syria and Lebanon*, edited by Yousef M. Choueiri, University of Exeter Press, 1993, p. 91.

⁴²⁶ ВПН ТАСС, 17.03.1987, № 53, с. 31.

⁴²⁷ Նույն տեղում:

յուն, որի միջոցով ծածկում էր ոչ միայն բյուզնի դեֆիցիտը, այլև մարում էր արտաքին պարտքերը:

1980-ական թթ. բնորոշ մյուս խնդիրը գոյություն ունեցող մի շարք ներքին և արտաքին քաղաքական պատճառներով բանակի, ամվտան-գուբյան ծառայությունների և սպառազինություններին ուղղվող հսկայական միջոցներն էին: Եթե 1970 թ. սիրիական բանակի թվաքանակը կազմում էր 80 հազ., ապա 1984 թ. այն կազմում էր 362 հազար, այսինքն՝ երկու անգամ ավել: Բնակչության մոտ 3,5 տոկոսը: 1985 թ. այն հասավ արդեն 400-404 հազարի⁴²⁸: Ալկնհայտ է, որ մոտ 11 մլն բնակչություն ունեցող երկրի համար 400 հազարանոց զինված ուժեր պահելը չափազանց ղժվար է և ամխուսապետիորեն պետք է ղժվարություններ ստեղծեր երկրի տնտեսության համար: Ըստ վիճակագրության, օրինակ, 1982 թ. ռազմական ստախանը կազմում էին Սիրիայի բյուզնի 29,1 տոկոսը⁴²⁹: Լիբանանում սի-րիական զորքերի ներկայությունը և ռազմական ծախսերը օրական կազմում էին 250 հազար ԱՄՆ դոլար⁴³⁰:

Ներքաղաքական ոլորտում Սիրիայում գլխավոր զարգացումներից մեկն այն էր, որ մուսուլման-եղբայրների և միավորված իսլամական ընդդիմության՝ իսլամական ճակատի կողմից Սիրիայի քաղաքական համակարգի դեմ կազմակերպված ընդդիմության փոխարեն Սիրիայում ի հայտ եկավ միջանձնային մրցակցություն և միանձնյա ընդդիմություն՝ ի դեմս Հաֆեզ ալ Ասադի կրտսեր եղբայր Ռիֆաատ ալ Ասադի, որը Բաասի մարզային ղեկավարության անդամ էր և սառայա ադ-դիֆա'յի (պաշտպանական ջոկատներ) Էլխուար զորամիավորումների կրամանատար: Վերջինս զգալի դեր էր կատարել 1982 թ. Հոմսում և Համայում մուսուլման-եղբայրների հակապետական ելույթները ճնշելու գործում:

⁴²⁸ Zeev Ma'oz, *The Evolution of Syrian Power, 1948-1984, Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks*. Edited by Moshe Ma'oz and Avner Yaniv. Croom Helm, London and Sydney, 1987, p. 72, В.М. Ахмедов, *Армия и политика в современной Сирии*, с. 160.

⁴²⁹ Kais Firo, *The Syrian Economy under the Assad Regime, Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks*. Edited by Moshe Ma'oz and Avner Yaniv. Croom Helm, London and Sydney, 1987, p. 63.

⁴³⁰ *Справочник*, Москва, 1992, с. 226.

1980-ականների սկզբներից լարվածությունը մեղմելու և քաղաքական որոշակի գիշումների նպատակով գնալով նվազում էր ալալիների ներկայացվածությունը Բաաս կուսակցության քարձրագույն օղակներում, սակայն այն որոշ իմաստով ձևական բնույթ էր կրում և չէր կարող փոփոխել ուժերի իրական հարաբերակցությունը: Մա փորձված մարտավարություն էր Ասադի կողմից և նպատակ ուներ մեղմել իշխանական մարմիններում երկրի կրոնահամայնքային ներկայացվածության անհավասարակշռությունը և խուսափել վարչակարգի նկատմամբ ընդդիմադիր տրամադրություններից և բողոքի ելույթներից Միջինասիայում մեծամասնություն կազմող սուննի ազգաբնակչության կողմից: Որոշակիորեն այդ նպատակին էր ծառայում նաև այն նորամուծությունը, որով 1984 թ. մարտի 11-ին Միջինասիայում ձևավորվեց փոխնախագահների ինստիտուտ, սամանվեց երեք փոխնախագահի պաշտոն, որոնք զբաղեցրին նախկին արտգործնախարար և փոխվարչապետ Աբդ ալ-Հալիմ Խադդամը՝ առաջին փոխնախագահ, Բաասի մարզային ղեկավարության անվանի գործիչ Ջուհեյր Մաշարկամ, ինչպես նաև նախագահի եղբայր Ռիֆատ Ասադը: Վերջինս, սակայն, որոշ ժամանակ անց զրկվեց իր բոլոր իրավասություններից և արտոմեջ երկրից՝ Ասադին մարտահրավեր նետելու և իշխանությունը Միջինասիայում զավթելու փորձի պատճառով:

Մուսուլման-եղբայրներին ճնշելուց հետո էլ ավելի ակտիվ սկսվեց կուսակցության գաղափարախոսական աշխատանքը բնակչության շրջանում: Եթե 1975 թ. Միջինասիայում Բաասի անդամ էր 22,549, 1980 թ.՝ 45,010, ապա 1985 թ. երկրում կուսակցության անդամների ընդհանուր թիվը կազմում էր արդեն 111,595 քաղաքացի⁴³: Փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները մույնպես քաղաքական և տնտեսական դիրքեր էին զբաղեցնում պետությունում և անմիջական ազդեցություն ունեին Միջինասիայի քաղաքական վերնախավի ձևավորման գործում: Նրանց սոցիալական կարգավիճակի այդպիսի աճը մեծամասամբ պայմանավորված էր Միջինասիայում բանակի և ԱՎՄԿ-ի ղեկի բարձրացմամբ: Հայտնի է, որ զինվորական ծառայությունը երկրում հնարավորություն էր տալիս կրոնական համայնքնե-

⁴³ الحركة التصحيحية الجديدة في الذكرة الخامسة والعشرين, ص. 81.

քի ներկայացուցիչներին պետությունում բարձրանալու ղեկավար դիրքե-
րի: Նմանատիպ հնարավորություններ էր ընձեռում նաև անդամակցու-
թյանը Բաբա կուսակցությանը:

Այսպիսով՝ Հաֆեզ ալ Ասադի հավասարակշռող և ճկուն քաղաքակա-
նությունը Սիրիայում մեծամասնություն կազմող սուննիների և իշխանու-
թյան կորիզը կազմող ալալիների միջև, ինչպես նաև ուշադրությունը կրո-
նական փոքրամասնությունների նկատմամբ և նրանց որոշակի ներգրա-
վումը պետական կառավարման համակարգում երկրում քաղաքական
կայունության հիմնական գրավականներից մեկն էր, ինչի շնորհիվ Սի-
րիան բավական երկար ժամանակով դուրս եկավ 1980-ականների սկզբի
և կեսերի ներքաղաքական անկայուն դրությունից:

Ե Ջ Ր Ա Փ Ա Կ ՈՒ Մ

Ուղղի շարժման առաջին փուլը, որն ընդգրկում է 1970-ական թթ. Սիրիայում իրականացված հասարակական-քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումների առումով ամենակարևորն ու արդյունավետն էր, ինչի շնորհիվ Սիրիան դուրս եկավ նախորդ տարիների խոր համակարգային ճգնաժամից:

Թեև ուղղի շարժման սկզբնական ծրագիրն առաջին հայացքից թվում էր Բաաս կուսակցության գաղափարական ավանդական կարգախոսների հավաքածու, սակայն Հաճեց աչ Ասաղի կողմից դրանց քաջ առ քաջ իրագործման շնորհիվ երկիրը որակապես նոր փուլ բևակոխեց համեմատաբար զարգացած տնտեսական և քաղաքական համակարգով:

Սիրիայի նոր ղեկավարությունն իր գործունեությամբ, փաստորեն, ցույց տվեց, որ ամբողջությամբ չի հրաժարվում անցյալից, ընդհակառակը՝ 1970 թ. նոյեմբերի 16-ի ուղղի շարժումը ներկայացվում էր որպես 1963 թ. մարտի 8-ի բաասական հեղափոխության ու 1966 թ. փետրվարի 23-ի շարժման տրամաբանական շարունակություն: Երկրի նոր ղեկավարությունն ուղղակի խնդիր էր դնում կուսակցության հիմնարար սկզբունքների իրագործումը միայն նոր մեթոդներով և միջոցներով, իրականության նոր պայմաններին համապատասխան:

1970-1974 թթ. ընթացքում իրականացվեց պետական կառավարման և պաշտպանական, ըստ Լուքյան նոր համակարգերի ձևավորումը՝ մարտունակ և ուժեղ բանակի ու անվտանգության ծառայությունների, ինչպես նաև պետության նախագահի ինստիտուտի ստեղծումը, Ազգային առաջադիմական ճակատի հիմնումը, մշտական սահմանադրության ընդունումը, Ժողովրդական ժողովի ընտրությունը:

Ուղղի շարժման ամենազինավոր ձեռքբերումն ընդհանուր առմամբ անասան ներքաղաքական կայունության հաստատումն էր, որն աննախադեպ ձևերում էր անկախությունից ի վեր Սիրիայի պատմության մեջ: Այն հնարավորություն ընձեռեց իրականացնել տնտեսական և սոցիալական բարեփոխումներ, էականորեն բարելավվեց քնակչության կենսամակարդակը և շնայած որոշ բացասական երևույթների՝ Սիրիայում ամ-

քապույտից միջին խավը, որի վրա էլ մեծմասամբ հենվում էին իշխանութ-
յունները: Ներքադարական կայունությունն ու երկրի սոցիալ-տնտեսական
զարգացումը անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծեցին նաև պետության հա-
մար քարենպաստ արտաքին քաղաքականություն վարելու համար:

Ուղղիչ շարժման նշանակալի ձևորոշում էր նաև 1973 թ. պատե-
րագնն ու մրա հետևանքները, որը թեև չհանգեցրեց նախկինում բոլոր
գրավված արարական տարածքների, մասնավորապես Սիրիայի Գոլանի
քարձոնքների ամբողջական ազատագրմանը, այդուհանդերձ, ազա-
տագրվեց դրանց վարչական կենտրոն ալ-Կունեյտյան, և, որ թերևս ավե-
լի կարևոր է, վերականգնվեց սիրիական ժողովրդի ազգային նպատու-
թյունն ու հավատը սեփական ուժերի նկատմամբ:

Պետականության ամրապնդմանն ուղղված միջոցառումների ընթաց-
քում ուղղակիորեն չտոնահարելով իսլամական ավանդույթներն ու ար-
ժեքները, ճկուն քաղաքականություն վարելով կրոնական հարցերի ուղ-
ղությամբ, չնվազեցնելով մրա դերը հասարակության կյանքում, հիմնա-
կանում լավ հարաբերություններ պահպանելով երկրի երևելի մահմեդա-
կան գործիչների և հեղինակությունների հետ Ասադը միաժամանակ կա-
րողացավ Սիրիան վերածել ժամանակակից աշխարհիկ պետության:

Հաֆեզ ալ Ասադը՝ որպես հեռատես պետական գործիչ, վճռակա-
նություն դրսևորեց երկրի համար կարևոր որոշումներ կայացնելու հար-
ցում, որոնք երբեմն չվայելելով մեծ ժողովրդականություն, վերջնական
արդյունքում ապացուցել են իրենց անհրաժեշտությունն ու հրատապու-
թյունը: Չեզոքացնելով մուսուլման-նոբայրների հակապետական ընդվ-
զումներն ու ահաբեկչական գործողությունները, որոնք ուղղակիորեն
սպառնում էին ուղղիչ շարժմանը, Ասադը վճռակաճորեն կանխեց աշ-
խարհիկ պետության փլուզումն ու հետընթացը:

Հաֆեզ ալ Ասադի նպատակն էր Սիրիան դարձնել արաբական աշ-
խարհի, արաբական սոցիալիզմի, արաբական միասնության ու համերաշ-
խության գաղափարախոսության կենտրոն: Եթե կրոնի՝ իսլամական գա-
ղափարախոսության և տարածման առումով արաբական աշխարհում
առաջնակարգ դերում փորձում էր հանդես գալ Մաուդյան Արաբիան,
ապա քաղաքական միասնության և համաարաբական շահերի պաշտպա-

նության ասպարեզում առաջատար դիրք զբաղեց քաատական Սիրիան՝ Ասադի գլխավորությամբ:

Կարծիք կա, որ Ասադը քաղաքական առումով դժվար ղեկավարվող երկրի նախագահ էր, քանի որ նրա բնակչությունն աչքի է ընկել քաղաքական բարձր ակտիվությամբ և միշտ դժվար է եղել մարդկանց չափազանց քաղաքականացված զանգվածի կառավարման գործընթացը: Նաև այս հանգամանքն էր կենտրոնացված ուժեղ իշխանություն ստեղծման և հասարակական կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտների վրա վերահսկողության սահմանման նախապայմանը: Երբեմն Սիրիային մեղադրում են Ասադի ժամանակաշրջանում ամբողջատիրական վարչակարգ ստեղծելու համար, սակայն դժվար է պատկերացնել արևմտյան տիպի քաղաքական համակարգ մի երկրում, որն ունի հայտնի արևելյան ավանդույթներ, տասնամյակներ շարունակ եղել է լեգիտիմ իշխանության կարող և մեծ հաշվով գտնվում էր անցումային փուլում:

Հաֆեզ ալ Ասադը Սիրիան վերածեց տարածաշրջանային հզոր ուժի, որի հետ սկսեցին իրապես հաշվի նստել թե՛ Արևմուտքում, թե՛ Արևելքում և թե՛ արաբական աշխարհում: Նրա տոկոսության ու դիվանագիտական կարողությունների, անաստան կենցվածքի համար Ասադին երբեմն անվանում էին Մերձավոր Արևելքի Բիսմարկ: Ըստ Ավստրիայի Դաշնային Հանրապետության նախկին նախագահ, ՄԱԿ-ի նախկին Գլխավոր քարտուղար Կուրտ Վալդհայմի՝ «Արաբա-իսրայելյան որևէ կարգավորման գործընթաց, որն ընդունելի չի լինի նախագահ Ասադի կողմից, համարվում է չկայացած և փլուզվող: Ես չափազանց հիացած եմ նախագահ Ասադի անհատականությամբ, և անկասկած մա արաբական և ամբողջ աշխարհի մեծ ղեկավարներից մեկն է»⁴³²:

Նրա ճկուն քաղաքականության շնորհիվ ոչ միայն ամբողջ արաբական աշխարհի, այլև միջազգային հանրության կողմից ճանաչվեց Սի-

⁴³² البيعة الشعبية الاجتماعية للرفيق الامين العام للحزب القائد المناهض

حافظ الأسد . وثائق وحقائق . ص. 588 .

իմա ի վճռորոշ դերը մերձավորարևելյան իսաղաղության գործընթացի և արաբա-իսրայելյան հակամարտության վերջնական կարգավորման մեջ:

***

2000 թ. հունիսի 10-ին մահացավ Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ ալ Ասադը: Սիրիայի նախագահի պաշտոնակատար դարձավ Սիրիայի երկար տարիներ առաջին փոխնախագահ, Հաֆեզ ալ Ասադի հավատարիմ գինակից և կուսակցական ընկեր Ադդ ալ-Հալիմ խադդամը⁴³³: Նույն օրը Սիրիայի Ժողովրդական ժողովը փոփոխության ենթարկեց երկրի սահմանադրությունը, ըստ որի՝ երկրի նախագահի թեկնածուի տարիքային առնվազն նշագիծը քառասուն տարեկանից իջեցվեց երեսունչորսի: Հունիսի վազն նշագիծը քառասուն տարեկանից իջեցվեց երեսունչորսի: Հունիսի 11-ին նախագահի պաշտոնակատարը Հաֆեզ ալ Ասադի որդի Բաշար ալ Ասադին շնորհեց զենքալ-լեյտենանտի զինվորական կոչում և նշանակեց Սիրիայի զինված ուժերի գլխավոր հրամանատար: Հունիսի 17-20-ը Պաճառակոսում տեղի ունեցած կառավարող Բաաա կուսակցության տաճառաշրջանային համագումարի ընթացքում Բաշար ալ-Ասադն ընտրվեց կազմակերպության գլխավոր քարտուղար մահացած հոր փոխարեն և ակադաշադրվեց երկրի նախագահի միակ թեկնածու: Հունիսի 27-ին նրա թեկնածությունը հավանության արժանացավ ժողովրդական ժողովի կողմից, և նշանակվեց երկրի նախագահի պաշտոնակատար: Հուլիսի 10-ին տեղի ունեցավ համաժողովրդական համրաքվե, որի արդյունքում, ստանալով ունեցավ համաժողովրդական ձայների 97,29 տոկոսը, Բաշար ալ Ասադը դարձավ Սիրիայի Արաբական Հանրապետության նախագահ⁴³⁴:

2000 թ. դեկտեմբերին Բաշար ալ Ասադն ամուսնացավ Սիրիայի սուլթանի համայնքի հարգված տոհմերից մեկի ներկայացուցիչ Ամաա Ահրասի հետ: Վերջինս տնտեսագետ է և համակարգչային տեխնոլոգիաներ

⁴³³ Մրվա Սիրիայի փոխնախագահ նա պաշտոնավարեց մինչև 2005 թ., որից հետո նախագահ Ֆրանսիա:
⁴³⁴ Константин Капитонов, Из офтальмологов в президенты, ИГ, Фигуры и лица, 21.09.2000, No 15 (57).

րի ոլորտի մասնագետ: Նա ծնվել և մեծացել է Մեծ Բրիտանիայում: Ասադը նրա հետ ծանոթացել էր Լոնդոնում որակավորում ստանալու ժամանակ: Նախագահի հետ ամուսնանալու համար նա բողեց իր աշխատանքը Դոչչե բանկի լոնդոնյան մասնաճյուղում, սակայն, պահպանելով երկրա-դարացիությունը, համախ էր լինում Լոնդոնում մասնավոր այցելելով⁴³⁵:

Բաշար ալ Ասադը ծնվել է 1965 թ. սեպտեմբերի 11-ին Դամասկոսում: Հաֆեզ ալ Ասադն ուներ 5 երեխա՝ 4 որդի՝ Բասիլ, Բաշար, Մահեր և Մաջիդ անուններով, և մեկ դուստր: Բաշարը միջնակարգ կրթությունը ստացավ Դամասկոսի արարա-ֆրանսիական էլիտար «Հուրրիյա» վարժարանում: Որոշ տեղեկություններով նա օրինակելի աշակերտ էր և հաջողությամբ տիրապետեց անգլերենին և ֆրանսերենին: Բացի այդ, 1980 թ. նա ավարտեց օդապարիկով բոխչների դասընթացը: Ասադը դպրոցն ավարտեց 1982 թ.: Ըստ որոշ տեղեկությունների՝ դպրոցն ավարտելուց հետո նա ծառայել է զինված ուժերում, զորացրվել է և ընդունվել Դամասկոսի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետը՝ ակնաբույժ մասնագիտությամբ⁴³⁶: Հայտնի է, որ ժամանակին բժշկի մասնագիտության մասին երազում էր նաև հայրը՝ Հաֆեզ ալ Ասադը, սակայն նա դարձավ զինվորական առաջին արար-խորայելյան պատերազմի ժամանակ կամ ուսման համար անհրաժեշտ գումար չունենալու պատճառով⁴³⁷: 1988 թ. Բաշար ալ Ասադը զերազանց առաջադիմությամբ ավարտեց համալսարանը և սկսեց աշխատել որպես ակնաբույժ Դամասկոսի արվարժանում գտնվող խոշորագույն «Թիշրին» զինվորական հիվանդանոցում: 1991 թ. կամ 1992 թ. նա մեկնեց Մեծ Բրիտանիա վերապատրաստման՝ Լոնդոնի Պատրիստիկոն բաղամասում գտնվող Ս. Մարիայի հիվանդանոցի «Western Eye Hospital» ակնաբուժական կենտրոնում: Ըստ որոշ լուրերի՝ արտասանմանում նա իրեն մականուն էր վերցրել, որպեսզի ոչ ոք չիմանար, որ նա Սի-

⁴³⁵ Syrian President Bashar Assad, Yedioth Ahronoth, 31.07.2006.

⁴³⁶ Иван Красин, Происхождение обаявателя, ФельдПочта, 31.01.2005, № 63.

⁴³⁷ Այն ժամանակ Միջին Արևելքի ալաբի համայնքը երկրի ամենաչափոր վերջնամասերումն էր, և այդ պատճառով ալաբի համայնքի ալաբական սեռի ներկայացուցիչների մեծամասնությունն անցնում էր զինվորական ծառայության՝ ելնելով ծանր սոցիալ-տնտեսական պայմաններից:

բիայի նախագահի որդին է⁴³⁸։ Վերապատրաստման ընթացքում նա մաս-
նակցում էր տարբեր միջազգային գիտաժողովների, աշխատաժողովների
և նախընտրում էր շատ ժամանակ անցկացնել սիրիական մտավորական-
ների շրջանում, այդ ոչ թե զինվորականների և քաղաքական գործիչների։
Ակնաբուժությունից զատ Ասադը զբաղվում էր նաև ինժեռամտիկայով։

1994 թ. փետրվարին Ասադն ընտեսանեց իր ուսունը Լոնդոնում և վե-
րադարձավ Դամասկոս։ Վերադարձի հիմնական պատճառը, մեր կարծի-
քով, այն էր, որ նույն թվականի հունվարի 21-ին ավտովթարից մահացել
էր նրա ավագ եղբայր Բասիլը, որին տարիներ շարունակ Հաֆեզ ալ
Ասադը պատրաստում էր որպես իր հետնորդ։ Միջազգային մամուլում աս-
ճաջին հաղորդումները նախագահի հնարավոր հետնորդի մասին հայտնե-
ցել էին դեռևս 1980-ական թթ. կեսերին, երբ Հաֆեզ ալ Ասադը տարավ
ինքրական սրտի կարվածը։ Բասիլը վայելում էր ինչպես զինվորականնե-
րի հարգանքը, այնպես էլ դարձել էր երիտասարդության կուրթը։ Երկրում
նրա անսպասելի երիտասարդական հաստատությունների կոչվում էին նրա ար-
ճառումով, այդ թվում՝ Դամասկոսի համալսարանի հանրակացարանը, որ-
տեղ 1997-1998 թթ. ուսման ընթացքում քնակվել է տողերիս հեղինակը։
Նրա անսպասելի մահից հետո Հաֆեզ ալ-Ասադը իր հետնորդ ընտրեց
Բաշարին այն պատճառով, որ մյուս որդիները պիտանի չէին կատարելու
պատասխանատու պետական կամ զինվորական գործառույթներ։ Մահե-
ցված ասիականացու պետական կամ զինվորական պահվածքով, իսկ Մաջիդը,
որը հայտնի էր իր անասնոճ և անվերահսկելի սպանվածքով, իսկ Մաջիդը,
որը որոշ լուրերի, ներգրավված էր թմրաթիզների հետ կապված որոշ մի-
ջազգայերի մեջ⁴³⁹։ Այդուհանդերձ նախագահը, չնայած սիրիական վար-
չակարգի բնույթին, այնուամենայնիվ չէր կարող ուղղակի խոսել հետնորդ
ընտրել կամ նշանակել առանց համապատասխան քայլեր ձեռնարկելու,
նա տոխված էր հաշվի առնել նաև Բաաս կուսակցության ղեկավարու-
թյան, որի մեջ կային երկրի բոլոր էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչնե-
րը, և հասկապես քնակչության գերակշիռ մեծամասնություն կազմող

⁴³⁸ Bashar al-Assad's biography, ArabicNews.com, 28.06.2000.

⁴³⁹ Alain Gresh (translated by Wendy Kristiansen), Syria: the rise and rise of Doctre Bashar, Le Monde diplomatique, 07.07.2000.

սուննիների, զինվորականության կարծիքը, ինչպես նաև ժողովրդի տրամադրվածությունը: Հաշվի առնելով այդ հանգամանքները՝ Բաշարը բողեց բժշկի կարիերան և սկսեց պատրաստվել հորը փոխարինելու:

Հայրենիք վերադառնալուց հետո Բաշարն ընդունվեց Հոնոս քաղաքի ռազմական ակադեմիա և համալրեց Հանրապետական զվարդիայի շաբրը՝ կապիտանի կոչումով: Հաֆեզ ալ Ասադը մի քանի փորձառու գնե-րալներ էր նշանակել նաև անհատական սկզբունքով նրա զինվորական պատրաստականությանը և մասնագիտական դաստիարակությանը գրադվելու համար: 1995 թ. Ասադն ադրեն տանկային գումարտակի հրամանատար էր: 1996 թ. նրան շնորհվեց մայորի կոչում: 1997 թ. շտաբային դասընթացները գերազանցությամբ ավարտելուց և ռազմական գիտահետազոտական աշխատանք կատարելուց հետո նա ստացավ փոխզոնապետի կոչում և նշանակվեց Հանրապետական զվարդիայի հրամանատար, իսկ 1999 թ. նրան շնորհվեց գեդապետի կոչում:

Չինվորական կարիերային գուզընթաց, Ասադը գրադվում էր նաև պետական գործերով: Նա դարձավ նախագահի քաղաքական խորհրդական և զվխավորեց կոռուպցիայի դեմ պայքարի ծրագիրն ու քաղաքացիների բողոքների և դիմումների ուսումնասիրման գրասենյակը. մի աշխատանք, որը հաջող իրականացնելու դեպքում մեծ ժողովրդականություն կվայելեր երկրում: Իսկ կոռուպցիայի դեմ պայքարի անվան տակ Ասադների ընտանիքն ազատվեց նախագահի պաշտոնի համար պայքարի հավանական մրցակիցներից, քանի որ Բաշար ալ-Ասադի ենթակայության տակ դրվեցին երկրի ներքին անվտանգության ծառայության (ալ-անն ադ-դախիկ) ուժերն ու մասնագետները: Մասնավորապես 1995 թ. Բաշար ալ-Ասադը, չենթարկվելու պատրվակով, աշխատանքից ազատեց Սիրիայի հատուկ նշանակության գործերի հրամանատար, գեներալ Ալի Հայդարին: 2000 թ. ինքնասպան եղավ երկրի նախարարների խորհրդի նախագահ Մահմուդ ազ-Ջոռիհն, որը մնդադրվել էր կոռուպցիայի մեջ:

Նույն ժամանակաընթացքում Բաշար ալ Ասադը գրադվում էր նաև տնտեսական հարցերով, մասնավորապես ներդրումային քաղաքականությանը՝ պաշտպանելով երիտասարդ գործարարների, այսպես կոչված «նոր սիրիացիների» շահերը: Սկզբնական շրջանում Բաշար ալ Ասադը

չի զբաղվում արտաքին քաղաքականության հարցերով, սակայն ուշադրության տակ էր պահում սիրիա-լիբանանյան հարաբերությունները, որը փաստորեն այն ժամանակ համարվում էր «Սիրիայի ներքին գործ»։ Նախկինում այդ ուղղությամբ զբաղվում էր փոխնախագահ Արդ ալ-Հա-նախկինում։ Ասադը Սիրիայում ընդունում էր Լիբանանի նախարարներին, խորհրդարանի պատգամավորներին և առաջատար գործարարներին, այցելում էր Լիբանան՝ երկրի նախագահի, վարչապետի և խորհրդարանի նախագահի հետ հանդիպելու։ 1999 թ. Քաշար ալ-Ասադը կատարեց իր առաջին դիվանագիտական շրջայցը արաբական երկրներ՝ Լորդանան, Սաուդյան Արաբիա, Բուվյայթ, Բահրեյն և Օման, այնուհետև այց կատարեց Ֆրանսիա և հոր փոխարեն սկսեց ընդունել օտարերկրյա պատվիրակություններին։

1994 թ. Քաշար ալ-Ասադը գլխավորեց սիրիական համակարգչային ղեկներությունը, որը զբաղվում էր համաժողովների և ցուցահանդեսների ղեկավարմամբ և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ռեսուրսներ կազմակերպմամբ և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ռեսուրսներով մասնավորապես ներհամայնային գործունեությունը։ Երա ջանքերի շնորհիվ ներկրում 1998 թ. հայտնվեց համացանցը, իսկ 2000 թ.՝ բջջային կապը⁴⁰⁰։

Ընդամենը մի քանի տարվա ընթացքում համեստ երիտասարդ սկսեցին արդյունք ման իր անձնական հասկանալիների և կարողությունների շնորհիվ կարողացավ վերածվել աշխույժ և նպատակատար քաղաքական կազմակերպչի, որին արդեն վստահում էր երիտասարդությունը։ Ճիշտ է, հայրենակիցները շարունակում էին նրան կոչել «ոսկտոր Քաշար», սակայն այդպես Սիրիայում դիմում են ոչ միայն բժիշկներին, այլև լավ կրթված և հարգվելի անձանց։

1999 թ. վերջին Հաֆեզ ալ Ասադի առողջությունն արդեն չափազանց վատացել էր, նա նույնիսկ չկարողացավ հրավիրել Քաշար կոտակցության նախապես ծրագրված համագումարը, որտեղ ենթադրաբար ցուրտ մեղադրանքներ որդու կազմակերպության կենսորոնական դեկադակցության մասին կարող էին հանդիպել, 2000 թ. հունիսին նա հրաժեշտ տվեց

⁴⁰⁰ Маан Краучи, նույն տեղում։

կյանքին և երկրի պետական, քաղաքական, ռազմական ու կուսակցական ղեկավարությունն ստանձնեց նրա որդին՝ Բաշար ալ-Ասադը⁴⁴¹:

***

Նախագահ դառնալուց հետո Բաշար ալ Ասադը Սիրիայի Ժողովրդական Ժողովի առջև արտահայտեց իր կարծիքը հայտարարեց. «Առաջնորդ Ասադի ուղեգիծն առանձնահատուկ էր, նրա պահպանումը դյուրին խնդիր չէ, սակայն մենք աշխատելու ենք ոչ միայն նրա պահպանման, այլև զարգացման ուղղությամբ, որը մեծ աշխատանք, ջանք ու եռանդ է պահանջում»⁴⁴²:

Բաշար ալ Ասադը կառավարման առաջին տարվա ընթացքում ձեռնարկեց մի շարք քայլեր՝ ժողովրդի համակրանքը առավել շահելու և վարչակարգի երբեմնի խստությունը մեղմելու ուղղությամբ: Նախ և առաջ քան տերից ազատվեցին մի խումբ քաղաքական քանտարկյալներ, փակվեց տխրահոչակ Մազզիի քամուղ, սկսեց լույս տեսնել երկրում առաջին համեմատաբար անկախ թերթը, ստեղծվեցին ոչ պետական ուսումնական հաստատություններ, բացվեցին մասնավոր բանկեր և ֆոնդային շուկա: Ասադը սկսեց նաև երկրի քաղաքական համակարգի ազատականացմանն ուղղված քայլեր կատարել: 2002 թ. փոփոխվեց Ազգային առաջադիմական ճակատի կանոնադրությունը, որով նախկինում Բաաս կուսակցությունը մենաշնորհային դիրք ուներ հասարակության մեջ քաղաքական աշխատանք տանելու գործում: 2003 թ. մարտին երկրի Ժողովրդական Ժողովի ընտրություններում պատգամավորներ ընտրվեցին ոչ միայն ԱԱԸ-ի ներկայացուցիչներ, այլև սիրիական գործարար շրջանները ներկայացնող անկախ թեկնածուներ⁴⁴³: 2001 թ. դեկտեմբերին Ասադն ընդունեց Մուստաֆա Միրույի

⁴⁴¹ St`u Ն. Հովհաննիսյան, Արարական երկրների պատմություն (1918–2005 թթ.), հ. IV, Երևան, 2007, էջ 534–537:

⁴⁴² الخطاب الشامل الذي ألقاه السيد الرئيس الدكتور بشار الأسد الأمين القطري لحزب أبعث العربي الاشتراكي أمام مجلس الشعب بعد أدائه اليمين الدستورية في 17-7-2000. ص. 5-6.

⁴⁴³ Владимир Ахмедов, Башар Асад возлеся реформировать Сирию, Независимая газета, 07.04.2003, No 69 (2902).

կառավարության հրաժարականը: Որպես լավ մասնագետի⁴⁴⁴, նրան հանձնարարվեց կազմավորել նոր կառավարություն, որը կազմեցին մինչև հիսուն տարեկան քաղաքացիական մասնագետներ: Երկար տարիների ընթացքում սա առաջին «քաղաքացիական» կառավարությունն էր Սիրիայում, նախկինում նախարարներն ունեին հիմնականում զինվորական անցյալ: 2000–2004 թթ. Սիրիայի նախագահը փոխեց բարձրաստիճան ծառայողների, այդ թվում՝ զինվորականների մոտ 15 տոկոսին:⁴⁴⁵

Չնայած այս ամենին՝ հարկ է նշել, որ Ասադի բարեփոխումները ինչոր չափով մակերեսային բնույթ էին կրում և զուրկ էին հետևողական, խորքային և համակարգային մոտեցումից, դրանք նախատեսված էին հիմնականում նոր նախագահի ժողովրդականության բարձրացմանը: Օրինակ՝ 2001 թ. ձեռքակալվեցին «Դամասկոսյան գարուն» բարեփոխական շարժման անդամները, որոնք հանդգնեցին քննարկել երկրում 1962 թ.–ից գործող արտակարգ իրադրությունը չեղյալ հայտարարելու պահանջը⁴⁴⁶:

Սկզբնական շրջանում, հատկապես 2001 թ. մարտի 11-ին ԱՄՆ-ում տեղի ունեցած հայտնի դեպքերից հետո, երբ Մալիտակ տունը հուչակեց համաշխարհային հակահարեկչական գործողությունների մասին, որոշ չափով բարելավվեցին նաև սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները, սակայն 2003 թ. Իրաքում պատերազմի սկսվելուց հետո ԱՄՆ սկսեցին մեղադրել Սիրիային հակամարտությանը միջամտելու և կրկին մերձավորարևելյան ահաբեկչական խմբավորումներին աջակցելու մեջ: Արդյունքում՝ 2004 թ. մայիսին ԱՄՆ նախագահ Ջորջ Բուշ կրտսերը տնտեսական պատժամիջոցներ կիրառեց Սիրիայի դեմ⁴⁴⁷:

Չնայած սառը պատերազմի ավարտին և մերձավորարևելյան տարածաշրջանում նոր աշխարհա քաղաքական իրադրությանը, Ռուսաս-

⁴⁴⁴ Նա իր քննաժողովական առեմնախորությունը պաշտպանել է 1995 թ. ՀՀ ԳԱԱ պրնկիպիության ինստիտուտի գիտական խորհրդում՝ պրոֆեսոր Ն. Հովհաննիսյանի գլխավոր դեկավարությամբ:

⁴⁴⁵ Владимир Ахмедов, *Сирия* Ներքին:

⁴⁴⁶ Ближний Восток: Сирия: Международная амнистия.

⁴⁴⁷ Александр Крылов, Сирия: американские тревоги и российские надежды, Новая политика, 03.02.2005.

տանը Միջին Արևելքում իշխանափոխությունից հետո չդադարեց դիտարկել Միջին Արևելքի Մերձավոր Արևելքում ՌԴ հիմնական դաշնակից և հենարան: 2005 թ. հունվարին Բաշար ալ Ասադի՝ Մոսկվա կատարած այցի ընթացքում Ռուսաստանը չեղյալ համարեց Ռուսաստանին սիրիական պարտքի 73 տոկոսը, որն այն ժամանակ կազմում էր 13,4 մլրդ դոլար, մնացած պարտքը պետք է մարվեր մաս-մաս՝ ընդ որում նաև համատեղ մախազեղում սիրիական ներդրումների տեսքով: Միջին վերադարձան ռուսական մավթային ընկերությունները՝ սկսելով իրականացնել մի շարք նավթագազային նախագծեր⁴⁴⁸:

Բաշար ալ-Ասադի կառավարման առաջին յոթնամյա շրջանում արտաքին օգնության դաշնակցական առումով Միջին Արևելքի համար ամենանշանակալից իրադարձությունն այն էր, որ ելնելով մի շարք հանգամանքներից՝ Միջին Արևելքում 2005 թ. մարտին դուրս բերեց իր մոտ 16 հազարանոց զորքը Լիբանանից, որոնք գտնվում էին Լիբանանում մոտ երեսուն տարի և կոչված էին «պաշտպանելու Լիբանանի անկախությունն ու տարածքային ամբողջականությունը»: Վերջինս տեղի ունեցավ հիմնականում Լիբանանում «Մայրիների հեղափոխության» արդյունքում, երբ ահաբեկչական գործողության հետևանքով սպանվեց հայտնի քաղաքական գործիչ, Լիբանանի վարչապետ Ռաֆիկ Հարիրին, որը երկրում ժողովրդական բողոքի և ցույցերի ալիք բարձրացրեց, ինչից լավագույնս օգտվեցին հակասիրիական ուժերը: Միջին Արևելքի մեղադրվեց Հարիրիի սպանության կազմակերպման մեջ: 2006 թ. սկզբին Միջին Արևելքում քրեական գործ հարուցվեց Ֆրանսիայում հաստատված մախսկին փոխնախագահ Աբդ ալ Հալիմ Խալաֆին դեմ, որը 2005 թ. դեկտեմբերի 30-ին հայտարարել էր, թե իբր Ասադն անձամբ կարգադրել էր սպանել Հարիրիին⁴⁴⁹: Մանրամասն չանդրադատելով 2006 թ. Իսրայել-լիբանանյան հակամարտությանը՝ հարկ ենք համարում նշել, որ, այդուհանդերձ, մինչև օրս Միջին Արևելքում

⁴⁴⁸ Елена Супонина, О чем договариваются Сирия и Россия, Время новостей, 25.01.2005, № 10.

⁴⁴⁹ Александр Самохоткин, Президенту Сирии нашли замену, Время новостей, 12.01.2006, № 2.

նը Լիբանանում պահպանվում է, քանի որ զորքերի անկայությունից զատ, Հաֆեզ ալ Ասադը ստեղծել էր բազմաթիվ լծակներ՝ ռազմական, քաղաքական, տնտեսական՝ Լիբանանում Սիրիայի դիրքերն ամրապնդելու նպատակով:

Հաշվի առնելով Հաֆեզ ալ Ասադից հետո Սիրիայում տեղի ունեցած զարգացումներն ու հասարակական-քաղաքական կյանքի ազատականացմանն ուղղված քայլերը՝ որոշ մասնագետներ այն կարծիքն էին հայտնում, որ 2007 թ. Սիրիայի նախագահի ընտրությունները կարող էին անցնել այլընտրանքային սկզբունքով⁶⁰, որը առաջինը կլիներ այդ ձևաչափով վերջին հիսուն տարվա ընթացքում: Այդուհանդերձ 2007 թ. մայիսի 10-ին Բաշար ալ Ասադի թեկնածությունն առաջադրվեց ժողովրդական ժողովի կողմից՝ որպես նախագահի միակ թեկնածու: 2007 թ. մայիսի 27-ին պաշտոնական տվյալներով ստանալով քվեարկողների ձայների 97,62 տոկոսը՝ Բաշար ալ Ասադը երկրորդ անգամ դարձավ Սիրիայի նախագահ:

2000 թ. իշխանության գալուց ի վեր բացի ներքաղաքական և տնտեսական վերափոխումներից, Բաշար ալ Ասադը փորձեր էր կատարել նաև սիրիա-իսրայելյան հարաբերությունները որոշակիորեն հարթելու ուղղությամբ, Սիրիան և Իսրայելը բազմիցս փորձել էին սկսել բանակցություններ՝ արաբա-իսրայելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման նպատակով, սակայն դրանք տարբեր պատճառներով վերստին մտել էին փակուղի: Իսրայելը միշտ պնդում էր, որ Սիրիան գործնականորեն էին փակուղի Իրանի հետ ռազմավարական հարաբերություններից և Հիզբոլաի կազմակերպությանը օժանդակելուց՝ այն դիտարկելով ուղղակի բախումալից Իսրայելին, սակայն ինչպես ցույց տվեցին վերջին իրադարձությունները, Սիրիան չէր կարող գնալ այդ քայլին, քանի որ Իրանի հետ ռազմավարական հարաբերությունները, ինչպես 1970-ականների վերջին կեսնական նշանակություն ունեին Սիրիայի համար, այնպես էլ ունեն հատկապես ներկա իրավիճակում: Վերոնշյալ իրողությունն ի վերջո հանհատկապես ներկա իրավիճակում: Վերոնշյալ իրողությունն ի վերջո հանհատկապես ներկա իրավիճակում: Վերոնշյալ իրողությունն ի վերջո հանհատկապես ներկա իրավիճակում:

⁶⁰ Владимир Ахмедов, там же там же:

2011 թ. մարտից Սիրիայում սկիզբ առած հակակառավարական բողոքների ընթացքում: Հավանաբար նաև այդ պատճառով, ինչպես նաև հաշվի առնելով այսպես կոչված «արաբական գարունը» և իշխանափոխության սպառնալիքները Սիրիայի ավանդական բարեկամ համարվող մի շարք արաբական երկրներում, Բաշար ալ-Ասադը 2011 թ. փետրվարին հայտարարեց Իսրայելի հետ ուղղակի բանակցությունների նախապատրաստման մասին⁴⁵¹, որոնք չվերսկսված դադարեցին:

2011 թ. Սիրիայում 1982 թ.-ից ի վեր առաջին անգամ տեղի ունեցան հասարակական-քաղաքական լայնամասշտաբ ցնցումներ, որոնք վտանգեցին երկրի կայունությունն ու անվտանգությունը: 2011 թ. հունվարի վերջին հարավային Դար'ա քաղաքում սկսվեցին ցույցեր՝ երկրում արտակարգ իրադրության չեղյալ հայտարարման և քաղաքական ու տնտեսական բարեփոխումների անցկացման պահանջներով, որոնք շուտով վերածվեցին զինված ընդհարումների ցուցաբարների և իրավապահ մարմինների ու զինված ուժերի ստորաբաժանումների միջև: Մարտի 24-ին կառավարությունը խոստացավ իրականացնել արժատական քաղաքական բարեփոխումներ՝ ուղղված ազգաբնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանը, կոռուպցիայի դեմ պայքարին և քաղաքական համակարգի ազատականացմանը⁴⁵²: Շուտով չեղյալ համարվեց Սիրիայի սահմանադրության այն դրույթը, որով Բաաս կուսակցությունը պետական կառավարման և հասարակության մեջ ուներ «ղեկավարող և ուղղորդող» դեր, ինչպես նաև հայտարարվեց արտակարգ իրադրության մոտալուստ կասեցման մասին, իսկ մարտի 29-ին Ասադը ընդունեց կառավարության հրաժարականը: 2011 թ. ապրիլի 21-ին Ասադը վերջապես ստորագրեց 2000 թ. նախագահ դառնալուց ի վեր երկար սպասված հրամանագիրը՝ երկրում արտակարգ իրադրությունը կասեցնելու մասին⁴⁵³, որը, սակայն,

⁴⁵¹ Assad has communicated desire for peace negotiations with Israel, Deutsche Presse Agentur, 28.02.2011, Павел Давыдов, Башар Асад: Сирия и Израиль пытаются возобновить мирные переговоры, РИА Новости, 07.10.2010.

⁴⁵² Jim Muir, Syria crisis: Can reforms appease protesters? BBC News, 24.03.2011.

⁴⁵³ Adrian Blomfield, Syria: Bashar al-Assad fires ministers to deflect protests, The Telegraph, 29.03.2011.

չունեցավ և չէր կարող ունենալ այն արդյունքը և ազդեցությունը, ինչը կունենար տարիներ կամ միգուցե ամիսներ առաջ: Մայիսին ԱՄՆ-ը և Եվրամիությունը պատժամիջոցներ կիրառեցին Սիրիայի նկատմամբ՝ արգելելով զենքի արտահանումը, Սիրիայի իշխանության բազմաթիվ ներկայա-
 լով զենքի արտահանումը, Սիրիայի իշխանության բազմաթիվ ներկայա-
 ցուցիչների մուտքը և կասեցնելով բանկերում նրանց հաշիվները: Ի պա-
 տախան հայտարարված պատժամիջոցների, ՄԱՀ արտաքին գործերի
 նախարար Վալդ ավ-Մուալլիմը հայտարարեց, որ Սիրիան կխորացնի
 հարաբերությունները ասիական և Լատինական Ամերիկայի երկրների
 հետ, և որ ԱՄՆ-ը և Եվրոսիան ամբողջ աշխարհը չեն: 2011 թ. օգոստոսի
 4-ին Ասադը ստորագրեց երկրում բազմակուսակցական համակարգի
 ստեղծման մասին որոշումը⁴⁴, սակայն այնպիսի տպավորություն էր
 առեղծվել, որ իրադրությունը մեղմելուս ուղղված Ասադի որոշումները
 ակնհայտ հետ էին մնում արագ զարգացող իրադարձություններից:

Հարավային Դար՝ա քաղաքում սկսված ցույցերից հետո Սիրիայում
 հակակառավարական ելույթների հիմնական օջախներ էին դարձել ա-
 վանդական իսլամական արժատակամտության կենտրոններ Հոմս և Համա-
 քաղաքները: Հետաքրքրական է, որ հակակառավարական ցույցերին եր-
 բան մասնակցում էին նաև Սիրիայում ԱՄՆ և որոշ եվրոպական երկրնե-
 րի դեսպաններ, որը դիվանագիտության մեջ ապշեցնող երևույթ է և եմ-
 քաղաքար պետք է անհաշտ հանգեցնեք առնվազն տվյալ դեսպանին
 նառավալը երկրում անցանկալի անձ՝ Persona non Grata հայտարարելուն,
 սակայն նման բան, ինչպես նաև դիվանագիտական հարաբերությունների
 խզում տեղի չունեցավ և Դամասկոսում ԱՄՆ դեսպանությունը շարունա-
 կում էր աշխատանքային բնականոն գործառնությունը:

Սիրիայում 2011 թ. Հակակառավարական և ահաբեկչական գործո-
 ռությունների գազաբնակեղը դարձավ դեկտեմբերի 23-ին երկրի ան-
 վտանգության երկու շնորհի մոտ տեղի ունեցած պայքարումները, որոնց
 փտանգության երկու շնորհի մոտ տեղի ունեցած պայքարումները կրկնվում
 հետևանքով զոհվեց 55 մարդ: Սիրիայում կարծես նույնությամբ կրկնվում
 էին 1979-1982 թթ. տեղի ունցած հայտնի իրադարձությունները՝ այն
 տարբերությամբ, որ նախկինում իսլամական ընդդիմությունը հիմնակա-

⁴⁴ Eman El-Shenawi, Assad authorizes multi-party system in Syria, Al-Arabiya, 04.08.2011.

նում գործում էր երկրի ներսում, արտաքին միջամտությունն ու ճնշումները, Ելնելով հասկանալի հանգամանքներից, այդքան ուժգին չէին, և տեղեկատվության հասանելիության և տարածման ժամանակակից միջոցների բացակայության պայմաններում իշխանությունը կարողացավ կտրուկ միջոցներով արագորեն վերջ դնել մուսուլման եղբայրների ապստամբությամբ: Իսկ այսօր, նաև Բաշար ալ-Ասադի անձնական ջանքերով տարածված և հասարակության լայն շերտի համար հասանելի համացանցը դարձավ իր իսկ դեմ պայքարի հիմնական գործիքներից մեկը, որի միջոցով ընդդիմությունը կազմակերպում է ցույցերն ու ընդդիմության գործողությունները՝ աշխարհով մեկ տարածելով իրեն նպաստավոր տեղեկատվություն ինչպես հավաստի, այնպես էլ իրականությանը չհամապատասխանող: Երկրում համացանցից օգտվողների թիվը վերջին տասը տարվա ընթացքում կտրուկ ավելացել է. 2000 թ. 30 հազար օգտվողից 2011 թ. հասնելով 4,5 մլն: Օգտվողների ընդհանուր քանակով Միդիան տարածաշրջանում զիջում է միայն Իրանին, Սաուդյան Արաբիային և Իսրայելին⁴⁵⁵: Այդուհանդերձ, ի հակակշիռ ընդդիմությանը, իշխանությունն ունի այդ ոլորտում իր հեմարանը՝ այսպես կոչված «սիրիական էլեկտրոնային քանակը», որը գործում էր երկայր ժամանակ նախագահի կողմից ղեկավարված սիրիական համակարգչային ընկերությունում:

2011 թ. սեպտեմբերի վերջին Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան և Պորտուգալիան ԱՄՆ-ի աջակցությամբ ՄԱԿ-ի Անվտանգության Խորհրդի քվեարկությանը ներկայացրին բանաձևի նախագիծ, որը ենթադրում էր պատժամիջոցների կիրառում Միդիայի նկատմամբ: Ծնայած այն հանգամանքին, որ բանաձևի հեղինակները մեղմեցին որոշ ձևակերպումներ և չընդգրկեցին ուղղակի կոչեր Ասադի դեմ, այդուհանդերձ հոկտեմբերին ՄԱԿ ԱՆ՝ մշտական անդամներ Ռուսաստանը և Չինաստանը կիրառեցին իրենց վետոյի իրավունքը: ՄԱԿ-ում Ռուսաստանի մշտական ներկայացուցիչ Վիտալի Ժուրկինը որոշումը բացատրեց այն հանգամանքով, որ

⁴⁵⁵ <http://www.internetworldstates.com/stats5.htm>

բանաձևի նախագծում բացակայում էր այն կետը, որը կբացատրեր զինված ներխուժումը Սիրիա⁴⁵⁶:

Մեր կարծիքով՝ Սիրիային, անշուշտ, քացի Ռուսաստանից, առավելապես հուզում էր ոչ թե արևմուտքի, այլ արաբական երկրների դիրքորոշումը Սիրիայի վարչակարգի նկատմամբ, և Ասադի մտավախությունն արդարացրեց իրեն: Նոյեմբերի 12-ին դադարեցվեց Սիրիայի անդամակցությունը Արաբական պետությունների լիգայում, ավելին՝ լիգայի կողմից երկրի նկատմամբ կիրառվեցին պատժամիջոցներ՝ ժամանակավորապես դադարեցվեց Սիրիայի հետ օդահաղորդակցությունը, գործառնություններ ու կենտրոնական և առևտրային բանկերի հետ, ստոեցվեցին պետական ֆինանսական ակտիվները, Ասադին և նրա տասնվեց մերձավորներին արգելվեց մուտքը այլ արաբական երկրներ, և ստոեցվեցին նրանց հաշիվները⁴⁵⁷: Մեր կարծիքով՝ ԱՊԼ հիմնադիր անդամ Սիրիայի անդամակցության կասեցումը տեղի ունեցավ կազմակերպության կանոնադրության խախտմամբ, քանի որ մնացած որոշումները կայացվում են միաձայն, սակայն այս դեպքում դեմ էին Եմենը և Լիբանանը: Երկրում ծայր առած իշխող արաբական երկրները, հիմնականում Մատրյան Արաբիան և Կատարը: Հարկ է նշել, որ «արաբական գարունի» իրադարձություններից և արաբական մի շարք երկրներում իշխանավիճակումից հետո էական փոփոխության ներարկվեց ուժերի հաշվեկշիռը Արաբական պետությունների լիգայում: Այդ կազմակերպությունում արդեն թվադրող դարձան արաբական միասնական վարչակարգերը՝ հիմնականում Մատրյան Արաբիան և Կատարը, որի վարչապետն ու միաժամանակ արագորձնախարարը գլխավորում է մահ 2011 թ. հոկտեմբերին ԱՊԼ-ում Սիրիայի հարցերով ստեղծված համեմատողաբան: Նախկինում գրեթե անհավանական կլիներ, որ, օրինակ, Լիբիայի առաջնորդ Մուամար Զադդաֆիի օրոք ԱՊԼ-ն ընդուներ հակասիրիական որոշումներ և բանաձևեր: Արաբական

⁴⁵⁶ Russia and China veto UN resolution against Syrian regime, The Guardian, 05.10.2011.

⁴⁵⁷ Elizabeth A.Kennedy, Arab League Approves Unprecedented Sanctions on Syria, Time, 27.11.2011.

աշխարհի խոշորագույն կազմակերպությունը սկսեց արագորեն կորցնել իր հեղինակությունը և վերածվել մի խումբ երկրների որոշ նպատակների իրականացման գործիքի: Ծոցի արաբական երկրները հետապնդում են մեկ գլխավոր նպատակ՝ վերջ դնել Միջին-Իրան ռազմավարական դաշինքին և Միջինասիական իշխանափոխության միջոցով բուլալացնել մերձավորարևելյան տարածաշրջանում իրենց գլխավոր ախտյան Իրանի դիրքերը: Կարծում ենք, որ միջազգային այն ուժերն ու երկրները, որոնք ցանկանում են տապալել Միջինասիական վարչակարգը, նպատակ ունեն մեծ ստեղծել միաբնակ արաբական աշխարհ՝ իրենց հավատարիմ արաբական կրոնապետությունների գլխավորությամբ: Այդ իրողությունը հնարավորություն կտա ստեղծելու տարածաշրջանում կոորդինացված Իրանին, ինչպես նաև այդ երկրների օգնությամբ սամոնելու իսլամական այն տարրերին, որոնք հավանականորեն կզան իշխանության արաբական հեղափոխական երկրներում վարչակարգերի տապալումից հետո:

Արժանի է հետաքրքրության մեծ Հորդանանի քաղաքացի Աբդուլա-հի դիրքորոշումը, որը նույնպես ժամանակին ուսանել էր Լոնդոնում և հոր մահից հետո ժառանգել էր գահը: Նա արաբական ղեկավարներից առաջինն էր, որ կոչ արեց Բաշար ալ-Ասադին հրաժարական տալ, չնայած այն հանգամանքին, որ բարեփոխումների պահանջով 2011 թ. հակապետական ցույցեր էին տեղի ունեցել մեծ Հորդանանում, սակայն դրանք շուտով մարեցին միջազգային աջակցություն չստանալու պատճառով: ԱՄՆ-ի, եվրոպական որոշ պետությունների և ընդհանրապես հակասիրական միջազգային ուժերի երկակի չափանիշների քաղաքականությունը մերձավորարևելյան տարածաշրջանում բացահայտ երևաց այն քանից հետո, երբ 2011 թ. փետրվարին ընդհարումներ տեղի ունեցան մեծ Բահրեյնի Թագավորությունում՝ երկրում մեծամասնություն կազմող շիա բնակչության և գլխավորապես իսլամի սուննի ուղղության ներկայացուցիչներից բաղկացած կառավարական ուժերի միջև: Իշխանությունը շատ արագ Սաուդյան Արաբիայի օգնությամբ արյան մեջ խեղդեց բողոքի ալիքը՝ 34 տպանված, բազմաթիվ վիրավորներ, 1400 ձերբակալված: Տեղի ունեցածը որակվեց «ստար պետության դավադրություն գոյություն ունեցող վարչակարգը տապալելու համար».

Արևմտյան մամուլում գրեթե չհայտարարվեց ժողովրդական բողոքը զենքի ուժով ճնշելու մասին:

Ընդամին, մեր կարծիքով, արաբական նշված երկրների դիրքորոշումը դիվանագիտական շանտաժից այն կողմ չէր կարող գնալ, և նրանք գործնականում Սիրիայի դեմ ոչինչ անել չեն կարող: Սիրիայի տնտեսությունն էլ իր հերթին սերտորեն կապված չէ Ծոցի երկրների հետ, իսկ քանկային փոխանցումների դադարեցման սպառնալիքը չի կարելի լուրջ ընդունել, քանի որ գոյություն ունի վրանամյան հզոր քանկային համակարգը, ուր հավանաբար սիրիական վերնախավն ուղարկել էր իր միջոցների զգալի մասը:

Անբողջությամբ այլ հարթության վրա է թուրքիայի դիրքորոշումը և հակասիրիական ուժերի վերոնշյալ ծրագիրը այդքան էլ համատեղելի չէ թուրքիայի նկրտումներին, որը վերջին տարիներին փորձում է տարածաշրջանում ստանձնել երբեմնի Օսմանյան կայսրության որոշ գործառույթներ՝ հանդես գալով նաև խաղաղարարի, հակամարտությունների կարգավորման միջնորդի և իսլամի դրոշակակրի դերում: 1998 թ. Սիրիայի և թուրքիայի միջև կնքված Ադամայի պայմանագրից հետո երկու երկրների միջև հարաբերությունները սկսեցին սրընթաց վերելք ապրել՝ օրեցօր խորացող քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային կապերով՝ 2010 թ. 2,5 մլրդ դոլարի հասնող ապրանքաշրջանառություն, քաղաքիվ համատեղ ծրագրեր, բուրքական խոշոր ներդրումներ Սիրիայի տնտեսությունում, մասնավորապես սահմանամերձ Հալեպի նահանգում, մուսուլման արտոնագրային ռեժիմի փոխադարձ քաջակալություն և այլն: Այդուհանդերձ Սիրիայում տեղի ունեցած իրադարձությունների սկզբից ևեթ թուրքիան հանդես եկավ Սիրիայի իշխանությունների դեմ մեղադրանքներով, սիրիա-բուրքական սահմանում կառուցեց փախստականների ցանցուման ճամբարներ՝ ջանք չխնայելով մաքուր իրավունքների պաշտպանի և խաղաղասեր ու ժողովրդական պետության դերում հանդես գալու նպատակով: Ի տարբերություն արաբական երկրների՝ թուրքիան ունի իրական և գործուն ազդեցության լծակներ Սիրիայի նկատմամբ: Բավական է նշել միայն ջրի և էլեկտրաէներգիայի մատակարարումները: Վերջինս հանդես եկավ նաև պատժամիջոցների կիրառման անհրաժեշտու-

բյանք, սակայն այն ձևակերպմամբ, որ դրանք չպետք է շոշափեն շարքային սիրիացիների շահերը և էլ ավելի վատթարացնեն ժողովրդի սոցիալ-տնտեսական կացությունը: Սրանով Թուրքիան մտավախություն ունեցնակ իր սեփական արտադրողների և գործարարների համար, որոնք բավական սերտորեն կապված էին սիրիացի գործընկերների հետ, և Թուրքիայի վարչապետը ամենևին նպատակ չուներ իր երկրում վտանգել սեփական վարկանիշը: Միրիան իր հերթին ևս ուներ ազդեցության վաղեմի լծակներ Թուրքիայի նկատմամբ՝ ի դեմս իրեն ենթակա քրդական խմբավորումների, որի միջոցով ակտիվացրեց ապակայունացնող գործողությունները բուրքական տարածքում:

Միրիայում ծավալվող իրադարձություններին ուղղակիորեն ներգավված էր նաև Միրիայի ռազմավարական գործընկեր Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը՝ համոզված լինելով, որ սիրիական վարչակարգի տապալումը կբուլացնի տարածաշրջանում Իրանի դիրքերը և իող կստեղծի արևմուտքի կողմից ճնշումների և սպառնալիքների խորացման համար: Դրանից խուսափելու նպատակով Իրանը ջանք չխնայեց սիրիական վարչակարգը փրկելու ուղղությամբ: Բացի լայնածավալ ֆինանսական օժանդակությունից Իրանը ցուցաբերում է նաև բազմաբնույթ տեխնիկական և մասնագիտական աջակցություն, մասնավորապես հայտնի է, որ մեծ փորձ ունեցող իրանական հատուկ ծառայությունները սերտորեն աշխատում են սիրիացի գործընկերների հետ, Իրանն ուղարկում է հակահետախուզության և ժողովրդական անկառավարելի զանգվածների դեմ պայքարի փորձագետներ, դիպլոկահարներ, ինչպես նաև օժանդակում օտար երկրներում սիրիացի դիվանագետների աշխատանքին, և իհարկե շարունակվում է օժանդակությունը Հիզրալլահ կազմակերպության միջոցով, շնայած այն որքանով համարվում է իրանական, որոշ վերապահումներով կարելի է համարել նաև սիրիական:

Ի տարբերություն 1979–1982 թթ. Միրիայում մուսուլման–եղբայրների կողմից բարձրացրած ապստամբությանը, ներկայիս ընդդիմության գործողությունների հիմնական կազմակերպող օղակ են հանդիսանում աշխարհիկ կուսակցությունները: Ներկա փուլում սիրիայում փաստորեն գոյություն ունեն երեք ընդդիմադիր ուժեր. սիրիական ազատագրական բա-

նակը (ՍԱԲ), որը համալրվում էր հիմնականում սիրիական կանոնավոր
քանակի դասալիքների հաշվին, և որին աջակցում է գլխավորապես Թուր-
քիան՝ մասնավորապես սիրիա-թուրքական սահմանում բուլեթային գո-
տի ստեղծելով՝ որպես վերջինիս համար հիմնական տեղակայանք: ՍԱԲ-ը
գլխավորապես կողմնակից է զինված պայքարի ընդլայնմանը և սիրիա-
կան վարչակարգի տապալմանը ռազմական միջոցներով: Մյուս ուժն այս-
պես կոչված համակարգող խորհուրդն է, որը հանդես է գալիս իշխանութ-
յան հետ խաղող երկխոսության կոչով և իշխանության քաղ առ քաղ բա-
րեկիտխմամբ: Եվ ամենախոշոր միավորումը սիրիական ազգային խոր-
հուրդն է (ՍԱԽ): Սիրիական ընդդիմությունը երկրի սահմաններից դուրս
տեղաբաշխված է գլխավորապես Թուրքիայում, Սաուդյան Արաբիայում,
Կատարում և Փարիզում: Իրադարձությունների վերլուծությունը ցույց է
տալիս, որ ընդդիմության ճամբարում չկա միասնություն, միասնական
գաղափարախոսություն և միասնական ղեկավարող ուժ, այդ իրողությու-
նը քաջատրվում է այն հանգամանքով, որ Սիրիայում ընդդիմություն, որ-
պես այդպիսին, դասական առումով երկար ժամանակ գոյություն չի ունե-
ցել, ինչպես նաև այն պարզ պատճառով, որ Թուրքիայում և Կատարում
գործող ընդդիմության նպատակներն այլ են, քանի որ նրանք նաև ներկա-
յացնում են տվյալ երկրի շահերը Սիրիայում, իսկ Փարիզում գործող հա-
մեմատարար երիտասարդ և աշխարհիկ մտավորական համարվող ընդ-
դիմության նպատակներն ու պայքարի մեթոդներն այլ են: Եչված պատ-
ճառներով ընդդիմությունը չկարողոցավ բավականաչափ ինքնակազմա-
կերպվել և մշակել իշխանավորության հստակ քաղաքական ծրագիր:
Չնայած այն հանգամանքին, որ Թուրքիայի տարբեր քաղաքներում
պարբերաբար տեղի էին ունենում Սիրիայի ընդդիմության համագումար-
ներ, ընտրվում էին ղեկավար մարմիններ, համձայնագրեր, փորձ էր ար-
վում դրանց կազմում ընդգրկել ընդդիմության տարբեր ուժերի ներկայա-
ցուցիչներ, այդուհանդերձ, վերջին ամիսների ընթացքում ընդդիմությունը
չկարողացավ ստեղծել բողոքների կառավարման հստակ համակարգ: Ար-
չկարողացավ ստեղծել բողոքների կառավարման հստակ համակարգ: Ար-
դարության համար անհրաժեշտ է նշել, որ ամբողջ իրավիճակ է տիրում
նաև սիրիական ղեկավարությունում հետագա գործողությունների առու-
մով և Ասադի վրա զգալի է մասնավորապես եղբոր՝ Մահերի ճնշումը, որի

ղեկավարությամբ սիրիական բանակի 4-րդ էլիտար կորպուսը ապստամբների ելույթների ճնշման գլխավոր գործիքն է:

Այնուամենայնիվ, չի կարելի անտեսել երկրում հավանական և օբյեկտիվ ընդդիմությունը, այն է՝ գերակշռաբար ալավի համայնքի ներկայացուցիչներից բաղկացած իշխող վերնախավի նկատմամբ երկրի սուսնի բնակչության մեծամասնության ներկայումս համեմատաբար պասիվ ընդդիմությունը, չնայած որ երկրում արդեն տեղի են ունեցել ուղղակի բախումներ ալավիների և սուսնիների միջև, և երկրում էքսիկ-քաղաքական և էքսիկ-սոցիալական հողի վրա հնարավոր բախումները օրեցօր լուրջ սպառնալիք են դառնում Սիրիայի համար: Հարկ է նշել, որ ի տարբերություն 1979-1982 թթ. հակակառավարական ելույթների, որոնք սկիզբ առան Հալեպ քաղաքի ռազմական ուսումնարանում մի քանի տասնյակ ալավի ուսանողների սպանությամբ, 2011 թ. Հալեպն առանձնապես աչքի չընկավ ընդդիմության ելույթներով: Նշվածը կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ Հալեպում կենտրոնացած և գլխավորապես բուրքական ընկերությունների հետ կապված սուննիական առևտրական վերնախավը ակտիվորեն շարունակում է իր տնտեսական գործունեությունը՝ իշխանությունների կողմից առանալով հարկային, օրենսդրական և այլ բնույթի արտոնություններ՝ հակապետական ելույթներից չեզոք մնալու համար: Այդ ուղղությամբ սահմանափակումներ չկան նաև Թուրքիայի իշխանությունների կողմից⁴⁵⁸, որն իր հերթին նույնպես չի ցանկանում վնասել բուրքական ընկերությունների և գործարարների շահերին: Նշվածին գումարած Հալեպում զգալի թիվ կազմող քրիստոնյա տարբեր համայնքների բնակչության առկայությունը, որը մեծամասամբ իշխանամետ է:

Որպես ընդդիմադիր տարր՝ հզոր ուժ է նաև քրդական գործոնը: Սիրիայի քրդական ազգաբնակչությունը կազմում է 3 մլն՝ համարվելով ամենամեծ ազգային փոքրամասնությունը, որն ունի գրեթե ամենասահմանափակ իրավունքներն ու սոցիալ-քաղաքական կարգավիճակը: Նրանք նույնիսկ *de jure* չեն հանդիսանում Սիրիայի քաղաքացիներ և չունեն Սիրիայի համաքաղաքացիական անձնագրեր: Ահիշտ է, վերջին իրադար-

⁴⁵⁸ Խոսքը չի գնում պետական մակարդակով գործառնությունների մասին:

ժողովուրդների ընթացքում մոտ վեց հազար քուբեր ստացան Սիրիայի քաղաքացիություն, սակայն այն հիմնականում ժողովրդահաճո քայլ էր և չէր կարող փոխել նրանց ընդհանուր տրամադրությունը:

***

Սիրիայում տեղի ունեցող իրադարձությունները և երկրի քաղաքական դեկավարության ճակատագիրը Հայաստանի Հանրապետության և հայերիս համար ունի կարևոր նշանակություն երկու գլխավոր պատճառով: Սիրիան տարածաշրջանում Հայաստանի ավանդական բարեկամ երկրներից է, և ՀՀ անկախությունից ի վեր ցուցաբերել է քե՛ տնտեսական և քե՛ քաղաքական աջակցություն: Սիրիայի և Հայաստանի քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և մշակութային հարաբերությունները գտնվում են բավական բարձր մակարդակի վրա⁴⁵⁹: Եվ երկրորդ՝ 1915 թ. Օսմանյան կայսրությունում տեղի ունեցած հայոց ցեղասպանության հետևանքով Սիրիայում է բնակվում Մերձավոր Արևելքում հայ ժողովրդի ամենախոշոր գաղթօջախը և շնայած վերջին տարիներին սիրիահայերի արտագաղթին այլ երկրներ⁴⁶⁰, հայերի թիվը Սիրիայում կազմում է մոտավորապես 80-85 հազար, որից միայն 45-50 հազարը՝ Հալեպ քաղաքում⁴⁶¹: Սիրիայի հայ գաղթօջախը իրավամբ համարվում է «մայր գաղթօջախ», իսկ Սիրիան՝ հայերի երկրորդ հայրենիք ելնելով նաև այն հանգամանքից, որ աշխարհասփյուռ հայության մեծ մասը՝ եղեռնից մազապուրծ, սկզբում վրկույթուն գտավ Սիրիայի հյուրընկալ հողում, ապա Սիրիայից գաղթեց և հաստատվեց ԱՄՆ-ում, Եվրոպայում և աշխարհի այլ երկրներում: Այդուհանդերձ հարկ է հիշատակել, որ Սիրիայի տարածքում հայերը բնակություն են հաստատել ոչ միայն 1915 թ-ից, այլև Բագրատունյաց Հայաստանի և հիմնականում Կիլիկյան Հայաստանի անկումից հետո: Նրանք Սիրիայի Հիմնականում Կիլիկյան Հայաստանի անկումից հետո: Նրանք Սիրիայի մերձավորափնյա շրջաններում հիմնել են հայկական բնակավայրեր, սս-

⁴⁵⁹ Այդ մասին ավելի մամուլական տե՛ս Ն. Հովհաննիսյան, Ոչվ. աշխ., էջ 544-551:

⁴⁶⁰ Սոցիալ-տնտեսական պատճառներով ֆրեզին տարիներին Սիրիայից արտագաղթեցին մոտ 30 հազար հայեր:

⁴⁶¹ Ըստ Հալեպի Հայոց Առաջնորդարանի տվյալների:

կայն ժամանակի ընթացքում տարբեր դրդապատճառներով մեծ մասը կորցրել է դավաճանքը և հայկական ամուսնները: Այդ հայերը Միջինարևելյան հայտնի են «արձան կադիխմ»՝ հին հայեր անունով:

Միջինարևելյան ապաստան գտնելուց ի վեր և հատկապես Հաֆեզ ալ Ասադի և որդու՝ Բաշար ալ-Ասադի կառավարման տարիներին հայերը հանդիսանալով երկրի լիիրավ քաղաքացիներ, մեծ հարգանք և համակրանք են վայելում իշխանության կողմից և ի տարբերություն որոշ այլ փոքրամասնությունների, ունեն քավական լայն իրավունքներ՝ իրենց ավագային ինքնությունը, դավանանքը, լեզուն, մշակույթը և կենցաղը պահպանելու և զարգացնելու, ինչպես նաև տնտեսական բարեկեցությունն ապահովելու հարցում: Այս ամենը ձեռք է բերվել Միջինարևելյան քաղաքացիներ հանդիսանալու, աշխատասիրության, նախանշված քաղաքական ուղղությանը շնորհիվ անալու, ինչպես նաև քնիկ ժողովրդի՝ թե՛ քրիստոնյա և թե՛ մուսուլմանական, կրոնը, մշակույթը, սովորույթները հարգելու հետևանքով: Տասնամյակներ ապրելով Միջինարևելյան հայերն ակտիվ մասնակցել են հասարակական կյանքում՝ իրենց նպաստը բերելով երկրի սոցիալ-տնտեսական և մշակութային զարգացմանը:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ համոզմանքները՝ Միջինարևելյան իշխանավորությունը կամ վարչակարգի տապալումը կարող է ծանր հետևանքներ ունենալ հայ ազգաբնակչության սոցիալ-տնտեսական և հասարակական կարգավիճակի վրա: Ծայրահեղ խաբանական ուժերի կամ ուղղիչ շարժման ամբողջ ժամանակաընթացքում Միջինարևելյան գոյություն ունեցած էրնո-կրոնական համերաշխության իրողությունն իրենց գաղափարախոսությանը և շահերին դեմ ընդդեմ այլ ուժերի՝ իշխանության գալու պարագայում տասնամյակների ընթացքում իշխանամետ դիրքորոշում որդեգրած հայ համայնքի ճակատագիրն անկանխատեսելի է: Ուղղիչ շարժման հռչակումից ի վեր իշխանությունը երբեք չէր հետապնդել քաղաքացիներին՝ ելնելով նրանց էրնո-դավանական պատկանելությունից, ինչը հնարավոր չէ երաշխավորել վարչակարգի տապալումից հետո: Որոշակի առումով մնանատիպ իրավիճակում հայտնվեց նաև Իրաքի հայ համայնքը 2003 թ. սկսված իրաքյան պատերազմից և Մադամ Հուսեյնի վարչակարգի տապալումից հետո, երբ սկսվեց քրիստոնյաների հալածանքները և նրանց

ունեցվածքի ուղղակի գավթումները համատարած քառսի պայմաններում: Իրաքում երբեմնի քսան հազարոնաց հայ համայնքի փոխարեն ներկայումս երկրում բնակվում է մի քանի հազար հայ⁴⁶²:

Միջինասիական և մասնավորապես Հայաստանի հայ համայնքը, հավատարիմ մնալով իր մշտական կեցվածքին, կարողանում է ստեղծված քարո իրադրությունում ընդհանուր առմամբ դրական շեղումներով պահպանել չնայած անխուսափելի ստորանքներին տարբեր ուժերի կողմից:

Քաղաքական առումով Միջինասիական զենքի ուժով վարչակարգի տապալումը հակասիրիական ուժերի կողմից կարող է հանգեցնել բարձր միջազգային քաղաքական ճգնաժամի, որը հավանաբար կզուգակցվի երկրում միջէթնիկական բախումներով և անկանխատեսելի հետևանքներով:

⁴⁶² Շահ Քաղաքի Հայոց Առաջնորդարանի տվյալներով:

GEVORG GHARIBJANIAN

HAFEZ AL ASSAD AND THE CORRECTIVE MOVEMENT IN SYRIA
SUMMARY

The book deals with one of the most crucial events in the modern history of Syria – the Corrective Movement, established on 16th November 1970 by Hafez al-Assad. It is the most notable event in Syrian history after the independence in 1945. The study of Syrian former president Assad's internal and foreign policy, the social-economic developments and achievements are of great scientific and social-political significance. In the light of the concept of the Corrective Movement several political and social – economic reforms have been carried out in the country.

In 1972 the National Progressive Front (NPF) was formed in Syria. On President Assad's initiative the Communist Party of Syria, the Arab Socialist Union, the Socialist Unionists and the Arab Socialist Party were united within the National Progressive Front under the guidance of the Ba'ath ruling party. The author discusses the consequences of establishing the NPF and its outcome on the Syrian domestic policy. Though Hafez al-Assad used to control all the state instruments of power, the creation of the NPF was the important initiative to strengthen the internal unity and consolidation of the Syrian community. As a result, Syria reached stable internal political situation which was the significant factor for social-economic developments.

In 1971 the Institute of the Presidency was established, in 1973 the new permanent Constitution was adopted and the National Assembly (Parliament) was elected. The Movement gained in the Arab-Israeli war of 1973 and returned part of Syrian territory occupied by Israel during the 1967 war.

In the field of social-economic reforms the Government in particular liberalized the economy to some extent and actually created a private sector; that led to the growth of foreign investment and protected the right of private entrepreneurship. Assad also took some steps in order to return the capital that had been transferred out of the country during the former left-ba'athist regime. President Assad established harmonic foreign economic relations not only with Arabic countries and Soviet Union but with Western States as well.

Since the early 1980's socio-economic reforms in Syria carried out in light of the doctrine of the Corrective Movement partially were held back, and a period of economic stagnation prevailed. The economy of Syria faced several big challenges. The sharp decrease in oil prices on the international market in the early 1980's and the resulting reduction of the financial aid provided to Syria by the oil-producing Arab countries were among the major factors.

In the early 1980's the main evolvement in Syria's domestic political life in general was the gradual shift from the ideology and the founding principles of the Ba'ath party to the President Hafez al-Assad's cult of personality, which was one of the instrumental means for preserving the regime.

The most important achievements of the Corrective Movement and the long term leadership of president Hafez Al-Assad were the establishment of unprecedented and durable political stability compared with the situation in 1950's and 1960's.

As a result of successes of the Corrective Movement Syria became one the influential centers of the Arab World.

***

The president of Syria Hafez al-Assad died on June 10, 2000. A month later his son Bashar al-Assad was approved as the president of the Syrian Arab Republic with the official result of 97.29% of the votes cast in a national referendum. During the first years of his presidency Bashar al-Assad undertook some measures to loose the rigid State control and garner broad public support.

Bashar al-Assad began political liberalization of the country; particularly in 2002 he changed the Charter of National Progressive Front, according to which the Ba'ath party had the monopoly status for propaganda and political activities in the society. He also paid a great attention to the development of high technologies, and due to his efforts the internet and mobile communication appeared in the country.

In foreign political arena the most considerable event of the first 7 years of Bashar al-Assads leadership was the withdrawal in March 2005 of Syrian military contingent of 16 thousand from South Lebanon; the Syrian troops were deployed there in 1976 to «defeat the sovereignty and territorial integrity of Lebanon».

In 2011 large-scale clashes conditioned by social and political problems took place in Syria for the first time since 1982 that threatened the stability and security of the state.

On November 12, 2011 the membership of Syria to the League of Arab countries was suspended. Moreover the League imposed sanctions on Syria.

The change of regime in Syria might have serious consequences for the Armenian community in every aspect.

In regional and larger international terms the forcible overthrow of the regime in Syria by joint actions of anti-Syrian international alliance and the opposition may lead to a protracted internal interethnic and confessional strife and endanger not only the future of the Syrian state but the regional stability as well.

Օգտագործված գրականության ցանկ

Փաստաթղթեր, ելույթներ, ճառեր, հարցազրույցներ, հուշեր, որոշումներ, տեղեկատու գրականություն

1. Հաֆեզ ալ Ասադի 1972 թ. ապրիլի 7-ի ելույթը Բաաս կուսակցության հիմնադրման 25-ամյակի կապակցությամբ,
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول .
. ١٩٧١/٨/٣٠ - ١٩٧٠ /٢/٢٤
2. Հաֆեզ ալ Ասադի ելույթը Բաասի 1970 թ. նոյեմբերի համազգային 10-րդ արտահերթ համագումարում, Kerr Malcolm, Hafiz al-Asad and the Changing Patterns of Syrian Politics, International journal. 28 (4) 1975.
3. Հաֆեզ ալ Ասադի 1970 թ. նոյեմբերի 24-ի ելույթը աշխատավորների հանրնդիսանութ արհմիությունում,
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.
4. Հաֆեզ ալ-Ասադի ելույթը Դամասկոսի սոստորականների ներկայացնող պատվիրակության հետ հանդիպման ժամանակ,
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.
5. Հաֆեզ ալ Ասադի 1971 թ. հունվարի 9-ի ելույթը Հալեպում զինված ուժերի սպաների հետ կայացած հանդիպման ժամանակ,
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.
6. Հաֆեզ ալ Ասադի 1971 թ. հունվարի 14-ի ելույթը Լատաքիայում զինված ուժերի սպաների հետ կայացած հանդիպման ժամանակ,
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.

7. Հաֆեզ ալ Ասադի ելույթը 1971 թ. հունվարի 12-ին Լատարիա մոտաֆազայում տեղի ունեցած մեծ հանրահավաքի ժամանակ.
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.
8. Հաֆեզ ալ Ասադի պատասխան ճառը 1971 թ. փետրվարի 1-ին Մոսկվայում ԽՄԿԿ կենտկոմի անունից իր պատվին տրված ճաշի ժամանակ.
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.
9. Հաֆեզ ալ Ասադի ճառը 1971 թ. փետրվարի 2-ին ԽՄՀՄ նախարարների խորհրդի մախազահ Կոսիզինի անունից իր պատվին տրված ճաշի ժամանակ.
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.
10. Հաֆեզ ալ Ասադի ելույթը Ժողովրդական ժողովի առջև 1971 թ. փետրվարի 22-ին Ժողովրդական ժողովի պատմական նստաշրջանի քսցման կապակցությամբ,
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.
11. Հաֆեզ ալ Ասադի 1971 թ. մարտի 14-ի պատմական ելույթը Ժողովրդական ժողովում հանրապետության մախազահ ընտրվելու կապակցությամբ,
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.
12. Հաֆեզ ալ Ասադի ելույթը 1971 թ. մայիսի 22-ին Սիրիայի Արաբական Հնարապետությունում հավատարմագրված արաբական և օտար դիվանագիտական առաքելությունների ղեկավարների հետ հանդիպման ժամանակ.
مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد . الكتاب الاول.
13. ԱՎՄԿ-ի ժամանակավոր երկրամասային ղեկավարության 1970 թ. նոյեմբերի 16-ի հայտարարությունը,
المؤتمرات القطرية لحزب ألبعث العربي الاشتراكي في القطر العربي السوري.

14. Ուղղիչ շարժման քաղաքականության ծրագիրը,
الحركة التصحيحية المجيدة في الذكرى الخامسة والعشرين، دمشق، ١٩٩٥.
15. Բաասի 1971 թ. մայիսի երկրամասային հերթական 5-րդ համագումարի որոշումները,
المؤتمرات القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي في القطر العربي السوري.
16. Բաասի 1979 թ. դեկտեմբերի երկրամասային 7-րդ համագումարի որոշումները,
المؤتمرات القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي في القطر العربي السوري.
17. Ազգային առաջադիմական ճակատի խարտիան և կանոնադրությունը,
محمد المصري، محمد منصور، من تجارب الشعوب، الجبهة الوطنية
التقدمية، دمشق، ١٩٧٣.
18. 1973 թ. մարտի 12-ին ընդունված Սիրիայի Արաբական Հանրապետության սահմանադրությունը,
دستور الجمهورية العربية السورية الصادر بالمرسوم رقم ٢٠٨ تاريخ ١٣-٣-١٩٧٣.
19. Սիրիայի Արաբական Հանրապետության օրենքը «Տեղական ինքնակառավարման մասին» (05.11.1971),
الحركة التصحيحية المجيدة في الذكرى الخامسة والعشرين، دمشق، ١٩٩٥.
20. Հաֆեզ ալ Ասադի 1973 թ. հունիսի 9-ի ելույթը Սիրիայում ուղղիչ շարժման անցումային ժամանակաշրջանի ավարտի կապակցությամբ,
الحركة التصحيحية المجيدة في الذكرى الخامسة والعشرين، دمشق، ١٩٩٥.
21. Հաֆեզ ալ Ասադի ելույթը 1963 թ. մարտի 8-ի Բաասի հեղափոխության 17- ամյակին նվիրված հանրահավաքի ժամանակ,
Сараджян П., Активизация деятельности организации "Братья-

- мусульмане в Сирии в 1979–1982 гг., в сб. Ислам в политической жизни стран современного Ближнего и Среднего Востока. Ереван, 1986.
22. Հախճ ալ Ասաղի 1977 թ. ճաղը նորընտիր ժողովրդական ժողովի առջև,
المؤتمرات القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي في القطر العربي السوري.
23. Հախճ ալ Ասաղի 1983 թ. օգոստոսի 9-ի հարցազրույցը «Լոս Անջելես» թայմս» և «Հախճատն փոստ» թերթի-
рից. ۱۹۸۳. دمشق، حافظ الأسد، خطب وكلمات وتصريحات السيد الرئيس حافظ الأسد، دمشق، ۱۹۸۳.
24. Բաշար ալ-Ասաղի 2000 թ. հուլիսի 17-ի ելույթը ժողովրդական ժողովում Միրիայի նախագահի պաշտոնը ստանձնելուց հետո,
الخطاب الشامل الذي ألقاه السيد الرئيس الدكتور بشار الأسد الأمين القطري لحزب البعث العربي الاشتراكي أمام مجلس الشعب بعد أدائه اليمين الدستورية في ۱۷-۷-۲۰۰۰.
25. ՀԻԶԲ ԱԲԵՑ ԱԵՐԵԲԻ ԱՅՏՐԱԿԻ (القيادة القومية). تقارير ومقررات المؤتمر القطري الرابع المنعقد بدمشق في أواخر أيلول ۱۹۶۸ التقرير الاقتصادي الملاحق ۱-۶. دمشق، ۱۹۶۸.
26. المجموعة الإحصائية لعام ۱۹۷۸، اب، ۱۹۸۷.
27. Современная Сирия (справочник), М., 1974.
28. Сирия. Справочник, Москва, 1992.
29. Сирийская Арабская Республика, Москва, 1997.
30. Атлас ТАСС, 10.06.1969, 24.11.1970, 14.03.1972
31. Основные сведения об Организации Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1975.

32. Вооруженные силы и военная экономика стран Азии. Информационно-аналитический справочник, Москва, 2000.
33. Выдержки из статей, речей и выступлений президента Хафеза Асада, Мир глазами президента Сирии Хафеза Асада, М., 2000.
34. The Middle East and North Africa 1965-1966, London, 1966.
35. The Middle East and North Africa 1967-1968, London, 1968.
36. The Middle East and North Africa 1968-1969, London, 1969.
37. The Middle East and North Africa 1969-1970, Sixteenth Edition, Oxford University Press, 1970.
38. World Bank Development Report 1980, Washington, 1980.
39. Statement of the National Command About the Achievements of the 9th National Congress of Ba'ath.
40. Arab Baath Socialist Party. Regional Leadership.-Organizational Report 1965, Damascus, 1965.
41. United Nations Resolutions on Palestine and Arab-Israeli conflict. Volume I: 1947-1974, Institute for Palestine Studies. Washington, D. C. 1975.
42. The Middle East. Congressional Quarterly. Seventh Edition, Washington D.C., 1991.

Գրքեր և հոդվածներ

ա) Հայերեն

1. Կարամանուկյան Շ., Արարական պետությունների լիզայի դերը արարական երկրների հակաիմպերիալիստական պայքարում, Երևան, 1988:
2. Կարապետյան Ռ., Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները և խաղաղության գործընթացը Արարական արևելքում (1986-1996), Երևան, 1999:
3. Կարապետյան Ռ., Սիրիան և մերձավորարևելյան խաղաղության գործընթացը, Արարագիտության հարցեր, Երևան, 2000:

4. Կարապետյան Ռ., Սիրիա–ամերիկյան հարաբերությունները (1967–1996), Երևան, 2000:
5. Հովհաննիսյան Ն. Հ., Սարգսյան Հ. Ս., Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում (1917–1946 թթ.), Երևան, 1975:
6. Հովհաննիսյան Ն., Լիբանանյան կոնֆլիկտը և Լիբանանի հայ համայնքի դիրքորոշումը (1975–1982), Երևան, 1982:
7. Հովհաննիսյան Ն., Իրաքի դիրքորոշումը պաղեստինյան պրոբլեմի նկատմամբ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, XIV, Արարական երկրների ներքին և արտաքին քաղաքականության ժամանակակից պրոբլեմներ, Երևան, 1987:
8. Հովհաննիսյան Ն., Հեղափոխական պրոցեսը Արարական աշխարհում, Երևան, 1990:
9. Հովհաննիսյան Ն, Արարական երկրների պատմություն (1918–2005 թթ.), հ. IV, Երևան, 2007:
10. Սարաջյան Պ., 1973 թ. արաբա–իսրայելյան պատերազմը և արաբական առաջադիմական ուժերի դիրքորոշումը, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, IX հատոր, Արարական երկրներ, Երևան, 1978:
11. Ղարիբջանյան Գ., Ուղղիլ շարժումը և Ազգային առաջադիմական ճակատի ձևավորումը Սիրիայում, Մերձավոր Արևելք. Պատմություն, քաղաքականություն, մշակույթ, հողվածների ժողովածու, Երևան, 2002:
12. Ղարիբջանյան Գ., Սիրիա և Իրան. ռազմավարական գործընկերության ձևավորումը 1979–1980 թթ., Հայացք Երևանից, թիվ 6 (60) հունիս, 2003:
13. Ղարիբջանյան Գ., Սիրիայում ուղղիլ շարժման սոցիալ–տնտեսական քաղաքականության որոշ առանձնահատկություններ (1970–ական թթ.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ XXIII, Երևան, 2004:
14. Ղարիբջանյան Գ., 1980–ական թթ. սկզբներին Սիրիայում սոցիալ–տնտեսական և մերքաղաքական որոշ զարգացումների շուրջ, Մերձա-

- վոր Արևելք. Պատմություն, քաղաքականություն, մշակույթ, հողվածների ժողովածու, Երևան, 2005:
15. Ղարիբջանյան Գ., Քաղաքական և տնտեսական վերնախավերի սերտանման գործընթացը Սիրիայում 1990-ական թթ., Մերձավոր Արևելք. Պատմություն, քաղաքականություն, մշակույթ, հողվածների ժողովածու, Երևան, 2006:
  16. Մանուկյան Ս., Իսլամական արձատականությունը Սիրիայում: Առաջացման և ակտիվացման պատճառները, Մերձավոր Արևելք. Պատմություն, քաղաքականություն, մշակույթ, հողվածների ժողովածու, Երևան, 2002:
  17. Սարաջյան Պ. Հ., Արաբական Արևելքի կոմունիստական կուսակցությունների և առաջադիմական ուժերի պայքարը դեմոկրատիայի և սոցիալ-տնտեսական վերափոխությունների համար, Երևան, 1986:
  18. Սարգսյան Հ. Ս., Սովետա-սիրիական տնտեսական ու տեխնիկական համագործակցությունը (1955-1970 թթ.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ VI, Արաբական երկրներ, Երևան, 1974:
  19. Փիր-Քուդադովա Պ., Քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական վերափոխումները Սիրիայում (1962-1970 թթ.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ IX, Արաբական երկրներ, Երևան, 1978:

բ) Ռուսերեն

20. Арабский мир. Три десятилетия независимого развития. М., 1990.
21. Андреасян Р. Н., Нефть и Арабские страны в 1973-1983 гг. Экономикаический и социальный анализ. Москва, 1990.
22. Александров В., События в Сирии, За рубежом. 1970. 20-26 ноября. No 47.
23. Александров В., Новый шаг к миру на Ближнем Востоке, Международная жизнь, М., 1975, No 7, с. 79.
24. Аль-Харири Мухаммад, Налоговое законодательство и практика уклонения от налогов в Египте и Сирии, в сб. Страны Ближнего Востока (актуальные проблемы современности и истории), Москва, 1998.

25. Ахмедов В., Современная Сирия: промышленность, рабочий класс, профсоюзы, Москва, 1991.
26. Ахмедов В. М., Рабочий класс как составной элемент самостоятельного населения современной Сирии, в сб. Развивающиеся страны. Политика и идеология, Москва, 1985.
27. Ахмедов В. М., О роли правящих элит Арабских государств в вопросах устойчивости и качества регионального политического порядка (на примере Сирии) в сб. Политическая элита Ближнего Востока, М., 2000.
28. Ахмедов В. М., Роль внешнеэкономических связей в процессе модернизации экономики САР, Ближний Восток и современность. Сборник статей, выпуск пятнадцатый, М., 2002.
29. Ахмедов В. М., Армия и политика в современной Сирии, Армия и власть на Ближнем Востоке. Сборник статей, Москва, 2003.
30. Ахмедов В. М., Армия и проблемы демократизации на Арабском Востоке/<http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/28-05-03b.htm>
31. Ахундова Н., Об организации "Исламский фронт" в Сирии, в кн. Проблемы современной советской арабистики: выпуск I: современные политические и социально-экономические проблемы Арабских стран, Ереван, 1988.
32. Айюби Сакр, Структура и основные направления внешних экономических связей Сирии (70-е – начало 90-х годов), в сб. Страны Ближнего Востока (актуальные проблемы современности и истории), Москва, 1998.
33. Борьба идей в современном мире. Развивающиеся страны: проблемы и идеологические течения, том 3, Москва, 1978.
34. Баронов Р., Нефть и политика США на Ближнем Востоке, Москва, 1977.
35. Беляев И., Ближневосточный кризис и маневры Вашингтона, Международная жизнь, М., 1970, No 3, с. 28.
36. Ближний Восток и международное право, Москва, 1992.
37. Боогарова Л., Урбанизация и социально-экономическое развитие Сирии в 60-80-годы, М., 1989.

38. Борисов Р. В., США: ближневосточная политика в 70-е годы, Москва, 1982.
39. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока, М., 1984.
40. Вавилов В., Сазонов А., Сирийская Арабская Республика, М., 1981.
41. Валькова Л. В., Саудовская Аравия в международных отношениях, Москва, 1979.
42. Валькова Л. В., Саудовская Аравия. Нефть, ислам и политика, Москва, 1987.
43. Валькова Л. В., Особенности политики Саудовской Аравии на Арабском Востоке, в кн. Проблемы современной советской арабистики, выпуск I: современные политические и социально-экономические проблемы Арабских стран, Ереван, 1988.
44. Вавилов В. В., Социально-экономические преобразования в Сирии (1946-1970 гг.), Москва, 1972.
45. Викторов В. П., Экономика современной Сирии. (проблемы и перспективы), Москва, 1968.
46. Григорян Г., Позиция Сирии в Ближневосточном Конфликте, Ереван, 1989.
47. Григорян Г., Позиция левобаасистского руководства САР в ближневосточном кризисе (1967-1970 гг.), Ереван, 1984.
48. Гасанбекова Т., Основные этапы развития национально-освободительного движения в Сирии, в кн. Этапы борьбы народов арабских стран за национальное освобождение и социальный прогресс (1945-1979), М., 1980.
49. Горбитов О., Черкасский Л., Борьба СССР за обеспечение прочного и справедливого мира на Ближнем Востоке 1967-1980, М., 1980.
50. Гучетль Г. И., Демократизация в Арабском мире: опыт Туниса и Сирии, Москва, 1999.
51. Дмитриев Е., Алексеев В., О политике США на Ближнем Востоке, Международная жизнь, М., 1971, No. 10, с. 56.
52. Дмитриев Е., Ладейкин В., Путь к миру на Ближнем Востоке, М., 1974.

53. Дмитриев Е., Палестинский узел: к вопросу об урегулировании палестинской проблемы, М., 1978.
54. Дмитриев Е., Палестинская трагедия, Москва, 1986.
55. Джавалов А., Содействие СССР в подготовке национальных кадров Сирии, Азия и Африка сегодня, No 4, Апрель, 1975.
56. Джавалов А. Д., Борьба сирийских студентов за демократию и национальный суверенитет, Народы Азии и Африки, No 2, 1978.
57. Иванов С. А., Межарабская политика Сирии, Том 1, Москва, 1986.
58. Исаев В. А., Использование Арабскими странами доходов нефти на социально-экономические нужды, в сб. Ближний Восток и современность. Выпуск второй, Москва, 1996.
59. Исаев В. А., Проблема иностранных и частных инвестиций в сирийской экономике, Ближний Восток и современность. Сборник статей (выпуск шестой), Москва, 1998.
60. Исаев В. А., Филоник А. О., Политика Сирии: долговременная стабильность или затянувшаяся неопределенность?, Ближний Восток и современность. Сборник статей (выпуск шестой), М., 1998.
61. Каджая О. Ш., Коммунистические партии Арабских стран в борьбе за национальную независимость и социальный прогресс, Тбилиси, 1983.
62. Капитонов К., Ближний Восток в лицах, М., 1998.
63. Каменский Г., Конституционный механизм Сирийской Арабской Республики, в сб. XXVI съезд КПСС и правовые проблемы развития международных отношений, М., 1983.
64. Канунников Н., Филоник А., Сирия. Формируя современные рабочие кадры, Азия и Африка сегодня, No 6, Июль, 1986.
65. Косач Г. Г., Демократизация в странах Арабского Востока: Реальность и перспективы (Взгляд арабских политологов), в сб. Арабские страны Западной Азии и Северной Африки (новейшая история, экономика и политика) Выпуск 3, М., 1998.
66. Мангучарян А. Л., ФРГ и ближневосточный конфликт (1960–1980-е гг.), Ереван, 1991.

67. Манукян С., Исламский фундаментализм в Сирии (30–60-е годы XX в.), Востоковедный сборник, выпуск четвертый, М., 2002.
68. Мирский Г., Армия и политика в странах Азии и Африки, М., 1970.
69. Мирский Г., Третий мир. Общество, власть, армия, М., 1976.
70. Мирский Г., Роль армии в политической жизни стран "третьего мира". М., 1989.
71. Меликян А. Сирия., Индустриализация: достижения и перспективы, Азия и Африка сегодня. No 1, Январь, 1984.
72. Медведко Л., Уроки "нефтяной войны", Азия и Африка сегодня No 3, Март, 1974, с. 16–19.
73. Медведко Л., К востоку и западу от Суэца, М., 1980.
74. Медведко Л., Этот Ближний Бурлящий Восток, Москва, 1985.
75. Нефтедоллары и социально-экономическое развитие стран Ближнего и Среднего Востока, Москва, 1979.
76. Новейшая история Арабских стран Азии 1917–1985, Москва, 1988.
77. Никитина Г., Государство Израиль, М., 1968.
78. Оганесян Н., Отношения Иракской Республики со странами Арабского Востока, Ереван, 1985.
79. Оганесян Н., Образование независимой Сирийской Республики, Москва, 1968.
80. Оганесян Н., Национализация "Ирак Петролиум компани" и поддержка Арабскими странами Ирака (1972–1973), Մերձավոր և Միջին Արևմուտքի ներկրներ և ժողովրդներ XVII, Երևան, 1998:
81. Осипов А. И., Экономическая экспансия США в арабских странах, Москва, 1980.
82. Осипов А., Сирия: упрочение антиимпериалистического курса. Политика и экономика, Международный ежегодник, М., 1981.
83. Осипов А., Сирия: борьба против сил империализма и реакции, Международный ежегодник. Политика и экономика, М., 1985.
84. Осипов А., США и Арабские страны, 70-е начале 80-х годов, М., 1983.
85. Пир-Будагова Э. П., Концепция "Арабского социализма" в идеологии Партии Арабского Социалистического Возрождения Сирии (ПАСВ), в

- ки. Проблемы современной советской арабистики I: современные политические и социально-экономические проблемы Арабских стран, Ереван, 1988.
86. Пир-Будагова Э. П., Сирия в борьбе за упрочение национальной независимости (1945–1966), М., 1978.
87. Пир-Будагова Э. П., Гасанов Т. Б., Ислам в идеологии Партии Арабского социалистического возрождения, в сб. Ислам и проблемы национализма в странах Ближнего и Среднего Востока, сборник статей, Москва, 1986.
88. Пир-Будагова Э., Итоги внутри и внешнеполитического развития Сирии к концу 80-х гг., Специальный Бюллетень No 2 (273), Москва, 1991.
89. Примаков Е., История одного сговора: ближневосточная политика США в 70-е начале 80-х годов, Москва, 1985.
90. Примаков Е., Анатомия ближневосточного конфликта, М., 1978.
91. Примаков Е., Восток после краха колониальной системы, М., 1982.
92. Пырлин Е., Ближневосточный лабиринт, Москва, 1996.
93. Поляков К. И., Хасянов А. Ж., Проблема стабильности Сирии в XXI веке, Ближний Восток и современность. Сборник статей (выпуск девятый), М., 2000.
94. Рынки Ближнего Востока (Условия внешнеэкономической деятельности), Москва, 1997.
95. Сараджян П., Активизация деятельности организации "Братья-мусульмане в Сирии в 1979–1982 гг., в сб. Ислам в политической жизни стран современного Ближнего и Среднего Востока, Ереван, 1986.
96. Саутов В. Н., Сирийские алавиты в новейшее время, в сб. Арабский мир в конце XX века. Материалы I-ой конференции арабистов Института востоковедения РАН, Москва, 1996.
97. Саутов В. Н., Алавиты у власти: тенденции внутренней эволюции и практика действия, Ближний Восток и современность. Сборник статей, выпуск двенадцатый, М., 2001.
98. Стоклицкий С. Л., Фридман Л. А., Андрукович П. Ф., Экономические структуры арабских стран, Москва, 1988.

99. Филоник А., Аграрные проблемы современной Сирии, М., 1981.
100. Филоник А., Некоторые итоги эволюции социальной структуры Сирии, Специальный Бюллетень No 2 (273), Москва, 1991.
101. Филоник А. О., Госсектор и бюрократия в Сирии, Арабские страны. Проблемы социально-экономического и общественно-политического развития. Сборник статей, выпуск второй, Москва, 1995.
102. Филонок А. О., Хафез Асад: Призвание – Гражданин, в сб. Арабские Страны Западной Азии и Северной Африки (новейшая история, экономика и политика), Москва, 1997.
103. Худа Абу-Табих, Особенности социально-экономического развития Сирии в период подготовки реформ, Арабский сборник: выпуск второй, Москва, 2000.
104. Худа Абу-Табих, Исправительное движение и опыт либерализации сирийской экономики, Арабский сборник: выпуск второй, Москва, 2000.
105. Чальмян Нубар, Сирийско-иракские отношения 1961–1967 гг., Ереван, 2002.
106. Шевалье Жан-Мари, Нефтяной кризис, Москва, 1975.
107. Щенников С., Пронски "Братьев-мусульман" в Сирии, Азия и Африка сегодня, No 6. Июнь, 1981, с. 44–47.
108. Юрченко В. П., Вооруженные силы Сирии
<http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/19-04-03.htm> 02.05.03

қ) шбқтбрбі

109. Ajami Fouad, Geopolitical Illusions, The Middle East and the Western Alliance, Edited by Steven L. Spiegel, London, George Allen and Unwin, 1982.
110. Amnon Shella, Soviet Military Doctrine and Arab War Aims, From June to October. The Middle East between 1967 and 1973. New Brunswick, New Jersey, 1978.
111. Abu Khalil, Asad, Syria and the Shi'ites: Al-Asad's Policy in Lebanon. Third World Quarterly, 1990.

112. Ahmad S, Syria and Iran: Rivalry and Cooperation. London, 1995.
113. Armanazi Ghayth N., Syrian Foreign Policy at the Crossroads, State and Society in Syria and Lebanon, edited by Joussef Choucri, University of Exeter Press, 1993.
114. Bernard Reich, The United States and Israel. Influence in the Special Relationship. New York, 1984.
115. Boutros Boutros Ghali, The Foreign Policy of Egypt in the Post-Sadat Era, Foreign Affairs. Spring, 1982.
116. Clawson Patrick, Unaffordable Ambitions: Syria's Military Buildup and Economic Crisis. Washington D.C. 1989.
117. Devlin F. John, Syria: Modern State in an Ancient Land. Boulder, Colorado, 1983.
118. Dawisha A. I., Egypt in the Arab World. The Elements of Foreign Policy. A Halsted Press Book. John Willey and Sons. New York, 1976.
119. Dickey Christofer, Assad and his Allies: Irrecincilable Differences, Foreign Affairs. vol. 66 No 1. 198.
120. Engler R., The Brotherhood of oil. Energy Policy and the Public Interest, Chicago, 1977.
121. Firo Kais, The Syrian Economy under the Assad Regime, Syria under Assad: Domestic Costraints and Regional Risks. Edited by Moshe Ma'oz and Avner Yaniv. Croom Helm, London and Sydney, 1987.
122. Frazer T. G., The USA and the Middle East since World War 2, New York, St. Martines Press, 1989.
123. Freedman Robert O., Soviet Policy Toward the Middle East Since 1970. 3d ed. New York: Praeger, 1982.
124. Fukuyama Francis, New Directions for Soviet Middle East Policy in the 1980's: Implications for the Atlantic Alliance, The Middle East and the Western Alliance, Edited by Steven L. Spiegel, London, George Allen and Unwin, 1982.
125. Garratt Joan, Euro-American Energy Diplomacy in the Middle East, 1970-80: The Pervasive Crisis, The Middle East and the Western

- Alliance, Edited by Steven L. Spiegel, London, George Allen and Unwin, 1982.
126. Hawwa Huda, Linkages and Constraints of the Syrian Economy, State and Society in Syria and Lebanon, edited by Youssef M. Choueiri, University of Exeter Press, 1993.
127. Hinnebusch R., Authoritarian Power and State Formation in Ba'athist Syria: Army, Party and Peasant, 1990.
128. Hinnebusch Raymond A., The Islamic Movement in Syria, Sectarian Conflict and Urban Rebellion in an Authoritarian-Populist Regime, Islamic Resurgence in The Arab World, edited Ali F. Hillal Dessouki, New York, 1982.
129. Joseph Nevo, Syria and Jordan: The Politics of Subversion, Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks. Edited by Moshe Ma'oz and Avner Yaniv. Croom Helm, London and Sydney, 1987.
130. Kerr Malcolm, Hafiz al-Asad and the Changing Patterns of Syrian Politics, International journal. 28 (4) 1975.
131. Karsh Efraim, Soviet Policy towards Syria since 1970. New York: St. Martin's Press, 1991.
132. Lawson Fred, Why Syria goes to War. Thirty Years of Confrontation Ithaca. Cornell University Press, 1996.
133. Ma'oz Moshe, Asad, The Sphinx of Damascus: A Political Biography. Weidenfeld and Nicolson, London, 1988.
134. Ma'oz Moshe, Hafiz al-Asad: A Political Profile. Jerusalem Quarterly 8, 1978.
135. Ma'oz Moshe, The Emergence of Modern Syria, Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks. Edited by Moshe Ma'oz and Avner Yaniv. Croom Helm, London and Sydney, 1987.
136. Neumann Robert, Assad and the Future of the Middle East, Foreign Affairs. Winter 1983/4.
137. Oded Eran, Soviet Middle East Policy 1967-1973, From June to October. The Middle East between 1967 and 1973, edited by Itamar Rabinovich and Haim Shaked. New Brunswick, New Jersey, 1978.

138. Pertes Volker, The Political Economy of Syria under Asad. I. B. Tauris. London, 1995.
139. Quandt W., Decade of Decisions: American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict 1967-1976, Berkeley, 1977.
140. Quandt B. William, The Western Alliance in the Middle East: Problems for U.S. Foreign Policy, The Middle East and the Western Alliance, Edited by Steven L. Spiegel, London, George Allen and Unwin, 1982.
141. Rabinovitch Itamar, Israel and the Western Alliance, The Middle East and the Western Alliance, Edited by Steven L. Spiegel, London, George Allen and Unwin, 1982.
142. Rabinovich. Itamar, Stability and Change in Syria, Robert B. Satloff (ed.). The Politics of Change in The Middle East, Wash., 1993.
143. Safran Nadav, The War and the future of Arab-Israeli Conflict, Foreign Affairs. January 1974, No 2. vol. 52.
144. Seale Patrick, Assad and the Struggle for the Middle East. London, 1988.
145. Seale Patrick, Abu Nidal: A Gun for Hire, New York, Random House, 1992.
146. Van Dam Nicolaos, The Struggle for Power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in Politics 1961-1978, Croom Helm, London - New York, 1979.

դ) Արաբերեն

147. هشام متولي، أبحاث في الإقتصاد السوري والعربي، دمشق، ١٩٧٤.
148. نضال حزب البعث العربي الاشتراكي ١٩٤٣-١٩٧٥: دراسة تاريخية تحليلية موجزة، دمشق، ١٩٨٣.
149. هاني خليل، حافظ الأسد، الايديولوجية الثورية والفكر السياسي، الطبعة الثانية، دمشق، ١٩٨٧.

150. رياض سليمان عواد، حافظ الأسد وتجربة الجبهة الوطنية التقدمية في سورية، دمشق، ١٩٩٢.
151. صفوان قدسي، البطل والتاريخ. قراءة في فكر حافظ الأسد السياسي. الطبعة الأولى، دمشق، ١٩٨٤.
152. إسكندر لوقا، جولة في فكر الرئيس القائد حافظ الأسد. قيم فكرية إنسانية، دمشق، ١٩٨٧.
153. أحمد قرنة، حافظ الأسد. صانع تاريخ الأمة وباني مجد الوطن. المجلدات الخمسة. حلب-بيروت.
154. يوسف مريش، الجبهة الوطنية التقدمية والتعددية السياسية في القطر لعربي السوري، دمشق، ١٩٩٣.
155. محمد المصري. محمد منصور، من تجارب الشعوب. الجبهة الوطنية التقدمية، دمشق، ١٩٧٣.
156. فضل عفاش، المجالس الشعبية والنيابية في الوطن العربي. الجزء الأول. مجلس الشعب في سورية ١٩٢٨-١٩٨٨، دمشق، ١٩٨٨.
157. مجموعة خطب الفريق القائد حافظ الأسد. الكتاب الأول. ١٩٧٠/٢/٢٤-١٩٧١/٨/٣٠.
158. لوسيان بيترلان، حافظ الأسد. مسيرة مناضل. الطبعة الثالثة، دمشق، ١٩٩٤.

159. مجموعة الخطب للرئيس والامين العام لحزب البعث العربي الاشتراكي
حافظ الأسد. الكتاب الاول، دمشق، ١٩٩٤.
160. المنهج المرحلي. حزب البعث العربي الاشتراكي (القيادة القطرية)،
دمشق، ١٩٦٥.
161. الأحزاب السياسية في سوريا، بيروت، ١٩٥٤.
162. باترك سليل، صراع على الشرق الأوسط دمشق.
163. رودولف زيمينكوف، منطلقان من التعاون، ألتعاون بين الإتحاد السوفياتي
وألبدان ألتامية، موسكو، ١٩٨٥.
164. سيرغي تسفكالوف، ألتساعده على إعداد ألتكوادر، ألتعاون بين الإتحاد
ألتسوفياتي وألبدان ألتامية، موسكو، ١٩٨٥.

Պարբերականներ

ա) ամերիկ

165. "Азия и Африка сегодня"
166. "Известия"
167. "Международная жизнь"
168. "Заря востока"
169. "Правда"

բ) Անգլերեն

170. "The Middle East journal", New York
171. "Foreign Affairs", New York
172. "International journal of Middle East Studies", New York

173. "Journal of Palestine Studies", Beirut
 174. "The New York Times", New York
 175. "The Washington Post", Washington
 176. "Financial Times", London
 177. "The Times", London
 178. "Newsweek", New York
 179. "Jerusalem Post", Jerusalem

գ) Արաբերեն

180. «Աս սամրա» (Դամասկոս) الثورة، دمشق
 181. «Նիդալ ալ շաար» (Դամասկոս) نضال الشعب، دمشق
 182. «Թիշրին» (Դամասկոս) تشرين، دمشق
 183. «Ալ բաաս» (Դամասկոս) البعث، دمشق
 184. «Աս սաֆիր» (Բեյրութ) السفير، بيروت
 185. «Ալ անդա» (Բեյրութ) النداء، بيروت
 186. «Ան նահար» (Բեյրութ) النحر، بيروت
 187. «Ալ հայար» (Լոնդոն) الحياة، بيروت
 188. «Ալ ահրամ» (Կահիրե) الأهرام، القاهرة
 189. «Ալ ախար» (Կահիրե) الأخبار، القاهرة
 190. «Առ ուայ ալ ամն» (Քուվեյթ) الرأي العام، الكويت
 191. «Ալ հուռոխյա» (Բեյրութ) الحرية، بيروت
 192. «Ալ մուսավար» (Կահիրե) المصور، القاهرة
 193. «Ալ անվար» (Բեյրութ) لأنوار، بيروت

ԳԵՎՈՐԳ ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ
ՀԱՖԵԶ ԱԼ ԱՍՍԱԴԸ ԵՎ ՈՒՂՂԻՉ
ՇԱՐԺՈՒՄԷ՝ ՄԻՐԻԱՅՈՒՄ

GEVORG GHARIBJANIAN
HAFEZ AL ASSAD AND THE CORRECTIVE
MOVEMENT IN SYRIA

Գեղարվեստական խմբագիր՝ Ա.Ա. Բաղդասարյան
Համակարգչային ծնավորումը՝ Վահե Մուրադյանի
Սրբազրիլ՝ Անրժ Մելքոնյան

Տպագրությունը՝ օձիսեր: Զախը՝ 60x84 1/16:
Ցուղը՝ օձիսեր: Ծավալը՝ 14 տպ. ձամուլ
Տպարանակը՝ 300:

«ՃԱՆԳԱԿ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՀՀ, 0051, Երևան, Կոմիտասի պող. 49/2, հեռ.՝ (+37410) 23 25 28
Հեռախոս՝ (+37410) 23 25 95, էլ. փոստ՝ info@zangak.am
էլ. կայքեր՝ www.zangak.am, www.book.am, www.dasagirk.am

QJLL QJLLQJLL QJLL QJLL

FL0224553

A ^{II} 98374

01780036001955